

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Kovács Teofil: A Sárospataki Református Kollégium felső tagozatának más felekezetű és nemzetiségű diákjai 1841 és 1876 között

A tanulmány a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatáji népek kutatása” Szakalapítványának támogatásával készült.

1. Bevezetés

A hazai reformátusság 1531-ben alapított sárospataki kollégiuma a magyar művelődés szempontjából kiemelkedő jelentőségű. Sárospatakon az oktatás kezdetei a plébánia iskolájának működésére, a 13. századra vezethetők vissza.[1] „A sárospataki protestáns iskola kezdetét Perényi Péternek a reformációhoz való csatlakozásával szokás összekapcsolni.”[2] Az iskola története szorosan összefügg a honi köztörténet eseményeivel, így oktatástörténetében nagyon jól tükröződik a hazai politikatörténet hatása. A hasonló nagyságrendű Debreceni Református Kollégiummal kapcsolatban már vizsgáltam az ott tanuló, nem magyar diákok nemzetiségi összetételét.[3] Így ez a kutatás ennek a kérdéskörnek a további tanulmányozása.

Tanulmányomban arra keresek választ, hogy a tárgyalt korban a kollégium felső tagozatán milyen felekezetűek voltak a diákok, milyen számban és arányban, mely megyékből és szülői háttérből érkeztek, hány évesen kerültek Sárospatakra. Nemzetiségükre is megpróbálok fényt deríteni, azonban az ilyen irányú kutatást megnehezíti, hogy a beiratkozási naplóban erre vonatkozó külön rovat nincs.

2. Patak

A Sárospataki Református Kollégium diákjainak 19. századi felekezeti megoszlását vizsgálva az intézmény 1841 és 1876 közötti beiratkozási naplójára ezért esett a választás, mivel ebben már állandóan fel van tüntetve a felekezeti hovatartozás. Előfordult ugyan, hogy korábbi diáknévsorok is jelezték ezt, de ez nem folyamatos.[4] A feltárt és feldolgozott kötet címeként a fondjegyzékben az szerepel, hogy: „Azon ifjak névsora akik az iskolai törvényeknek aláírtak 1840-1877.” A borítón ezzel szemben az áll, hogy „Az iskolai törvényeknek aláírottak Nevei 1841-ik évtől”. Az első oldal pedig a következőképpen kezdődik: „Miskolczi György senior idejében az iskolai törvények alá írtak 1841ik évb[en].” Vagyis a kötet vezetése egy évvel később kezdődött. Az utolsó bejegyzés az 1876/77-es tanévből, 1876. szeptember 18-áról származik. Ezeket az adatokat egyeztettem a párhuzamosan meglévő akadémiai ifjak névsorával, az akadémiai táblázatokkal.

A tárgyalt időszak több jelentős történelmi változást magában foglal. Gyakorlatilag a reformkor közepén kezdődik, a forradalom és szabadságharc, valamint az Entwurf (1850–1860) időszakán át a provizóriumon keresztül a kiegyezéssel folytatódik, hogy aztán a dualizmus majdnem teljes első évtizedével fejeződjön be. Ezek a politikai események nagyban befolyásolták a Sárospatakra beiratkozott diákok számát. A szabadságharc és a megtorlás ideje alatt a korábbihoz képes jóval kevesebben keresték fel a Bodrog-parti várost.

Az általunk górcső alá vont kötetben a következő adatok szerepelnek: név, életkor, hitvallás, szüle/gondviselő, megye, születéshely, polgári állapot, a beiratkozás éve pontos időpontja. Később megjelenik kategóriaként a lakhely.[5] Időnként a beiratkozás összegét is feltüntetik. Illetve az is szerepel, hogy kik azok, akik sárospataki gimnáziumból az akadémiára átjöttek, illetve más iskolákból iratkoztak be.

A sárospataki iskola diákjainak a nemzetiségét egyáltalán nem tüntetik fel. Ez eltér a Debreceni Református Kollégium diákjainak beiratkozási rendszerétől, ahol a *Series Studiorum*-ban történt bejegyzések – melyek nyelve 1842-től magyar – a vallást 1827. május 15-től, a nemzetet 1832. augusztus 25-től örökítették meg.[6]

1. táblázat. A Sárospataki Református Kollégium főiskolai tagozatán tanult diákok felekezeti megoszlása

felekezet	fő	százalék
evangélikus	66	2,46
görög katolikus	3	0,11
görög keleti	16	0,60
izraelita	10	0,37
református	2540	94,63
római katolikus	49	1,83
összesen	2684	100,00

A törvényeknek 1841 és 1876 között aláírt 2684 diákból 144 volt más felekezetű. Ez arra utal, hogy a beiratkozottak több mint 94 százalékban református volt. Az egyéb felekezetűek aránya nem érte el a 6 százalékot sem. A más felekezetűek egymáshoz viszonyított megoszlása a következőképpen alakult:

felekezet	fő	százalék
evangélikus	66	46
görög katolikus	3	2
görögkeleti	16	11
izraelita	10	7
római katolikus	49	34
összesen	144	100

2.2. Evangélikusok

Az evangélikusok már rögtön az első évtől szerepeltek a névsorban. Minden valószínűség szerint ők tanultak a nem reformátusok közül a legkorábban a reformátusok sárospataki főiskoláján. Ez részben annak köszönhető, hogy a két protestáns felekezet iskolarendszere bizonyos mértékig átjárható volt. Hozzájárult ehhez az iskola jó hírneve, illetve az is, hogy az evangélikus lakosú települések közelebb feküdtek Patakhoz, mint Debrecenhez. Nem lebecsülendő az idegen-nyelvtanulás jelensége sem. A Sárospatakra érkező idegen anyanyelvű diákok magyart tanulni jöttek ide, az itteniek németet tanulni mentek a Szepességbe.[7] Alább látható, hogy bár a Szepességből jöttek az első helyen állnak, de ők az evangélikusok egy negyedét sem tették ki (14 fő, 21%). Őket követik a zempléniek (13 fő, 19,70%), akik minden bizonnyal az iskola közelsége miatt jártak Patakra. A többi megye közül Gömör emelkedik ki 8 fővel (12,12%). Borsod 5 főt (7,58%), Abaúj, Szabolcs és Ung egyaránt 4 főt (6,06%), a többi megye ennél kevesebb diákot küldött.

3. táblázat. Evangélikusokat kibocsátó megyék		
megye	fő	százalék
Abaúj	4	6,06
Békés	1	1,52
Borsod	5	7,58
Fehér	1	1,52
Gömör	8	12,12
Hont	3	4,55
Nógrád	1	1,52
Nyitra	1	1,52
Sáros	2	3,03
Szabolcs	4	6,06
Szepes	14	21,21
Tolna	1	1,52
Torna	1	1,52
Torontál	1	1,52
Turóc	1	1,52
Udvarhelyszék	1	1,52
Ung	4	6,06
Zemplén	13	19,70
összesen	66	100,00

A diákok szülei sokféle foglalkozást űztek. A 61 megnevezett esetből tizennyolcféle szülői háttér figyelhető meg, de többféle kifejezést használtak ugyanarra, pl. cívis – polgár vagy földész – földműves – gazda. A legtöbben (22 fő, 36,07%) nemesek és földbirtokosok (12 fő, 19,67%) közé sorolták magukat. A cívis – polgár kategóriába 7-en (11,48%) tartoztak.

4. táblázat. Az evangélikus diákok szüleinek foglalkozása		
foglalkozás	fő	százalék
cívis	2	3,28
erdész	2	3,28
földbirtokos	12	19,67
földész	1	1,64
földm.[földműves]	3	4,92
gazdatiszt	1	1,64
gazda	1	1,64
iparos	2	3,28
kézműves	2	3,28
közrendű	1	1,64
lelkész	1	1,64
mérnök	2	3,28
nemes	22	36,07
papfi	1	1,64
polgár	5	8,20

tanító	1	1,64
tanítófi	1	1,64
vasgyári tiszt	1	1,64
összesen	61	100,00

A beiratkozottak életkora minden esetben ismert. A legfiatalabb 14 éves, a legidősebb, pedig 28 volt. A leggyakrabban a 20 évesek iratkoztak be (15 fő, 22,73%). Őket követték azonos számban a 18 és 19 évesek (11 fő, 16,67%). A többiek sorrendje 7 fő, 10,61% a 21 éveseknél, 5 fő, 7,58% a 22 éveseknél, 4 fő, 6,06% a 17 éveseknél. (Vö. 1. ábra.)

5. táblázat. A beiratkozott evangélikus diákok életkora		
életkor	fő	százalék
14 éves	2	3,03
15 éves	2	3,03
16 éves	2	3,03
17 éves	4	6,06
18 éves	11	16,67
19 éves	11	16,67
20 éves	15	22,73
21 éves	7	10,61
22 éves	5	7,58
23 éves	2	3,03
24 éves	2	3,03
25 éves	1	1,52
26 éves	1	1,52
28 éves	1	1,52
összesen	66	100,00

2.3. Görög katolikusok

Az összesen három görög katolikus viszonylag későn 1860-, 1861-, 1862-ben tűnt fel. Kettő 18 évesen (e kettő lehet, hogy ugyanazt jelöli), a harmadik 22 évesen érkezett Sárospatakra Verőcéből és Ungból. A szülők foglalkozása: földbirtokos, illetve erdész.

2.4. Görögkeletiek

A legtöbb görögkeleti diák Arad vármegyéből érkezett (5 fő, 31,25%). Őket követték a Torontálból érkezettek (3 fő, 18,75), majd pedig a Szerém és Temes megyei lakosok szerepelnek 2–2 fővel (12,50%).

6. táblázat. A görögkeleti hallgatókat kibocsátó megyék		
megye	fő	százalék
Arad	5	31,25
Bács	1	6,25
Szabolcs	1	6,25
Szerém	2	12,50
Temes	2	12,50
Torontál	3	18,75
Ung	1	6,25
Zemplén	1	6,25
összesen	16	100,00

A korábbiakhoz képest számuk jelentős visszaesést mutat, míg 1798 és 1837 között 303 diák fordult meg Ugrai János szerint, aki ezután 1863-ig mindössze 15 diákok talált. Ugrai a pataki iskola korábban megfigyelhető népszerűségét Kövy Sándor professzor jogi kurzusával magyarázza.[8]

A főiskola felső tagozatára 1841 és 1876 között mindössze 16-an iratkoztak be. Csökken azon megyék száma is, ahonnan ez a jóval kisebb csoport jött. Hiányzik a sorból Bihar, Csanád, Csongrád, Komárom, Krassó, Pozsega, Verőce és Zágráb megye, illetve Galícia, valamint Buda, Bécs, Fiume és Székesfehérvár, viszont szerepel Szabolcs, Ung és Zemplén.

7. táblázat. A görögkeleti diákok szüleinek foglalkozása		
foglalkozás	fő	százalék
cívís	3	18,75
földbirtokos	1	6,25
közm. [közrendű]	1	6,25
lelkész	1	6,25
nemes	4	25,00
papfi	1	6,25
polgár	5	31,25
összesen	16	100,00

Míg korábban a cívís, polgár kategória 39,7% tett ki, most ez pontosan 50%. Vagyis növekvő tendenciát mutat, míg a nemesek (a „földbirtokos” megjelölésűeket kivéve) 28,7% százalék helyett most 25%.[9] A többi kategóriában csak egy-egy fő szerepel. Óvatosan annyit lehet megállapítani, hogy az idejövőök polgárosodottabb háttérből származtak. A nemesek aránya azonban hasonló maradt a korábbiakhoz képest. (Vö. 2. ábra.)

8. táblázat. A beiratkozott görögkeleti diákok életkora

életkor	fő	százalék
15 éves	1	6,25
16 éves	1	6,25
17 éves	1	6,25
18 éves	1	6,25
19 éves	2	12,50
20 éves	4	25,00
21 éves	3	18,75
22 éves	1	6,25
23 éves	1	6,25
25 éves	1	6,25
összesen	16	100,00

2.5. Izraeliták

A legtöbb izraelita diák 3–3 fő (30–30%) Abaújból és Zemplénből jött. Itt is a földrajzi vonzerő érvényesülhetett.

9. táblázat. Izraelita diákokat kibocsátó megyék		
megye	fő	százalék
Abaúj	3	30,00
Borsod	1	10,00
Kolozs	1	10,00
Temes	1	10,00
Ung	1	10,00
Zemplén	3	30,00
összesen	10	100,00

A tíz beiratkozott izraelita hallgatónál csak négy esetében ismeretes a szülők foglalkozása, a nyilvántartás szerint: adózó, bérlő, nemes, orvos. Érdekes, hogy egy esetben a nyilvántartás megfelelő rovatában az szerepel, hogy izraelita. Ez a beíró hanyagságának is betudható. Az azonos korúak között a 21 évesek vannak a legtöbbben (3 fő, 30%). Őket követik a 16 és 19 évesek egyenlő arányban (2–2 fő, 20–20%). A többi korosztály 1–1 fővel képviselteti magát. (Vö. 3. ábra.)

10. táblázat. A beiratkozott izraelita diákok életkora		
életkor	fő	százalék
15 éves	1	10,00
16 éves	2	20,00
17 éves	1	10,00
18 éves	1	10,00

19 éves	2	20,00
21 éves	3	30,00
összesen	10	100,00

2.6. Római katolikus

Az alábbi táblázatot szemlélve szembetűnő, hogy a legtöbb római katolikus (29 fő, 59,19%) Zemplén megyéből jött. Feltűnően nagy számukat azzal magyarázhatjuk, hogy az egyébként sűrű katolikus iskolahálózat ellenére jó híre lehetett a közvetlen közelben fekvő Sárospataki Református Kollégiumnak. Ung megye a második helyen szerepel, onnan öten (10,20%) jöttek. Szatmártól eltekintve, amely 3 fővel, (6,12%) képviseltette magát, a többi megyéből mindössze 1–2 fő tanult tovább Patakon.

megye	fő	százalék
Abaúj	2	4,08
Bereg	2	4,08
Gömör	2	4,08
Máramaros	1	2,04
Pest	1	2,04
Sáros	2	4,08
Szabolcs	2	4,08
Szatmár	3	6,12
Ung	5	10,20
Zemplén	29	59,18
összesen	49	100,00

A római katolikus diákok szüleinek foglalkozása a következőképpen alakult. Az első két helyen a földbirtokos, nemes szülők gyermekei állnak (20 fő, 40,82%; illetve 12 fő, 24,49%). A harmadik helyen az iparos és orvos szülők képviseltetik magukat 3–3 fővel, 6,12%) míg a többi kategória egy-két fővel szerepel.

megye	fő	százalék
bérlő	2	4,08
erdész	1	2,04
földbirtokos	20	40,82
földm.[földműves]	1	2,04
gazd. felügyelő	1	2,04
gazdatiszt	1	2,04
iparos	3	6,12
mészáros	1	2,04
nemes	12	24,49

orvos	3	6,12
özvegy	1	2,04
polgár	1	2,04
ügyvéd	2	4,08
összesen	49	100,00

A legtöbb beiratkozott (14 fő; 28,57%) 21 évesen jelent meg a főiskolában. A második helyen a 19 évesek állnak (9 fő; 18,37%). Őket követik a 20 és 18 évesek 7, illetve 6 fővel (14,29%; 12,24%). (Vö. 4. ábra.)

életkor	fő	százalék
15 éves	2	4,08
16 éves	3	6,12
17 éves	1	2,04
18 éves	6	12,24
19 éves	9	18,37
20 éves	7	14,29
21 éves	14	28,57
22 éves	5	10,20
23 éves	1	2,04
24 éves	1	2,04
összesen	49	100,00

2.7. A beiratkozási napló sajátosságai

A kollégium felső tagozatán két beiratkozási időszak volt a július (nyárhó) és a szeptember (őszelő), de évközben is érkeztek diákok. Az iskolai év kezdetén a szenior írta be a diákokat. A beiratkozás díjat is ő szedte be.

A lista némileg kronologikus. Például érdekes, hogy az 1841-ben az iskolai törvényeknek aláírtak között Bülky szeptemberben iratkozik be, mégis a júliusiak között szerepel. Van, aki kétszer szerepel, például Hamrák Dániel 1861-ben a 73. és a 74. oldalon. Hogy ennek mi lehetett az oka, előttem ismeretlen.

A felekezetek megadása többféle módon történt. A reformátusoknál helvét, vagy h. ill. az h. evang. illetve ezek variációi szerepelnek először. Első ízben 1842-ben szerepel a reform. azaz református, hogy majd csak 1850-ben kerüljön ismét elő. Vannak évek, ahol a különböző megnevezések vegyesen szerepelnek, vannak olyanok is, ahol kizárólagosan fordulnak elő. A tíz izraelita megnevezésénél az izraelita mellett előfordul még kétszer a héber és egyszer az m. v. azaz Mózes vallású megjelölés. A római katolikusok megnevezése egységes. Az evangélikusokat Confessio Augustana után AC-nek rövidítik, de szerepel még az evan. és ev., agh. megjelölés is. Az utóbbi az ágostai (augzburgi) rövidítése. Sokféle a görögkeletiek megjelölése, itt a következőket találjuk: GRNU, G. n.u. R (Graecu ritus non unitus), N. ES, Serb, GNE (görög nem egyesült), Gru., Gör. A kötet 4. oldalán – és csak itt – a nemzetiséget (szerb) adja meg a görögkeleti felekezet szinonimájaként. A görög katolikusok megnevezése, hasonlóan a rómaiakéhoz, szintén egységes. A jegyzőkönyv vezetésében előfordulhatnak következtelenségek is. Nem a megfelelő évhez írják be diákokat,

egy sorokat üresen hagynak.[10]

2.8. A szepesi diákok

Külön érdemes vizsgálni a Szepességből érkezett diákok csoportját. A Szepességből a Kollégium felső tagozatára a vizsgált időszakban 14 diák érkezett, akik közül mindegyik kivétel nélkül evangélikus felekezetű. Ezek túlnyomó többsége német hangzású vezetéknevvel bírt, háromnak van csak magyar hangzású neve.

14. táblázat. A szepesi diákok szüleinek foglalkozása		
foglalkozás	fő	százalék
polgár	7	50,00
közrendű	2	14,29
nemes	4	28,57
tanítófi	1	7,14
összesen	14	100,00

A számokból az tűnik ki, hogy a polgárszülők gyerekei voltak a legtöbben (7 fő, 50%). Ezután következtek a nemes, közrendű majd tanítócsaládból származó diákok. Ugrai János tanulmányában az 1811 és 1847 között idelátogató 178 szepesi diák más szülői háttérrel rendelkezett.[11] Ami abból is fakadhat, hogy ő a Kollégium egészét és nemcsak a főiskolai tagozatot vette figyelembe, ez szerinte 1000–1300 fő. Előre kell bocsátanom, hogy a két vizsgált csoport közti több mint tízszeres számbeli eltérés miatt az adatokat ennek megfelelően rendkívül óvatosan kell kezelni. Mindezt az is indokolja, hogy a jelen kutatás az adott korszakban összesen 2684 fővel számol a felső tagozaton.

A polgári családból származók az itt szereplő 50%-hoz képest korábban csak 28%-ban voltak jelen, a nemesek aránya majdnem pontosan megegyezik (28,57%, illetve 28,65%). A közrendűek 14,29%-hoz képest, viszont ott 39,32% szerepel, a tanító vagy lelkészgyerek kategóriában itt 7,14% a korábbi 3,37%-hoz képest. Csak a nemesek száma mondható lényegében változatlan. A többi esetben legalább kétszeresek az eltérések. A polgári hátteret tekintve, azt lehetne mondani, hogy egyre több polgár tartja fontosnak gyermeke sárospataki taníttatását.

Nemcsak a Szepességből érkezhettek németek Sárospatakra. Több német hangzású nevet lehet találni a listán, de ezek közül csak Grosch Józsefről tudható, hogy ő német nemzetiségű volt, a Tolna megyei Varsádról érkezett ide.

A katolikus diákok között is szerepel két német nevű diák: Gnandt Miklós Szabolcs megyéből, Kisvárdáról és Schulz Sándor Zemplénből, Sárospatakról, tehát helyből származott. Az egyik gondviselője orvos, a másiké földbirtokos volt, így érthető a német nyelvű közegetől való elszakadás.

3. Összehasonlítás Debrecennel

A Debreceni és a Sárospataki Református Kollégium összehasonlítását indokolja, hogy két egymás melletti régió vezető református kollégiumáról van szó. Az iskolák hatottak egymásra az évszázadok folyamán, partikulái kiegészítették egymást. Diákjai kölcsönösen megfordultak mindkét intézményben. A Debreceni Református Kollégium hasonló adatai 1868-ig ismertek.[12] Alább a két intézmény közti összevetést végeztem el.

A két kollégium közül a nagyobbik intézményben, Debrecenben 3485[13] diák tanult a vizsgált időszakban, míg Sárospatakon 2254. Debrecenben több idegen nyelvű diák fordult meg, mint Sárospatakon, de az arányok nagyjából hasonlóak. Mind a két iskola szinte teljesen magyar volt (94,41%), illetve (93,71%).

Míg Patakon a más felekezetű diákok között az evangélikusok voltak nagyobb arányban (47,62%, Debrecen 33,03%), addig az alföldi városban a görögkeletiek (21,56% szemben a 12,70%-al) és az izraeliták (15,14% szemben 7,14%-al) voltak többen. A görög katolikusok (Sárospatak 2,38%, Debrecen 2,29%) és a római katolikusok (Sárospatak 30,16%, Debrecen 27,98%) aránya nagyjából hasonló. Sárospatakon az evangélikusok aránya magyarázható részben az evangélikus vidékek közelségével, részben pedig a magyar szóra való járással. Debrecenben nagyobb arányban jelentek meg a görögkeletiek, amit szintén be lehet tudni annak, hogy földrajzilag közelebb esett az ottani iskola a déli és keleti régiókhoz, ahol a görögkeleti népesség nagyobb számban élt. Debrecenben az izraeliták több mint kétszeres jelenlétének magyarázata nem egyértelmű. Általában az ország északi régióiban laktak nagyobb számban, mégis Debrecenbe jóval többen iratkoztak be. A görög és római katolikusok hasonló mértékben látogatták a két nagy református iskolaközpontot, mégis ezek az adatok más-más háttérrel sejtetnek. Sárospatakhoz inkább közelebb estek az ilyen felekezetű területek, mint Debrecenhez, így ott az azonos arányszám akár nagyobb érdeklődést is takarhat.

A felekezeteket tanulmányozva elmondható, hogy a vallásilag kevertebb területen fekvő Sárospatakon nem volt nagyobb a nem reformátusok aránya (5,59%), mint Debrecenben (6,26%). Az utóbbiban egy kicsivel többen tanultak más felekezetűek, pedig Patak több nyelvi és felekezeti határ közvetlen közelében feküdt.[14] (Vö. 5. ábra.)

15. táblázat. A Sárospataki Református Kollégium és a Debreceni Református Kollégium főiskolai tagozatán tanult diákok felekezeti megoszlása 1841 és 1868 között				
felekezet	létszám és százalék Sárospatakon		létszám és százalék Debrecenben	
evangélikus	60	2,66	72	2,07
görög katolikus	3	0,13	5	0,14
görög keleti	16	0,71	47	1,35
izraelita	9	0,40	33	0,95
református	2128	94,41	3267	93,74
római katolikus	38	1,69	61	1,75
összesen	2254	100,00	3485	100,00

4. Összegzés

Az oktatási intézményekben készült névsorokra jellemző, hogy egymástól eltérő szempontokat vehetnek figyelembe mindenkori készítői, így egymástól eltérőek lehetnek az adatsorok, amit a későbbi egységesítésnél feltétlenül figyelembe kell venni.

Van úgy – mindössze két esetben –, hogy a nemzetiség van megadva a felekezeti hovatartozást jelölve azzal, hogy szerbet írtak görögkeleti helyett. A más felekezetűek közül kerülnek ki nagy gyakorisággal az idegen nemzetiségűek is, így ez a két kategória időnként részben vagy egészben fedi egymást, mint például az izraelita felekezetnél. A nemzetiségre tehát – bizonyos korlátok között – a származási hely, illetve a név alapján lehet óvatosan következtetni.

A Sárospataki Református Kollégium diákjai között többféle felekezetűek fordultak meg, megjelenésük már a tárgyalt időszak előtt is jellemző. Elsőként az evangélikusok jelenléte valószínűsíthető. A felekezeti sokszínűséget az 1813. évi helytartótanácsi rendelet biztosította, amely kötelező érvénnyel elrendelte, hogy a protestáns intézményeknek fel kell venniük a jelentkezőket.[15] Ekkor azonban a Sárospataki Kollégium diáksága már rég nem volt homogén.

Az evangélikusok nagy arányát nemcsak az indokolta, hogy ezzel a vallásfelekezettel volt a reformátusságnak a legszorosabb kapcsolata – amely ugyan nem volt mindig teljesen felhőtlen –, hanem az is, hogy az evangélikusok aránya ezen a területen magasabb volt, mint például Debrecen környékén. A katolikusok nagy aránya annak köszönhető, hogy e térségben vagy éppen Patakon több katolikus található, mint Debrecenben. Az a tény, hogy a Sárospataki Kollégium közelebb feküdt a nem református és más nemzetiségű területekhez, még nem jelentette azt, hogy ez diákjainak összetételére nagyobb hatást gyakorolt volna, mint az mondjuk Debrecenben példa lehetett.

Érdeemes lesz tovább kutatni a vizsgált korszakban a Kollégium alsóbb tagozataira beiratkozott diákokat, hogy tágabb képet kaphassunk a vázolt jelenségekről, így jobban összevethetőek lesznek az adatok Ugrai János kutatásának eredményeivel.

ÁBRÁK

1. ábra A beiratkozott evangélikus diákok életkora

2. ábra A beiratkozott görögkeleti hallgatók életkora

3. ábra A beiratkozott izraelita diákok életkora

4. ábra A beiratkozott római katolikus diákok életkora

5. ábra A Sárospataki és a Debreceni Református Kollégium főiskolai tagozatára beiratkozott más felekezetűek 1841-1868 között

Jegyzetek

-
- [1] Szűcs Jenő: A középkori iskolázás Sárospatakon. In: A Sárospataki Református Kollégium.: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Bp., 1981. 7 p.
- [2] Makkai László: A Kollégium története alapításától 1650-ig. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Bp., 1981. 17 p.
- [3] Kovács Teofil: A német nyelv oktatása a Debreceni Református Kollégiumban. (1769-1860) Debrecen, 2008. (továbbiakban: Kovács, 2008.)
- [4] Ld. pl.: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TiREL.) K. e. I. 2. Azon be nem öltözött ifjak névsora /non togatus/, akik az iskolai törvényeknek aláírtak, 1797–1836.
- [5] A 84. oldaltól, majd a 119. oldaltól az atya lakhelye és megyéje is jelölve van.
- [6] Kovács, 2008. 218. p.
- [7] Ugrai János: Német szóra menő pataki diákok. In: *Valóság*, 2002. 7. sz. 73-85. p.
- [8] Ugrai János: Iskola a „határokon”. A Sárospataki Református Kollégium idegen nemzetiségű és felekezetű diákjai 1777 és 1848 között. In: A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században. Szerk.: Egry Gábor – Feitl István. Bp., 2005. (továbbiakban: Ugrai, 2005.) 25. p.
- [9] Ugrai, 2005. 26. p.
- [10] Természetesen előfordul téves bejegyzés is. Például az 5. oldalon két diákot tévesen írtak be az 1841-es tanévben. Ők az 1844-es évhez tartoznak. Ott szerepel a nevük az akkor beiratkozottak között. Az 1842. évben Kőrösi István szenior alatt az iskolai törvényeknek aláírtak július 15-től szerepelnek. Az „1842/3 ik iskolai évben aláírtak” formula a később szeptemberben érkezettek takarhatja. Az előző évben is hasonló rendszer figyelhető meg. Előfordul, hogy valamilyen oknál fogva bizonyos beiratkozási sorokat üresen hagynak. (Pl. a 13. oldalon a 33-as szám üres.) Arra is van példa (19. oldal, 58. sor), hogy a nem fizetett tanuló nevét kihúzzák, és beírják a júliusi dátumosok közé egy szeptemberit. A 23. oldalon itt össze van kavarva a számozás. A 39. oldalon 22-es sorszámmal indul a számozás, de 23-mal kellene.
- [11] Ugrai, 2005. 17-18. p.
- [12] Kovács, 2008.
- [13] Rác István: Debreceni deákok. Debrecen, 1997.
- [14] Ugrai, 2005. 15. p.
- [15] Ugrai, 2005. 23. p.
- [a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám

A. D.
MMX

Tamási Zsolt: Világiak az egyházi reformban. Az erdélyi római katolikus vegyes Státus-gyűlés 1848-ban

Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával.

1848-ban a forradalmi változások során a politikai szempontok mellett a pozsonyi országgyűlés áprilisban szentesített, egyházat érintő törvényei az egyházmegyékben a reformok átgondolására és megfogalmazására adtak lehetőséget. Külön jelentőséggel bírt, hogy az 1848/3. tc. az új miniszteri igazgatás alá rendelte az egyházzal kapcsolatos ügyintézt. A felelős miniszteriális rendszer átvette a királyi jogkörét,^[1] ami ellen természetesen tiltakozott a katolikus egyház, számolva azzal a lehetőséggel, hogy a kormányok gyakran cserélődnek, s így nehezen elképzelhető egy ilyen törvény alkalmazása, ha egy vallásellenes, protestáns^[2] vagy csak akár egy közömbös kormányzat gyakorolná a királyi főkegyúri jogot. Az 1848/13. tc.

kinyilvánította az egyház tizedről való lemondását. Az alsóházi törvényjavaslat a főrendek által is elfogadásra talált, viszont a későbbiekben az egyházi ellátásának a gondja vetett fel komoly problémákat ezen a téren. Az 1848/20. tc. a vallásfelekezetek közötti egyenlőség kimondásával megszüntette a katolikus vallás addigi államvallás jellegét. Ez elméletileg lehetőséget biztosított az államtól függetlenedő egyházi autonómiára, ennek működési elvei viszont részletes kidolgozásra vártak. A felsőpapság nevében a Scitovszky János pécsi püspök által megszövegezett betoldást – a vallási egyenlőség és viszonyosság a felekezetek „saját hitelvi és egyházi szerkezete sértetlensége mellett” legyen kimondva – a pozsonyi országgyűlés nem fogadta el, ezért a későbbiekben egy petíciós akción keresztül igyekeztek a hívek bevonásával bizonyítani a belső autonómia széles körű igényét a püspökök.

A hívek szerepe a katolikus egyházmegyékben ezzel ki is merült volna, az egyházi reform kidolgozása terén ugyanis a püspöki kar a papsággal közösen tervezett csak zsinati munkálatokat. Erdélyt leszámítva csak a veszprémi egyházmegyében javasolták a hívek szerepének fokozását.^[3] Éppen ezért a hívek bevonása az egyházi reform kidolgozásába két szempontból is erdélyi specifikumként tartható számon. Egyrészt a tervbe vett nemzeti zsinatra történő előkészületként az erdélyi egyházmegyes püspök nem csak egyházmegyei zsinatot hív össze és vezet le, hanem azzal párhuzamosan a vegyes Státus-gyűlést is, amelyen világiak részvételével tárgyalják meg a nemzeti zsinatra tervezett pontok egy részét; másrészt az egyházmegyei zsinat egyházi jogi érvényessége szempontjából elsősorban csak azoknak a döntéseknek a hatályba lépése állítható, amelyek a státus-gyűlési munkálatokból kerültek szó szerinti átvételre az egyházmegyei zsinaton. A Státus-gyűlés *határozatait* ugyanis a püspök aláírta, míg az egyházmegyei zsinat végleges jegyzőkönyvét csak a zsinati jegyzők látták el névjegyükkal. Így az egyházi jogi előírás – amely szerint az egyházmegyei zsinat érvényességének a feltétele a megyéspüspök aláírása – csak a státus-gyűlési határozatoknál érvényesült. Ezért jelen tanulmányban elsősorban azokat a tárgyalásokat igyekszünk bemutatni, amelyek során a meghozott döntések átkerültek az egyházmegyei zsinat jegyzőkönyvébe, ezáltal hozzájárultak az egyházmegyei zsinat jogi érvényességéhez.

Az áprilisi törvények Erdélyben csak az Unió kimondásával léptek érvénybe. A legjelentősebb probléma a katolikus egyház számára a belső autonómia módozatainak kidolgozása volt, amely viszont Erdélyben másként jelentkezett. Erdély 1848 előtt nem csak elméleti, hanem gyakorlatilag is kiépített autonómiával rendelkezett. Az 1848/20. tc. által biztosított teljes egyenjogúság csak a „magyarhoni egyházra nézve *nóvum*, mert Erdélyre nézve csak újabb megerősítése annak az eddig is fennállott teljes egyenjogúságnak, ami ott a régi erdélyi törvények alapján eladdig is megvolt”.^[4] Erdélyben az autonómia jogi megalapozása a fejedelmi

korszakban már megtörtént, amikor a Katolikus Státus a püspök hiányában működő világiak fórumává vált. Ugyanis a korabeli törvénykezés értelmében az erdélyi országgyűlésnek katolikus pap nem lehetett tagja. A katolikus érdekek képviselőit katolikus főurak vállalták. A fejedelemség megszűnésével sem vesztette érvényét az erdélyi katolikus önkormányzat, hanem megszilárdult és tovább erősödött.[5] A Diploma Leopoldinum utáni korszakban az erdélyi ügyeket a Gubernium intézte. Itt tárgyalták a vallási ügyeket is. 1696 óta a katolikus tanácsosok Katolikus Tanácsot (Consilium Catholicum) alkottak. Ebből jött létre az az állandó bizottság, amely a teljes Katolikus Státust képviselte. Mária Terézia idejében jött létre a vallási alap kezelésére a Catholica Commissio (Katolikus Bizottság, 1767).[6] Az 1848-as törvénykezés módosította a régi helyzetet, megszüntette Catholica Commissiot, amely az erdélyi katolikus Státus-vagyont kezelte.[7] Mivel ez a bizottság az Erdélyi Főkormányzók (Gubernium) részét képezte, az Unió következtében elvesztette létjogosultságát. Az erdélyi katolikusok számára ugyanakkor érvényesült az a pozsonyi határozat is, hogy „Erdély külön törvényei és szabadságai, amennyiben az uniót nem gátolják, fenntartassanak”. [8] Ez is magyarázza, hogy Erdélyben a jogi tisztázás érdekében az egyházmegyei zsinat megtartása előtt előbb a Státus-gyűlést hívta össze a püspök,[9] amelynek tárgyalásai[10] időben is, de tartalmában is egybecsengtek az egyházmegyei zsinat munkálataival.

Mielőtt rátérnénk azokra a tárgyalásokra, ahol az egyházmegyei zsinat szó szerint átveszi a státus-gyűlési határozatokat, érdemes röviden arra is kitérni, hogy miért sajátos önmagában az a tény is, hogy Erdélyben sor kerülhetett az egyházmegyei zsinatra. A nemzeti zsinat – mint az egyházi intézményi védekezési mechanizmus részleteinek kidolgozására hivatott fórum – igényének a főpapság részéről való megfogalmazódásával párhuzamosan a radikális alsópapi javaslatok is jelentkeztek, a legradikálisabb kérések a szabaddá vált sajtó útján fejtve ki hatásukat. Az alsópapi követeléseknek is csak a zsinati fórum adhatott egyházz jogilag esélyt a kibontakozásra, így formailag az alsópapság és a felsőpapság tervei egybeestek. Viszont a felsőpapság arra törekedett, hogy egy kialakítandó zsinati rend segítségével csak a saját javaslatai kerülhessenek megvitatásra. Ezért készül egy bőséges – 25 pontos – tematika, amelynek megtárgyalása időben kitölthette a zsinati munkálatokat. A nemzeti zsinat előkészítése során a magyar püspöki kar – Pesten június 3. és 5. között tartott tanácskozásán – Eötvös József miniszterrel megállapodott, hogy az esetleges felfordulások elkerülése miatt megyei zsinatokat és zártkörű megbeszéléseket is szükséges tartani.[11] Ugyanis az alsópapság követelőzése elővetítette annak a lehetőségét, hogy az egyházon belül lázongás fordulhat elő, s egy ilyen felfordulás sem a kormánynak[12] sem a püspöki karnak nem lehetett érdeke. Ezért az egyházmegyei zsinatok helyett csak egyszerű tanácskozásokra hívják össze a papságot a magyarországi egyházfők.

A konkrét tennivalók érdekében Kovács Miklós erdélyi püspök nem félt megtartani az egyházmegyei zsinatot, pedig az alsópapsági mozgolódás intenzitása előtte is ismert volt. A megyéspüspök átlátta, hogy papjai a magyarországi általános alsópapi reformmozgalomhoz közelítenek, de ő maga is a magyar püspöki karral való szorosabb együttműködésre törekedett. Így neki is, papjainak is érdeke volt a magyarországi egyházi reformmozgalomba való bekapcsolódás. Amikor az Unió kimondásával elhárult az akadály a zsinati munkálatok előtt, a többi egyházmegye már kezdett elállni a nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei zsinatok tervétől, Kovács Miklós püspök mégis továbbra is kitartott a korábban megfogalmazódott elképzelés mellett, bízva abban, hogy kézben tudja tartani a tárgyalások menetét, s ezért teret adott a püspöki kar által javasolt témák mellett minden más javaslat tárgyalására is.

Az erdélyi egyházmegyei zsinat 1848. szeptember 1-jén nyílt meg. Gyakorlatilag két nap alatt (szeptember 1–2.) sorra kerültek a magyar püspöki kar által javasolt kérdések, illetve a „*körülményeink és az idő kívánata szerint felmerülő kérdések*” tárgyalása is. Az ennyire gyors és hatékony munkálat lehetséges voltát magyarázza, hogy a magyarországi püspökök által megküldött pontok jelentős részét a zsinati tanácskozást megelőző vegyes Státus-gyűlés már tárgyalta, és megfogalmazta a véleményét. Időrendben ugyanis a vegyes Státus-gyűlés munkálatai kerültek először sorra. Már Kovács Miklós erdélyi püspök a Státus-gyűlést és az egyházmegyei zsinatot is konkrétan meghirdető, július 18-án kelt körlevelében[13] jelezte, hogy egyes kérdésekre már a vegyes Státus-gyűlésen is sor fog kerülni: „*az Egyház függetlensége, a Catholicum*

Institutum alakítása, a Katolika Egyház Status és Kormányhozi viszonyinak meghatározása [...] egyházi, iskolai és alapítványi ügyeinket". Ezek kapcsán ugyanis fontosnak tartja „az egyházi és világi Katolikusoknak együtt bővebben értekezni”. Ezért „az értelmesebb egyházi és világi Katolikusokat, nem különben a kerületek képviselőit jövő Augustus hónap 27-ik napján Szabad Királyi Kolosvár városában tartandó Katolikus Státus gyűlésre” hívja meg. A meghívó végén záró rendelkezésként olvashatjuk, hogy a jelenlevő papság által „azután külön papi gyűlésben a zsinati pontok fognak tanácskozás alá vétetni”.

A két tárgyalási sorozat közös megnyitására, a tárgyalások menetére vonatkozóan pontos időrendi beosztást dolgoztak ki.[14] Ennek megfelelően az ünnepélyes megnyitásra augusztus 27-én, vasárnap került sor Kolozsváron, a Szent Mihály templomban (korabeli megnevezéssel: a „piaczi Nagy templomban”), „*Veni Sancti, Nagy Mise és Predikáció*”-val, kilenc órai kezdettel. Ezt követően tizenegy órától a püspök röviden előadta a két (vegyes státusi és zsinati) gyűlés célját, és bizottságokat nevez ki a tárgyalandó témák rendszerezésére.[15] A bizottsági gyűlések a zsinati elnökséget hivatalból ellátó püspöknél tanácskoztak, a püspöki rezidencián, délután öt órától. A dokumentum továbbá az augusztus 28-i, 29-i és 30-i tárgyalások menetét részletezve kiemelte, hogy délelőtt magukra a tárgyalásokra, délután pedig a jegyzőkönyvek készítésére fog sor kerülni. A státus-gyűlési munkálatokra e megszabott rendnek megfelelően került sor, a végleges jegyzőkönyvet viszont csak a szeptember 1. és 2. között megtartott zsinati munkálatok után rögzítik, a vegyes Státus-gyűlés utolsó munkálati napján: szeptember 3-án, vasárnap. A zsinati munkálatok végül szeptember 4-én zárultak.

A továbbiakban az egyházmegyei zsinaton követett tárgyalási sorrendben fogjuk ismertetni a státus-gyűlési munkálatokat, főleg azokra a kérdésekre térve ki, amelyek a magyar püspöki kar által megküldött tárgyalandó pontok között szerepeltek, s amelyek során a főpapok részéről szorgalmazott egyházi reform ügyében Erdélyben a világiakkal közösen határoztak jogerős formában. A magyarországi püspökök által megküldött első tárgyalási pont („*Az anyaszentegyház fejéveli szabad közlekedés; minden egyházi ájtatos, és iskolai alapítványoknak, ide értve azokat is, melyek eddigelé a Magyar Királyi Helytartó Tanács által kezeltettek, legfelsőbb felügyelés melletti szabad kezelése, úgy szinte a katolikus iskoláké is*”) kapcsán az egyházmegyei zsinati jegyzőkönyvből kiderül, hogy a vegyes Státus-gyűlésen már megállapított elveket a zsinatozó klerikusok elfogadták. A státus-gyűlési jegyzőkönyv utal arra, hogy az előkészítő bizottmány javaslata alapján indult a tárgyalás. A Státus-gyűlés tanácskozási rendjét rögzítő dokumentumból kiderül, hogy

„püspök úr Ő Exc[ellentia]ja, mint elnök, érinti, miszerint a már tudva levő gyűlési tanácskozási tárgyak könnyebbítése végett, helyén volna, azoknak előleges megvitatására bizottmányt nevezni; e célból néhányat ki is szemel, és a gyűlésnek előterjeszt, hogy ha jónak látná, azokat, ha pedig még akarna néhányat oda választani, úgy ezt is megtévén, mindnyájokat, kiket így megbíztak, a teendő megvitatására kiküldeni lehessen [...] Bizottmány nevezése után, a következő gyűlés órája meghatározandó, melyre a bizottmány munkálatát beadandja, és vitatás alá bocsátandja”. [16]

A bizottság ennek megfelelően tárgyalás alá vette a kitűzött pontokat, s javaslatait be is nyújtotta. A gyűlés szó szerint fogadja el a bizottmányi javaslatot,[17] és ezt a szöveget teszi magáévá majd az egyházmegyei zsinat is. Az 1848/20. törvénycikkre hivatkozva az egyház függetlenségét már életbe léptetettnek tekintik, s ennek értelmében, a bevett vallásokra érvényes szabadság, egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva kijelentik, hogy a katolikus egyházat semmiféle korlátozás sem kötheti belügyeire nézve (hitelvek szerinti tanítás, szertartási szabadság, fegyelmi gyakorlat).[18] Ugyanakkor a státus-gyűlési szöveg rámutat arra is, hogy Erdélyben az 1848/20. tc. nélkül is megvan ehhez a jogalap, hivatkozva az 1744/6-7., illetve az 1791/53-54. törvénycikkekre.[19] A bizottsági jegyzőkönyv ezért is használja a múlt idős megoldást, amikor így fogalmaz a régi erdélyi törvényekre utalva: „*törvénycikk által a catholica vallás ezen szabadságára nézt*

tökéletesen biztosítva volt". A Státus-gyűlési jegyzőkönyv már jelen időt használva rögzíti e jogot: „*biztosítva van*". Ezt követve szintén a jelen idős megoldást választja az egyházmegyei zsinat is, amelynek háttérében az említett, Erdély – Unióval nem ellentétes – törvényeit fenntartó pozsonyi határozat állt.[20] A pozsonyi határozat érvényesítését próbálták tehát a jelen idős fogalmazással kifejezni. Az *Approbatae Constitutiones* és az 1791/53. tc. rendelkezéseinek értelmében megállapítják, hogy a katolikusoknak törvényes joga van az évenkénti Státus-gyűlésekre, illetve zsinatolásra. A tridenti zsinatnak az egyházmegyei zsinatokra vonatkozó rendeleteit tehát állami megszorítások nélkül kívánták alkalmazni. Az ennyire gyors és egyértelmű állásfoglalást az is lehetővé tette, hogy az egyházmegyei zsinatot előkészítő esperes-kerületi tanácskozások jegyzőkönyvei mind azonos véleményen voltak ebben a kérdésben.[21]

A Státus-gyűlésen indítványozták, hogy a zsinatok tartásában a Székelyföldre is legyenek tekintettel, viszont e kérdés tárgyalását későbbre halasztották.[22] Erre már nem került sor, valószínűleg időhiány miatt, de természetesen az sem kizárt, hogy az elnöklő püspök az egyházmegyei zsinatot érintő jogi rendezést nem óhajtott a vegyes státus-gyűlési tárgyalásnak alávetni. E kérdés az egyházmegyei zsinati tárgyalásból is kimaradt. Az indítványtevő neve nem maradt ránk, mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a bizottmányi jegyzőkönyvből hiányzott ez a kérés,[23] tehát egy résztvevő közbevetett óhajáról volt csupán szó. Az a kurta válasz, amelyet kapott, jelzi, hogy az idő rövidségére való tekintettel többnyire a készen előterjesztett bizottmányi munkálat elfogadására került sor. A tárgyalás további menete legalább is ezt bizonyítja. Szó szerint került elfogadásra a római pápával való szabad *közlekedés* bizottmányi javaslat-szövege,[24] s az egyházmegyei zsinat is szó szerint teszi magáévá az itt megfogalmazott döntést. Ennek megfelelően kimondják, hogy a gyakorlatban levő placetum-jog megszűnt, „*minekutána a praeventiv censura is megszűnt*".[25] tehát semmi sem akadályozhatja a pápával való megszorításoktól mentes kapcsolattartást.

Az anyagi természetű kérdések sokkal hevesebb vitára adtak alkalmat. Az 1848. augusztus 29-én délelőtt folytatódó státus-gyűlési tárgyalások a bizottmányi munkálatok alapján indultak. A gyűlési jegyzőkönyvből hiányzik a bizottmányi jegyzőkönyv bevezető része, amikor is a katolikus papoknak illő fizetéssel való ellátásának módozatainak elvét próbálják rögzíteni:

„Két pont körül forgott e tanácskozás; vagy által adja a kath[olikus] egyház mindennemű javadalmaait a Statusnak,[26] és ezen esetben a Status tartoznék a papokat, kántorokat s. t. fizetni, és az egyházak cultusa és egyéb szükségéről gondoskodni; vagy pedig a kath[olikus] Status megtartván a püspöki, káptalani, és mindennemű egyházi javadalmaikat és alapítványait, azokból igyekeznek az egyházak és egyházi szolgák szükségét fedezni; mennyiben pedig ezen javadalmak és alapítványokból az érintett cél elérése nem lehetne, ezen esetben a hiányt ismét vagy a Statustól kiegészítettetni kéne, vagy pedig a hívek által fedeztetné. Ha a kath[olikus] Status maga gondoskodik az egyház és egyházi szolgák szükségéről a cél könnyebb elérhetése tekintetéből, a szerfelett sok kanonokok, apát- és prépostságok reducáltatása, a társas káptalanoknak pedig megszüntetése[27] is indítványoztatott. Ennek megvitatása után határozatott.”[28]

A határozatok, amelyek a bizottmányi gyűlésen elhangzottak, szinte szó szerint kerülnek bele a Státus-gyűlés jegyzőkönyvébe.

A többi kérdéshez képest azonban a viták hevesességét jelzik azok a betoldások, átjavítások, amelyek sokkal gyakoribbak, mint a nem anyagi kérdéseket illető tárgyaknál. A Státus-gyűlésen, mielőtt a bizottmányi javaslat elfogadására sor került volna, a gyergyóalfalvi plébános, András Antal kiemelte, hogy a papok fizetésének rendezése azért is szükségzerű, hogy „*a papság ne legyen kénytelen szántás-vetéssel foglalkozva a különben hivatásánál fogva önművelésre kellező időt anyagi szükségek beszerzésére fordítani, s emiatt a hívek oktatását, papi tiszte pontos teljesítését végtelen kárára a népnek és statusnak elhanyagolni kényszerült*

ne legyen”. [29] A bizottmányi javaslatlól eltérő hozzászólások is elhangzanak továbbá magán a gyűlésen. Ilyen volt Keresztes Márton udvarhelyi tanár megjegyzése, aki kérte, hogy a papok ellátása teljesen az államra legyen bízva, s ennek megfelelően az egyházi vagyon az államnak legyen átadva. [30] Indítványát egyhangúlag leszávadták, [31] annak ellenére, hogy ilyen jellegű javaslatok egész sorát készítik elő a zsinatra készülve az esperesi kerületek tanácskozásai. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a papság fizetésének teljesen az államra való ruházását egyértelműen csupán az udvarhelyi esperes-kerület javasolta. [32] A gyergyói kerület hasonló javaslattal élt, viszont e javaslat háttérét inkább az uniós jogharmonizáció elmaradása miatt rendezetlen kepe-kérdés jelentette. A gyergyói kerület javasolta a kepe készpénzzel történő megváltását, és a papság fizetésének az egyházközségtől való függetlenítését, mondván: fizesse az állam a papokat, az egyház adja át ezt a jogot. [33] Keresztes Mártonnak az előkészítő tanácskozások során, illetve a Státus-gyűlés során tett megjegyzése azért is figyelmet érdemel, mert a papságnak az állam részéről történő fizetése, illetve ezzel párhuzamosan az egyházi vagyonnak a kezelési joga volt az egyik kulcsprobléma, amelynek rendezése egyaránt fontos volt az államnak s egyháznak is. Az egyházat érintő pozsonyi törvénykezésnél már implicite találkoztunk az egyházi vagyonnak az állam általi igazgatásának kérdésével. Már a pozsonyi gyűlés résztvevői is helyesen érzékelték, hogy az 1848/20. tc. körüli törvénykezési vita jelentősége az egyházi vagyon kezelésének jogáról is szólt. Ezért most e gyűlés hangsúlyozta, hogy az egyházmegyei Státus maga kíván gondoskodni saját egyháza papjai és szolgálói fizetéséről s az egyház szükségleteiről. [34] Ha az államra maradna az egyházi személyek fizetésének rendezése, akkor e költségek fedezésére a Státus-vagyont is az államra kellett volna átruházni. *Édes teher* lett volna ez az államnak.

A kolozsvári Státus-gyűlés és ennek nyomán az egyházmegyei zsinat is az egyház vagyonkérdését úgy szerette volna megoldani, hogy az összes magyarországi egyházi javakból és alapítványokból egy vallásos alapot szervezzenek, amelyből az összes egyházi szükségletet lehetett volna fedezni. [35] Ezen alap kezelésére a nemzeti zsinat által kinevezendő vegyes bizottságot találtak volna alkalmasnak. A részletek kidolgozását sajnos az 1848-as gyűlés nem végezte el, hanem az elkövetkezőkre hagyta. Ugyanakkor az elmaradt nemzeti zsinat miatt sem valósult meg a javaslat érdemben történő rögzítése.

Sajátosan erdélyi kérdést kívánt orvosolni a gyűlés azáltal, hogy a „kepe” intézményét eltörölnének nyilvánította. A kepe a Székelyföldön egyrészt a szegényebb rétegek számára nyomasztóbb teher volt, mint a dézsma, másrészt a papi tevékenységet lehetetlenítette el. A kepe begyűjtése ugyanis a pap és a hívek közt feszültséget, sokszor idegenkedést szült. Ennek eltörlését a legerőteljesebben a felcsíki kerület papságának zsinatot előkészítő javaslata hangsúlyozta, miután nagyon részletesen kitért a képzéssel kapcsolatos problémákra. [36] Ezért fogalmazták meg javaslatukban a kepe eltörlését, természetesen a kárpótlás módjára is megoldást javasolva: az 1848/13. tc. értelmében adandó kárpótlásokat a kepe megszüntetésével járó anyagi veszteségre is kiterjesztendőnek tartották. A kepe-kérdést sem a vegyes Státus-gyűlés, sem maga a zsinat nem rendezte, de megfogalmazták óhajukat, hogy a papnak járó illeték – a Székelyföld esetében a kepe – ne a pap, hanem az állami hivatalok által gyűjtessék be, s így indirekt módon részesüljön a pap az anyagi támogatásban. [37] Ahogy a kolozs-dobokai kerület papsága megfogalmazta: a helységek előljárói szedjék be a néptől a pap illetékét, s a pap az előljáróktól kapja azt meg. [38] A torda-aranyosi kerület egy még bonyolultabb rendszert javasolt: az állam rójon ki adót a hívekre, s az abból származó összeg állami pénztárba kerüljön. Ebből és az alapítványi pénzekből a megyéspüspök hivatalán keresztül történjen a papság fizetése a szükségleteknek megfelelően. [39] Amint azonban láttuk, e javaslatok a Státus-gyűlésen és a zsinati munkálatokon sem változtattak azon az alapvető és jogos félelmen, hogy amennyiben az állam feladata lesz a papság fizetése, akkor az állam igényelni fogja az egyházi javakat is. Ezekről azonban, nem volt hajlandó az erdélyi egyházmegye papsága lemondani. Végső soron tehát a zsinati döntés csak annyit határozott meg, hogy mindaddig, míg a forradalom hozta változások anyagi vetületei (tizedkárpótlás) nem rendeződnek, mindaddig a status-quo állapotot tekintik érvényesnek.

Az **iskolai és alapítványi ügy** megvitatása, mely a Státusnak még a fejedelmi korszakból származó jogkörébe tartozó kérdés volt, [40] a leghevesebb tárgyalásokat eredményezte. Egyrészt szerepe volt ebben annak is,

hogy maga a Státus ekkor óhajtotta tisztázni saját jogállását a Katolikus Bizottsággal szemben. A fejedelmi korszakban az országgyűlések római katolikus „Rendei és Karai” (Ordines et Status) képviselték és védtek a katolikus érdekeket. A Státus szervezete ekkor alakul ki az erdélyi politikai szervezet mintájára. Az említett „Catholica Commissio” sérelmes volt magára a Státusra, hiszen annak jogkörét nyirbálta meg. Már 1791-ben benyújtottak egy törvényjavaslatot a Státus vezetői, amelyben kérték a Státusnak ősi jogaiba való visszaállítását. A király erre akkor nem adta beleegyezését. Most, 1848-ban újra összegyűlő Státus saját jogkörét újraértelmezve rögzítette szervezeti szabályait, amelyeket a püspök alá is írt, s foganatosított. Az más kérdés, hogy az illetékes állami hivatalból a megtejt felterjesztésre válasz nem érkezett.[41]

Még a kolozsvári státus-gyűlési és egyházmegyei zsinati tanácskozások megkezdése előtt Szász Károly, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium államtitkára azt kérte a püspöktől, hogy közölje véleményét bővebben a vallási alapítványok, nevelő intézetek irányítására hivatott „consistoriu-mok” esetleges felállításának szándékáról.[42] A püspök válaszelevelét a vegyes státus-gyűlési munkálatok után küldte meg,[43] rámutatva, hogy a Katolikus Commissio az Unióval meg fog szűnni, ezek tagjaiból egy sincs kinevezve az uniót létesítő Országos Bizottmányban, ami szükségessé teszi egy Catholicum Institutum alakítását. Ezért s más okok miatt is hívta össze a vegyes Státus-gyűlést, amelynek jegyzőkönyvét már megküldte a minisztériumnak, fölöslegesnek tartja önmagát ismételve ugyanazokat a határozatokat még egyszer leírni.[44] Erre a levélre választ a püspökségen nem iktattak.

Visszatérve az alapítványi kérdésre, tudjuk, hogy a Státus kezelte 1767-től kezdve az erdélyi római katolikus vallásalapot, 1768-tól kezdve a katolikus árvaházalapot, 1773 óta a katolikus tanulmányi és ösztöndíj alapot, 1775 óta a katolikus elemi iskola alapot, s 1808-tól kezdve az erdélyi katolikus elemi iskolatanítói nyugdíjalapot. Így a közgyűlés hatáskörébe tartozott kezelni, gyarapítani és nyilvántartani a közalapokat, valamint megvizsgálni az azokról szóló számadásokat. Határozatait a Főkormánysezék címe alatt adta ki, azonban e hatóságtól függetlenül intézhette az ügyeket, csupán amikor határozatainak végrehajtására közigazgatási közegeket kellett igénybe vennie, akkor tárgyalták a kérdéseket a Főkormánysezék Catholica Commissio gyűlésein is. Mivel az alapítványi kérdés tárgyalása 1848-ban hosszas vita tárgyát képezte, itt élünk a lehetőséggel, hogy rámutassunk, hogyan történt ilyen esetben a jogerős döntés. A közgyűlési határozatokat rendszeren a jelenlevő tagok szavazattöbbségével hozták meg, érvényes határozathozatalra a gyűlést alkotó tagok

„egyharmadának jelenléte kívántatik; nyílt szavazásnál a szavazatok egyenlősége esetén azon vélemény emeltetik határozattá, melyhez az elnök járult; titkos szavazásnál azonban az elnöknek is csak egy szavazata van. Az alapvagyon szerzéséről, eladásáról, átváltoztatásáról vagy megterheléséről szóló határozatok csak úgy érvényesek, ha a gyűlést alkotó tagok kétharmada jelen van, amidőn ennek általános szavazattöbbsége kívántatik”.[45]

1848. augusztus 29-én délután a bizottmány összeült megtárgyalni a kérdést, illetve a javaslatát elkészíteni a másnap délelőtti Státus-gyűlésre. A Státus-gyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a kérdés eldöntésére nem kerülhetett sor a kitűzött napon (augusztus 30-án), „a szerkezet feletti hosszasb vitaközásból határozott kimondást jelenleg még nem tehet, elnök ő Nagy Méltósága az időt is eltöltnek jelentvén a tanácskozást bezárta a határozat kimondását pedig hónapi gyűlésre halasztotta”.[46] A kérdés különböző vetületeinek tisztázásával kapcsolatosan alakulhatott ki csupán vita, hiszen az előkészítő espereskerületi tanácskozási jegyzőkönyvek mindenike egyetért abban, hogy az alapítványok egyházi kézben maradjanak, nem adhatóak át az államnak.[47] A másnap (augusztus 31-én) tartott tárgyalás elején a püspök rámutatott, hogy „határozás azért nem történhetett, mert a vitaközó felek egymást tökéletesen meg nem értették”.[48] Ami viszont még innen sem derül ki, vagyis magának a vitának a menete, arra magának a bizottmánynak a jegyzőkönyve enged

következtetni, melyet éppen a kérdés fontossága miatt szükséges részletesebben ismertetni.

A bizottmányi jegyzőkönyvben egy viszonylag hosszú szöveget teljesen áthúztak, s ugyanakkor az áthúzott részt, de a többi is teletűzdelték beírásokkal, aláhúzásokkal. Pedig ez a jegyzőkönyv is egy letisztított változat lehet, hiszen a bevezető részében, amikor kifejtik a kérdés fontosságát, a következőket olvashatjuk:

„Innen azon élénkség, mely a vitatkozás rendén felmerült. Két nézet állott szembe, egyik mely a katolikus iskolákat, a kolozsvári főtanodától kezdve egész az utolsó népiskoláig, katolikus kézen megtartani,[49] és azokat legéberebb figyelemmel a mostani kor műveltségére, minél hamarabb czélszerűen elrendeztetni véleményezte, másik, mely ugyan a közép-tanodákat, az elemi és nép-iskolákat közösíteni nem akarja, azonban ha Kolosvárt a közálladalom egyetemet állítani akarna,[50] és annak felállítása iránt a külön vallásfelekezeteket megkérdezné hajlandó volna-e a kath[olikus] Státus is a tanulmányi pénzalapból annak felállításához oly arányban járulni, minőben azt mást vallásfelekezetűek teendnék”.[51]

A vitatkozás után megfogalmazzák, hogy a „választmány véleménye következőkben összpontosul”, de a megfogalmazott véleményt áthúzzák, így a gyűlésen valószínűleg már nem is ismertették. E kihúzott részben rögzítették, hogy a „bizottmány a közös-oskolákat elvileg nem pártolja”. Kitérnek a kolozsvári királyi főtanoda orvosi és jogi fakultásának tanári fizetéseire, amely ha az Unió után nem fedezhető a tartományi pénzalapból, abban az esetben fennáll a veszélye annak, hogy az erdélyi fiatalok „e honrész családatyái által meg nem bírható költséggel, vagy még távolabb menni kényszerüljenek”. Ezért is javasolják egy vegyes bizottság létrehozását, amely e kérdést rendezhetné. Ugyancsak az áthúzott szövegrészben térnek ki arra, hogy miért pártolják az egyházi iskolák létét:

„gyermekei a kath[olikus] religióban ne csak taníttassanak, hanem valósággal ki is képeztessenek, mit a közös iskolákban a vallástannak néhány órára számított előadása által éppen nem, hanem, a religióra nem annyira a tudat, mint az életnek feladata lévén, csak úgy reményelhet elérni, ha a nevendékek a tanrendszer összhangzása, és a tanárok egy czélra törekvő lelkes közremunkálása mellett, folytonosan úgy vezetnek, hogy a saját vallásuk igazságainak magasztosságát erejét valóban érezzék”.

Ezért is döntenek úgy, hogy a középtanodákat a Státus saját felügyelete alatt fogja megtartani. Hasonló elvek alapján születik döntés a nemzeti és elemi iskolák kérdésében is.

A közös főtanoda kérdése tárgyalásának jegyzőkönyvi része mellé egy kérdőjelet tett utólag a jegyző. Ebben, a már át nem húzott részben, egy vegyes bizottság felállításától remélik a megoldást, amely a „nevelési rendszer helyébe, a kor igényeinek megfelelő czélszerű tervet dolgozzon ki,[52] figyelemmel a magyarhoni kath[olikus] iskolarendszer, és a Státus által felállítandó minta-tanodákra”.[53] Az iskolák ügyének tárgyalására augusztus 31-én került sor, amikor is a püspök összefoglaló beszédében rámutat, hogy minden vitát ki lehet zárni azzal kapcsolatosan, hogy a Státus saját iskoláit a továbbiakban is saját fennhatósága alatt fogja tartani. Csupán a Kolozsvárra tervezett főtanoda (egyetem) felállításának kérdését tartja érdemesnek tárgyalás alá bocsátani, amely tárgyalás eredményeként eldöntik, hogy a Státus anyagilag hozzájárul az erdélyi közös egyetem felállításához, amennyiben „az iránt felszólítatik”.[54] Az egyházmegyei zsinat jegyzőkönyvébe ennek a kitételnek az idézése mellett leszögezik, hogy a közös egyetem alakításához „igenis akarnak” hozzájárulni.[55]

A tanulmányi pénzalap kérdése sokkal egyértelműbb döntéshozatalra adott lehetőséget. Állást foglalt úgy a bizottmány, mint az előterjesztés után maga a gyűlés is, elhatározva, hogy a tanulmányi pénzalapról nem mondanak le, azt az oktatási költségek fedezésére szükségesnek tartják. A bizottmányi jegyzőkönyv annival részletesebb ebben a kérdésben, hogy összefoglalja e pénzalapnak eredetét, illetve a különböző törvényekre hivatkozva rögzíti, hogy az a Státusnak jogos tulajdona.

Hasonló szellemben hoznak döntést az ösztöndíjalap kérdésében is, amikor az alapítók szándékának megfelelő kezelés mellett foglalnak állást. Ugyanakkor a gyűlésen a megyegyűlések népképviselői alapon történő szervezésének szabályait is rögzítik, illetve az egyházmegyei pénztárak kezelése tárgyában is döntenek.[56] Ennek megfelelően az egész püspökségben egyforma módszer használatát sürgetik.

A tanulmányi pénzalap kezelésével kapcsolatosan András Antal gyergyóalfalusi plébános egymás után kétszer is decentralizáló javaslattal állt elő. Kérte, hogy az egyházmegyei főszámvevőség szerepét a felállítandó kerületi vegyes számvevőség vegye át. Javaslátát nem fogadták el. Ez a kérdés szorosan kapcsolódott a plébániai pénztárak kérdéséhez is, amellyel kapcsolatban az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásai megfogalmazták, hogy ezek ellenőrzése kerüljön vissza az esperes jogkörébe évenkénti ellenőrzés kötelezettsége mellett. A kerületek egy része egyetértett azzal, hogy a számadásokat a püspökségre küldjék fel a meglévő gyakorlat szerint,[57] viszont mások a decentralizációt javasolják.[58] Az utóbbit indítványozó, jelenlevő tagok arányát figyelembe véve elméletileg az említett – András Antal plébános által megfogalmazott – javaslatot a résztvevőknek támogatniuk kellett volna. A zsinati jegyzőkönyvből végül is az derül ki, hogy annak ellenére, hogy András javaslatát visszautasították, a kérdést nem zárták le. Csak a meglévő gyakorlat folytatását határozták el, viszont ezzel párhuzamosan kifejezték: „*Minden egyes megyének tétessék köteletségévé, hogy az egyházmegyei pénztár legcélszerűbb kezelésére véleményt adjon elnöklő püspök ő Nagyméltóságához*”.[59] Tehát a kérdés nyitott maradt.

A vázolt státus-gyűlési határozatokat az egyházmegyei zsinatra összegyűltek – akik egyébként kivétel nélkül mind tagjai voltak a vegyes Státus-gyűlésnek is[60] – átvették, ezért is volt lehetséges egy ily szerzteágazó kérdés gyors megtárgyalása. A zsinat jegyzőkönyvéből kiderül ugyanis, hogy az első gyűlési napon, szeptember 1-jén délelőtt a 7. pont alatt a fentiekben vázolt kérdéseknek a tárgyalására sor került olyan formában, hogy a Státus-gyűlés határozatait felolvassák és elfogadják. Az eltérés kevés. Az iskolaügy és az otthoni pénztárak kérdése kapcsán szintén a Státus-gyűlés határozataira utal vissza a zsinati jegyzőkönyv, élve viszont egy kiegészítéssel, amely az egri érseknek beadandó kivonatban olvasható: „*Az iskolák elrendezését és igazgatását bizottmány dolgozza ki; tekintettel a pécsi tervre, melyet pártolunk*”.[61] E két elv, vagyis a Státus-gyűlés által kidolgozott terv, illetve a Scitovszky János pécsi püspök körlevelében vázolt elképzelés[62] egybecseng: a tanulmányi alap kezelését az egyház nem óhajtja kezéből kiengedni.

A fenti kérdések mellett az egyházmegyei zsinat első munkanapján sor került egy olyan kérdéskör tárgyalására is, amelyet meghívó levelében a megyéspüspök a státus-gyűlési munkálatokon már fel akart dolgozni, de amelyről végül csak az egyházmegyei zsinaton tárgyaltak, egészen röviden. Ez, a magyar püspöki kar által javasolt tárgyalási téma a „*Catholicum Institutum alakítása, jó és olcsó könyveket kiadó társulat pártolása és terjesztése*” volt. Ennek kapcsán a zsinatoló atyák megfogalmazták, hogy elvileg pártolják, kifejezve, hogy sürgető feladatnak tartják a Bibliának, s főleg az Újszövetségnek jegyzetekkel ellátott olcsó magyar kiadását. Ugyanakkor az egyházi lapnak biztosítása kapcsán rámutattak arra, hogy szükséges, és a Catholicum Institutum hivatott ezt a kérdést rendezni. A jegyzőkönyv tehát elég röviden foglalja össze a kérdést. Ez magyarázható természetesen az időhiánnyal is, de e kérdésnek megfelelő előtörténete is volt. Az egri érseknek beküldendő kivonatból kiderül,[63] hogy a „*Catholicum Institutum, úgy mint az a Religio és Nevelésben tervezve volt [kiemelés tőlem – T.Zs.], pártoltatik*”.[64] Vagyis a kérdéssel kapcsolatosan nem volt annyira felületes a döntés, mint ahogy azt Forster Jánosnak a kérdéstről írt könyve kissé ironikusan jellemzi: „*Ezek hát a zsinatnak egyházirodalmi alkotásai és elhatározásai volnának*”.[65] A *Religio és Nevelés* 1848. április 20-án megjelent 32. száma részletesen kitért a Katolikus „Institutum” ügyének tárgyalására.[66] A cikk szerzője mintának az 1840. február 19-én pápai bréve által megerősített angol

katolikus „szerkezetet”^[67] tekinti, amely tulajdonképpen egy vegyes, világiakat és egyháziakat magában foglaló társaság. A szorosan vett egyházi ügyeket természetesen nem ez a társaság, hanem a püspök, illetve az egyházzogi előírásoknak megfelelően a zsinat tárgyalhatná. Csupán más jellegű kérdések tárgyalása lenne a Catholicum Institutum feladata: katolikus elvek, tanok, zsinati határozatok és könyvek terjesztése; az egyház függetlenségének, jogainak és szabadságának a politika terén való védelme; az egyház anyagi ügyeinek segítése, intézése; illetve minden olyan kérdés rendezése, amely az egyház és állam viszonyát érinti. Ez a megoldás lehetőséget adna a világiaknak az egyházi ügyekbe való bevonására olyan formában, hogy az egyházzogi előírásokkal sem kerülne ellentétbe:

„Az egyházi törvényhozás alanyai csak az egyházi elöljárók, nem pedig a világiak mert ezek lelki hatalmat az egyházban nem gyakorolhatnak; azért a kánonok is (c. 1. Dist XCVI; c. 23. 24. XVI. Q. 7. stb.) világosan kimondják, hogy a laikusok az egyházi ügyekben nem intézhetnek, törvényeket nem hozhatnak, hanem az egyház által hozattaknak engedelmeskedni tartoznak. Kimondják ezt a római pápák is, jelesen: VI. Pius 1791. Márt. 6-án Franciaország püspökeihez, és 1780. Nov. 14-én kelt és Németország érsekeihez intézett leveleiben”.^[68]

Ez az előírás azonban nem zárja ki sem a klerikusok, sem pedig a laikusok tanácskozási és véleményformálási jogát. Erre adna tehát lehetőséget a tervezett társaság létrehozása, melynek konkrét tervezetét be is mutatta a *Religio és Nevelés* idézett cikke. Országos szervezet lévén mindenkinek lehetőséget nyújtana a tagságra. A szervezetben több tagszervezetet terveztek az egyházmegyék számának megfelelően. Ezek közé tartozna az erdélyi egyházmegye is az Uniót követő helyzetnek megfelelően. Felvázolta a kisebb bizottmányok személyi összetételére vonatkozó javaslatát, illetve a központi bizottmány szükségességét is. Vagyis egy olyan szervezet létrehozását szorgalmazták, amelynek Erdélyben már komoly előzményei voltak. Újra csak azt kell mondanunk, amit a Magyarországon a pozsonyi törvények értelmében bevezetett vallásszabadság kapcsán is.^[69] Itt működött ugyanis a tervezett „Catholicum Institutum” vegyes Státus néven, amelynek aktív szereplése és szerepének püspöki elismerése nem vitatható. Azt is kiemelhetjük, hogy az ekkor tartott vegyes Státus-gyűlésen, 1848. augusztus 31-én sor került a Státus önszerveződő döntéseinek meghozatalára, amelyekben részletesen rögzítették a gyűlések idejét, összehívásának módját, a gyűlésen részt vevő tagok körét, illetve magának a gyűlésnek tárgyalási körébe tartozó kérdéseket. Itt olyan fogalmazással élnek, amely a Catholicum Institutum alapítását javaslók véleményével egybecseng: *„admissum ut catholici etiam negotia sua scholastica, fundationala et ecclesiastica exceptis iis, quae directe episcopo reservata sunt, tractent”.*^[70] Amennyiben az erdélyi egyházmegyei zsinatra összegyűlt papok ennek szellemében döntenek a Catholicum Institutum támogatásáról, akkor már nem is tűnik oly kurtának a hozott határozat. Ugyanis az Erdélyben meglévő status quo rögzítéséről volna szó, amely sok tárgyalást nem is tett szükségessé. Ugyancsak ez a megvilágítás teszi lehetővé, hogy más szemmel vizsgáljuk meg azt a kérdést is, mely szerint a zsinat a Státus-gyűlés döntéseit átvéve a papság fizetéséről oly formán kívánt gondoskodni, hogy az összes magyarországi egyházi javakból és alapítványokból egy vallásos alapot szervezzenek, amelyből az összes egyházi szükségletet lehetett volna fedezni. A későbbiekben az erdélyi szentszéki tanácsos, Forster János elítéli e határozatot, mert *„eszerint ő maga a szomszédokéből akar magáról gondoskodni. Vagyis ami az enyim az az enyim, s ami a tied az is az enyém. Azt nem is kérdik, hogy a szomszéd mit szól ahhoz, hogy az övéből akar az erdélyi Státus magáról maga gondoskodni”.*^[71] Viszont a *Religio és Nevelés*ben olvasható tervezet éppen ezt tette volna lehetővé: központosított, országos szervezetet kívántak létrehozni, amely egységesen rendezhetné az anyagi kérdéseket is.

A Catholicum Institutum létrehozásának elvi támogatása tehát érthető volt a zsinaton résztvevők részéről. A zsinatot előkészítő esperesi kerületek jegyzőkönyvei – egy kivétellel – pártolnák, esetenként annyit említve meg, hogy annak működését nagy összeggel nem támogatják. Az egyetlen ellenkező véleményt az udvarhelyi

kerület papsága fogalmazta meg, viszont megokolásukból nyilvánvaló, hogy félreértették a Catholicum Institutum szerepét: „*mint külön intézetet és könnyen gyanúsíthatót – miután a katolikus egyház nem egyéb, mint catholicum institutum, fölöslegesnek tartjuk*”.^[72] Ugyancsak félreértés történt Keresztes József ferences rendfőnök értelmezésében, viszont megérdemli, hogy bemutassuk javaslatát az erdélyi helyzetkép ismertetésének jelentősége miatt. A ferences főatya a „*központi intézet*”^[73] helyett inkább a régiókban kialakítható oktatási központok létrehozatalát javasolta, hiszen – véleménye szerint – a kolozsvári líceumon kívül nincs hol tanulniuk a magyar ifjaknak. Sajnálattal konstatálta:

„miért nincs belső székelyek között, jelesen Csíksomlyón filozófia, Székelyudvarhelyt jogász iskola, Medgyesen és Vajdahunyadon gymnasium? és Deésen kis gymnasium? Hunyad vármegyéből csaknem mindenki gyermekeit Szászvárosra viszi, hol [...] vallásba hátramarad, mert tanuló társai addig ostromolják, míg szinte hitét is szégyenleni kezdi [...] még gyakrabban is feltűnhet, s így az intézetek hiánya miatt sokan a művelődés magas pályájáról lemaradnak, s majd a hivatalok betöltésével.”

Keresztes szerint az érintettek így hátrányba kerülnek. Persze a központi intézetet is jónak tartja, s ugyanakkor kiemeli, hogy a tanítóképzésnél a gyakorlati részre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni:

„A tanítókat úgy képezni, hogy a főtanár tulajdon előadása után tanítványait (kik tanítók kívánnak lenni) rendre ültesse tanító székibe és gyakorlatilag mutassa meg, mit eddig eszméletileg fogtak fel a tanulók, mert nem egy személlyel történt, hogy magát jelesen viselte tanítvány korában, s mégse vált nevezetes tanító, mert a tudományt helyesen előadni nem adatott mind azoknak, kik passiv memóriával jól tudtak tanulni.”^[74]

Az egyházmegyei zsinat első munkanapján a fenti kérdések tárgyalása megtörtént, a státus-gyűlési döntések megismérlése mellett a munkálatok során sokkal több időt igényelt egyrészt a liturgikus javaslatok, másrészt az egyházi hierarchiát érintő radikális javaslatok megvitatása. Ez utóbbi kapcsán került sor arra, hogy a püspök-kinevezés módjáról demokratizáló jellegű javaslatokat fogalmazzanak meg. A kérdés annyiban kötődik témánkhoz, hogy az egyházmegyei zsinaton elhangzott javaslat szerint a püspöki szék megüresedése esetén a káptalani helyettes által összehívandó vegyes Státus-gyűlésnek tennie a jogává a jelölést, amely során három jelöltet kellene e fórumnak kiválasztani. Kérdés, vajon a zsinatoló papság a világiakat is be akarta-e vonni a püspökjelölés jogába? A vegyes Státusgyűlés összehívására az elnök jogosult. A mindenkori elnök a megyés- püspök, de a püspöki szék üresedése esetén e tisztet a káptalani helynök veszi át. Tehát jogilag rendben volna, hogy széküresedéskor a káptalani helynök összehívja a Státus-gyűlést. A probléma azonban ott van, hogy amikor a Státus-gyűlés hatáskörét részletező pontokat olvassuk, nem találkozunk a püspökjelölés feladatával, még a rendkívüli esetek részben sem.^[75] Ha viszont a kegyuraság létét vesszük figyelembe, elvileg nem kizárt, s a Státus jogi szerkezete részben alátámasztja az ily jellegű értelmezést. A kegyurasággal kapcsolatos kérdéskör megvitatására a vegyes Státus-gyűlésen sor került, az elhangzott javaslatokat viszont az egyházmegyei zsinat csak a második munkanapon tárgyalta, a püspök-jelölési javaslatok után. Viszont mindkét zsinati munkanap a már lezárult státus-gyűlési munkanapok után történt, így nyilvánvalóan a mindkét gyűlésen részt vevő papság a korábban meghozott döntések szellemében foglalt állást, tehát a püspök-jelölés kérdéskörében érvényesülhetett a korábban a vegyes Státus-gyűlésen megfogalmazott elv a kegyúri jogok kapcsán.

A kegyuraság, „*patronátus kérdése, az azzal járó terhek viselése s joggyakorlata*” olyan ügynek számított, *amelyről a magyar püspöki kar minden egyházmegye véleményét kikérte.* A probléma lényege a pozsonyi törvénykezéshez köthető. Az egyébként komoly vívmánynak számító jobbágyság eltörlése és a földek kiosztása[76] más szempontból ugyanolyan komoly problémát vetett fel az egyházat tekintve. A kegyuraknak jelentős jövedelmi veszteséget jelentett ez a törvény, amelynek következtében esetleg a kegyúri kötelezettségeik alóli kibújás is lehetségessé vált. Talán ezért is szorgalmazták a magyarországi püspökök, hogy az egyházmegyei zsinatokon e kérdéssel kapcsolatosan megfogalmazzák a lehetséges járható utat.[77] Az erdélyi egyházmegyei zsinat a státus-gyűlési határozatokat megismételve tett eleget ennek a kérésnek. A Státus-gyűlésen a bizottmány által előkészített javaslat került egyértelmű elfogadásra különösebb viták nélkül. A hatályos egyházzogi megfogalmazást átvéve tisztázták, ki tekinthető kegyúrnak, és milyen jogokkal rendelkezik.[78] Ezt követően, helyesen érzékelve a már jelzett problémát,[79] felsorolták a kegyurak kötelezettségeit is. Ennek megfelelően a továbbiakban is a kegyurak kötelessége lenne az egyházat javadalmakkal ellátni. Ugyanakkor kiemelték, hogy mivel a Catholica Comissio megszűnt, annak kegyúri jogát a vegyes Státus-gyűlésből kinevezendő vegyes bizottmány fogja gyakorolni. Azon helységekből, ahol az eddigiekben a kegyúri kötelességeknek eleget tettek, de jelenleg erre nem került sor, a kegyúri jogot megtarthatónak vélik. Sőt, kiterjesztik a kegyúri jogokat olyan helységekre is, ahol az a plébániai közösséget a jog gyakorlása nélkül illette. Tehát a Státus-gyűlés nem helyez kilátásba megszorító intézkedéseket arra az esetre, ha a kegyúri címet viselő egyén vagy testület a javadalmat nem biztosítja. A kegyúri jogok töretlen további biztosítását fogalmazták meg. Az egyházmegyei zsinat a státus-gyűlési döntéseket szó szerint vette át jegyzőkönyvébe. Ez a megoldás végső soron az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásainak eredményével nem igazán áll összhangban, ami a Státus-gyűlésen és a zsinaton részt vevő klerikus képviselők kompromisszumkészségéről árulkodik az ott jelenlevő világiakkal szemben. Ugyanis az esperes-kerületi javaslatokat csak papok fogalmazták meg, de a vegyes Státus-gyűlésen a világi képviselők ellenkező álláspontját elfogadják, sőt az egyházmegyei zsinaton, amikor újra csak a papok vannak jelen, kitartanak a Státus-gyűlésen megfogalmazott elv mellett.

Az esperes-kerületi javaslatok során a gyulafehérvári papság, az alcsíki és kászonszéki, a torda-aranyosi, a belső-szolnoki, a kézdi-orbai kerületek, illetve Zerich Tivadar teológiai tanár és Keresztes József ferences rendfőnök beadványai mind a kötelesség teljesítéséhez kötötték a patronátusi jogok gyakorlását.[80] Ugyanakkor esetenként a meglévő jogok csökkentését is javasolták. Az alcsíki és kászonszéki kerület a községek pap-választási jogát oly formában redukálná, hogy csak a püspök által javasolt hat személyből választhassanak.[81] A gyergyói kerület a püspök által javasolt három személy közüli választás jogát hagyná meg a községeknek.[82] A belső-szolnoki kerület a választási jog teljes megszüntetését kérte, és javasolta, hogy a püspök papjait az érdemre való tekintettel helyezze el.[83] A patronátusi jog biztosítását hangoztató kerületek közül kettő ezt a jogot az államra, illetve a minisztériumra ruházná.[84] Végső soron a Státus-gyűlésen és ezt követően a zsinaton is elfogadott elvet csupán egyetlen kerület fogalmazta meg a zsinatra készülve, a szebeni és fogarasi kerület. Ők beadványukban kifejezték:

„Úgy vélekedünk, hogy a választási jogot meg kell adni az egyházi közönségeknek még ott is, ahol eddig nem gyakoroltattott, fennmaradván a Kamara és Fő Kormányzók által eddig gyakorlott kegyuraságra nézve az eddigi gyakorlat, a nép általi, nem pedig a püspöki felajánlás következtében.”[85]

A patronátus-kérdéskör mellett a második zsinati munkanap első felében külön kitértek a szintén csak a Státus-gyűlésen már letárgyalt papi jövedelmekre. „*A papbérnek készpénz által, vagy deputatumokbani méltányos megváltása*” kérdése kapcsán az egyházmegyei zsinat visszautal a vegyes Státus-gyűlés döntéseire, amely már rendezte az 1848. augusztus 29-én sorra került ülésén. A kérdés tárgyalására a vegyes Státus-gyűlésen a már bemutatott alapítványok kezelése kérdésével kapcsolatosan került sor. Az akkor

megfogalmazott elv szerint a Státus maga kívánt gondoskodni papjairól. Ugyanis a pozsonyi törvénykezéskor, az 1848/13. tc. elfogadását követően – amely a papi tized eltörlését mondta ki – megfogalmazott kárpótlási ígéretet az állam csak akkor tudta volna az adott helyzetben zökkenőmentesen megvalósítani, ha az egyházi alapítványok kezelését is megkapta volna. A zsinati jegyzőkönyv tehát visszautalt a státus-gyűlési határozatra, azonban ebből még nem derül ki egyértelműen a gyakorlati megoldás. A részletek kidolgozása ugyanis a Státus-gyűlésen elmaradt. E hiányt próbálta pótolni a zsinati választmányi jegyzőkönyv, amelynek átmeneti megoldás-javaslatát az egyházmegyei zsinat nem rögzíti jegyzőkönyvében:

„Erdélyben a papbér mimódoni megváltása iránti értekezés, egy a kath[olikus] status vegyes üléséből kiküldendő, egyházi és világi férfiakból álló bizottmánynak teendője leend; úgy mindazonáltal, hogy a hol eddig kepe fizettetett a papoknak, ott, ezen ügy eldöntéséig, a kepe-fizetési tartozás szoros kötelességül fennmarad.”[86]

Ugyanis ha ezt a javaslatot elfogadják, az ellene mondott volna a Státusgyűlésen megfogalmazott kepe-eltörlési elvnek. Ilyen ellentmondásba a kérdéses kepe intézmény hátrányait tapasztaló papság nem nagyon egyezhetett bele. Tehát egyelőre maradt inkább a bizonytalanság, s az anyagi nélkülözés, amely mind fokozottabbá vált a bekövetkező események során.

Az utolsó alkalom, amikor státus-gyűlési határozatokra utalt vissza az egyházmegyei zsinat, a **„plébánosok és káplánok congruája”** kérdésének tárgyalása volt. A papok ellátásával kapcsolatban újrafogalmazzák a Státus-gyűlésen, s ugyanakkor az egyházmegyei zsinaton is már megfogalmazott elveket a papok bérezésével kapcsolatban, újra csak utalva arra, hogy végső soron saját alapból óhajtják rendezni. Visszatérnek a már elemzett – egyesített magyar egyházi alapítványokból kialakítandó – közös alap lehetőségéhez, amelyből pótolhatónak vélik a papok jövedelmét, amennyiben az a plébánia saját jövedelméből nem telne ki. Természetesen, mivel e kongrua kapcsán az összes magyar egyházmegyét érintő tervezett közös alapra hivatkoznak, a résztvevők nem döntenek, hanem javasolják, hogy a tervezett nemzeti zsinat rendezze e kérdést. A zsinati jegyzőkönyv nem rögzíti mindazt a javaslatsort, amelyet eléggé egybecsengően a konkrét fizetési kulcsrendszer létrehozásával az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásain kidolgoztak a papok készpénzzel történő fizetése kérdésében. Ezen állandó fizetés mellett a canonica portio, tehát a saját költségen megművelhető földterület biztosítását csupán két kerület javasolta: a kolozs-dobokai[87] és a barcai dékánátus, valamint a sepsimiklósi kerület.[88] A fizetési kulcsrendszer kapcsán a papság az ezt biztosító keret boncolgatása nélkül konkrét javaslatokkal állt elő. Csupán a ferences rendfőnök[89] és a gyulafehérvári papság jelezte, hogy először meg kell nézni, mekkora a fizetésre fordítható összeg, majd azt követően lehet fizetési kulcsrendszert kidolgozni.[90] A belső-szolnoki kerület beadványa ezzel szemben rámutatott, hogy ha a fizetési alap nem elegendő, a hiányt pótolja az állam, *„melynek a pap is polgára és hivatalnoka”*. [91] A kolozs-dobokai beadvány inkább a vallási alapból történő kiegészítést javasolta.[92] s a zsinat során a már elemzett okok miatt ezt is részesítik majd előnyben. A konkrét fizetési kulcsrendszernek a zsinaton elmaradt rögzítése azért történhetett meg, mert a javaslatok jelentősebb eltéréseket tartalmaztak. Az egyik javaslat-csoport háromkulcsos fizetési rendszert indítványozott. Zerich Tivadar teológiai tanár külön csoportban három-három kategóriás fizetést ajánlott a plébánosoknak és káplánoknak: plébánosoknak 1200, 1000 és 800 forint fizetést, a káplánoknak 500, 400 és 300 ezüst forint fizetést.[93] Azonos javaslatot olvashatunk a gyergyói kerület tanácskozási jegyzőkönyvében is. Ők a fizetés mértékét három csoport szerint javasolták:

„Elsőhöz fognak tartozni a legnépesebb megyék lelkészei 1200 pengő forint fizetéssel, a második osztályba tartoznának a népes megyék 1000 pengő forint fizetéssel, a gyengébbe, vagy nem oly számos lelkekből álló megyék a harmadik osztályba 800 pengő forint fizetéssel. A káplánoknak, ha városiak, évi fizetése legyen 400 pengő forint, ha falusiak, 300 pengő forint, ha lelkészi helyettesek, vagy úgynevezett administratorok 500 pengő forint. A kántorok fizetése a lelkészekre nézve fennebb érintett három osztályhoz képest lenne 500, 400 és 300 pengő forint.”^[94]

Kétkulcsos fizetési rendszert javasoltak a kolozs-dobokai kerület papjai, kérve, hogy évi fizetés legyen, aminek összege ne legyen kevesebb, mint évi 800 forint, népesebb közösségeknél érje el az 1000-1200-at.^[95] A belső-szolnoki kerület csupán a káplánok és plébánosok kategóriáját különböztette meg a fizetés szempontjából. Javaslatauk szerint a plébánosok fizetése 600-1200, a káplánoké 300-500 pengő forint körül kellene, hogy biztosítva legyen.^[96] A torda-aranyosi kerület papsága a konkrét javaslatoktól eltekintve csak azt kéri, hogy a fizetési kulcsrendszerrel vegyék figyelembe „a szolgálati időt, úgy a teendő pástorkodás körüli fáradozást és népességet”. A segédlelkészeknek is legyen önálló fizetése, hogy élelmességükben ne függjenek előjáróiktól. Mindenképp el szeretnék törölni a papok jövedelmei közötti nagy különbségeket, tehát szerintük egységes fizetési rendszerre volna szükség.^[97] Ugyancsak ezt javasolta az erzsébetvárosi kerület beadványa is,^[98] anélkül, hogy konkrét összegre való utalást tett volna. Ettől a gyulafehérvári papság javaslata is tartózkodott.^[99] A bányavidéki kerület papsága „csak annyit” kért, hogy a papság fizetését egyrészt növeljék, másrészt biztosítsák.^[100] Ezeket az eltérő javaslatokat a zsinati munkálat nem hozta közös nevezőre, annál is inkább, mert amint láttuk, az egységesség elve miatt a kérdés végső rendezését az elmaradt nemzeti zsinatra hagyta.

A Státus-gyűlés jelentősége, hogy a megyéspüspök szándéka mellett – a világiak bevonása az egyház belső autonómiájának kidolgozásába – két másik szempont is motiválta a tárgyalat kérdéseknek ezen a fórumon történő rögzítését. Egyrészt, mint erdélyi jogi sajátosság, az Unió kimondásakor a pozsonyi törvénykezelés biztosította Erdély külön – az Unióval nem ellentétes – törvényeinek fenntartását.^[101] Ezt a kitélt felhasználva igyekeztek Erdélyben azt az egyházi autonómiát biztosító törvényi keretet megfogalmazni, amelyet a többi egyházmegye részére csak a népképviselői országgyűlésen tehetek volna meg a magyarországi püspökök. Másrészt, főleg az alsópapi reformtervek miatt az erdélyi egyházmegyes papság tudatában volt, hogy az egyházmegyei zsinaton, az egyházjogi előírásoknak megfelelően csak véleményformáló, javaslatot tevő szereppel rendelkezhet, az egyedüli törvényhozó, döntésképes személy maga a megyéspüspök, míg a vegyes Státus-gyűlés döntéshozásra is jogosult volt, egyszerű szavazattöbbséggel. Így amiről ott tárgyalni lehetett, az az alsópapságnak is érdeke volt, hogy a törvényesítés miatt szavazatra legyen bocsátva. A fentiekben bemutatott státus-gyűlési tárgyalásokra és döntésekre a megyéspüspök által meghirdetett rendben 1848. augusztus 27-30-án sor került, ezt követően szeptember első két napján az egyházmegyei zsinati munkálatokon ezeket a döntéseket csak megismételni volt már csak szükséges. Az érvénybe lépés szempontjából fontos, hogy szeptember 2-án az előbbi napon történt egyházmegyei zsinati munkálatok jegyzőkönyvét, szeptember 4-én pedig a második zsinati nap jegyzőkönyvét olvasták fel és hitelesítették.^[102] Ez már önmagában elegendő jogi feltételt biztosított ahhoz, hogy a tárgyalat kérdések egyházjogi érvényességét kijelenthessük, annak ellenére, hogy a teljes egyházmegyei zsinati jegyzőkönyv püspöki aláírása a szeptember 4-én záruló tárgyalásokat követően elmaradt. A két zsinati munkálati nap jegyzőkönyve implicite tartalmazta a státus-gyűlési döntéseket, amelyeket ráadásul szeptember 3-án külön is hitelesítettek, s amelyet a megyéspüspök kézjegyével is ellátott.^[103] Gyakorlatilag azt látjuk tehát, hogy míg az egyházmegyei zsinat érvényessége is állítható ugyan,^[104] azon belül a hatályba lépés leginkább azokban a kérdésekben nyilvánvaló, amelyeket a Státus-gyűlés külön megtárgyalta. Ez azt a következtetést engedi meg levonni, hogy 1848-ban egyházjogilag elsősorban azok a döntések léptek hatályba, amelyekben a világi hívekkel közös döntést hozott a papság. Végső soron azonban nem feledhetjük el, hogy

ezek a kérdések nem vonatkoztak olyan ügyekre, amelyben a döntés joga a püspököknek vagy a nemzeti zsinatnak lettek volna fenntartva. S e gondolatsorhoz tartozik az is, hogy ezek, a patronátussal járó jogok biztosítását leszámítva, gyakorlati – s nem egyházjogi – érvényességéhez az állam részéről történő pozitív törvényt is igényeltek volna. Ez ugyan elmaradt, s a későbbiekben a katolikus autonómia mozgalom szükségességét váltotta ki. Viszont a megyéspüspök az állam felé már 1848-ban, mint jogerős döntésre hivatkozik a Státus-gyűlésen hozott határozatokra, amit bizonyít, hogy Szász Károlynak az alapítványokkal kapcsolatos, még a Státus-gyűlés előtt küldött leiratára külön választ nem is fogalmazott meg, hanem a már hitelesített jegyzőkönyvet küldi csak el a munkálatok lezárta után válaszként a minisztériumnak.[105]

Jegyzetek

[1] Török Jenő: *A katolikus autonómia-mozgalom, 1848-1871. Adalékok a magyar liberális katolicizmus történetéhez.* Bp., 1941. (továbbiakban: Török, 1941.) 17. p.

[2] Lonovics József csanádi püspök utalt először erre a lehetőségre. – Török, 1941. 20. p.

[3] A javaslat szövege: a „püspök kinevezésére az uralkodónak három jelöltet terjesszen fel a megye papsága, a világiaknak is mérsékelt befolyást engedve a jelölésbe”. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Protocollum exhibitorum, 1848. szeptember 12.

[4] Forster János: *A püspökmegyei zsinat.* Gyulafehérvár, 1907. (továbbiakban: Forster, 1907.) 23. p.

[5] Marton József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története.* Gyulafehérvár, 1994. (továbbiakban: Marton, 1994.) 75. p.

[6] Marton, 1994. 103–104. p.

[7] Marton József: *Katolikus egyháztörténet.* II. Kolozsvár, 2001. (továbbiakban: Marton, 2001.) 260. p.

[8] Vargyas Endre: *Magyar szabadságharcz története 1848-49-ben. A magyar nép számára.* Bp., 1879. 97. p.

[9] Forster, 1907. 13. p.

[10] Ennek jegyzőkönyvét ld.: Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltár, IV. 4/e. 1. d. 1848-dik év augusztusa 27-én tartott Erdélyi Római Catholica egyházi vegyes gyűlés Jegyzőkönyve (kézirat). Nyomtatásban: Veszely Károly: *Az erdélyi róm[ai] kath[olikus] püspöki megye autonómiája, vagyis az 1711-től 1892-ig tartott erdélyi római katolikus Statusgyűlések nevezetesebb tárgyalásainak, határozatainak, felterjesztéseinek és más ezekre vonatkozó okmányoknak gyűjteménye.* Az „Erdélyi egyháztörténeti adatok” – II. kötet. Gyulafehérvár, 1893. 122–146. p.

[11] **Ferenc érseknek az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel június 3. és 5. között tartott püspökkari találkozóáról és az ez alkalomból folytatott püspökkari tanácskozásokról. 10/a. Buda, 1848. június 1. Első jelentés.** In: Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848 és 1851 közötti anyagából (Forráskiadvány). Szerk. Lakatos Andor – Sarnyai Csaba Máté. Kalocsa, 2001. 27. p.

[12] A forradalmi kormány felhívásai folyamatosan a békés átalakulást kérték, amelyet az egyházon belüli felfordulás veszélyeztethetett.

[13] *Kovács Miklós püspök körlevele*. Kolozsvár, 1848. július 18. – Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (továbbiakban: GYÉFKL.), Püspöki Iratok (továbbiakban: PI.) 389. d. 3. cs. 945/1848. sz.

[14] *A Catholicus Státus Gyűlés és zsinati tanácskozás Rende*. GYÉFKL. PI. 389. d. 4. cs. 945/1848. sz.

[15] Természetesen e bizottságok kinevezése jóval korábban megtörtént, e dokumentum is kiemeli: „*N[ota] b[ene]: ha már kinevezett két rendbeli bizottmány s annak munkálata elégségesnek nem találhatik.*”

[16] *Az erdélyi katolikus Státus gyűlési tanácskozás rendje*. GYÉFKL. Egyházmegyei Zsinatok (továbbiakban: EZs.) d. I. 1/e.

[17] *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 27-kén tartott első üléséből, a Kath[olikus] Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve*. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e.

[18] Ez a megokolás a kerületek előkészítő gyűléseinek jegyzőkönyveiben is szerepel: *Gyulafehérvári papság beadványa*. Gyulafehérvár, 1848. július 31.; ill.: *Kézdi-orbai kerület beadványa*. Kanta, 1848. augusztus 9. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[19] *Corpus Juris Hungarici*. Magyar törvénytár 1000–1895. 1540–1848. évi erdélyi törvények. Szerk.: Márkus Dezső. Bp., 1900. – *Novellaris Articulusok: 1744:VI. t.*: „A mennyiben pedig azokban (Approbata Constitutiók) a római katolikus vallásra sérelmes pontok mutatkoznak, annyiban e cikkelyekből az ezen vallásra sérelmes pontoknak a megszüntetését elhatározzuk; érvényben tartva azokat a többi részeket, a melyek a bevett vallásoknak szabad gyakorlatát megengedik és a bevett nemzetek jogainak és törvényeinek kölcsönös fenntartását czélozzák.” 389. p.; 1744:VII. t.: „*a római katolikus vallástól különböző másik három vallás teljesen és minden tekintetben szabad és semmi törvényes megszorításnak alávetve nincsen: akképpen, az eddig kibocsátott elhatározások értelmében, a római katolikus püspökségnek és a káptalannak, meg a kanonokoknak a visszaállítását is, se a mi korunkban kérdésessé ne tegye senki, se pedig az ezután következő időkben a mi utódaink el ne vitathassák, minthogy azokat a karok és rendek beleegyezésével hozták és fogadták be; [...]* eltörölvén az Approbata és Compilata Constitutiókba beiktatott vagy másutt levő azokat a cikkelyeket, a melyek akár általában, akár különösen és részlegesen ellenkezőt rendelnek; a mennyiben tehát azok, a többi vallások bántalma nélkül, a római katolikus vallás sérelmére vannak, a püspököt kizárják [...] a vallás szabad gyakorlatát tiltják [...] eltörölteknek nyilvánítjuk.” 391. p.; 1791:LIII. t.: „*A négy bevett vallás a kegyelmes Lipót-féle hitlevélben megerősített hazai törvények erejénél fogva (miután azon cikkelyeket, a melyek a római katolikus vallás sérelmére voltak az 1744. évi újabb törvények 6. és 7. cikkelyei már eltörölték), jogaik és szabadságaik, valamint szabad gyakorlásuk egyenlőségében továbbra is meg fognak maradni, az ezzel ellenkezőleg kiadott rendeletek ellent nem állván.*” 543. p.; 1791:LIV. t.: „*Ő szent felsége kegyelmesen biztosítja az egyes vallásokat, hogy a kegyes alapítványokat az alapítók szándékához és óhajához képest fogják kezelni és más vallások alapítványaival nem fogják összevegyíteni, épségben maradván a királyi felség felügyeleti joga, mely őt azokra nézve megilleti.*” 545. p.

[20] Vö. 8. sz. jegyz.

[21] *Esperesi kerületek zsinatot előkészítő gyűléseinek jegyzőkönyvei*. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[22] 1848. augusztus 28. 18. pont. Sávai János: *Zsinat és forradalom – Erdély, 1848/49*. Szeged, 1999. (továbbiakban: Sávai, 1999.) 426. p.

[23] *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 27-kén tartott első üléséből, a Kath[olikus] Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve*.

[24] Az esperesi kerületek előkészítő gyűlésein itt az Egyház hierarchikus szerkezetére hivatkoznak.

[25] Forster, 1907. 20–21. p.

[26] Ebben az értelemben nem az erdélyi Státusról, hanem az államról van szó.

[27] Először egy erősebb fogalmat („*eltöröltetése*”) használtak, de ezt áthúzták, s maradt a „*megszüntetése*”.

[28] A státus-gyűlési jegyzőkönyvbe se kerül bele az a pár sor, amelyet e bizottmányi jegyzőkönyvben is kihúztak, de ennek ellenére tudjuk, hogy elhangzott: „*Az erdélyi vegyes kath[olikus] Status a közállományra nézve legüdvösebb azon elv melletti ragaszkodását nyilvánítja, mely az álladalmat a hazában létező hitfelekezetek cultusa és szolgálóinak költséges eltartásától – amennyiben az egyházi javakból kitelik – megkíméli*”.

[29] 1848. augusztus 29, 23. pont. Sávai, 1999. 429. p.

[30] Indítványát nem tussolták el, augusztus 31-én 37. szám alatt felvették a vegyes Státus-gyűlés jegyzőkönyvébe. Sávai, 1999. 436. p.

[31] Meszlényi Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*. Bp., 1928. 98–99. p.

[32] *Udvarhelyi kerület beadványa*. Udvarhely, 1848. augusztus 17. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[33] *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[34] Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy bevett vallása autonómiájának története*. Bp., 1935. 387. p.

[35] Az ily módon létrejövendő vallásalap elképzeléséről elég epésen nyilatkozik a későbbiekben az egyébként erdélyi szentszéki tanácsos, Forster János: „*Eszerint ő maga a szomszédokéból akar magáról gondoskodni. Vagyis ami az enyim az az enyim, s ami a tied az is az enyém. Azt nem is kérdik, hogy a szomszéd mit szól ahhoz, hogy az övéből akar az erdélyi Státus magáról maga gondoskodni.*” Forster, 1907. 30. p.

[36] *Felcsíki kerület beadványa*. Karcfalva, 1848. augusztus 15. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[37] *Szebeni és fogarasi kerület beadványa*. Szeben, 1848. augusztus 10. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[38] *Kolozs–Dobokai kerület beadványa*. Kolozsvár, 1848. augusztus 8. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[39] *Torda–Aranyos kerület beadványa*. Felvinc, 1848. július 31. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[40] Marton, 2001. II. köt. 260. p.

[41] Kosutány Ignác: *Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása*. Kolozsvár, 1906. (3. kiadás) 88. §. 245–249. p.

[42] Szász Károly *vallás- és közoktatási államtitkár levele Kovács Miklós püspöknek*. Budapest, 1848. augusztus 12. GYÉFKL. PI. 392. d. 35. cs. 1137/1848. sz.

[43] Ebben is tetten érhető, hogy a megyéspüspök komolyan vette az egyeztetést nemcsak papjaival, hanem a világiakkal is, a hozott határozatokat jogerősnek tekintve.

[44] Kovács Miklós *püspök válaszlevele Szász Károlynak*. Kolozsvár, 1848. szeptember 7. GYÉFKL. PI. 392. d. 35. cs. 1137/1848. sz.

[45] Szeredy József: *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. I., Pécs, 1883. (továbbiakban: Szeredy, 1883.) 255. §. 633–637. p.

[46] Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve. 31. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.

[47] *Esperesi kerületek zsinatot előkészítő gyűléseinek jegyzőkönyvei. (Ld. 21. sz. jegyz.)*

[48] Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve. 33. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.

[49] Ennek a véleménynek a pártfogói az esperesi előkészítő jegyzőkönyvek szerint elsősorban a kolozs–dobokai, kézdi–orbai és a marosi kerület papjai. A többi kerület jegyzőkönyvei e kérdés kapcsán nem részletezték véleményüket. A marosi kerület még a tanításra javasolt tantárgyakat is felsorolja ezen iskolákban: „*magyar nyelv, számvetés, physika, földleírás, világ és hazai történelem nevezetesebbjei, ének, írás, testgyakorlás és mezei gazdaságot illető némely ismeretek*”. Marosi kerület beadványa. Marosvásárhely, 1848. augusztus 12. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.

[50] Itt eredetileg két eltérő szövegváltozat szerepelt, mindkettőt kihúzták végül: „1. *főtanoda helyébe egy a katolikusok és más vallás felekezetek által aránylag fizetendő pénzerőn felállítandó közös egyetemet óhajt. 2. főtanoda helyébe egy a katolikusok és más vallás felekezetek által aránylag fizetendő pénzerőn az állomány által felállítandó közös egyetemet óhajt.*”

[51] Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a *Kath[olikus] Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve*. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e.

[52] Itt eredetileg szerepelt még egy megjegyzés, amelyet kihúznak, még mielőtt a teljes szöveget áthúzták volna, „*mely nemcsak a katolikusokat, hanem a más vallásúakat is ezen oskolákba édesgesse*”.

[53] Augusztus 31-én délután „*időkímélésből a szavazás utjáni választási jogától ellátva a gyűlés, püspök ő Méltóságát kijelelésre kéri*”, aminek Kovács Miklós püspök eleget téve, kijelölte az iskolarendszer reformjának kidolgozására a vegyes bizottságot, amelynek feladatául rendelték ugyanakkor az egyházmegyei pénztárak egyforma kezelésére vonatkozó tervezet készítését is. *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve*. 48–49. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.

[54] Uo. 33. pont.

[55] *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 7. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. 1085/1848. sz.

[56] E döntés jogerősségét jelzi, hogy az 1848. szeptember 1-jén tartott első tárgyalási napon az egyházmegyei zsinat ennek szellemében intézkedik az egyházi pénztárak és iskolakérdés ügyében, „kidolgozására az intézkedés vegyes Status gyűlésileg már megtörtént [...] Az oskolák elrendezése és igazgatására nézve a katolikus vegyes Status gyűlés már kinevezte a bizottmányt”. Uo. 20. pont; ill. uo. 7. pont.

[57] *Kézdi–orbai kerület beadványa. (Ld. 18. sz. jegyz.); Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa, 1848. augusztus 16. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.*

[58] *Szebeni és fogarasi kerület beadványa. (Ld. 37. sz. jegyz.); Torda–Aranyos kerület beadványa. (Ld. 39. sz. jegyz.); Gyergyói kerület beadványa. (Ld. 33. sz. jegyz.); Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa. Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.*

[59] *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve. Első ülés, 7. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. 1085/1848. sz.*

[60] Ld. a Státus-gyűlésen és az egyházmegyei zsinaton megjelentek névsorait: *Sávai, 1999. 414–416., 452–454. p.*

[61] *Az augusztus 27-re összehgyűlő Erdély megyei zsinat tanácskozási tárgyainak rövid átnézete, – az egri érseknek beküldendő pontok, 20. b. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.*

[62] „Miatán fölséges fejedelmünk egyedül némely egyháziaknak kinevezését /3. t.cz. 7. §./ tartván fenn magának minden katolikus jogoknak, ügyeknek védelmét s rendezését kezeiből kibocsátani méltóztatott, s miután a független magyar minisztérium alakításával a királyi Helytartó Tanács megszűnván annak osztálya is, mely fölséges Urunknak, mind apostoli király és egyházi fővédnök kegyes meghagyásából és annak nevében a vallási és iskolai ingó és ingatlan javait kezelte, végkép megszűnt; a vallás és iskola pénztárt s azok minden ingó s ingatlan javait, melyek egyházi és világi katolikusok adományai, hagyományai, és megszüntetett kolostorok vagyonaiból keletkezvén egyedül a magyar katolika szent egyháznak és nevelési intézeteinek szükségére szentelték; – mi is egy egyházi s világi egyénekből álló bizottmány által kezelhessük.” *Szcitovszky pécsi püspök körlevele az esperesekhez, 1848. május 20. (Átküldve Csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspöknek is.) GYÉFKL. PI. 390. d. 3. cs. 390., 703/1848. sz.*

[63] *Vélemény azon zsinati tárgyról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat az egri nagyméltóságú érsek Úrnak leszen beküldendő. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.*

[64] *Az augusztus 27-re összehgyűlő erdély megyei zsinat tanácskozási tárgyainak rövid átnézete, – az egri érseknek beküldendő pontok, 10. b. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.*

[65] Forster, 1907. 38.

[66] *Religio és Nevelés, 1848. 32. sz. (április 20.) 253–255. p.*

[67] Ennek részletes bemutatása ld.: *Religio és Nevelés, 1848. 29. sz. (április 9.) 225–226. p.*

[68] Szeredy József: *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona Tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra. II. Pécs 1874. (továbbiakban: Szeredy, 1874.) 294. §. 626. p.*

[69] Ld. 4. sz. jegyz. Csak a szófordulatra utalunk ismét, tartalmilag e rész a vallásszabadság kérdésére vonatkozik.

[70] „Mindazon iskolai, alapítványi s egyház–kebli ügyekben, melyek különösen püspöki joghatósághoz nem tartoznak, tárgyalhat.” Ezen döntés jogi alapját képezte az Approbatae Constitutiones 1. pars. 1. tit. 3. art., illetve az ennek megerősítésére 1792. május 26-án kiadott uralkodói rendelet 45-ik pontja is.” *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve.* GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e.

[71] Forster, 1907. 30.

[72] *Udvarhelyi kerület beadványa. (Ld. 32. sz. jegyz.)*

[73] Így fordítja le a saját maga számára a Catholicum Institutum-ot.

[74] Keresztes József beadványa. (Ld. 57. sz. jegyz.)

[75] *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a Kat[olikus]. Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve.* GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e.

[76] „Az úrbériségben eddig feküdt úri szolgálat, dézsma, és pénzbeli fizetések e törvény által eltöröltetnek.” (1848/4. tc.)

[77] Forster, 1907. 131.

[78] *Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve,* 440. 44. pont. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.; Szeredy, 1874. 328-329. §, 332. §. 714–727. p.

[79] „Jól lehet pedig a jelen politikai átalakulás egyesek és testületek jövedelmeiben kisebb-nagyobb csökkenést idézett elő.” *Az erdélyi katolikus vegyes Status-gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a Kat[olikus]. Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve.* GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e.

[80] *Gyulafehérvári papság beadványa. (Ld. 18. sz. jegyz.); Zerich Tivadar teológiai tanár beadványa. Gyulafehérvár, 1848. augusztus.; Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa. (Ld. 58. sz. jegyz.); Torda–Aranyos kerület beadványa. (Ld. 39. sz. jegyz.); Kézdi–orbai kerület beadványa. (Ld. 18. sz. jegyz.); Keresztes József beadványa. (Ld. 57. sz. jegyz.)*

[81] *Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa. (Ld. 58. sz. jegyz.)*

[82] *Gyergyói kerület beadványa. (Ld. 33. sz. jegyz.)*

[83] *Belső–Szolnok kerület beadványa. Szamosújvár, 1848. augusztus 2. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.*

[84] *Erzsébetvárosi kerület beadványa. Erzsébetváros, 1848. augusztus 9. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.; Udvarhelyi kerület beadványa. (Ld. 32. sz. jegyz.)*

[85] *Szebeni és fogarasi kerület beadványa. (Ld. 37. sz. jegyz.)*

[86] *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat pécsi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő. C. d. 16. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. sz.n.*

[87] *Kolozs–Dobokai kerület beadványa. (Ld. 38. sz. jegyz.)*

[88] *Barcai dékánátus és a sepsimiklósi kerület beadványa. Brassó, 1848. július 20. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.*

[89] *Keresztes József beadványa. (Ld. 57. sz. jegyz.)*

[90] *Gyulafehérvári papság beadványa. (Ld. 18. sz. jegyz.)*

[91] *Belső–Szolnok kerület beadványa. (Ld. 83. sz. jegyz.)*

[92] *Kolozs–Dobokai kerület beadványa. (Ld. 38. sz. jegyz.)*

[93] *Zerich Tivadar beadványa. (Ld. 80. sz. jegyz.)*

[94] *Gyergyói kerület beadványa. (Ld. 33. sz. jegyz.)*

[95] *Kolozs–Dobokai kerület beadványa. (Ld. 38. sz. jegyz.)*

[96] *Belső–Szolnok kerület beadványa. (Ld. 83. sz. jegyz.)*

[97] *Torda–Aranyos kerület beadványa. (Ld. 39. sz. jegyz.)*

[98] *Erzsébetvárosi kerület beadványa. (84. sz. jegyz.)*

[99] *Gyulafehérvári papság beadványa. (Ld. 18. sz. jegyz.)*

[100] *Bányavidéki kerület beadványa. Abrudbánya, 1848. augusztus 1. GYÉFKL. PI. 389. d. 11. cs. 1010/1848. sz.*

[101] *Vö. 8. sz. jegyz.*

[102] *A szeptember 2-i jegyzőkönyvben: „a jegyzőkönyv olvasása és hitelesítése után”, a szeptember 4-i jegyzőkönyvben: „olvastatik a második ülési jegyzőkönyv és hitelesített” megfogalmazással találkozunk.*

[103] *Felterjesztése a Fenséges Nádor úr cs[ászári] királyi főherceg nagyontisztelt magyarhoni összes Minisztériumhoz. Alulírottak: Kovács Miklós püspök, Andrási Antal jegyző, G[róf] Kemény József alelnök, Winkler Ferenc világi jegyző, 1848. augusztus 31. GYÉFKL. EZs. d. I. 1/e. 54/1848. sz.*

[104] *A teljes érvényességhez szükséges lett volna a zsinati jegyzőkönyv püspöki aláírása és kihirdetése, de az egyházi jogi előírások azt is tartalmazzák, hogy „a zsinat határozatait rendszerint csak a püspök írja alá, de aláírhatják mások is”. Ugyanakkor a kihirdetés elmaradása is mellőzhető, hiszen a határozatokat „a püspök a neki helyesnek látszó módon azonnal kihirdetheti”, – de nem kötelező ezt megtennie. Ugyanis az egyházmegyei zsinatnak lehet a célja csak „a megye állapotát, szükségleteit feltüntetni”, ami a nemzeti zsinatra való felkészülés miatt valóban az egyházmegyei zsinat elsődleges célja volt. Vö. Szeredy, 1883. 653–659. p.*

[105] *Kovács Miklós püspök Szász Károlynak. (Ld. 44. sz. jegyz.)*

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Csíki Tamás: Kegyúri konfliktusok a gödöllői koronauradalomban a két világháború között

A jogi értelemben vett rendiség megszűnése, az élénkülő ingatlanforgalom és a volt földesúri birtokok tulajdonosainak változása, valamint a katolikus egyház autonómiatörekvései a dualizmus évtizedeiben és a két világháború között is továbbélő kegyúri intézményre, a jogok és kötelezettségek gyakorlására irányította mind az egyházi és világi hatalom, mind a birtokosok figyelmét.[1] Az 1918-ban hatályba lépő Codex Juris Canonici újabb kegyuraságok létesítését már tiltotta, és bár a patrónus „lelki kedvezményét” biztosította, az egyházi hivatalok betöltésének szabadságát sértő bemutatási jogukat (ius praesentandi) korlátozni kívánta. Ez azonban a kegyúri támogatás elvesztésével járt (volna) együtt, ezért a magyar püspöki kar Szentszéknek írt jelentésében a kegyuraság világháború utáni fenntartását, sőt újabbak alapítását tartotta szükségesnek: „száz évet meghaladó magyar szokásjog és nagy anyagi érdek szól” mellette.[2]

A kincstári birtokokhoz tartozó plébániák betöltéséről az egyház érdekeit messzemenően érvényesítő királyi rendelet határozott 1871-ben, melynek hatálya a Horthy-korszakban is érvényben maradt: a kegyuraságot a kincstár, illetve a földművelésügyi minisztérium gyakorolja, ám azt a plébánost kellett bemutatnia, akit az egyházi hatóság erre kijelölt.[3]

Hogyan érvényesült ez az egyházi és világi hatalmat egyesítő s a főkegyúri jogokat is gyakorló Szent Korona szimbolikus kegyurasága alá tartozó uradalomban? A múltból örökölt kegyúri jogok: a prezentáción kívül az ún. hasznos és tiszteleti jogok, illetve az immár alulról szerveződő katolikus autonómia ütközése milyen módon fejeződött ki az egyes majorokban és plébániákon, vagy a konfliktusoknak helyi kontextusban másfajta tartalma és jelentése lehetett? S mivel a kegyuraság az uradalmi múlt történeti-kulturális hagyományaként élt tovább a két világháború között, a konfliktusokban résztvevők cselekvései vajon e múlthoz fűződő kapcsolatukról is elárulnak valamit? Az alábbiakban erre keressük a választ.

Kegyúri kötelezettségek és jogok

Az 1920-as és '30-as években a leggyakoribb vitákat az uradalom kötelezettségei, köztük a váci egyházmegyéhez tartozó 6 kegyúri plébánia (a gödöllői, bagi, galgamácsai, kerepesi, isaszegi és dányi) templomának, valamint fő- és melléképületeinek fenntartása váltotta ki. A lelkészek minden esetben az 1800-as évek első felében rögzített canonica visitatiókra, valamint a fennálló gyakorlatra hivatkoztak. A kerepesi plébános 1925-ben azzal érvelt, hogy a patrónus a múltban valamennyi épület javítását elvégezte, ami „régis szokás, a néptől is sokszor hallottam”, míg Bagon a nagyobb javításokat „emberemlékezet óta az uraság eszközli, a kisebbeket pedig ősrégi szokás szerint, nemkülönben a királyi döntésekből folyó kötelezettségéből adódóan, készen és szívesen a község teljesíti”. [4]

A földművelésügyi miniszter más álláspontot képviselt. A kegyúri épületek fenntartására vonatkozó „homályt” a canonica visitatiók elosztatni nem képesek (ezt a gyakori jogviták is jelzik [5]), ezért annak tisztázását kezdeményezte az egyházi hatóságokkal. 1924-ben Czitó Győző jószágigazgató tárgyalt Podhorányi József főesperessel, majd Hanauer Árpád váci püspöknél tartottak értekezletet, melyen a minisztérium részéről Schandl Károly államtitkár, továbbá a koronauradalom igazgatója, a javadalmas lelkészek és a községek előljárói vettek részt. A megállapodás mindenekelőtt azt rögzítette, hogy az uradalom és a plébániák között nem új jogviszony létesítése vagy a meglévő módosítása szükséges, hanem a fennálló „helyes megvilágítása” és az ennek megfelelő kegyúri kötelezettségek rögzítése. Eszerint a templomok és a plébániái főépületek fenntartásáról a kegyúr gondoskodik, csakúgy, mint a lelkészlakásokról, a „kisebb

helyreállítások” kivételével, ami az országos gyakorlat alapján a javadalmas lelkész kötelessége. A lakások melléképületeinek (istálló, kocsiszín, szénapajta, valamint a kerítés) javítása szintén nem a kegyúr, hanem a plébános, illetőleg az egyházközség híveinek a feladata, azon eseteket leszámítva, amikor a kegyurat erre a canonica visitatio vagy a „helyi állandó gyakorlat által alkotott jogszokás” kötelezi. (Ilyen például a gödöllői plébánia, ahol a templom és az oltár világításának költsége is a birtokot terheli.) A tanácskozás jegyzőkönyve a patrónus jogai között csupán a templompénztár ellenőrzését említi, végül kiemeli, hogy a plébániák nem kincstári, hanem magán kegyuraságiak, mivel azokat Grassalkovich Antal alapította, s 1867-ben a kegyuraság „változatlan joghatályosságban és ugyanazon jogszokás érvénye mellett szállott át a Szent Koronára, ahogy azt a megelőző időben találta”.^[6]

A megállapodás a felek érdekeit próbálta összhangba hozni. A minisztérium új jogviszony kialakítására és szerződéses szabályozására törekedett, aminek nyomán az „utóbbi időben valóban nagyon elhanyagolt épületek” fenntartásának és javításának költségei csökkenthetőek. A megyés püspök ezt kívánta megakadályozni, ezért – sikeresen – a 18. századi alapító akaratára és a canonica visitatiókban, mint egyházi forrásokban rögzített hagyomány folytonosságára hivatkozott. Az egyezés azonban nem szüntette meg a konfliktusokat. Schlager Árpád gödöllői plébános 1927 augusztusában lakószobája kifestését kérte, amit a jószágigazgató megtagadott. A lelkész a földművelésügyi miniszterhez fordult, aki a munka elvégzéséhez, uradalmi költségen, ugyancsak nem járult hozzá. Alig egy hónap múlva Schlager a plébániai épület tatarozásáért folyamodott, a jószágigazgató viszont előbb a falra felfutó és azt átvedesítő vadszőlő kivágását kérte. A lelkész erre nem volt hajlandó, mivel a növény „hivatali elődje alatt a lakás nagy melegtől való megvédése céljából ültetett”. Ez az eset is a miniszter elé került, aki némi ingerültséggel döntött: „A fal kijavítását, a vadszőlő kivágása nélkül, saját hatáskörében hajtsa végre.”^[7]

Az egyházi és a lelkészi magánérdek összekapcsolódása, a canonica visitatióban rögzített javadalmak „rugalmas” értelmezése más alkalommal is vitákhoz vezetett. A galgamácsai plébános 1928-ban az uradalom tudta nélkül vásárolt cserépkályhát, s kérte annak utólagos kifizetését. A minisztérium Hanauer püspökhöz fordult, s a jövőben a lelkésztől „méltán belátó és korrekt magatartást” várt el. Rovnyán János kerepesi plébános viszont a ménesbirtokok ügyosztályának igazgatója ellen tett panaszt, aki a kegyúr kötelességeinek tárgyalásakor a lelkészlakhhoz tartozó magtár és kocsiszín lebontását javasolta, mivel „nekem csak 12 hold földem van, ezért az épületekre szükségem nincs”. A váci püspök ezúttal rugalmasan járt el: miután Rovnyán „személyes kívánságai és nehezményei akadályozták a megegyezést, beadta plébániájáról a lemondást” – írta a miniszternek.^[8]

Konfliktusok kísérték a lelkészek és a plébániai alkalmazottak jövedelmének megállapítását, melynek egy részét a két világháború között is természetben kapták. Schlager Árpád járandósága például 1929-ben 6 q búza, 11 q rozs, 7,6 q tengeri, 1460 (napi 4) liter tej, 453 liter bor, 41 m³ hasábfa, 1200 négyszögöl illetményföld, 972 pengő, valamint 1921-től a személyéhez kötött további két hold gratiale,^[9] a kántortanítóé 4 q búza, 13 q rozs, 5 q árpa, 5,6 q tengeri, 10 m³ dorongfa, 190 pengő és 3 hold illetményföld, a harangozó 10 m³ dorongfában, 152 pengőben és 3 hold illetményföldben részesült. Schlagernek a Rákos mentén 5 hold, jórészt vízzel borított rétföldje is volt („papföld”), amit 1930-ban halastavak létesítésével és bérbeadásával kívánt hasznosítani. Az uradalom, mely hasonló tervekkel próbálta rétjeit jövedelmezőbbé tenni, ehhez nem járult hozzá, sőt az 5 hold visszavételére tett kísérletet. Ezúttal is a már megismert érvek csaptak össze. A jószágigazgató szerint a szóban forgó területet Gödöllő első plébánosa személyéhez kötötte 1877-ben, így utódai azt jogtalanul használják, a váci püspök ezzel szemben a több mint fél évszázad óta fennálló tényleges helyzetre, továbbá a plébánia „kiválóságához mérten rendkívül szerény” dotációjára hivatkozott, amit a minisztérium kénytelen volt elfogadni.^[10]

A kegyúr jogai között a lelkész személyének kiválasztása köz- és egyházi szempontból talán a legfontosabb, s a szimbolikus hatalom reprezentációjának, valamint a közösségi kapcsolatának (vagy befolyásának) az eszköze. A kincstári plébániák élére azonban, miként említettük, a földművelésügyi miniszter az ordinárius jelöltjét volt köteles bemutatni. De hogyan valósult ez meg a koronauradalomban a két

világháború között?

A korszak nyomban egy *normális kivétellel* kezdődött. A váci püspök 1916-ban a kerepesi plébánia élére Semsey Zoltánt, a korábbi adminisztrátort jelölte, amit a jószágigazgató véleményezése után^[11] a miniszter elfogadott. 1919 elején azonban a püspök Semseyt, valamint Rovnyán János dányi plébánost a „forradalmi hangulat miatt, mely mindkét községben főleg a lelkész ellen irányult”^[12] kölcsönösen áthelyezte, s ehhez a kegyúr utólagos hozzájárulását kérte. Rovnyán 1927-ig maradt Kerepesen (láttuk, az uradalommal való konfliktusa miatt kellett távoznia), utódjául az egyházmegye vezetője Kardoss Béla Rákóczi-ligeti lelkészt jelölte. A prezentáció előtt a minisztérium ezúttal nem csupán a jószágigazgató, hanem a főispán bizalmas véleményét is kikérte, aki a világi hatalom szempontjait foglalta össze: Kardoss „erkölcsi és politikai tekintetben megbízható, nemzethűségének számos jelét adta. A vallástól elfordult néprétegek körében úgyszólván hittérítői munkát végez erősen hazafias szellemben.”

1927-ben a bagi plébánia élén szintén változás történt, ami a javadalmas és az uradalom tisztikara közötti kapcsolat normáját (az elvárt viselkedési formákat) és annak megszegését is jelzi. Fleischmann Béla „megrongált egészségére” hivatkozva mondott le, s a miniszternek írt levelében a legmélyebb háláját fejezte ki „magas patronátusának a 30 éven át éreztetett jószágáért és gondosságáért”. Ám ezt feltehetően nem így gondolta. A ménesbirtokok ügyosztályának tisztviselője, Vattay Dezső (aki Gödöllőről került a minisztériumba, tehát személyes tapasztalata lehetett) erre ugyanis úgy reagált, hogy a plébános a koronauradalom igazgatósága ellen a múltban „olyan agresszív és a hivatalos érintkezésben megengedhetetlen modorban lépett fel, hogy a püspök úrnál történt az iránt interventió, hogy nevezett rendre utasítsassék”. S erre tekintettel, az ügyosztály az ilyenkor szokásos miniszteri elismerést sem javasolta.

Ezután következett a megüresedett plébánia betöltése. Hanauer püspök a miniszter javaslatára „kénytelen volt” pályázatot kiírni, ám annak „nem lett olyan eredménye, mely eredeti szándékomat megváltoztatná”. Ezért Gulyás Ferenc kiskunhalasi plébános áthelyezését javasolta, a kegyúr pedig a már megismert procedúrát követve, a főispánt és a jószágigazgatót kérte véleményalkotásra. Az előbbinek ezúttal nem volt észrevétele, Czító Győző viszont kellő buzgalommal reagált: „Nevezett papi működését és társadalmi érintkezését még hírből sem ismerjük, ám ha Nagyméltóságod óhajtja, úgy az igazgatóság Kiskunhalas környékén a lehetőségéhez képest érdeklődni fog az esperes jelleme és egyénisége felől.”^[13]

A patrónus jogai közé tartozott a plébániák vagyoni állapotának és számadásainak felügyelete (cura beneficiorum), ami az évről évre veszteséges és kegyúri „túlterheltsége” miatt rendszeresen panaszkozó uradalom számára^[14] a bürokratikus ellenőrzés lehetőségét teremtette meg. Ezt nem csupán az említett, váci püspöknél tartott tanácskozás hagyta jóvá, hanem egy 1925-ös miniszteri rendelet is megerősítette, ám a lelkészek ezúttal is ellenálltak. A gödöllői plébánia, valamint a mária-besnyői kapucinus zárda a templomszámadás benyújtását már ebben az évben megtagadta, a dányi a felszólításra sem reagált, s a többi is csupán késlekedve tette meg.

A pénzügyi felügyelet, valamint az uradalom és a plébániák jogviszonya 1929-ben, a gödöllői egyházközség megalakulásakor került ismét napirendre. Czító Győző annak eldöntésére, ez nem teremt-e új, a birtok kötelességeit módosító helyzetet, a minisztériumhoz és a kincstári jogügyi igazgatósághoz fordult, miközben maga is a canonica visitatiók és egykori számadások alapján próbálta a 18. századig visszanyúlóan a templom, a plébánia és az uradalom bonyolult vagyoni viszonyát értelmezni. Ennek nyomán arra a következtetésre jut, hogy a plébánia, a hozzá tartozó iskolával, kántorlakkal és szegényházzal együtt, a „gödöllői uraság házi plébániája”, s mivel a templomnak vagyona és perselypénze hosszú ideig nem volt, ellátásáról a kegyúr a hívők hozzájárulása nélkül gondoskodott. A lelkész nem más, mint „hivatalnok”, aki minden járandóságát ugyancsak az uradalomtól élvezi.^[15] Ám ez az anyagi függőség az 1920-as évekre alapvetően megváltozott. A jószágigazgató beszámol a minisztériumnak, hogy a plébános egyházi adót vet ki, már a világháború előtt szokássá vált a párbér, valamint a templomi perselyezés, sőt „magánértésünk szerint” a hitközségnek nemcsak állandó jövedelme, hanem vagyona is van, amiből a Credo egyesület helyi fiókjának ingatlant vásárolt. S ehhez konkluzióként hozzáteszi, a plébánia csupán „az uradalommal (kegyúrral) szemben

ragaszkodik a canonica visitatiohoz, míg ő maga azt lépten-nyomon semmibe veszi”[16].

Az egyház- és közjogban aligha jártas jószágigazgató gondolatmenete és szándéka világosnak tűnik. Az uradalom a múltban teljes vagyontalansága miatt támogatta a plébániát, illetve gyámkodott felette, mely a két világháború között azonban állandó bevétellel rendelkezik (ezáltal a canonica visitatiót, mint szerződést is megszegi), ami lehetőséget teremt a jogviszony újraértelmezésére és a kegyúri terhek csökkentésére. A kincstári jogügyi igazgatóság azonban másként határozott: a kegyúri jogok és kötelezettségek közjogi természetűek, ezért azt sem az egyházközség megalakulása, sem az adószedés nem befolyásolja. A patrónusnak ráadásul az egyház önkormányzatába „beleszólása nincs”, és a templomi elszámolás is mellőzendő, mivel az a plébánossal szemben „bizalmatlanság és zaklatás lenne”, továbbá a gödöllői katolikus hívek és az uradalom alkalmazottjai között „úgy társadalmi, mint hivatalos téren az eddigi viszonyt hátrányosan befolyásolná”. [17]

Hasonlóan szilárd jogi és történeti érvekbe ütköztek a kegyúri terhek megváltására tett kísérletek. Az isaszegi plébános szerint a földművelésügyi miniszter 1914-ben az „integer Nagy-Magyarország” ajándékként tett ígéretet az új templom felépítésére (bár erre a canonica visitatio sem kötelezte), amit 1928-ban kívánt beváltatni. Az ügyosztály tisztviselője, Vattay Dezső a koronauradalom „különleges helyzetére” tekintettel 150 ezer pengőt ajánlott fel [18] annak fejében, ha a patrónus a kegyuraságtól „egyszer s mindenkorra megszabadulhat”. A jogügyi igazgatóság viszont úgy érvelt, hogy a kötelezettségek a birtokkal járnak együtt, és megszüntetésük legfeljebb a váci püspök beleegyezésével lehetséges. [19]

A katolikus egyház intézménytörténeti, valamint az azon túllépő: a két világháború közötti társadalmi és szociális aktivitásának vagy a nemzeteszme szakralizációjában játszott szerepének vizsgálata [20] egyaránt nélkülözte a mikroszintű perspektívát, s nincsenek bőszéges ismereteink a ralliement, az intranzigencia vagy akár az állam és egyház hatalmi viszonyának magatartásformákban és cselekvésekben való megjelenéséről sem. Az említett esetek vajon elárulnak ebből valamit?

Először a szabályozás ellentmondásaira utalunk. A kegyúri jogot a kánonjog részének tekintő magyar katolikus egyház igyekezett a polgári törvényhozás „beavatkozását” kizárni, ugyanakkor az 1918-as pápai törvénykönyvet sem fogadta el, mely a kegyuraságot illetően a partikuláris egyházjogok megszüntetését a ralliement politikával kapcsolta össze. A koronauradalomban a *kincstári* kegyuraság jogait és kötelezettségeit szabályozó királyi rendelet volt hatályban, ezzel szemben az 1920-as évek közepén az egyházmegye és a minisztérium megállapodása a történeti folytonosság alapján Gödöllőt és a többi plébániát *magán*kegyuraságnak minősítette. Azt a miniszteri rendeletet pedig, mely a templompénztár pénzügyi felügyeletét mondta ki, és a püspök is elfogadta, a kincstári jogügyi igazgatóság minősítette „mellőzendőnek”. (A kegyúri jogokat és kötelezettségeket tehát be nem tartott rendeletek, ad hoc egyezségek, valamint a szokásjog és annak dokumentumai, a canonica visitatiók „kusza halmaza” szabályozta. [21])

A plébánosok maguk is ragaszkodtak az „őszége miatt tiszteletre méltó” és különféle javadalmakat biztosító kegyúri intézményhez, a jószágigazgatók és a gazdatisztek viszont – akik számára ez adminisztratív terheket jelentett – újragondolását, illetve az ezzel járó kiadások felszámolását vagy csökkentését próbálták elérni. Ám a változtatással szemben a föld birtoklásához tapadó, igaz szelektíven érvényesülő jogok és kötelezettségek, mint az uradalom imázsának alkotóelemei kerekedtek felül. [22]

A szabályozás ellentmondásai, a kötelezettségek eltérő értelmezése a napi interakciók szintjén gyakori viszályokban, kölcsönös bizalmatlanságban, egyéni és kontrollálatlan követelésekben s azok „szabotálásában”, a „kicsiny” problémák (például egy fal lefestésének) nehézkes és bürokratikus intézésében, a lelkészek és a gazdatisztek személyes presztízsharcában és hajthatatlanságában (az előbbieket mögött az egyház, utóbbiak mögött az uradalom tekintélye állt), [23] továbbá az egykori hatalmi viszonyokat szimbolizáló rítusok kiüresedésében és mögöttük egészen eltérő gyakorlatokban nyilvánult meg. Utóbbi a kegyúr bemutatási joga szemlélteti. A lelkészek kiválasztására (alkalmasságuk eldöntésére), majd

kinevezésére és ünnepélyes beiktatására a megyés püspök tartott igényt, a patrónus számára a prezentálás maradt. Ám a világi hatalom formális és informális módon (a főispán, a szolgabírók, az uradalmi tisztviselők révén) kontrolálta ezt a folyamatot,^[24] és nem csupán a hitélet megújítására alkalmas, hanem a saját erkölcsi és politikai értékrendjének megfelelő lelkészek kiválasztását fogadta el. Ily módon a kegyúr egykori joga a falusi közösség lelki életének felügyeletére a két világháború között sem szűnt meg maradéktalanul.

„A besnyői Szűz Mária örömknek oka”

Hasonlóan éles konfliktusok jellemezték a koronauradalom és a máriabesnyői kapucinus zárda két világháború közötti kapcsolatát, melynek meghatározása is vitákhoz vezetett. A birtok és a minisztérium szerint kegyuraságról nincs szó, mivel az alapító Grassalkovich (I.) Antal csupán a templom fenntartására vállalt kötelezettséget, s az ezen felüli, a jogutódok által nyújtott támogatások „magasabb erkölcsi szempontokat” követő kivételes kegyadománynak és nem kötelezettségnek minősülnek. A zárda számára viszont természetes volt a kegyúri jogviszony, amit az 1763-as alapítólevél szabályozott, s a Besnyőre telepített szerzeteseknek emelt templom és kápolna (amely a patrónus végső nyughelyét adta és Mária-zarándokhelyé vált) szimbolikusan is megerősített.^[25]

A kötelezettségek eltérő megítélése az 1920-as évek közepén nyílt konfrontációkat váltott ki. 1925 júniusában szentelték fel a kegytemplom új harangját (a régit a háború alatt „elrekvirálták”), az ünnepségre a zárda a kőkerítés helyreállítását kérte. Az uradalom ezt megtagadta, ám a földművelésügyi miniszter a javítást haladéktalanul elrendelte, mivel a „kegyúri jótévőt a botránkoztatás ódiomának” (amit a megjelenő „egyházi és világi funkcionáriusok, valamint a hívő közösség erkölcsi érzetében a zárdafront és a kerítés állapota” okozna) kitenni nem szabad.^[26] Cserébe viszont a zárdát 3 aranykorona fizetésére kötelezte, annak szimbolikus elismerésül, hogy a helyreállítás nem a birtok kötelessége.

Az ünnepi harangszentelés nyilvánossága, valamint a koronauradalom és a minisztérium tekintélyének megóvása ezt az ellentétet elsimította, ám a konfliktusokat nem szüntette meg. 1925. május elején Schweighardt Veremund zárdafőnök memorandumot intézett a földművelésügyi miniszterhez, mivel a birtok az alapítólevélbe foglalt és 150 éves jogszokás által megerősített feladatait nem teljesíti. Nem hajlandó a zárda hasábfá-, gabona- és borjárandóságát^[27] az uradalmi béresekkal, a gabonát a saját zsákjaiban behordatni, holott ezt a jogszokáson kívül, az egykori zárdafőnökök – akik „kijelentéseit erre vonatkozólag hagyományként bírjuk” – továbbá a 35-40 évvel korábban alkalmazott cselédek is tanúsítják.^[28] A jószágigazgató ezzel szemben a saját, kevésbé „pontos” és „koherens” emlékezetére hivatkozhatott. A miniszternek írt levelében arról számol be, hogy a bordeputátumot hol az uradalom, hol a zárda fuvarozta (annak megfelelően, hogy a szerzeteseknek volt-e fogata), a fajárandóság szállítása viszont „hallomásunk szerint nem képezte a gazdasági ágazat terhét”.^[29]

A legélesebb konfliktust a kegytemplom körüli, 5 holdnyi terület birtoklása váltotta ki. A zárdafőnök memorandumában elismeri, hogy ez a koronauradalom tulajdona, ám a templom alapításától a búcsúsok, illetve a zárda hasznélvezetét képezi („búcsúsok rétje”), fásításáról a szerzetesek gondoskodnak, a búcsújárás napok kivételével pedig „kevés állatocskáink” legelőjéül szolgál.

1925-ben azonban a jószágigazgató a fákat kivágatta, és a szerzeteseket a legeltetéstől eltiltotta.^[30] Erre a rendház pert indított, s a gödöllői járásbíróság 1926 februárjában a vitatott területet, mivel azt a kegytemplom céljaira „emberemlékezet óta a zárda használja”, a kapucinusoknak adta vissza. Az uradalom a fellebbezést is elvesztette, ám az ügy ezzel nem zárult le. A szerzetesek a területet újrafásították, sőt a dombos terepen, a birtok beleegyezése nélkül, 13 stációval és kapucinus kereszttel kálváriát építettek, amit a hercegprímás 1930-ban szentelt fel. Ezt követően, 1931 tavaszán az uradalom képviselője, a kincstári jogügyi igazgatóság indított pert a kálvária lebontása és az ingatlan visszaadása reményében, a járásbíróság viszont ismét a

zárának adott igazat. Végül a minisztérium a fellebbezés visszavonására és a további pereskedés befejezésére utasította a birtokot.[31]

E néhány esemény aligha világítja meg az uradalom és a rendház szembenállásának minden részletét, ám a kegyurasághoz mint kulturális hagyományrendszerhez fűződő attitűdjeiket szemléletesen kifejezi. Ezúttal a patrónus jogait és kötelezettségeit rögzítő canonica visitatiók hiányoznak, így a zárda a szerzetesi közösség 18. századi alapításáig visszanyúló, generációról generációra öröklődő emlékezeti hagyományra támaszkodott, ami a két világháború közötti gyakorlatot is legalizálja.[32] (Ezáltal az eredettörténet tevékenyen van jelen a szerzetesek mindennapjaiban.) Az államhatalom e lokális tradíció és emlékezetátadás felszámolására, valamint a jogviszony bürokratikus szabályozásával egy új normarend kialakítására törekedett. Számára a bor-, fa- és terményjárandóság s annak szállítása nem kegyúri kötelesség, hanem az alá- és fölérendeltséget kifejező adomány, miként az 1923-ban műemlékké nyilvánított templom- és kolostorépület fenntartása sem több, mint kötelező és a birtok presztízsének megóvásához szükséges hivatali szerepvállalás.

De nem csupán a lokális hagyomány birtokbavétele, hanem, ezzel összefüggésben, a zárda körüli tér használata is összeütközésekhez vezetett. Az emlékezet, jól tudjuk, térbeliesítésre hajlamos,[33] s a zárda eredetmítosza, melyben valós és legendás elemek természetesen módon fonódtak össze, valamint a kialakuló Mária-kultusz és zarándokhely a múltat s vele együtt a kegytemplom terét szakrális tartalommal telítette. Ennek folytonos erősítését szolgálták a Szűzanya csodás gyógyításai és egyéb jótéteményei,[34] továbbá a zarándoklatok ismétlődő rítusrendje. Amiben az egészen ünnepléses alkalmak (a zárda 100, majd 150 éves jubileumán, pünkösdkor, valamint Nagyboldogasszony és Kisasszony napján rendezett zarándoklatok), az 1903-tól minden év májusában egy-egy püspök által vezetett, szentmisével és „magas színvonalú” előadásokkal kiegészített férfizarándoklatok, továbbá a két világháború között már csaknem valamennyi nyári vasárnap tartott kötetlenebb búcsú és a vallási rítusok szigorát ugyancsak feloldó, a szabadidő eltöltését célzó kirándulások egyaránt helyet kaptak. (A diákcsoportok, miután ájtatosságukat elvégezték, a kegyhely nevezetességeit nézik meg, majd „a nap hátralevő részét a templom körüli fák árnyékában vidám játékokkal töltik”.)[35] A térhasználat tehát, miközben Máriabesnyő a világháború után az ország első számú és egyre nagyobb tömeget vonzó kegyhelyévé vált,[36] némiképp átalakult és differenciálódott, ám birtoklására a zárda, a szerzetesi csoport és a tér „szimbolikus lényegközössége” alapján, továbbra is jogot formált.

A kormánynak és a koronauradalomnak azonban más szempontjai voltak. Előbbi a kegyhelyet és a vallásgyakorlást saját hatalmi-politikai érdekei szerint ítélte meg, amit a földművelésügyi minisztérium államtitkára 1924-ben világosan megfogalmazott: a búcsújáró hely „bezárására, bármi történjen is, nem szabad gondolni, nemcsak vallási, hanem politikai szempontból sem. Nem lehetne a kegyeletében sértett néppel elhithetni, hogy az intézkedés nem vallásellenes céllal történt.” A birtok vezetése viszont a szerzetesek állatainak legeltetését és a mind nagyobb számú búcsújáró jelenlétét kifogásolta,[37] ráadásul az 1920-as évekre a zarándokhelyen „kegyeletsértő és közegészségügyi szempontból is tarthatatlan állapotok” alakultak ki, melynek megszüntetése (a zarándokok vízellátása, illemhelyek felállítás) az uradalom költségvetését terhelte. Ezért kívánta a terület felett a tulajdonosi jogát érvényesíteni, amire a zárda a kálvária és a kapucinus kereszt megépítésével, azaz a tér immár látványban is kifejeződő ismételt birtokbavételével és szakrális helyként való szimbolikus újraerősítésével válaszolt.[38]

Az uradalom vagy az egyház szegényei

Endre Lászlóné, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége gödöllői fiókjának elnöke 1930-ban átíratot küldött a koronauradalom igazgatójának, melyben a *szegények háza* átengedését kérte. Legutóbbi gyűlésükön ugyanis a nyomorban és ínségben élő öregek támogatásáról határoztak, amit a „Grassalkovich időkből” fennálló intézmény életre hívásával, illetve az uradalom segítségével kívántak megvalósítani. Gödöllő „elaggott szegényeiről való gondoskodást – érvelt Endrének – méltóztassék feleleveníteni oly formán, ahogy

azt Grassalkovich Antal herceg szándékolta”.

Czitó Győző a minisztérium érveit hangoztatva a kérést egyértelműen elutasította. Az 1842-ben épült szegényház a kiegyezés évében a birtokkal együtt a királyi kincstár tulajdonába került, és – ahogy már korábban is – elaggott szegődményesek elhelyezésére szolgált. Jelenleg (1930-ban) Szvoboda Dénes tanító, valamint uradalmi iparos családok lakják, a volt cselédekről pedig az igazgatóság más módon (kegydíjakkal, segélyekkel) gondoskodik, és a hozzátartozóiknál helyezi el őket.

A szegényház körüli konfliktusoknak ekkor már több évtizedes, különböző résztvevőkkel zajló története volt, amiről a minisztérium iratai tájékoztatnak. Sőt, miként látni fogjuk, a szereplők múltinterpretációi az alapítást megelőző évtizedekig nyúlnak vissza.

1870-ben, miután a kincstár az ingatlan tulajdonjogát átvette, a pénzügyminiszter úgy határozott,[39] hogy a szegénysegélyezés a koronauradalom számára a továbbiakban nem kötelező. Mégis folytatódott, s központi szabályozása 1894-ben történt meg: mivel a szegényház az uradalom egykori cselédjeit látja el, felvételük, elbocsátásuk, valamint a felügyeleti és az ellenőrzési jog a jószágigazgatót illeti. Ezért – a rendelet szerint – az uradalom a szegényházat a plébániától átveszi, és a kerületi ispán „gondozásába” adja. A 12 nincstelen a segélyeket (napi 7 krajcár) ezt követően a birtok pénztárában veheti fel, már csak azért is, hogy „teljes tudatával bírjanak, tulajdonképpen ki segélyezi és tartja fenn őket”. Gödöllő lelkésze, Odrobonyák Nepomuk János viszont az eddigi gyakorlat fenntartását kérte (fél évszázad óta ő, illetve az elődjei osztják „zsoldot”), mivel annak megváltoztatása a „plébános tekintélyét csorbítaná”, s kérése a vallás- és közoktatásügyi miniszter személyében pártfogóra talált. Az 1895 januárjában kinevezett Wlassics Gyula egy olyan kezelési szabályzat kidolgozását javasolta a kegyúrnak, mely a jószágigazgató által felvett szegények ellenőrzését és az uradalom által nyújtott segély kiosztását továbbra is a plébánosnak biztosítaná.

Ez a kezdeményezés nem valósult meg, ám a századfordulós években sem az egyház által fenntartani kívánt szokásjog, sem a földművelésügyi tárca szabályozása nem érvényesült maradéktalanul. Az uradalom szerint a szegényház egy részét a volt harangozó özvegye és gyermekei használják, 1909-ben viszont „több gödöllői polgár” (névtelenül) azt panaszolta a belügyminiszternek, hogy a 4 szobából álló menedékház egyik helyiségét Szvoboda Ignác tanító foglalja el,[40] és a kertet ugyancsak ő műveli. (Ráadásul a szegényház kápolnáját az építészeti intéző számára lakássá alakították át.) Ezzel a központi igazgatás újabb szereplője, a Belügyminisztérium is az ügy részesévé vált, s mint alapítványi főfelügyelet arra kérte a földművelésügyi tárcát, hogy a szegényház alapító akaratának megfelelő kezelésére utasítsa az uradalmat.

A tanító azonban az épületben maradt, amit a birtok vezetése a rend és a tisztaság, valamint a lakók közötti „egyetértés és béke” ellenőrzésével indokolt. A kápolnát sem állították vissza (mivel abban „istentiszteletet nem tartanak”),[41] ám a segélyezés hagyománya tovább élt: a „zsoldon” és az évi 34 m³ tüzelőn kívül, a szegényeket az uradalom orvosa látta el, s 1921 januárjától napi fél liter tejet kaptak.[42] A jószágigazgatók a világháború után mégis helyzetük tarthatatlanságáról számoltak be. A megmaradt lakók (1921-ben 7, ’22-ben már csak 4 fő) teljesen vagyontalanok és munkaképtelenek, s nem csupán az épület és a templom takarítására, hanem önmaguk ellátására is alkalmatlanok. A szegényház valójában „nyomortanyának minősíthető”, ami miatt az uradalom „hírlapi megtámadásoknak lehet kitéve”. Ezért Neogrady Árpád 1922 novemberében a szegények községi ápolását, az őt követő Czitó Győző a szegényház bérbeadását javasolta.

Utóbbi s az épület csecsemővédelmi otthonná alakítását a Stefánia Szövetség 1922-ben megalakult gödöllői fiókjá kezdeményezte, a szerződést ’23-ban írták alá.[43] ami az egyház heves tiltakozását váltotta ki. Hanauer püspök a népjóléti miniszternek írt levelében, mondandója nyomatékosítására, a szegényház hosszú történetét foglalja össze: „eszméje” Grassalkovich (II.) Antaltól származik, aki az 1770-ben kelt végrendeletében 12 szegény gondozását határozta el.[44] S bár a szegényház ekkor nem épült meg, az uradalom a *járandóságait* folytonosan fizette, miként azt az 1838-as canonica visitatio igazolja. A herceg fia, (III.) Antal 1841-ben halt meg, a szegényházat egy évvel később özvegye, Esterházy Leopoldina építtette

(ezáltal „teljessé téve apósának végrendeletét”). Egyébként pedig sem a végrendeletben, sem az egyházlátogatási jegyzőkönyvben nincs nyoma, hogy a szegényház az uradalom munkaképtelenné vált cselédjei számára szolgál, s ezt a „jelenlegi és az előbbi plébánosok is tanúsítják”. Mindezek alapján – szögezi le Hanauer – „tény, hogy az épület 1842 óta a gödöllői plébános felügyelete alatt álló, az uradalom által fenntartott katolikus szegényház volt”, melybe a lelkész vette fel a 12 ápoltat. A püspök végül a bérleti szerződés felbontását és az alapítók szándékának érvényesítését kérte, már csak azért is, mert „nem nézhetem szó nélkül, hogy egy katolikus intézmény ebből a jellegéből egészen kivetkőztessék”.

A kegyúr álláspontját, az 1890-es évek eleji rendeletre utalva, a jogügyi igazgatóság foglalta össze. A menedékház özv. Grassalkovich (III.) Antalné szóbeli rendelkezésére, nem alapítványi, hanem a birtok céljait szolgáló intézményként épült (az 1771-es végrendelettel kapcsolatba nem hozható), azt az igazgatóság felügyeli. Ezért, ha a rendeltetését a „kor igényeinek megfelelően” betölteni nem tudja, a minisztérium bármikor megszüntetheti. Az 1838-as canonica visitatio szerint az uradalom valóban 12 koldust látott el ruházattal és „zsolddal” (ezt a lelkész osztotta ki), amiért cserében a templomot takarították, és a bejáratánál könyöradományokat gyűjthettek. A segélyezés szokása azonban az új tulajdonos (a kincstár) számára nem kötelező, azt legfeljebb kegyelemből és ideiglenesen folytatta tovább.

A váci püspök akarata ezúttal nem érvényesült, az épületet néhány évig a Stefánia használta, majd 1929-ben, miután a járási egészségháza költözött, a bérletet felmondta. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, miként említettük, kísérletet tett a szegénygondozás újjáélesztésére, ezt azonban az uradalom elutasította.^[45]

Ezek az események a szegényellátás másfél évszázados helyi történetének néhány mozzanatát jelzik. Az 1771-ben 12 koldus segélyezéséről végrendelező Grassalkovich (II.) Antalt, miként az 1842-ben szegényházat alapító, gyermektelen, így a család kihaltával szembesülő Esterházy Leopoldinát feltehetően a lelki üdvösséget biztosító keresztényi könyörületeség, az arisztokrácia soraiba feltűnő gyorsasággal felemelkedő Grassalkovichok hírnevének megörökítése, valamint a jobbágyokért felelős, nekik védelmet és menedéket nyújtó földesúr erkölcsi kötelezettsége egyaránt motiválta. Idővel azonban hangsúlyossá vált a szegények felügyeletének és morális nevelésének igénye. Miközben a segélyeket rendszeresen, mintegy járadékként (angária) élvezték, és ellenőrzött módon (a templom kapujában) könyöradományokat gyűjthettek, a szegényházban, a településen és a templomban is dolgozniuk kellett, továbbá imádkozni az alapító és az éppen aktuális kegyúr lelki üdvéért.^[46] (Az 1870-es évektől a tanító felügyelte őket.)

A szociális kontrollal és a hatalmi versengéssel függ össze az egyház és az uradalom hosszan tartó konfliktusa. A segélyezettek kiválasztásában (a jogosultság megállapításában), a szegényházi felvételben, valamint az autoritást szimbolikusan kifejező gabona és pénzsegély osztásában a plébánosnak kezdettől szerepe volt, ami utóbb a jótékonyosság, illetve a felügyelet első számú gyakorlójává avatta. A „lelkész 12 szegényt az uradalom terhére állandó segélyben részesített” – fogalmazott Hanauer püspök 1924-ben, és a szegényházat, a '20-as évek egyházi missziójának részeként, katolikussá minősítette, mely nem az uradalmat, hanem a „közérdeket szolgálta”.^[47] Ám a felügyeletre a birtok bürokratizálódó igazgatása is jogot formált. A Grassalkovich család emlékezetéhez kötődő karitás hagyományát a koronaadalomnak folytatnia kellett,^[48] amit igyekezett a volt alkalmazottaira terjedő „üzemi” gondoskodással/gyámkodással összekötni. A kortárs beszámolók szerint a szegényházban a 19. század végén az elaggott szegődményesek kaptak helyet, és 1894-ben (épp az egyházpolitikai küzdelmek időszakában) került sor a miniszteri rendelettel történő birtokbavételére.^[49]

Az uradalomnak azonban a szegénygondozás intézményi változásait és a modernizációjára irányuló állami szándékokat is adaptálnia kellett. Gödöllő község „1842 óta történt fejlődése mellett, és a szegényügynek kormányzati feladatá, illetve községi közfeladatá tétele óta^[50] e cél kegyképp való szolgálata az amúgy is kegyúri szolgáltatásokkal túlterhelt birtoknak feladata nem lehet” – írta a világháború után a ménesbirtokok ügyosztályának tisztviselője, az egykori gazdatiszt, Vattay Dezső. Emellett a szegényház lakóinak összetétele is megváltozott. A 19. század utolsó harmadáig rendszeres munkát végeznek, ezáltal hozzájárulnak önmaguk

ellátásához, és mód nyílhat a helyi társadalomba való integrálásukra. Ezt követően, majd a világháború után viszont a jószágigazgatók jelentései a „végelgyengülés és egyéb betegségek” miatt magatehetetlen, teljesen vagyontalan emberekről szólnak, akiknek immár a szegénygondozástól elkülönülő kórházi ápolásra lenne szüksége. Az átalakításra azonban – ebben a minisztérium és a vezető gazdatisztek egyetértettek – az uradalom nem kötelezhető, és „túlterheltsége” miatt képtelen is, ezért a szegények háza a gödöllői Stefánia Szövetség használatába ment át. Ennek társelnöke egyébként Endre László főszolgabíró volt, ami az egyház akaratával és a hagyománnyal szemben, minden bizonnyal kellő politikai nyomatót jelentett.

Jegyzetek

[1] A tanulmány egy készülő munka egyik fejezete, mely a gödöllői uradalom két világháború közötti történetét vizsgálja.

[2] Bővebben: Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Bp., 1966. 354-382. p.

[3] 1871/34036. sz. királyi rendelet.

[4] A felújításokra a koronauradalom versenytárgyalást hirdetett, amiről a minisztérium a jószágigazgatók javaslatának figyelembevételével határozott. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) K 184. (= Földművelésügyi Minisztérium iratai.) 2787. cs. 5. t. 12411/1925.; 3028. cs. 5. t. 70394/1927.

[5] 1925-ben pl. bírói ítélet kötelezte az uradalmat a mácsai plébánia kerítésének helyreállítására.

[6] MOL. K 184. 3159. cs. 5. t. 90158/1928.; 3489. cs. 5. t. 46080/1930.

[7] MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.

[8] MOL. K 184. 3159. cs. 5. t. 90158/1928.

[9] Az uradalom számítása szerint a naturáliák összértéke 1654 pengő.

[10] MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.; 3321. cs. 5. t. 14057/1929.; 3491. cs. 5. t. 47250/1930., 47625/1930.; 4750. cs. 5. t. 24480/1938.

[11] „Hazafias magatartására nézve, amire e nemzetiség [szlovákok – Cs.T] lakta községben nagy súlyt kell helyezni, elég garancia a neve és magyar volta.”

[12] A főszolgabíró jelentése szerint Rovnyánt a „zavargó tömeg kirabolta, és lakását szétzúzva menekülésre készítette.”

[13] MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.; 3159. cs. 5. t. 70394/1927.; 5465. cs. 5. t. 36638/1933.

[14] 1925-ben pl. a kegyúri kiadások (400 millió korona) az összkiadás 6 %-át tették ki, 1937-ben pedig Kelemen Imre szerint a kegyúri épületek kijavítása és tatarozása, ami állaguk „veszélyeztetése nélkül tovább nem halasztható”, 60-65 ezer pengőt igényel. MOL. K 184. 3321. cs. 5. t. 50796/1926.; 4750. cs. 5. t. 24480/1938.

[15] Hogy a múltban a templomnak önálló bevétele nem lehetett, azt Czitó az első plébános, Odrobenyák Nepomuk János 1884-ben elhangzott (?), irodalmi értékű szavaival erősíti meg: „Kéregetés által a királyi trónusok dicsfénye a porba rántatnék.”

[16] MOL. K 184. 3159. cs. 5. t. 90158/1928.; 3321. cs. 5. t. 14057/1929.

[17] MOL. K 184. 3321. cs. 5. t. 14057/1929.

[18] A lelkész csaknem 400 ezer pengőt kért, a pénzügyminiszter azonban a kisebb összeghez sem járult hozzá.

[19] MOL. K 184. 3489. cs. 5. t. 46080/1930.

[20] Utóbbiakra pl.: Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935-1946. Bp., 1998.; Spannenberger Norbert: Die katholische Kirche in Ungarn, 1918-1939. Stuttgart, 2006. 112-136. p.

[21] Vö. Péter László: Az állam és az egyház viszonya és a civil társadalom Magyarországon: történeti áttekintés. In: Péter László: Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből. Bp., 1998. 355-378. p., 356-357. p.

[22] Ezt erősítette a helyi sajtó, mely a kegyúri köteleességek elmulasztása miatt szokatlanul éles kritikát engedett meg magának. A *Gödöllő és Vidéke* 1931-ben azt kifogásolja, hogy a patrónus évek óta nem hajlandó a templom bejáratát egy csapóajtóval vagy legalább a híveket a hidegtől megvédő szőnyeggel ellátni. Ezért „segítsünk a szegény koronauradalmon, nehogy tönkremenjen a nagy áldozathozatalán, és utána a mi szívünk repedjen meg érte.” Jellemző továbbá, hogy a kegyuraságról folytatott diskurzust a katolikus egyház sérelmei uralják, míg más felekezetet a minisztérium két világháború közötti irataiban csupán egyszer jelenik meg. A gödöllői lelképásztor 1944-ben panaszkodik, hogy miközben a katolikus plébánia tekintélyes támogatást kap az uradalomtól, a református parókia a terménysegélyen kívül (a lelkésznek és a kántornak évi 5-5 q búza és rozs), más juttatásban nem részesül. MOL. K 184. 7219. cs. 5. t. 231758/1944.; *Gödöllő és Vidéke*, 1931. szeptember 27.

[23] A szentszéki tanácsosi címmel rendelkező Schlager Árpád esperes, apátplébános Czító Győzőnek címzett levele, melyben a beneficiumnak járó jogokat követeli, teljes önállóságról, sőt némi távolságtartó fölényről tanúskodik: „Tekintetes Koronauradalmi Igazgatónak! Szíveskednék sürgősen intézkedni, hogy úgy a magam, mint az összes egyházi személyek készpénzjárandósága valorizálva kiutaltassanak, és a jövőben minden halogatás nélkül előlegesen fölvehető legyenek.” MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.

[24] Hanauer Árpád az 1933 márciusában tartott püspökkari értekezleten tette szóvá a „püspöki tekintélyre sérelmes” gyakorlatot, és azt javasolta, hogy a földművelésügyi tárca a lelkészekről, ha kíván, a püspöknél vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszternél tájékozódjon. A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei, 1919-1944. Szerk.: Beke Margit. I-II. köt. München-Bp, 1992. I. 487. p.

[25] A lokális történeti hagyományban, melynek ápolói a kapucinus szerzetesek, a település 18. századi újjáalapítása, a Grassalkovich család felemelkedése és a kegyhely kialakulása összefonódott, és mitikus eredetet nyert. 1759-ben, midőn a 300 éves templomrom helyén elkezdődött az új templom építése, az egyik kőművesegéd álmodást látott, melyben a következők hangoztak el: „Ha a templom romjai közt ásnál, valami szép tárgyat találsz.” S valóban, a segéd hamarosan a Mária-kegyszoborra bukkan. P. Bartal Ince: Máriabesnyő története. Esztergom, 1929. (továbbiakban: Bartal, 1929.) 38-40. p. (Bartal Ince kapucinus áldozópap a máriabesnyői Historia Domusokat használta.) Bővebben: Kerényi Eszter: A katolikus egyház története 1867-ig. In: *Gödöllő története*. I. A kezdetektől 1867-ig. Szerk.: Horváth Lajos. Gödöllő, 2007. 303-319. p.

[26] Az ünnepségen többek között Horthy Miklós, Mayer János földművelésügyi miniszter, Gossmann Ferenc váci segédpüspök és Csák Endre kapucinus exprovinciális vett részt. A harangyainak tisztjét a kormányzó német tisztelettel töltötte be. (A Szent Imre évben, mivel akkor ugyancsak sok „előkelő” vendéget vártak Máriabesnyőre, az uradalom a zárda teljes tatarozását végezte el.) MOL. K 184. 3321. cs. 5. t. 14054/1929.; *Gödöllő és Vidéke*, 1925. június 7.

[27] A koronauradalom 1927 és '37 között a szerzeteseknek évi átlagban 74 q rozsot, 20 q árpát, 3400 liter bort és 204 m³ hasábfát adott. Ehhez 1934-ben hitelt kellett felvennie. MOL. K 184. 4350. cs. 5. t. 19232/1935.; 4750. cs. 5. t. 24480/1938.

[28] Schweighardt a memorandumhoz néhány szegődményes „nyilatkozatát” csatolta. Pl. Tatár Mihály: „...apám, Tatár János a babati pusztán béresgazda volt 40 évig, engem 10-12 éves koromban kisbéresnek alkalmazott. Nem egy ízben hallottam tőle, hogy a koronauradalom tartozik evvel a fával, és köteles azt a zárda udvarába szállítani.” MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.

[29] Uo.

[30] A birtokfoglalást erőszakos esemény kísérte. A *Gödöllő és Vidéke* arról számol be, hogy az uradalom csősze a rentház egyik emberét, mivel „nem akarta a területet elhagyni, véresre verte”. *Gödöllő és Vidéke*, 1931. november 29.

[31] MOL. K 184. 2787. cs. 5. t. 34605/1925.; 3028. cs. 5. t. 70394/1927.; 3773. cs. 5. t. 58123/1932.; *Gödöllő és Vidéke*, 1931. augusztus 2.; november 29.

[32] A jószágigazgató ezzel szemben legfeljebb a „szóbeszédre” hagyatkozhatott. Vö. Vansina, Jan: Oral Tradition. A Study in Historical Methodology. New Brunswick, 2006. 19-24. p.

[33] Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Bp., 1999. 40. p.

[34] Ezeket rögzíti: Bartal, 1929. 82-85. p.

[35] Bartal, 1929. 76-80. p.

[36] Pünkösdkor vagy Nagyboldogasszony ünnepén 4-5 ezren látogattak Besnyőre, az 1925-ös harangszentelésen 20 ezren vettek részt. Bartal, 1929. 78. p.

[37] A zárda a helypénzszedési jogot a saját, az engedélyt kiadó kereskedelmi miniszter az uradalom részére kívánta biztosítani. MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.; 3321. cs. 5. t. 14054/1929.

[38] A minisztérium iratai arról keveset árulnak el, hogy a deperszonalizált konfliktusok a személyes interakciókban miként jelentkeztek. A zárdafőnök memorandumában említi, hogy a birtok alkalmazottai részéről „többszöri ízetlenségek fordultak elő, melyek sem az uradalom, sem a zárda előnyére nem válnak”, sőt a szembenállás, miként a rendház emberét megverő csősz példája mutatta, heves és erőszakos indulatokban törhetett ki. MOL. K 184. 3028. cs. 5. t. 70394/1927.

[39] A földművelésügyi tárca önállósulásáig a birtokot a pénzügyminisztérium felügyelte.

[40] A 35 méter hosszú, 10 méter széles, kő- és téglafalazatú épület 3 szobájának alapterülete 30-30, valamint 33 m², ami a jószágigazgató szerint az akkor ott lakó 10 szegény számára kedvezőbb elhelyezést tesz lehetővé, mint amiben a gyermek nélküli cselédek részesülhetnek.

[41] A szegényházban egyébként szigorú rendszabályok voltak érvényben. Azok, akiknek a testi ereje megengedte, a településen kisebb munkákat végeznek, a többiek tollfosztással, varrással töltik az idejüket. Az egészségesek kötelesek naponta a templomban megjelenni (a takarítását is ők végzik), továbbá esténként valamennyien közösen imádkozni a „kegyes alapító és fenntartó kegyúrért”.

[42] Schlager Árpád plébános viszont azt kifogásolja, hogy a Grassalkovich Antal végrendeletében szereplő gabona- és ruhajárandóságukat a birtok évek óta nem biztosítja.

[43] Eszerint az uradalom évi 10 korona bérleti díjat kap, a szegények gondozása vagy községi ápolásának megszervezése a Stefánia kötelessége. Czító Győző emellett azt javasolta, hogy a csecsemővédő otthonba elsősorban a cselédeket vagy azok hozzátartozóit vegyék fel.

[44] A püspök ennek szövegét is idézi: „Gödöllőn 12 koldusnak évente 12 ft. és 12 kila búza adassék, és ez angária fizetessék. Minden második évben egyenlő ruházat adassék nekik.”

[45] MOL. K 184. 3489. cs. 5. t. 46028/1930.

[46] A birtok tulajdonosai Grassalkovich (III.) Antal halála után a leányági örökös, Viczay Károly, 1851-től Sina György és fia, majd '64-től egy belga pénzintézet, a Société Belgique du Crédit Foncier et Industriel de Bruxelles. Ld. Farkas József: A gödöllői uradalom története. In: Gödöllő története. I. A kezdetektől 1867-ig. Szerk.: Horváth Lajos. Gödöllő, 2007. 161-223. p., 173-179. p.

[47] MOL. K 184. 3489. cs. 5. t. 46028/1930.

[48] E hagyomány ápolásában és a közvélemény eszerinti formálásában a helyi sajtó fontos szerepet vállalt. A *Gödöllő és Vidéke* a '30-as évek elején arról tudósít, hogy a szegényházat „feloszlatták, lakóit elküldték, helyiségeit a Stefániának adták át. Márpedig Grassalkovich alapítólevele imperatívuszal szegényház céljára rendelte az épületet, így nem volt joga onnan a szegényeket kitelepíteni senkinek.” (A MANSz gödöllői fiókjának elnöke, amikor a szegénysegélyezés felelevenítését kéri, szintén a „Grassalkovich időkre” hivatkozik.) *Gödöllő és Vidéke*, 1931. szeptember 27.

[49] A hatalmi versengés a múltértelmezéseket ugyancsak meghatározta. A plébánia a szegényház eredetét Grassalkovich Antal 70 évvel korábbi végrendeletéhez köti, az uradalom a kettőt határozottan elválasztja, és a menedékházat alapításától a birtok tulajdonának tekinti. (A sajtóban, mint láttuk, a végrendelet és a felettebb kétséges alapítólevél összekeveredik. Vö. előző jegyzet.) Fontos tehát szem előtt tartanunk, hogy a szegényház története az egyházi és világi hatalom központi és lokális szereplőinek egymáshoz kapcsolódó

újra- és újrainterpretálásában tárul elénk, anélkül, hogy az általuk tanúként emlegetett forrásokat valójában ismernénk. S nem lehetünk abban sem biztosak, hogy az ily módon kirajzolódó konfrontáció adná a szegénygondozás egyetlen kontextusát.

[50] Az 1871/18. tc. és az 1886/22. tc. úgy rendelkezett, hogy az önmagukat fenntartani nem képes szegényekről a községek kötelesek gondoskodni.

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Kárpáti Zoltán Endre: A pálos rend visszatelepítésére tett kísérletek

A pálos rend megszüntetése

II. József császár (1780–1790) meggyőződéses híve volt a felvilágosodásnak. Bürokratikus szabályozott törvényi előírásai az egyházra, azon belül a szerzetesrendekre is érvényesek voltak. A Helytartótanácsnak alárendelve megszervezte az egyházi közigazgatás teljes centralizációját. Az állam felügyeleti rendszere mindenre kiterjedt.[1] 1784-ben a rendházak ellenőrzésének jogkörét kivette a rendfőnök, illetve a tartományfőnök hatásköréből, eltörölte a vizitációt. Ezt a definitórium joghatóságának megszüntetése követte. 1786. február 7-én kiadott rendeletében végül megvonta a pálos rend működési engedélyét.[2]

Röviden vázolni kell az ide vezető út állomásait. Mária Terézia (1740–1780) 1770. október 17-én elrendelte a szerzetesrendek tagjainak összeírását. Az utasítás rendelkezett arról, hogy a szerzetesi fogadalomtételre csak a 24. életévüket betöltött személyek engedhetők. Három év múlva eltörölték a jezsuita rendet, D'Alembert fogalmazásával élve: az Apostoli Szék gránátosait. II. József 1781-ben megtiltotta a szerzetesrendeknek, hogy Rómában tartózkodó generálisokkal kapcsolatot tartsanak. Ezzel párhuzamosan a megyéspüspökök fennhatósága alá helyezte őket. A császár 1782. január 26-án feloszlatta a kontemplatív szerzetesrendeket. Ennek estek áldozatul a kamalduli remeték. 1783. november 26-án megszüntette a trinitáriusokat. A kármeliták felszámolására 1784-ben került sor. 1785. február 22-én bezárták az ágostonos remeték három magyarországi monostorát. A császár egyházpolitikájának következő kárvallottja a pálos rend lett. Az 1786. november 14-én kiadott pápens a bencés kongregáció végét jelentette. Erre a sorsra jutott 1787-ben a premontrei kanonokrend jászói és leleszi prépostsága. Nem tudta eltörölni a ciszterciek zirci apátságát, mert az a heinrichau (Poroszország) apátság tulajdona volt. Jelentős veszteségeket szenvedett el a domonkos rend és a búcsújárárhelyeitől megfosztott ferences rend.[3] II. József 1782 és 1789 között 359 kolostort szüntetett meg birodalmában. A Magyar Királyság területén ez 140 kolostort érintett.[4]

A szerzetesrendek belső önállóságát sértő intézkedések természetesen vezettek a rendi élet válságához. A hierarchikus felépítmény megbontásának következtében a vezető funkciók majdnem szimbolikussá váltak. Ez nem kedvezett a fegyelemnek. Ordódy Károly (1778–1786) az utolsó pálos rendfőnök, 1785. augusztus 28-án hívta össze a nagykáptalant az új generális megválasztására. Prekrit Pál horvát provinciális éles hangú válaszlevélben jelezte, hogy nem kívánnak részt venni a választáson. Kifejtette, hogy pénzt nem küldenek a generálisnak, s utalt a megszüntetett definitóriumra. Álláspontja szerint, ha betiltották a fontos tisztségeket, akkor a rendfőnökre sincs szükség. Arbesser Alajos osztrák provinciális a tartomány szegénységére hivatkozva jelezte távolmaradásukat. Kérdéssé tette a generális funkciójának létjogosultságát, mivel az a császár rendeletének értelmében tényleges hatalommal nem bírt. A sváb és az isztriai provinciális anyagi nehézségekkel magyarították távolmaradásukat.[5] Ordódy ezt a hozzáállást nem tudta méltányolni. 1785. július 4-én panaszos felterjesztést küldött az uralkodóhoz. A beadványban – személyes sértettsége okán – komorabb színben tüntette fel a renden belüli állapotokat, mint ahogy arra szükség lett volna. 1785. augusztus 20-án a Helytartótanácshoz fordult a generálist megillető járandóságok ügyében.[6] A császár Szentmartonyi Tamás pálos rendfőnöki titkár személyében ideális partnert talált céljai megvalósításához. II. József kérésére Szentmartonyi leírta a rend helyzetét. Külön hangsúlyt fektetett a problémákra, létező rendellenességekre.[7] Ez szolgáltatta az alapot a pálos rend eltörlésére.

A Szentszék a lengyel rendtartományt már korábban kivette a magyar generális joghatósága alól, a rend ennek köszönheti fennmaradását. A lengyel kolostorokban megmaradhettek a pálosok, mivel azok a Habsburg Birodalom területén kívül estek. Máriavölgyből átkerült a rendi irányítás Czeszochowába, ami lehetővé tette a rendi folytonosság fenntartását. Innen indultak később azok a kísérletek, amelyek a rend újbóli magyarországi

meggyökereztetésére irányultak.[8] Az első kezdeményezésre már 1790-ben sor került. II. Lipót király (1790–1792) megbízta az országgyűlést az eltörölt rendek ügyeinek tárgyalásával és a helyzet tisztázásával. A sátoraljaújhelyi kolostor egykori pálosai a megye követeit kérték, hogy ügyüket képviseljék. Sajnos nem jártak eredménnyel. Szerepet játszott ebben az is, hogy a Vallásalap (Religionsfond) már nem tudta visszaadni a rend lefoglalt vagyonát. A helyzetet I. Ferenc király (1792–1835) 1802-ben kiadott rendelete újfent rögzítette. 1804. március 28-án a király kimondta, hogy a „pálosok visszaállításától el kell tekinteni”. [9] A „magyar ág” folytonossága 1845-ben végleg megszakadt, amikor Kristóffy Gáspár az utolsó magyar származású pálos meghalt.

A máriacsaládi és péliföldszentkereszi telepítés

A lelkekből nem lehetett kiölni a pilisi erdőségek kunyhóiban meghúzódó, világról lemondó remeték alakját, akiket Boldog Özséb gyűjtött egybe. A Magyarorszáért engesztelő pálos rend gyökerei mélyen kapaszkodtak abba a szellemi talajba, ahonnan származtak. Scitovszky János [10] hercegprímás karolta fel a pálosok ügyét az 1860-as évek elején. Már korábban foglalkoztatta a gondolat, de a politikai helyzet alkalmatlan volt a vállalkozás kivitelezésére.

Több elképzelés született a visszatelepítésre. A legérdekesebb talán a máriacsaládi kolostor [11] átadási tervete volt. A hercegprímás elképzelése szerint pálos szerzetesek gondoskodtak volna a „javíthatatlan papfegyencek számára tervezett fegyintézet” ellátásáról. Ezzel a Magyar Királyi Helytartótanács elvben egyetértett, amennyiben a rend korábbi birtokaira nem tart igényt. A Vallásalap az anyagi finanszírozást nem tartotta kivitelezhetőnek. [12] A pálosok a templom, kolostor, és a körülötte elhelyezkedő kertek tulajdonáért cserébe vállalták a „papi fegyintézet” fenntartását kellő számú „fegyencpap” esetén. Az anyagi nehézségek áthidalása végett Scitovszky hercegprímás évi 1000 forintot ajánlott fel „saját erszényéből”, amihez a letelepedni vágyó rend is hozzátett 1000 forintot. Ez a pénzösszeg négy szerzetesnek a tisztas évi ellátására volt elegendő. [13] 1864. szeptember 24-én a Helytartótanács engedélyezte a pálosok működését Máriacsaládon október 3-i kezdettel. [14] Azonban szeptember 29-én jelezték, hogy elhalasztják a kolostor átadására kirendelt bizottság kiküldését. [15] Erre később sem került sor.

Ugyancsak ígéretesnek tűnt a szentkereszi (Péliföldszentkereszt) megtelepítés. Bordács István remete már korábban ott lakott, mint ahogy egyik folyamodványából megtudjuk. [16] A fehér barátok, az egykori nazarénus rend elhagyott rendházát kapták meg. [17] 1864-ben négy pálos és két klerikus érkezett Péliföldszentkeresztre. Őket is Scitovszky János hercegprímás támogatta, akit ezért kineveztek konfráterre. [18] Az esztergomi érsekség erre vonatkozó kimutatásai szerint a pálosok évi 1400 forint értékű juttatást kaptak, és használatra 19 hold földet. [19] A környék lakói is segítettek képességeikhez mérten a szerzeteseket. Hamar Pál – akinek anyai nagybátyja a rend feloszlása előtt a pesti pálos kolostor perjele volt [20] – bőkezű felajánlásából világosan látható két dolog. A már említett rendi folyamatosság utáni vágy és a sikeres megkapaszkodás az új körülmények között. A klerikusok, teológiai tanulmányaikat Esztergomban folytathatták. Az ígéretes újratevésnek, a hercegprímás 1866-ban bekövetkezett halála vetett véget. Nélküle nem volt elegendő anyagi bázisuk, hogy fenntartsák magukat. Segítő jó szándék hiányában vállalkozásuk kimenetele kudarcra volt ítélve. Nagy szerepet játszott ebben az új hercegprímás közönye a pálos eszmével szemben. [21] A pénzügyi problémák egyházi védnökség nélkül áthidalhatatlanok voltak. [22]

A nagylévárdi telepítés

1902-ben újra megmozdultak a hitélet fejlesztésén munkáló erők. Melisek Adolf nagylévárdi alesperes, plébános és a helyi kegyúrnő Don Bosco követőit, a szaléziakat szerették volna nyugat–magyarországi

városukban megtelepíteni. Az elképzelés azonban nem valósult meg, ezért a pálosokra esett a választásuk, amit a rend örömmel elfogadott. Erről a plébános Vaszary Kolos[23] esztergomi érseket is tájékoztatta. Melisek engedélyt kért a hivatalos meghíváshoz, biztosítva a hercegprímást, hogy kegyúrnője bőkezűsége és az ő hozzájárulása által megoldott a pálosok elhelyezése illetve megélhetése.[24]

A kezdeményezést a kegyúr, Wenckheim István gróf is felkarolta, és egy házat biztosított Nagylévárdon a rend részére. Vaszary Kolos mérlegelte a helyzetet, és hozzájárulásával lehetővé tette a visszahonosítást. Péliföldszentkereszten is újra átadta a negyven évvel korábban felépített kis kolostort.[25] P. Musinszky Lajos nagylévárdi prior berendezést és felszerelést kért Péliföldszentkeresztre az elindulás nehézségeinek áthidalására. A hercegprímás 1000 koronát adományozott neki és átengedte a Scitovszky János által a pálosok részére tett alapítvány kamatait. Ezt 1901-től a budapesti lazaristáknak folyósították.[26] A lengyel atyák szorgos munkához láttak, de a túlzott szigor nem hozott maradandó hivatásokat. A novíciátust két ember kivételével mindenki otthagya.[27] A nemzetiségi ellentét már ekkor is komoly szerepet játszott. 1904. január 27-én a péliföldszentkereszti konvent értesítette a hercegprímást a „krakkói rendház erőszakosságáról”. P. Musinszky Lajos ugyanis magyar provincia felállításán munkálkodott, amit Krakkó nem tűrt és – a levél szerint – erőszakos eszközökkel magának akarta biztosítani az anyagilag megerősödött kolostorokat. P. Musinszkyt exkommunikálták elképzelései miatt.[28] A belső feszültségek nem maradtak rejtve a külvilág előtt. 1905-ben lejárató hangvételű cikkek jelentek meg az *Esztergom* c. politikai és társadalmi hetilapban.[29] A nép azonban kiállt a pálosok mellett. Erre példa Mogyorós és Nagysáp község lakosainak folyamodványa.[30] A bajóti plébános 1906 februárjában újra panasszal élt a rend ellen.[31] A háttérben talán anyagi érdeklentét meglétét feltételezhetjük. Ez szolgáltatott okot a negatív hangvételre. Az ügy kivizsgálása során feltártak hiányosságokat, de nem állapítottak meg olyan súlyos hibákat, mint amire a bajóti plébános utalt. A sok megpróbáltatás nem kedvezett az új kezdeményezésnek. Két új rendtag fogadalma bizonyult tartósnak. A pálosok elszigetelődtek. Hat év munkája után a lengyel atyákat végül hazarendelték. A renden belüli fegyelem kérdése később is számos problémát okozott.[32] Más olvasatban: a jelentkezők nem voltak alkalmasak a rájuk váró feladat betöltésére.[33] 1908. december 15-én a lazaristák újra kérvényezték a Scitovszky hercegprímás által a pálosok javára elhelyezett 11 ezer Ft kamatait.[34] Ez a „nagylévárdi telepítés” terminus ante quem-jét jelöli.

A magyar földön keletkezett rend utáni vágy nem szűnt meg az egymást követő generációkban. Jeles személyek kísérelték meg a pálos eszme ébrentartását, és alkalmas időben siker koronázta tevékenységüket. Ennek a munkának kimagasló egyénisége volt Zichy Gyula[35] pécsi püspök, majd kalocsai érsek. Személyes tekintélyével és hathatós közbenjárásával elévülhetetlen érdemeket szerzett a hazatelepítésben. Elkötelezettsége a nemes eszme mellett jelentős erkölcsi támogatást biztosított.

A Szent Gellérthegyi Sziklatemplom-bizottság

1924 őszén budapesti zarándokok indultak Lourdes-ba, hogy a trianoni békediktátumban megcsonkított Magyarországért, területi integritásának helyreállításáért könyörögjenek a Szent Szűzhöz.[36] A lourdes-i zarándokok ezután Alaker István jezsuita atya vezetésével felkeresték Limpiast. Az észak–spanyolországi kisvárosban 1919. március 29-én – a kapucinusok által vezetett egyhetes missziós imasorozat végén – többen látták Krisztust megmozdulni a feszületen. A jelenések többször megismétlődtek. Krisztus jelenben zajló agóniája a vallásos hívek ezreit vonzotta a városba.[37] A zarándoklat során értette meg Pfeiffer Gyula államtitkár, hogy a Magyarok Patrónájának tiszteletét erősíteni kell magyar földön. Úgy vélte, egyedül a Szűzanya közbenjárása hozhatja el Magyarország feltámadását. Hazatérésüket követően Zdravec István[38] tábori püspök, József Ferenc főherceg,[39] és Pfeiffer Gyula megalakították a „Kisegítő Kápolna Egyesület” keretén belül a „Szent Gellérthegyi Sziklatemplom (Lourdes-i Barlang) Bizottságot”. [40] Céljuk a grotta kialakítása volt, amelyet kegyhellyé akartak fejleszteni. 1925 novemberében kezdődtek meg a munkálatok. Az ország minden részéből érkeztek bányászok, akik munkájukat ingyen ajánlották fel a nemes célra. Hét

hónapon keresztül tartottak a fúrások és robbantások, így vált a barlang belső tere alkalmassá liturgikus célokra.[41] A gyakran leszakadó, több mázsás sziklatömbök senkiben sem tettek kárt, amit úgy magyaráztak, hogy az építőket a Patrona Hungariae oltalmazta.

A kezdeti időkben – némelyek vélekedésével ellentétben[42] – nem esett szó arról, hogy a kialakításra kerülő új templom a pálosoknak készüljön:

„Az Építő Bizottság még 1924-ben alakult meg, azzal a céllal, hogy a szent Gellért-hegyi elhagyott, rossz hírű barlangból, a Franciaországi Lourdes mintájára templomot teremtsen. Csak később vetődött fel az a gondolat, hogy a gyönyörű fekvésű és kivitelezésében Magyarországon egyedülálló szentély mellé lenne alkalmas letelepíteni a visszaérkező pálosokat, akik azt idővel nemzeti szentéllé képezhetik ki.”[43]

P. Zembrzuski Mihály[44] sorai e tárgyban pontos eligazítást adnak. Emellett nehéz elképzelni, hogy P. Zadravecz István ferencendi tábori püspök azzal a céllal állt munkába a Sziklatemplom Bizottságban, hogy személyes tekintélye és befolyása segítségével támogassa az akkor még csak kevesek szívében élő pálos ügyet. A fenti közbevetést a tényszerűség érdekében kell leszögeznünk. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy Pfeiffer államtitkár már ekkor a pálosok visszatérését szorgalmazta.

A gellérthegyi Szent Iván barlangot Lux Kálmán[45] terveit követve alakították Sziklatemplommá. Az önfeláldozó összefogás eredményeként 1926. május 23-án készen állt a templom egyik része és felszentelte P. Unghváry Antal[46] ferences tartományfőnök.[47] Még aznap este Glattfelder Gyula[48] csanádi püspök vezetésével gyertyás körmenetben zárandokolt el majd ötvenezer ember a lourdes-i Szűz Mária szobor megáldására.[49] A felső templom hajója a Szent Iván barlangjától délre elterülő kiugró nyúlványon, gyakorlatilag a szabad ég alatt került kialakításra. Két sorban helyezték el a padosorokat. A templomhajót díszes vasrács[50] választotta el a szentélytől, amely a valamikori barlangból lett kiképezve. 1926-tól a budai Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences rendtartományra volt bízva a Sziklatemplom. Ezt a feladatukat lelkiismeretesen teljesítették 1927-ig. Ekkor a templom végleges átadására nyújtották be igényüket, amit a Szent Gellérthegyi Sziklatemplom Bizottság elutasított.[51]

Az egykori Kapisztrán Szent János ferences rendtartomány iratanyagában erre vonatkozólag merőben eltérő adatokat találunk. A Sziklatemplom Bizottság beleavatkozott a pasztorációs ügyekbe. A rend autonómiáját súlyosan megsértették azzal, hogy meghatározták, melyik rendtagot szeretnék ott látni. A ferencesek kevés esélyt láttak arra, hogy elkészüljön a zárda. P. Unghváry Antal ferences tartományfőnök a rendezetlen helyzetre való tekintettel nem támogatta a munkálatok megkezdését. Emellett egy új konvent felállítására sem volt lehetősége.[52] Ez nagymértékben megnehezítette az adminisztrációt. 1927 augusztusában jelezte a ferences rend, hogy visszaadja a szenthely felügyeletét a fenti indokok miatt.[53] P. Zadravecz István püspök és P. Bende Szaniszló házfőnök személyesen közölték ezt az elhatározásukat az esztergomi káptalani helynök budapesti helytartójával.[54] Az adminisztratív teendőik ellátását iskolakezdésig biztosították.[55] Az esztergomi káptalani helynök több alkalommal jelezte a ferences tartományfőnöknek, hogy bízik a rend visszatérésében.[56] A ferenceseknek sérelmes volt, hogy megkérdésük és tudomásuk nélkül tartottak istentiszteletet „és így a legnagyobb zavarokat idézték elő”.[57] A provincia levelezéséből kiderül, hogy bizonyos politikai körök eszmeisége felül akart kerekedni az egyházon. A Sziklatemplomot a nemzeti megújulás kvázi politikai eszközeként kezelték. A legnagyobb probléma pont ebből, a laikusok „felügyeletéből” származott, amit a megszentelt életet élőkön szerettek volna gyakorolni.[58] Ezt követően erősödött meg az a meggyőződés, hogy a továbbiakban a visszatelepítendő pálosoknak készüljön a templom és a kolostor. Ennek indirekt bizonyítéka a Sziklatemplom Bizottság választmányi ülésének 1928. április 2-i jegyzőkönyvében olvasható.[59] Mivel Kapisztrán Szent János ferences testvéreinek kéréseit nem teljesítették

és a vita során egészen elhidegült a viszony, ezért az esztergomi érsekségi helynökség jóváhagyásával elfogadták lemondásukat. Az ellentétek ezzel nem szűntek meg.

Lovassy Gyula cikket közölt 1927. szeptember 18-án a *Magyarságban*.^[60] Támadta és méltatlannak tartotta Pfeiffert, a bizottság világi ügyvezető elnökét, utalva szabadkőműves múltjára. Őt tette felelőssé a ferencesek távozásáért. A hívek felől is érkezett erre vonatkozó jelentés a hercegprímásnak és a kalocsai érseknek.^[61] Zichy Gyula bizalmas levélben tájékoztatta minderről a világi ügyvezető elnököt. A bizottság 1928. április 19-én tárgyalta meg a kérdést. Ennek értelmében igazolást nyert, hogy Pfeiffer Gyulát 1904-ben felvették a horvát Ljuba bliznjega („Szeresd felebarátodat”) szabadkőműves páholyba, tevékenysége azonban néhány inasi értekezleten történt megjelenésben merült ki. Nevét 1913. december 29-én törölték a tagok névsorából. Ennek alapján, a „szűkebb körű bizalmas értekezleten” egyhangúlag Pfeiffer Gyula mellett foglaltak állást. Szilágyi–Ilosvay Lajos bizottsági titkár összegzésül arra mutatott rá, hogy az ügyvezető elnök sohasem volt szabadkőműves.^[62] Az ülésről felvett jegyzőkönyv tanúsítja, hogy a bizottságon belül nem volt teljes egység a célkitűzések tekintetében. Itt egy „magáról megfeledkezett választmányi tagra” történik utalás.^[63] A kontextusból arra következtethetünk, hogy az illető a ferencesek visszatérését kívánta. Ennek már nem volt realitása. A Sziklatemplom Bizottság szorosan elköteleződött a pálosok mellett.

A lelkipozítás folyamatossága érdekében adminisztrátor kinevezését kérték. Az esztergomi főegyházmegyéből nem tudtak papot biztosítani. Az érseki helytartó ezért Nyisztor Zoltán szentszéki tanácsost, szatmári egyházmegyés papot rendelte a „kisegítő lelkesi teendők” ellátására. Rövid időn belül ez az egyházi személy is felpanaszolta a bizottságot hatáskörének túllépése miatt. Sérelmezte, hogy instrukciókat kap pasztorációs téren. A helyzet egészen elmérgesedett. Nyisztor egyik prédikációjában, amit a rádió is közvetített, koncentrált támadást intézett a Sziklatemplom Bizottság prominensei ellen. Megvádolta őket, hogy a templom építését „csak cégérül használják a saját egyéni céljaikra és jobb előmenetelükre, hogy ezeket a magán céljaikat az Egyház leple alatt könnyebben elérhessék”.^[64]

Pfeiffer Gyulát 1933-ban autokratizmussal vádolva bepanaszolták a hercegprímásnál. A levél hangvétele indulatos. A panaszos újra megemlítette Pfeiffer szabadkőműves múltját, aki mindenben a saját érdekét akarja érvényesíteni.^[65] A felmerült problémák érezhetően visszavetették a megindult vallásos életet. A megtorpanás ellenére törés nem következett be. A Sziklatemplom látogatottsága idővel meghaladta a korábbi mértékét. A vélt és valós negatívumok ellenére a bizottság elévülhetetlen érdemeket szerzett a pálosok újbóli meggyökereztetésében.^[66]

A kiépített altemplom gyorsan szűknek bizonyult az egyre sokasodó embertömeg befogadására. Ezen akartak változtatni, amikor 1930-ban megkezdték a bővítést. A bányászok most is ingyen ajánlották fel munkaerejüket. Új főhajó is kialakításra került. Az oltár fölét a Limpas-i kereszt másolatát helyezték.^[67] Ez mintegy koronája volt a nagy elhatározásnak, amire 1924-ben a zarándoklat alatt vállalkoztak. Az alsó templomot Zichy Gyula kalocsai érsek és Horváth Győző^[68] püspök szentelték fel 1931. május 25-én.^[69] Az érsek a szószékről figyelmeztette az egybegyűlteket, hogy a magyarságnak hitében és erkölcsében tiszta és őszinte megújulásra van szüksége, mint mondta, a magyar feltámadásnak ez az egyedüli záloga.^[70]

A visszatelepítés előkészülete

Az I. világháborút követő időszak nemzeti tragédiája idején viszonylag nagy számban keletkeztek pálos hivatások, de a visszatelepítéshez még Lengyelországban is kevesen voltak. Ezért fordulhatott elő, hogy Gellért atyát, aki már hat évet Krakkóban töltött, nem engedték fogadalomtételre.^[71] Tudták, hogy fogadalmasként mindenképpen haza szeretne térni. Ezt később két társával, előljárói beleegyezése nélkül is megtette. Az idő azonban még nem érett meg a cselekvésre. Az újból eszmélő lengyel államban csak 1928-ra dolgozták ki konstitúciójukat a pálosok. Ennek hiányában megfontolatlanság lett volna az események

erőltetett gyorsítása.[72] Markiewicz Péter általános rendfőnök megértette a magyarok igényét, és képességéhez mérten támogatta azt. Áthidaló megoldásként azt ajánlotta, hogy az újoncok készüljenek fel a lengyelországi novíciátusban a szerzetesi életre, és ezt követően a hívásra adott válaszukban megerősödve térjenek vissza Magyarországra.[73] A csendben, Istennel töltött magány helyszínéül Lesna Podlavska-t jelölték ki. Ez a település messzire keleten feküdt, közel az orosz határhoz.[74] A hatalmas fenyevesek között megbújó apró hely kiválóan megfelelt az elcsöndesedésben érlelődő Isten-kapcsolatra. Az elszigeteltség erősen megrostálta a többnyire városból érkezett magyar ifjúságot.[75] A környezet, az otthontól való távolság, a különös ételek és a szláv mentalitás, amely különösen egyes külsőségekben nyilvánult meg, némelyekben a „polnische Wirtschaft” kifejezést juttatta észbe – olvasható P. Bolyós Ákos[76] visszaemlékezésében.[77] Ennek ellenére 1932. március 19-én újabb magyar novíciusok öltötték magukra a pálosok fehér ruháját. Ezt a csoportot már konkrétan azzal a céllal képezték ki, hogy a visszatelepülők magyar magját alkossák. Az idegen környezetben a nyelvi nehézségek mind a két nemzet fiai számára jelentős akadályt jelentettek. A közvetítő nyelv funkcióját a német töltötte be. A novíciusok részére P. Besnyő Gyula[78] magyar és német nyelvű aszketikus könyveket kért, hogy ebéd és vacsora alatt saját nyelven hallgathassák a felolvasást. Ijjas József érseki helytartó teljesítette a kérést.[79] P. Besnyő volt az első, akit 1933-ban újoncve letelte után, fogadalomhoz engedtek. Ezt követően számottevő segítséget nyújtott P. Raczkowski Kajetán újoncmesternek, hogy a magyar csoportot összetartsa. Okulva az idegen körülmények okozta nehézségekből, a pálos vezetőség úgy határozott, hogy lengyel papok vezetésével a lehető leggyorsabban megkezdik az áttelepítést, így könnyítve meg az újoncképzést.[80]

A Gellérthegy Dunára néző részére álmot adta meg Weichinger Károly[81] a Sziklakolostort, amely 1934-ben készült el.[82] Úgy tűnt, mintha a hegy szerves részét alkotná a sziklafalból kinövő – abba mintegy belekapaszkodó – faragott köveivel. Az előkészületek végső fázisában már P. Przewdziecki Pius pálos generális is megszemlélte az új építményt, annak alkalmasságát. E szilárd jellemű rendfőnök, aki hűségéért még a szibériai száműzetést is elszenvedte a cári Oroszország idején, most magáévá tette a pálosok magyarországi visszatelepítésének gondolatát.[83] Serédi Jusztinián[84] hercegprímásnál közbenjárt, aki engedélyezte 1933. január elsejével, a Sziklatemplom pálos szerzetesek által történő birtokbavételét.[85] Személyes kapcsolatfelvételükre a hercegprímás lengyelországi látogatása során nyílt lehetőség.[86] Talán az utolsó akadályok egyike hárult el, amikor a Szentszék – a generális és Zichy Gyula kalocsai érsek közbenjárására – hozzájárult, hogy a novíciátus Magyarországra kerülhessen. Mindezt a magyar hivatások erősödéséért tették annak ellenére, hogy önálló magyar provincia nem kerül felállításra.

Igazi szenzációnak számított, amikor harminc főből álló küldöttség indult el Czeszochowába, hogy méltó módon eléje menjenek a visszatelepülésre készen álló pálosoknak.[87] Az egyház részéről a küldöttséget Zichy Gyula kalocsai érsek vezette, a magyar államot a delegációban Pfeiffer Gyula államtitkár képviselte. Mellettük még több jelentős személy is részt vett a küldöttségben, mint például Budapest főpolgármestere, államtitkárok, egyházi személyek. Két napot töltöttek Krakóban, immár a pálosok között, majd továbbmentek Czeszochowába. Kísérőnek P. Besnyő Gyulát és P. Zembruski Mihályt kapták. A Jasna Góra-i nemzeti zarándokhelyen megszokott a tömeg. Amikor a hívő nép megértette, hogy a magyar küldöttség szeretett pálosaikért jött, akiket egykor Opoli László vezetésével Márianosztra kolostorából telepítettek a Fényes Hegyre, hangos üdvrivalgás hullámszóval végig: „Éljen Magyarország! Éljenek magyar testvéreink!”[88] P. Przewdziecki Pius, a visszatelepítésben vállalt nagyarányú fáradozásait jutalmaként Zichy Gyula kalocsai érseknek, Pfeiffer Gyulának, és Mosonyi Dénes prelátnak a konfráteri címet adományozta.[89]

A gyökér megkapaszkodik a sziklában

1934. május 12-én indult el tizennégy pálos szerzetes, köztük a rendfőnök, P. Przewdziecki Pius, aki személyesen is részt akart venni a vállalkozásban. A czeszochowai állomáson már virágdíszbe öltöztetett

magyar vasúti kocsi várta a hazatérőket. P. Zembrzuski visszaem-lékezésében, igényes irodalmi stílusban örökítette meg, ahogy a Jablonkai-hágón keresztül elérték a Vág völgyét. A történelmi Magyarország határán morajlás támadt és valaki imára szólított. Kérésükkel az Örök Atya közbenjárásáért könyörögtek „egy vergődő, szenvedő nemzetért”.^[90] A Sziklakolostor későbbi házfőnöke, P. Racinski Kajetán – aki már hosszú hónapok óta Magyarországon tartózkodott, hogy a nyelvet tanulja – és P. Galambos Kálmán oblátus Szobra mentek, itt csatlakoztak a szerzetesekhez.^[91] Így 16-an tértek vissza. Pontosan annyian, mint amennyi pálost a márianosztrai kolostor adott Lengyelországnak, több mint 550 évvel korábban.^[92]

A korabeli sajtó is tudósított a történésekről. A nyugati pályaudvarra begördülő vonatot, a késői időpont ellenére hatalmas tömeg várta.^[93] József Ferenc főherceg, Zsemberi István, az Actio Catholica szervezési szakosztályának elnöke és Bitter Illés ciszterci apát üdvözölte a pálosokat. A hangulatra jellemző Mészáros érseki helytartó beszéde:

„Százötven évi számkivetés után vár benneteket ez a csonka ország, melyben az imádkozó karok is csonkák, míg nem tért vissza hozzánk az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend.”^[94]

Nyitott autók várták a pálosokat és virágosó közepette szállították őket a Gellért szálló elé. Itt a Sziklatemplom híveiből álló újabb csoport fogadta a hosszú utazástól fáradt atyákat és testvéreket, hogy gyertyás körmenetben vonulva vegyék birtokba a templomot.^[95]

1934. május 21-én Serédi Jusztinián hercegprímás felszentelte a Sziklatemplomot és kolostort. A nemzeti szentély ünnepélyes átadásán megjelent Horthy Miklós kormányzó, József főherceg, valamint a főhercegi család több tagja, a miniszterelnök, a katolikus klérus előkelőségei.^[96] Az ünnepség országos méretű volt, a résztvevők számát 50 ezer főre becsülték.^[97]

A rend a Sziklatemplom és kolostor épületegyüttesét használta ekkor, de a vezetés előtt már nyilvánvaló volt, hogy az újoncok képzésére egy nyugalmasabb, a főváros zajától távolabbi helyre lesz szükség. További nehézségek is akadtak. A nagy műgonddal kiképzett külső architektúra háttérben, a kolostor belső részeiben még voltak hiányzó munkálatok. A Szent Gellérthegyi Sziklatemplom Bizottság Pfeiffer Gyula kitartásának köszönhetőleg vállalta a fennmaradt munkák befejezését, de erre a célra a templom bevételeit igényelték. Ez érdekellentétet szült a pálos vezetéssel, mert nekik a pénz viszont a kolostor lakóinak fenntartására kellett. Az Építőbizottság – mérlegelve a helyzetet – havi 400 pengőt adott a szerzeteseknek. Ez azonban húsz ember eltartására kevésnek bizonyult.^[98] Pár hónappal később egyezsége jutottak, és a szerzetesek kezelésébe került a perselypénz. Ebből már képesek lettek a teljes önellátásra.^[99] 1934. augusztus 20-án heten jelentkeztek újoncnak és öltötték magukra a remetebarátok fehér ruháját. A hazatelepült rend szervesen bekapcsolódott a magyar egyházi életbe.

P. Przewdziecki Pius rendfőnök vezetésével 1934. május végén küldöttség ment Virág Ferenc pécsi megyéspüspökhöz, hogy egyeztessenek a Pécssett létesítendő újoncházról.^[100] A Mátyás Flórián út 48. szám alatti úgynevezett Kompos villára esett a választás, amelyet még 1925-ben vásárolt Zichy Gyula püspök, a Lengyelországból fogadalom nélkül hazatért 3 magyar „pálosnak”. Ezen a majd 2 holdas területen a gyümölcsfák és a szőlő egészen a hegyen lévő erdőségig nyúlt, gazdasági épületek is tartoztak a kisebb birtokhoz.^[101] Az újoncház ide helyezésének azért sem lehetett akadálya, mert a terület eleve a magyar pálos rend tulajdonát képezte. Ugyanis Zichy püspök, Szabó János püspöki jogtanácsossal úgy indokolta a birtokba adás tényét, hogy II. József császár rendeleteiben nem volt alkotmányos jelleg, így a rend jogilag megmaradt Magyarországon. Ez adta meg a birtoklás alapját és a visszatelepítéskor emiatt nem kellett engedélyt kérni.^[102] Weichinger műépítész tervei szerint bővítették ki a villát úgy, hogy az mind méretében, mind

funkciójában alkalmassá váljon a novíciusok fogadására. Az építési összeg nagyobbik részét a Czeŕstochowából küldött mise intenciók elmondása fedezte, amit a magyar papok ingyen, segítőkészségük tanúságaként vállaltak. A munkálatok összefogását Hollóssy Endre frissen nyugalmazott MÁV-főfelügyelőre bízták.[103] A klerikusok méltó otthonra találtak az új kolostorban a segítő testvérekkel együtt. A megyéspüspökkel kötött megállapodás értelmében a papi hivatásra készülők a pécsi szemináriumban folytathatták tanulmányaikat.

A Sziklakolostorból Pécsre került 1935 januárjában P. Zembruski Mihály perjelnek. P. Kajetán a római ház perjele, még P. Izdebski Kelemen a budai ház priorja lett.[104] P. Zembruski a kényszerű helyváltoztatás okaként a nemzetiségi ellentétet jelölte meg, amelyet P. Szabó István,[105] az újoncok gyóntatója szított. Azt mondta a növendékeknek, hogy P. Kajetán szigorúsága ellentétes a magyar mentalitással. Ennek következtében többen elhagyták a rendet. Egy évvel később P. Szabó is követte példájukat.[106] Az új pécsi házfőnök P. Galambos Kálmánt is magával vitte, hogy a tapasztalt és érettebb korú magyar atya személyes életpéldájával segítse a novíciátust. A nehézségek ellenére a kolostor működött. 1935. július 25-én 5 kispap és 2 segítő testvér kezdte meg a novíciátust. Az ősz folyamán még 3 kispap érkezett a rendbe. Így 12 novícius volt a régebbiekkal együtt. 1935 novemberében megtörtént az új templom alapkövetétele. A szilárd akarat, az erős elhatározás, és 250 ezer pengő garantálta, hogy Zichy Gyula kalocsai érsek 1937 pünkösdjén megtarthatta a templomszentelést.[107] A pécsi újonc, illetve tanulmányi ház ezután folyamatosan biztosította az utánpótlásképzést.

1937-ben a pálosok kérték Serédi Jusztinián hercegprímást, hogy a budajenői és telki apátságok birtokait kaphassák vissza. A 2000 holdnál nagyobb birtoktestek jelentős anyagi erőt biztosítottak volna. Ezt a hercegprímás nem tartotta lehetségesnek, mivel ehhez a legfőbb kegyúrnak, a királynak a hozzájárulására lett volna szükség.[108] Az első bécsi döntést követően P. Besnyő és Pfeiffer Gyula ismét kérelemmel fordult Magyarország első egyházi méltóságához. A visszacsatolt területen fekvő máriacsaládi kolostort kérték a rend részére. Utaltak Scitovszky hercegprímásnak 75 évvel korábbi adományára, amelyet akkor csak a megfogyatkozott tagok miatt kényszerültek visszaadni.[109] Kérelmük nem talált meghallgatásra, a hercegprímás ellenezte ügyüket. Pfeiffer Gyula ezért Zichy kalocsai érsek közbenjárását kérte a kolostor és templom visszaadásának kieszközlésére.[110] A pálosok nem mondtak le egykori tulajdonukról. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert is megkeresték jogorvoslatot remélve.[111] Figyelemfelkeltők ezek a beadványok, mert az „új hajtásnak” gyarapodó taglétszámát igazolják.

Herceg Lónyay Elemér felajánlotta medgyesi kastélyát 1932-ben, hogy ezzel segítse a pálosok visszatelepítését. Átvételére nem került sor, mivel a birtok Szatmár vármegyének románok által megszállt területén helyezkedett el. A magyar hadsereg Észak-Erdélybe történő bevonulását megelőzően Pfeiffer Gyula már felvette a kapcsolatot a kalocsai érsekséggel az említett kastély tárgyában.[112] Zichy Gyula a gáláns felajánlás megerősítését kérte a hercegtől. Lónyay válaszában nyitottnak mutatkozott, azonban jelezte, hogy az eltelt 22 esztendőben nem történt semminemű állagfenntartás. Ennek következtében 200–300 ezer pengőre becsülte a felújítás költségeit.[113] Ezt az anyagi terhet a rend nem tudta vállalni.

1937. július 18-án, Tóth Kálmán kiskunfélegyházi városi képviselő önálló indítványt nyújtott be Ring József polgármesternek, amelyben Szentkúton egy elhagyott iskolaépület és a körülötte levő 12 katasztrális hold városi föld átadását kezdeményezte a pálosok részére. Az indítvány szerint így a búcsújáráhely felvirágozna és a ferencszállási lelkipásztori tevékenységet is elláthatnák az atyák.[114] Kiskunfélegyháza képviselő-testületének 1937. augusztus 3-án tartott rendes közgyűlése elvben kimondta, hogy a szentkúti búcsújáráhelyre a rendet behívja. Egyben utasította a polgármestert és az országgyűlési képviselőt, hogy az egyházi joghatósággal hivatalosan ismertesse el kegyhelynek a régóta látogatott szentkúti zarándokhelyet, és folytassa le a szükséges tárgyalásokat a pálos renddel. Ennek menetéről az 1938. október 24-én felvett jegyzőkönyv tudósít:

„P. Besnyő Gyula budapesti perjel és P. Zembruski Mihály pécsi pálos perjel kijelentik, hogy örömmel telepednek le Kiskunfélegyházán s veszik át a Szentkúti kegyhelyet, miután azonban a Szentkúti kegyhelyen levő épületek olyan állapotban vannak, hogy az állandó lakásul nem használható, az volna a kívánságuk, hogy a város közösen a Renddel megállapítaná a tatarozás, illetve az átalakítási, illetve kibővítési költségeket úgy a gazdasági, mint a lakóházra vonatkozólag. Ezzel szemben vállalják a Szentkútnál végzendő Isten-tiszteleteket, valamint a környező róm. kat. iskoláknál a hittantanítás ellátását.”^[115]

A polgármester 1938. december 1-jén mutatta be a képviselő-testületnek a jegyzőkönyvet, ezt követően Endre László alispán is erősen szorgalmazta a pálosoknak történő kegyhely átadását:

„Megjegyzem, hogy a Pálos rend Szentkúton való letelepítése feltétlen közérdeket képez, s ezért felhívom Polgármester Urat, tekintse személyes feladatának, hogy az erre irányuló közóhaj mielőbb megvalósíttassék.”^[116]

A kegyúri akaratot és meghívást követően, amelyet az alispán egyértelműen kifejezett, felgyorsultak az események. Vedres Béla apát plébános kérte Hanauer István^[117] váci püspököt 1939. április 17-i levelében, hogy elvben járuljon hozzá a letelepedéshez.^[118]

1939 májusában P. Zembruski Czestochowába utazott. A generálissal megbeszélte, majd a definitórium elé terjesztette a harmadik magyarországi rendház alapításának ügyét. Az önfenntartás képessége volt a hozzájárulás feltétele, mivel a lengyel rendi központ már nem tudta támogatni a magyarországi kolostorokat. A háború kitörésének lehetősége előrelátó gondolkodásra sarkallta Czestochowát.

„Figyelembe kellett venni, hogy ebben az időben komoly jogi bizonytalanság állott fenn a budapesti sziklateplom körül s az a veszély fenyegetett, hogy a templomot biztonsági okokból bezáratják. Ilyen körülmények között igen ajánlatosnak látszott egy harmadik rendház alapítása, amely idővel önállóan fenntartja magát, esetleg még a pécsi ház fenntartásához is hozzájárulhat.”^[119]

Czestochowa jóváhagyásának birtokában a rend részéről P. Besnyő ismételte meg a letelepedési kérelmet,^[120] amire a váci püspök 1940. március 9-i leiratában pozitív választ adott. A leendő szentkúti perjel 1940. április 27-én jelentette a váci püspöknek, hogy május 5-én foglalják el a kegyhelyet.^[121]

A pálosok 1940. május 4-én érkeztek meg Kiskunfélegyházára. A vasútnál kisebb fogadócsoporthoz élén Zámbo Dezső kanonok plébános fogadta a megtelepedő rendet. P. Besnyő Gyula viszonzta a pálos rend nevében a köszöntést.^[122] Másnap 110 zarándok ment gyalog Szentkútra a zuhogó esőben. Ünnepeles keretek között adta át Rozsnyai Béla polgármester a kegytemplom és kolostor kulcsait. Az ünnepi szentmisén már 600 fő vett részt. Később Endre László alispán és édesapja, Endre Zsigmond is üdvözölték a pálosokat. Az alispán, szeretetteljes támogatásáról biztosította a rendet. Az ünnepséget litánia zárta, amelyet P. Mosonyi Alfonz,^[123] a Sziklakolostor fiatal perjele tartott. Szónoklata magával ragadta a tanyak népét:

„Hozzuk a Szűzanya szeretetét. S hozzuk az Úr Jézust az Oltáriszentségben, akinél előzetes bejelentés nélkül is bármikor kihallgatásra jelentkezhetek.”^[124]

P. Besnyő Gyula a pálosszentkúti kolostor első házfőnöke nem sokkal később megkezdte az új rendház megépítését. Ennek költsége 17 ezer pengőt tett ki,^[125] amiből 5 ezer pengőt 1940. június 4-én a város közgyűlése megajánlott a rend részére.^[126] A kegyhely ellátása mellett öt tanyasi iskola hitoktatásának megszervezése várt a szerzetesekre. P. Besnyő segítséget kapott 1940 nyarán. Átvezényelték P. Borsós Ignácot,^[127] akit házgondnoknak neveztek ki. Emellett feladata volt a hitoktatás segítése is. A megszorodott teendők ellátása érdekében 1941-ben P. Bolyós Ákos is Pálosszentkútra került. A rendház gyors virágzásnak indult. A tanyák népe elfogadta és megszerette a fehér barátokat. A pálos vezetőség látva a fellendülést, megbízta Weichinger Károly műépítésszel egy impozáns búcsújáró templom terveinek elkészítésével. A grandiózus elképzelések megvalósítását a világháború alakulása nem tette lehetővé.^[128]

A pálosok 1934-es visszatelepülése sikeresnek mondható. A jó szervezésnek köszönhetően a rend látványos növekedést mutatott, amelyhez adottak voltak a külső és belső feltételek. Alig hat év leforgása alatt három kolostort benépesítettek. 1940-ben négy örökfogadalmas szerzetest szenteltek pappá és segítő testvérekben sem volt hiány. Ez a tendencia a következő években is folytatódott.^[129] A lengyel szerzetesek tapintatosan háttérbe húzódtak, amint kimunkálták a magyar utánpótlást.

148 év után újra gyökeret eresztett a pálos rend Magyarországon.

Jegyzetek

[1] Meszlényi Antal: *A jozefinizmus kora Magyarországon. (1780–1846)* Bp., 1934. (továbbiakban: Meszlényi, 1934.) 27-28. p.

[2] Kisbán Emil: *A magyar Pálosrend története 2.* Bp., 1940. (továbbiakban: Kisbán, 1940.) 412-413. p.

[3] Vö. Karácsonyi János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* [Reprint.] Bp., 1985. (Tudománytár) (továbbiakban: Karácsonyi, 1985.) 301-302. p.

[4] Meszlényi, 1934. 28. p.

[5] Császár Elemér: *A Pálos-rend feloszlata.* In: *Századok*, 1901. 310-331. p. (továbbiakban: Császár, 1901.) 312-314. p.

[6] Kisbán, 1940. 416. p.

[7] Vö. Császár, 1901. 316-319. p.

[8] Török József – Legaza László – Szacs vay Péter: *Pálosok.* Bp., 1996. (továbbiakban: Török–Legaza–Szacs vay, 1996.) 32. p.

[9] Vö. Hermann Egyed: *Kísérletek a pálosok visszaállítására a 18. század fordulóján.* In: *Theologia*, 1935. 1. sz. 63-67. p.

[10] Scitovszky János (1785–1866): gimnáziumi tanulmányait Rozsnyón végezte, 1809-ben pappá szentelték. Tanulmányait folytatva 1813-ban teológiai doktorátust szerzett. 1827 augusztusától a rozsnyói egyházmegye, 1838 novemberétől a pécsi egyházmegye püspöke. 1849 júliusától esztergomi érsek, hercegprímás. Egyházipolitikájáról bővebben ld.: Pusztaszeri László: Scitovszky János hercegprímás politikai portréja. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1989. 1. sz. 137-169. p.

[11] A máriacsaládi, Irgalmas Anya tiszteletére emelt templomot 1512-ben kapta meg a pálos rend, mellette kolostori épületegyüttes kialakítására került sor. A törökök közelsége miatt a 16. század közepén feladták otthonukat. A rommá vált kolostor helyén a 18. század közepén kezdték meg az új rendház építését, aminek temploma 1782-ben készült el.

[12] Esztergomi Prímási Levéltár (továbbiakban: EPL.) Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 3661/1863.

[13] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 392/1864.

[14] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 4081/1864.

[15] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 4149/1864.

[16] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 5294/1864.

[17] Tiburtio, Knézsza: *Historicae Notitiae Sacri ac Candidi Ordini S. Pauli Primi Eremitae*. Cracoviae, 1866. (továbbiakban: Knézsza, 1866.) 34. p.

[18] Török–Legaza–Szacs vay, 1996. 32. p.

[19] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 3759/1866.

[20] EPL. Scitovszky, Cat. 22. 1433. Eremitae, 4163/1866.

[21] Zembrzuskí Mihály: *Visszaemlékezések*. [Kézirat.] 1947. Archívum Paulinów, Sygn. B 282, Krakowie, A Sziklakolostor könyvtárából. (továbbiakban: Zembrzuskí, 1947.) 1. p.

[22] Vö. Knézsza, 1866. 36-37. p. (Bajót fíliája volt Péliföldszentkereszt. A pálos monostor atyái ezért plébániai ügyvitelt nem folytathattak. Így képtelenek voltak az önfenntartásra.)

[23] Vas zary Kolos (1832–1915): bencés szerzetes, 1885-től pannonhalmi főapát. 1891-ben esztergomi érsekké nevezték ki. 1893-tól bíboros. 1912-ben lemondott az érsekségről. Élete hátralevő részét csendes visszavonultságban töltötte Balatonfüreden.

[24] EPL. Vas zary, Cat. 22. Pálosok letelepítése Nagylévárdon, 2002/1902.

[25] Zembrzuskí, 1947. 1. p.

[26] EPL. Vas zary, Cat. 22. Ordo Paulinorum, 4096/1903.

[27] Kisbán, 1940. 431. p. (A szerző ezen a ponton a tények bemutatását túlzottan leegyszerűsítette.)

[28] EPL. Vas zary, Cat. 22. Péliföld. In causa separationis Ordinis S. Pauli a Provincia Cracoviensi, 542/1904.

[29] Ld. pl.: „Már megírtuk, hogy a magyar pálos rend újraéledéséhez kevés reményt fűzünk, mert a rothadt, életképtelen lengyel gyökérből új élet többé nem fakadhat. Egyetlen ember volt, ki a rendet reformálhatta s magyar földön a lengyelektől jó távol tartva, újjászervezhette volna, az apostoli lelkű P. Muzsinszky. De ezt kibuktatták, degradálták, midőn a magyar tartományt mindjárt az elején függetleníteni akarta, felülről pedig senki sem támogatta. Helyébe jött egy teljesen megbízhatatlan ember, ki a rendet gyors tempóban viszi oda, hová 1860-ban már az első kísérletnél jutottak.” Magyar pálosaink nem lesznek. In: *Esztergom*, 1905. 8. sz. (február 19.); „Amit nemrég előre sejtettünk, már be is következett. A megmaradt három lengyel pálos már felszedte sátorfáját s indul Krakkóba, ahonnan jött. Eddigi közleményeink elég érthetően rámutattak a pusztulás igazi okaira, főlöszleges tehát azokat találgatni. Nem annyira finánciális okok ezek, mint erkölcsiek, s a nemzetiségi versengésnél sokkal mélyebbek és szomorúbbak. P. Muzsinszkyt sem lehet többé visszahívni, mert az már Amerikában van, s mint buzgó világi pap misszionáriuskodik.” A pálosok pusztulása. In: *Esztergom*, 1905. 10. sz. (március 5.) (Megjegyzés: Az *Esztergom* c. hetilap laptulajdonosa és kiadója Prohászka Ottokár volt.)

[30] EPL. Vas zary, Cat. 22. Mogyorós és Nagysáp község kéri, hogy a pálosok Szt. Kereszten maradhassanak, 1193/1905.

[31] EPL. Vas zary, Cat. 22. A pálosok ellen felmerült panaszok, 1029/1906.

[32] Vö. Zembrzuski, 1947. 86-97. p.; Kárpáti Zoltán Endre: A pálos rend elleni 1951-es koncepciók per formálása és előzményeinek bemutatása. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010. 1. sz. 88-117. p. (továbbiakban: Kárpáti, 2010.) 113-114. p.

[33] Vö. Kisbán, 1940. 431. p. (Közlése szerint P. Musinszkyt 1905-ben P. Majcher Alfonz és P. Cieslevicz József váltotta fel, akik „mindent megtettek” a telepítés sikeréért. A valóságban éppen e két lengyelt okolták a kudarcokért. A lengyel irányítás teljesen hiteltelennek bizonyult. Ez nagyban hozzájárult a hivatások lemorzsolódásához.)

[34] EPL. Vaszary, Cat. 22. Pálos–alap kamatait a lazaristák kapják, 2438/1909.

[35] Zichy Gyula (1871–1942): teológiai tanulmányait Innsbruckban és Rómában végezte. 1897-től pápai kamarás, 1901-től XIII. Leó pápa, később X. Pius pápa szolgálatában. 1905-től 1926-ig pécsi püspök. 1925-től kalocsai érsek.

[36] Pfeiffer Gyula: Nagyasszonyunk szentgellérthegyi sziklatemplomának története. Bp., 1931. (továbbiakban: Pfeiffer, 1931.) 11. p.

[37] Vö. William Christian Jr. – Krasznai Zoltán: *A limpiasi csodás feszület és Magyarország kálváriája*. In: *Aetas*, 2003. 3-4. sz. [Online: <http://www.aetas.hu> – 2010. február.]; Paulovits Sándor: Szentévi magyar zarándoklatok: Visszaemlékezések a jubileumi év eseményeire olasz, francia, spanyol földön. Bp., 1926. 6. p.

[38] Zdravec István OFM (1884–1965): 1907-ben a lateráni főbazilikában szentelik pappá. 1915-ben Szegeden alsóvárosi plébános, iskolaigazgató, nagybőjti szónok, terciárius igazgató, oltáregylet elnök stb. 1920. augusztus 25-én Czernoch János esztergomi érsek, bíboros hercegprímás szentelte domitianopolisi c. püspökké. A II. világháborút követően börtönbe került, a zsámbéki plébánián fejezte be életét.

[39] József Ferenc (1895–1957): főherceg, a felsőház tagja. Budapesten végezte egyetemi tanulmányait. 1921-ben jogi doktorátust szerzett. 1930-ban közgazdasági doktorrá avatták. Ezek mellett elnöke volt a Királyi Magyar Természettudományos Társaság Stella Csillagászati Szakosztályának és alapítója, egyben elnöke a Palatinus Magyar Tudományos Kutató Társaságnak, tagja a Pen Clubnak stb.

[40] Pfeiffer, 1931. 12. p.

[41] Aczél László Zsongor OSPPE: A 80 éves Sziklatemplom és kolostor Budapesten. (1926–2006) In: Pálos évszázadok. Bp., 2007. 224-263. p. (továbbiakban: Aczél, 2007.) 226. p.

[42] Vö. Török–Legaza–Szacsavay, 1996. 33. p.; Aczél, 2007. 226. p.

[43] Zembrzuski, 1947. 2-3. p.

[44] Zembrzuski Mihály volt a pálos rend magyarországi kolostorainak lengyel származású rendfőnöki megbízottja az 1934-es visszatelepülést követően. 1942-ben az egyik rendtársa rosszindulatú feljelentését követően vádiratot fogalmaztak meg ellene. Ezt a hercegprímáshoz is eljuttatták, aki személyes közbelépésével akadályozta meg a német hatóságoknak történő kiadatását. 1944. március 19-e után a Gestapo hajtóvadászatot indított ellene, mivel angol és szovjet kémnek tartották. Vö. Zembrzuski, 1947. 86-97. p.; Kárpáti, 2010. 113-114. Az 1945-ben bekövetkezett baloldali fordulat után angol kémeket sejtettek benne. 1948-ban kiutasították az országból.

[45] Lux Kálmán (1880–1961): a Budapesti Műszaki Egyetemen tanult, oklevelét 1901-ben szerezte. 1914-ben már doktori címmel rendelkezett. 1919-től a Műemlékek Országos Bizottságának vezetője és magánépítész egyben. Többek között a Sziklatemplom tervezésében vállalt aktív szerepet.

[46] Unghváry Antal (1877–1944): középiskolai tanulmányait követően 1893-ban lett tagja a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett magyarországi ferences rendtartománynak. 1899-ben szentelték pappá. Pécsi káplánságát követően Gyöngyösre kerül a ferencesek hittudományi főiskolájára. 1911-től teológiát tanított Gyöngyösön. Négy alkalommal töltötte be a rend tartományfőnöki tisztét 1912 és 1934 között. 1935-től egri házfőnök. 1938-tól Mátraverebély–Szentkúton szolgál. Utolsó állomása 1940-től Pécs volt.

[47] Török–Legaza–Szacsavay, 1996. 33. p.

[48] Glattfelder Gyula (1874–1943): 1896-ban szentelték pappá. A katolikus egyetemisták részére létesült Szent Imre Kollégium igazgatója 1900-tól. Miután doktorált, szónoklattan tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1911-től a csanádi egyházmegye püspöke. A trianoni országvesztést követően Temesvárról Szegedre tette át püspöki székhelyét. 1927-től felsőházi tag és az Actio

Catholica ügyvezető elnöke.

[49] Aczél, 2007. 229. p.

[50] Pfeiffer, 1931. 23-24. p. (A diósgyőri vasgár munkásainak ingyenes felajánlásából készült.)

[51] Vö. Török–Legaza–Szacsvey, 1996. 33. p.; Aczél, 2007. 229. p.

[52] Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár Provinciai iratok. (továbbiakban: MFKL. Pr.) 714/1927. Budapest. A sziklatemplom és P. Szabó Piusz visszajövele tárgyában.

[53] MFKL. Pr. 695/1927. A Miasszonyunk Sziklatemplom T. Bizottságnak Budapest.

[54] MFKL. Pr. 799/1927. Budapesti érseki helynök válasza a szt. Gellérthegyi sziklatemplomra vonatkozó átiratra.

[55] MFKL. Pr. 714/1927. Budapest. A sziklatemplom és P. Szabó Piusz visszajövele tárgyában.

[56] MFKL. Pr. 1039/1927. Dr. Walter esztergomi káptalani helynök kéri a rendet, hogy foglalják el újból a Buda szt. gellérthegyi sziklatemplomot.; MFKL. Pr. 1060/1927. Dr. Walter Gyula esztergomi káptalani helynök ismét sürgeti a gellérthegyi templom visszavételét.

[57] MFKL. Pr. 1040/1927. Válasz az esztergomi káptalani helynöknek. [A dokumentumban közvetett utalás található arra, hogy a bizottság a pálosok visszatelepítését szeretné.]; MFKL. Pr. 1061/1927. Válasz az esztergomi káptalani helynöknek. [Az 1927. december 1-jén keletkezett dokumentumban egyértelmű utalás található arra, hogy a Bizottság „a pálosokat akarja a sziklatemplomba betelepíteni.” Ezért a ferences tartományfőnök kemény feltételekhez köti rendje visszatérését.]

[58] MFKL. Pr. 695/1927. A Miasszonyunk Sziklatemplom T. Bizottságnak Budapest.

[59] Vö. Kalocsai Érseki Levéltár (továbbiakban: KFL.), I. 1. a. [= Ordines Religiosi, Pálosok. Gellérthegyi Sziklatemplom (1930–1942).] Jegyzőkönyv 1928. április 2. 2. p. „Ügyv. Elnök rámutat arra, hogy a bizottság utóbbi ülésein az egyetlen magyar eredetű szerzetes rend: a Pálosok visszahonosítására tett fogadalmat.”

[60] A gellérthegyi sziklakápolna ügye. In: *Magyarság*, 1927. szeptember 18.

[61] Vö. KFL. I. 1. a. Jkv. 1928. április 14.

[62] Vö. KFL. I. 1. a. Jkv. 1928. április 19. 4. p. „Ezután [Szilágyi–Ilosvay Lajos] világosan kifejti, hogy Pfeiffer Óméltósága 1904-ben Csipkay János m. kir. főerdőtanácsos hivatali főnök mellett titkári teendőket látott el. Főnöke beléptette a fenti szabadkőműves páholyba. Itt közbevetőleg rámutat arra, hogy a szabadkőműves szervezetben inas, legény és mester fokozat van. Szabadkőműves csak az, aki a mesteri fokozatot eléri, mert csak a mestereket vezetik be a szabadkőművesek belső munkáiba. Mester nem szüntetheti meg szabadkőművesi mivoltát s ha nem vesz részt bizonyos ideig a szabadkőművesség munkájában, úgy azt nem törlik, hanem mint alvó embert tartják nyilván. Pfeiffer Óméltósága töröltetett, tehát ez világos bizonyítéka, hogy ő nem volt soha sem szabadkőműves.”

[63] Vö. KFL. I. 1. a. Jkv. 1928. április 19. 11. p.

[64] Vö. KFL. I. 1. a. Jkv. 1929. január 8.

[65] EPL. 1933/2511. Pfeiffer Gyula elleni panasz.

[66] Eltekintve Pfeiffer Gyula vélt vagy valós szabadkőműves szerepvállalásától és a fent ismertetett esetektől, egy dolog mindenképpen említést érdemel: Ő már akkor hitt a pálosok megtelepítésének nemes gondolatában, amikor azt mások kivitelezhetetlennek gondolták. Nagy munkabírását ennek szolgálatába állította. Az eredmény őt igazolta.

[67] Pfeiffer, 1931. 24. p.

[68] Horváth Győző (1867–1944): Budapesten végezte teológiai tanulmányait és 1890-ben, Kalocsán szentelték pappá. Ezután Veprődre helyezik káplánnak, majd 1892-től az érseki udvarban szertartásmester. 1897-ben titkár, 1903-ban már irodaigazgató. 1907-ben székesegyházi kanonoknak nevezik ki és a papnevelde igazgatója. 1912-ben martyropoliszi választott püspök és a kalocsai érsek segédpüspöke. 1923-tól érseki helynök, 1931-től mint nagyprépost tagja lett a felsőháznak.

[69] Török–Legaza–Szacsavay, 1996. 33. p.

[70] Aczél, 2007. 231. p.

[71] Jelen tanulmányomban nem térek ki erre az engedély nélküli „visszatelepülési” kísérletre, amely nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

[72] Bolyós Ákos: Visszaemlékezések. [Kézirat. 1980.] A Sziklakolostor könyvtárából. (továbbiakban: Bolyós, 1980.) 1. p.

[73] Zembrzusi, 1947. 1. p.

[74] Bolyós, 1980. 5. p.

[75] Zembrzusi, 1947. 2. p.

[76] Bolyós Ákos (1914–1994): 1935-től a pálos rend tagja. Tanulmányait a pécsi szemináriumban folytatta. Virág Ferenc pécsi püspök 1940. január 28-án pappá szentelte. Szentelését követően Pálosszentkútra került. 1943-tól Pálosszentkúton, 1946-tól Pécsen házfőnök. Az 1951-ben lefolytatott pálos rend elleni per másodrendű vádlottja volt, 10 év börtönbüntetést kapott. 1956 februárjában elengedték büntetésének hátralevő részét, majd 1968-ig a pécsi Szent Ágoston Plébánia, ezt követően a Budafok Belvárosi Plébánia kántora. A Fővárosi Bíróság 1973. május 8-án tartott zárt ülésén mentesítette „a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól”. Vö. Budapest Főváros Levéltára, XXV. 60. e. 0021/1973.; XXV. 4. f. 9555/1973. Aktív kapcsolatot tartott fenn rendtársaival a szétszórtság idején. A pálos rend 1989-es újraindulásában tevékeny szerepet vállalt.

[77] Bolyós, 1980. 5. p.

[78] Besnyő (Böhm) Gyula (1883–1946): gimnáziumi tanulmányait követően jelentkezett a kalocsai egyházmegyébe. 1906. június 30-án szentelték pappá. 1919-ben, a Tanácsköztársaságnak nevezett bolsevik diktatúra alatt néhány hetet börtönben töltött. Pálos hivatást érzett magában, ezért 1932-ben Lengyelországba utazott, és Lesna Podlavskában megkezdte a novíciátust. Egyetlen magyar papként 1933-ban fejezte be, és fogadalomhoz járulhatott. 1944. március 19. után P Zembrzusi megbízta a rendi ügyek irányításával. 1946-ig a pálos rend rendfőnöki megbízottja, halála előtt rendi tanácsossá nevezték ki.

[79] KFL. I. 1. a. P. Besnyő / Böhm Jenő könyveket kér a pálosok számára. 2947/1932.

[80] Zembrzusi, 1947. 2-5. p.

[81] Weichinger Károly (1893–1982): egyetemi tanulmányait a *Budapesti Királyi József Nádor Műegyetemen* végezte el 1920-ban. 1921 és 1944 között az *Országos Iparművészeti Iskola* Építész Tanszékét vezette. 1945-ben a *Budapesti Műszaki Egyetem Városépítési Tanszéke*, 1946-tól 1969-ig a *Középülettervezési Tanszék* vezetője. Kiemelkedőbb munkái között tartják számon a Sziklakolostort és a pécsi pálos templomot.

[82] Bolyós, 1980. 5-6. p.; Aczél, 2007. 233. p.

[83] Zembrzusi, 1947. 6. p.

[84] Serédi Jusztinián (1884–1945): bencés, Rómában folytatott teológiai tanulmányokat. Ennek befejeztével ott maradt kánonjogot tanítani. 1918-ban rövid ideig katonalelkészként teljesített szolgálatot. Ezt követően visszatért Rómába, és folytatta korábbi munkásságát a Codex Iuris Canonici magyarázó bizottságának tagjaként. 1927-ben a pápa esztergomi érsekké és bíborossá nevezte ki. Haláláig szolgált e tisztségében.

[85] Bolyós, 1980. 7. p.

[86] Zembrzusi, 1947. 3. p.

[87] Aczél, 2007. 234. p.

[88] Zembrzuski, 1947. 6-7. p.

[89] Török–Legaza–Szacs vay, 1996. 33. p.

[90] Zembrzuski, 1947. 10-11. p.

[91] Bolyós, 1980. 7. p.

[92] Vö. *Élet*, 1934. május 13.

[93] Vö. *Magyarország*, 1934. május 13.; *Magyar Nemzet*, 1934. május 23.; *Pesti Napló*, 1934. május 13.; Tóth Tihamér: Remete Szent Pál fiai a világvárosban. In: *Katolikus Szemle*, 1934. június. 370. p.; *Budai Napló*, 1934. június 11.

[94] Vö. *Pesti Napló*, 1934. május 13.

[95] Zembrzuski, 1947. 12-13. p.

[96] Vö. Zembrzuski, 1947. 62. p.

[97] Bolyós, 1980. 8. p.

[98] Viszonyítási alapul az összeg csekély voltára: Nyisztor Zoltán kisegítő lelkészi javadalmazása havi 400 pengő volt, amit 120 pengő stóla díjjal egészítettek ki.

[99] Zembrzuski, 1947. 15-16. p.

[100] Török–Legaza–Szacs vay, 1996. 34. p.

[101] Bolyós, 1980. 2. p.

[102] Zembrzuski, 1947. 19. p.

[103] Török–Legaza–Szacs vay, 1996. 34. p.

[104] Aczél, 2007. 236. p.

[105] Szabó József István (1903– ?): Kalocsán szentelték pappá 1932. május 1-jén. (1932. március 19-én megkezdte a pálos novíciátust Lesna Podlaskán, de a körülmények miatt hazatért.) A rend 1934-es visszatelepítését követően a pécsi ház gondnoka lett. 1935-ben a Sziklakolostorba helyezték. Hivatalosan 1936-ig a pálos rend tagja. Hanauer István váci püspök 1935. szeptember elsejével isaszegi káplánnak nevezte ki. 1940 és 1952 között Lászlófalván plébános. 1952 és 1956 között a veszprémi egyházmegyében teljesít szolgálatot. Ezt követően Vecsésre helyezték plébánosnak, ahol 1958-ig látta el munkáját. Ekkor helyezték Pestszentlőrincre, a Mária Szíve plébániára.

[106] Vö. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár. (továbbiakban: VPL.) I. 1. e. 2879/1935. Disp. ad Isaszeg Capellanus.; VPL. I. 1. e. 5627/1936. Szabó József az egyházmegye kötelékébe felvételt kér.

[107] Vö. Zembrzuski, 1947. 28-65. p.

[108] EPL. 2027/1939. Pálosok. A budajenői és a telki apátságokat kérik vissza.

[109] EPL. 4742/1938. Pálosok Mária-család című birtokot kérik.

[110] KFL. I. 1. a. 1939. január 12.

[111] KFL. I. 1. a. 1939. május 25.

[112] KFL. I. 1. a. 1940. augusztus 20.

[113] KFL. I. 1. a. Herceg Lónyay Elemér válasza az aranyos–medgyesi kastély ügyében.

[114] Bács–Kiskun Megyei Önkormányzati Levéltár (továbbiakban: BKMÖL.) V. 175. b. 18529/1937.

[115] BKMÖL. V. 175. b. 35153/1938.

[116] BKMÖL. V. 175. b. 12396/1939.

[117] Hanauer István (1869–1942): gimnáziumi tanulmányait Kalocsán végezte a jezsuitáknál. Az érettségi megszerzését követően jelentkezett a veszprémi egyházmegyei szemináriumba. Tanulmányait az innsbrucki Canisianumban folytatta. Szentelése után a veszprémi, majd a budapesti Papnevelő Intézet spirituálisa lett. 1919-ben XV. Benedek pápa kinevezte váci püspökké. Püspöksége alatt fellendült az egyházmegye hitélete. 1921-ben és 1930-ban egyházmegyei zsinatot tartott, ahol fegyelmi téren jelentős változtatásokat vitt végbe.

[118] VPL.I. 1. ca. 5424/1940. Religions. 2284/1939. Szentkútra pálosok letelepítésének tárgyában.

[119] Zembruski, 1947. 67. p.

[120] VPL. I. 1. ca. 1401/1940. Pálosok letelepedési engedélyt kérnek Kiskunfélegyházi Szentkúton.

[121] VPL. I. 1. ca. 2457/1940. Kiskunfélegyháza: Pálosok bevonulásáról jelentés.

[122] Pálosok Kiskunfélegyházán. In: *A Csonkamagyarország*, 1940. május 12. (Megjegyzés: a lap a kiskunfélegyházi Független Kiszгада-, Földmunkás-, és Polgári Agrárpárt hivatalos lapjaként jelent meg.)

[123] Mosonyi (Mayer) Gyula Alfonz (1913–1954): középfokú tanulmányait követően jelentkezett az esztergomi szemináriumba. 1934-ben, a negyedik évben elbocsátották elhúzódó vesebetegsége miatt. Több szemináriumba próbált bekerülni, sikertelenül. Két hónapot eltöltött a lazaristáknál, ahonnan elbocsátották. Ezután lépett be a pálos rendbe. Teológiai tanulmányait a pécsi püspöki szemináriumban végezte. 1939-ben pappá szentelték. 1941-ben kinevezték a Sziklakolostor perjelévé. Serédi Jusztinián hercegprímástól 1942. augusztus hó folyamán szóban, majd szeptemberben írásban kérte az esztergomi egyházmegyébe történő befogadást. 1943. április 10-én Balassagyarmatra került káplánnak. Egy héten belül kórházi kezelésre szorult, majd szabadságra ment. 1943 májusában elbocsátását kéri. A pálosokkal tartotta a kapcsolatot, gyakran időzött a Sziklakolostorban. Megházasodott, egy fia született. 1945 és 1947 között kényszermunkára vitték a Szovjetunióba. 1954-ben szentségekkel ellátva halt meg. [Vö. EPL. 6315/1943. Mosonyi Gyula felvétele és felmentése.]

[124] A Pálosrend ünnepélyes fogadtatása. In: *Kiskun Félegyházi Közlöny*, 1940. május 12.

[125] BKMÖL. V. 175. b. 12713/1939.

[126] BKMÖL. V. 175. b. 2754/1944.

[127] Borsós Bálint Ignác (1915– ?) 1935-ben érettségizett Kalocsán a jezsuitáknál. 1935 szeptemberében belépett a pálos rendbe. 1936–1940 között teológiai tanulmányokat folytatott a pécsi szemináriumban. 1940 januárjában szentelte pappá Virág Ferenc pécsi püspök. Pálösszentkúton házgodnoknak nevezték ki. A tanyasi iskolák hitoktatását is ellátta. 1942-től gyóntató a Sziklatemplomban. 1943-ban elhagyta a rendet, majd felvették a veszprémi egyházmegyébe. Először Felsőiskázon, 1945. júniustól Míkén káplán. Egyházmegyei incardinációjára 1948. december 4-én került sor. 1972-ben püspöki tanácsossá nevezték ki. 1973-tól plébánoshelyettes Taranyban. 1980. augusztus 1-jén nyugalomba vonult. Élete hátralevő részét a székesfehérvári Papi Otthonban töltötte.

[128] Vö. Zembruski, 1947. 69-71. p.

[129] Vö. Gergely Jenő: *A Katolikus Egyház története Magyarországon, 1919–1945*. H.n. [Bp.], 1999. 191. p. [1943-ban 11 örökfogadalmas pálos élt 3 kolostorban.]

EPA03307_egyhaztorteneti_2010_04_079-110.htm

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Mezey András: A Fokoláre lelkeség Szegeden a rendszerváltás előtt

Karizma a diktatúrákban élők számára

A magyarországi kommunista pártállam 4 évtizede alatt számos katolikus kisközösség és bázisközösség élte életét nyilvános működési lehetőség nélkül, a diktatúra keménységétől függően többé-kevésbé föld alá szorítva. „Mikrotörténetük” egész országra kiterjedő, szociológiai alaposágú feltárása még várat magára; a vizsgálódás nyilvánvalóan könnyebb azoknak a közösségeknek az esetében, amelyek valamely nevesített kongregációhoz, egyházi mozgalomhoz vagy lelkeséghez, esetleg egy-egy kiemelkedőbb egyházi (nem feltétlenül papi) vezető személyiséghez kötődtek. Nem véletlen, hogy a Bokor, a Regnum Marianum vagy a Fokoláre közösségeinek, egyes karizmatikus és ökumenikus csoportoknak a története jobban dokumentált, ám e dokumentumok, kevés kivétellel egy-két elnyomó pártállami intézmény művei. Mivel az egykori Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) szinte kizárólag a hivatalos „föld feletti” egyház, egyházak kézi vezérlésére specializálódott, tehát ezzel kapcsolatos iratokat keletkeztetett, az illegálisnak vagy féllegálisnak tekintett kisközösségeket magától értetődően belügyi, rendőri hatáskörbe tartozónak tekintették még a Kádár-korszak vége felé is. Így az utóbbiak tagjainak és vezetőinek egyéni visszaemlékezéseit leszámítva az információk zöme az egykori ÁVH-s, állambiztonsági, ritkábban bírósági iratokból szerezhető meg, és e forráscsoport tendenciózus, olykor a végtelenségig torzító jellegéről (ami persze az ÁEH-iratokra, vagy egyes párt- és társadalmi szervek jelentéseire is vonatkozik) azt hiszem szükségtelen bárkit meggyőzni. A visszaemlékezők pedig óvatosságból csak a legkritikább esetben készítettek feljegyzéseket, vagy vezettek naplót, még akkor is, amikor már letartóztatásuktól, házkutatásuktól nem kellett tartaniuk. Nem csoda ezek után, hogy az egyes lelkeségek, kisközösségek hazai történetének monografikus feldolgozottsága (nem a lelkeségi irodalma!) meglehetősen sovány, a Fokoláre esetében egyenesen hiányzik. Pedig utóbbi már azért is külön figyelmet érdemelne, mert a magyar katolikus bázisközösségi formációk közt elsőként – és sokáig egyedülként – külföldről adaptált jelenségről van szó, amelyet laikus szinten joggal lehetett a II. Vatikáni Zsinat utáni lelki megújulás, és az ökumenizmus egyik fő hírhozójának tekinteni, miután e megújulás a hivatalos egyházi csatornákon igencsak akadozott, s nem csupán az állampárti elnyomás következtében.

Magyarországon a Fokoláre mozgalomnak az 1970-es és 80-as években Budapesten, Egerben és Szegeden működtek a legnagyobb közösségei, de kisebb csoportok és szimpatizánsok megtalálhatók voltak Szombathelytől Kisvárdáig, Váctól Pécsig, Jánoshalmáig, Kecskemétig, az ország több kisebb-nagyobb településén. A Szeged-Rókusi Egyházközségen belül kibontakozott Fokoláre-közösség történetét, amelyet tanulmányom témájaként választottam, döntő mértékben szintén az egykori résztvevők személyes visszaemlékezéseire támaszkodva próbálom végigkísérni egész a rendszerváltásig – bízva abban, hogy e többszólamú *oral history* az írott forrásanyag hiánya ellenére sem marad kiegyensúlyozatlan, és az egyes emlékezetek kalkulálható pontatlanságát, szubjektivitását épp a „többszólamúság” korrigálja majd. Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani interjúalanyaimnak és adatközlőimnek: mindenekelőtt *Sávai Jánosnak*, a szegedi Gál Ferenc Hittudományi Főiskola tanárának, *Kiss Imre* újszegedi plébánosnak (a főiskolán a liturgia tanárának), *Perlaki Flórián* újszegedi lelkésznek, *Doszpod Lászlónak*, *Doszpodné Szirányi Katalinnak*, *Erhardt Gyulának* és feleségének *Erhardt Krisztiának*, *Jáger Istvánnak*, *Kerényi Tibornak*, *Smohai Ferencnek*, *Szélpál Mártánnak*, *Tari Antalnak*, *Tari Istvánnak*, és *Varjasi Gyulának*; valamennyien a Fokoláre lelkeség szegedi képviselői, a legtöbben közülük ma is aktív résztvevői. Köszönet illeti továbbá a kiegészítő információkért és a történelmi pontosság érdekében tett kiigazításokért, szöveg-gyomlálásokért *Tomka Ferencet*, az Újpest-Káposztásmegyeryi Szentháromság Plébánia vezetőjét, teológiai tanárt, aki a lelkeség magyarországi elterjesztéséért a legtöbbet tette és kockáztatta; *Reskovits Ágnes* és *Ferenczy Zoltánt*, a Fokoláre szegedi női és férfi ágának vezetőit és újfent Smohai Ferencet.

A Bulányi György vezette Bokor vagy a Regnum állambiztonsági iratanyagának bőségével összevetve a Fokoláre szegedi közösségét illetően mindössze két dosszié áll a témát kutatók rendelkezésére az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL): egy O (objektum)-dosszié, amely a Szegedi Hittudományi Főiskola szemináriu-mának, és az onnan kikerült papok egy részének működését követte figyelemmel, illetve egy beszerzési kísérlet történetét feldolgozó B (munka)-dosszié. Ám a lelkeségre vonatkozóan ezekben is jobbára csak halvány utalásokat találunk. Teljes egészében hiányoznak ugyanakkor a közösség életét helyzetükből adódóan közelebbről, sőt belülről ismerő ügynökök vagy az ún. társadalmi megbízottak jelentései, amelyek konkrét történéseket, jellemzéseket tartalmaznak, és más esetekben az ÁB iratanyag legnagyobb hányadát szokták kitenni. Ennek összetett hátterére később még kitérünk, itt csupán azt az önvigasztaló kontrasztot bocsátom előre, hogy a mai kutatást megnehezítő okok annak idején rendkívül áldásosnak bizonyultak a szegedi lelkeség életében.

A szigorú forráskritika nyilván felvethetné a kérdést: kevés és tendenciózusan torzító (ha épp nem hazug) írásos dokumentumanyag az egyik oldalon, egyes esetekben jóhiszeműen torzító személyes emlékek a másikon – kikerekedhet-e ebből egyáltalán egy valamennyire is objektív történet? Növeli-e ezen túlmenően az esetlegességeket, homályos pontokat, hogy nem leírt – tehát feltehetően szabatosabb, átgondoltabb – hanem élőszóban előhívott emlékekkel van dolgunk? Egyáltalán, a szegedi Fokoláre lelkeség története ez, vagy sokkal inkább az interjúalanyok egyéni életútjainak egy-egy szakasza, amelyek metszetéből szerencsés esetben összeáll egy koherens kép? Van egy szilárd támpont, amelybe bizvást belekapaszkodhatunk: az a közös nevező, amelynek a felidézett események, élmények formájában a visszaemlékezők, ugyanazon közösség tagjaiként, nemcsak mind tevékeny részesei voltak, de közel ugyanúgy is gondolkodnak róla, teljesen függetlenül attól, hogy a kifejezőmód szóbeli-e vagy írásos. (Továbbá függetlenül attól, hogy ma is aktív tagok-e vagy sem.) Következésképp a ténybeli-kronológiai és eszméleti tévedések mennyisége, jelentősége elhanyagolhatóvá válik. Pedig a Fokoláre hazai mikrotörténete(i) a kívülálló számára olykor meglehetősen öntörvényűséget mutat(nak), amihez a makrotörténeti kontextust is csak ritkán tudjuk magyarázó „háttérkulisszaként” segítségül hívni. Ebbe a kontextusba illeszkedik bele például Udvardy püspök, akinek személyisége püspöktársai közt is egyedülállóan progresszív, közösségi egyházfelfogása döntően hozzájárul a szegedi lelkeség karakterének megértéséhez.

A több egyéni oral history-ból összeálló eseménysorok ismertetése ezen felül alaki-módszertani problémát is felvet. Olvasóim bizonyára elnézik nekem, hogy tanulmányomban szűkmarkúan mérem a lábjegyzeteket, pontosabban teljesen hiányoznak az „XY személyes közlése”-szerű hivatkozások. Könnyen belátható, hogy ezek sokasága, a törzsszöveget a lapról többé-kevésbé kiszorítva és nagy üres helyeket hagyva nem nyújt különösebben esztétikus látványt, ezért az adatközlők nevét csak a szó szerinti idézetek után vagy előtt, magában a törzsszövegben tüntettem fel.^[1]

Az 1943-ban ferences harmadrendbe lépett, majd magánfogadalmat tett Silvia Lubich (rendi nevén Chiara) maga sem sejtette, hogy olyan lelkeségi mozgalom magvait veti el, amely a saját kezdeteinek háborús körülményeihez hasonlító szituációkban, a közép-európai kommunista diktatúrák fiataljainak körében hullhat igen kedvező táptalajra. A lelkeség első csoportja, azaz az első „házi tűzhely” (trentói nyelvjárásban *focolare*, a magyar nyelvben is ez a kifejezés, és nem a fordítása honosodott meg) a következő évben Trento városában, a Kapucinusok tere 2. sz. lakásban jött létre. Az amerikai offenzíva ekkor már a városhoz közeledett, a folyamatos légbombázások miatt Chiarának és társainak gyakran kellett az óvóhelyre menekülnie, s itt, a reménytelennek tűnő helyzetben tették fel maguknak a kérdést: minden elpusztul? Mintegy belső választ kapva mondták ki, hogy ha így történik is, Isten megmarad, mert ő maga a szeretet. Ez az evangéliumból sokat hallott, látszólag egyszerű, mégis csodálatos igazság olyan felfedezéssé vált a kis közösség számára, hogy ezért készek voltak mindent odaadni, és teljesen az evangéliumi életnek szentelni magukat:

„Olyan radikális és teljes volt a testvér iránti szeretetünk, hogy minden más cél, még az életszentségre való törekvés is eltűnt az életünkéből, legalábbis abban az értelemben, ahogy azt akkoriban gondolták. A mi hivatásunk az volt, hogy egy új úton induljunk el. Ha az életszentséget tűztük volna ki célul, akkor önszeretet, egoizmus keveredett volna vállalkozásunkba.”[2]

A harcok elmúltával Chiara és közössége aktívan részt vett Trento szociális gondjainak megoldásában, maguk is mindenüket megosztották a rászorulókkal, például szegényeket láttak vendégül asztaluknál. Ezzel nemcsak a városvezetés, hanem a kommunisták szimpátiáját is kivívták. Miután 1947-ben Carlo de Ferrari, Trento érseke áldását adta a közösségre, Chiaráékát más városokba is elhívták, és megszülettek a lelkiség első közösségei Trentón kívül. A teljesen evangélium szerinti fogadalmas közösségi élet mellett a keresztény felekezetek egymás közti és más vallásokkal való megbékélése, az ökumené, azaz az *egység* (inspirálva Jézus főpapi imája által: „Atyám, legyenek mindnyájan egy”, Jn 17,21) vált fő hitvallássá a lelkiség számára, amely az ötvenes években Nyugat-Európában, majd 1958 és 1967 közt mind az öt kontinensen gyorsan elterjedt. 1964-ben Chiara nagy álma valósult meg: létrejött a lelkiség első többé-kevésbé önálló modelltelepülése, Loppiano, ahol az élet minden vonatkozását, a munkát és az intézményeket is evangéliumi alapokon igyekeztek megszervezni (azóta 28 ilyen település létesült szerte a világban); részleges vagyonszövetséget is létrehozta, amelynek gyakorlata később általánossá vált a mozgalomban. A 60-as években születtek meg a mozgalom újabb generációi, az úgynevezett GEN-ek (*Generazione Nuova*), olyan fiatalokból, akik Istent választották, érzékelve, hogy ez a lelkiség segítette őket őhöz, és nyitottak voltak mindenre, a papi, szerzetesi, házasságformákra egyaránt. Lelkesedésükre és gyermeki odaadásukra Chiara bármikor számíthatott. 1967 decemberében két könnyűzenei együttest hozott létre számukra: a Gen Rosso-t és a Gen Verde-t. Szintén 1967-ben jött létre az *Új Családok* mozgalma, majd *Új Papi Mozgalom* (*Generazione Nuova Sacerdotale – GENS*) néven a Fokoláre-hoz csatlakozott papok közössége. A Fokoláre egyes csoportjaiban az egyetemes papság bibliai alapjaiból is kiindulva[3] született az az újítás, hogy a szüzességi fogadalmat tett, és életközösségben élő férfiak illetve nők ágához (*fokolarinók, fokolarinák*) a házasság is csatlakozhatott, családjuk után ez lett a második „lelki” otthonuk. A házasság nem örök fogadalmat, hanem ígéretet tettek arra, hogy házasságukban is teljesen Istennek szentelt életet élnek, s fogadalmas társaikkal együtt alkottak egy helyi közösséget. Ezeket az elkötelezett közösségeket, amelyek tagjai már rendszeres képzéssel készültek fel élethivatásukra Loppianóban, vagy a lelkiség más képző központjaiban, nevezzük a továbbiakban – Tomka Ferenc átírását követve – „fokolároknak”.

Chiara Lubich az „egyedül Isten marad meg, mert ő a szeretetet” gondolatból eredő karizmát konkrét élethelyzetre is vonatkoztatta, mondván, hogy ezt Isten különösen olyan országoknak „szánta”, ahol az Egyház minden külsődleges mozgása be van tiltva, vagy más módon van lehetetlenné téve. Azaz minden hivatalos intézménye elpusztult, vagy elvették, így csak Jézus kijelentésére alapozva maradhat fenn: „Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok köztük.” (Katolikus Biblia: Mt 18,20) Ahol tehát Jézus van, ott az Egyház is, amihez szélsőséges esetben nincs szükség bármiféle intézményre, vagy akár templomra. Ez a gondolat akkor kapott különleges aktualitást, amikor az 1956-os magyar forradalom vérbe fojtása és XII. Pius pápa ezt követő felhívásának hatására új hivatás született a lelkiségen belül: ez volt – a közvetlen Chiara által alapított női és a férfi fokolár, valamint az utóbbihoz kapcsolódó papi-szerzetesi fokolár után negyedikként – az „Isten önkénteseinek” (*volontari di Dio*) mozgalma. Az alapítók szükségét érezték, hogy ha Istent elvették a diktatúrába újra belekényszerített társadalomtól, legyenek olyanok, akik visszaadják – hogy az emberek őbenne találhassák meg a szabadság és a testvériség forrását. A *volontariók* ezért a társadalom legkülönbözőbb területein kötelezték el magukat: a politikában, a gazdaságban, a művészet világában, a pedagógiában stb., és animátorai lettek a későbbi Új Emberiség mozgalomnak. Természetesen mindennek az 1956 utáni magyar belpolitikai helyzetben egyelőre csak elvi, távlati jelentősége lehetett, viszont kijelölte a külföldre irányuló evangelizáció következő állomását.

Hazai és szegedi kezdetek

Chiara Lubich 1961 februárjában utazott először Magyarországra egy távoli unokatestvére meghívására turistaként, s többek közt felkereste a máriaremetei kegytemplomot is.[4] Látogatása nyitóakkordnak tekinthető a már Európa-szerte elterjedt Fokoláre lelkeség (amely 1960-ban történt egyházi jóváhagyása után Mária Műve néven is ismert volt) hazai történetében, bár az ekkor zajló, Fekete Hollók néven hírhedtté vált egyházellenes persorozat és megfélemlítési hullám egyelőre lehetetlenné tette azt is, hogy itthon egyházi személyekkel kapcsolatba lépjen, nemhogy közösséget alapítson. A külföldi kapcsolat miatt ez duplán kockázatos lett volna. Maga Chiara is azért maradhatott észrevétlen a mindenféle szimatoló belügyesek előtt, mert útlevelében természetesen eredeti neve szerepelt. Utazásának eredményeként azonban már 2-3 év múlva elindultak Magyarországra a lelkeség újabb hírhozői, elsősorban a Bécsben és az NDK-ban működő közösségekből, sőt a bécsi fokolárt Chiara kifejezetten ezzel a céllal hozta létre. Az első idelátogató fokolarinók és fokolarinák turista útlevéllel utazó egyetemisták voltak, akik egyszerű, de a leginkább célravezető módon, minden tolatkodás és feltűnés nélkül kezdtek hozzá a négy szemközti evangelizációhoz: bementek a templomokba, mint turisták, beszédbe elegyedtek a hívekkel, vagy magával a pappal, érdeklődtek, miben tudnának segíteni. Többször lelkeségi írásokat is hoztak magukkal, természetesen legfeljebb egy-két lapot, gondosan elrejtve. Jövetelük igazi célját természetesen nem fedték fel, sőt óvakodtak attól, hogy néven nevezzék a Fokoláre-t, annak alapítóját, vagy a lelkeséget mozgalomként határozzák meg. Bár a legjobban Budapesten lehetett „alámerülni” az észrevétlen evangelizációhoz, az első lelkeségi közösség nem itt jött létre, hanem Egerben Tomka Ferenc irányításával 1973-ban. Tomka felsőgödi káplánévei után 1971 és 1973 közt Rómában végzett teológiai tanulmányokat és itt ismerte meg a lelkeséget, amelyet azután az egri hittudományi főiskola tanáraként nemcsak az ifjúsági hittanokon, hanem kispapok közt is terjesztett.[5] 1975-76-ban három házaspár kezdeményezésével (akiket szintén Tomka ösztönzött) a pesti csoport is növekedésnek indult: a pozsonyi fokolárban tett látogatásaik, s az onnan kapott megerősítések nyomán a budakeszi plébánián megkezdtek házas fokolár „próbaidőszakukat”, s a közösség nemsokára 20 házaspárt számlált. Többen közülük is Egerben ismerték meg a lelkeséget, és lettek annak elkötelezett tagjává, így kiforrott formájában tulajdonképp egy egri-pesti közösség kialakulásáról beszélhetünk Tomka Ferenc lelki vezetésével. Vele szinte egy időben Szegeden Sávai János szeged-rókusi segédlelkész is hasonló, igaz jóval kisebb létszámú ifjúsági közösséget kovácsolt össze, ő viszont nem a Fokoláre őshazájában, hanem idehaza, közvetetten, ismerősök útján szerezte első értesüléseit a mozgalomról. Ők ketten lettek a Fokoláre első papi képviselői Magyarországon. Egyébként az osztrák fokolarinók s a velük kapcsolatba került 2-3 nyugat-magyarországi család, valamint a titokban fogadalmat tett szerzetesnővérek már az 1960-as évek végén eljutottak Szegedre, és újabb kapcsolatokat alakítottak ki, itteni működésük azonban nem sokáig tartott. Ennek hátteréről igen keveset tudni, a visszaemlékezések szerint egy „egyházi személy” híveit féltve feljelentéssel fenyegette meg őket, ha még egyszer Szegedre jönnek.

Az első lépéseiket próbáló szegedi és más magyarországi Fokoláre-közösségek esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy külföldi testvérszervezeteiket egyelőre csak az alapelvekben (evangélium radikális megélése, Isten a szeretet; ennek továbbadása) követték: a 80-as években értek meg arra, hogy elkötelezettebb tagjaik hivatások szerint tovább tagozódjanak, és fogadalmas élet-közösséget alkossanak. A folyamatot nyilván elősegítette, hogy a kisközösségi lét ekkor már kevesebb kockázattal járt, és a külföldi kapcsolattartás lehetőségei is kiszélesedtek. Adott a kérdés, hogy a szegedi közösség mikor és hogyan nőtt át egyszerű plébániai hittanos csoportból fokolárok közösségévé? Sávai Jánosnak, amikor 1971-ben Csanádpalotáról Szeged-Rókusra helyezték, és plébániai énekkar, valamint hittanközösség beindításával próbálkozott, már olasz nyelvtudása révén voltak ismeretei a lelkeségről: az előző évek folyamán fiatalabb híveitől néhány magnószalaghoz jutott hozzá, amelyek olasz Fokoláre-dalokat tartalmaztak, s ő elkezdte ezeket magyarra fordítani. Az 1944-ban született Sávai a rendszerellenességet már a szülői házból hozta magával: apját és nagyapját is szabotázs vádjával börtönözték be az ötvenes évek elején, ő maga pedig szegedi szemináriumai éveiben, 1965 és 1967 közt 7 másik kispaptársával együtt a hatalommal megalkuvó (béke)papság és szeminaristák elleni kiállásával – és ami ezzel együtt járt, a békegyűlések elszabotálásával –, továbbá lelkipásztori és papnevelési reformtervekkel hívta fel magára a politikai rendőrség figyelmét. Emellett

magukra vállalták a szent életű jezsuita Hunya Dániel, a szegedi szeminárium első spirituálisa (1930-1950) szellemi hagyatékának gondozását is. A „renitens” kispapok egymás közti barátságukat néha a benzolgyűrűhöz hasonlították, amely szabad gyökei révén könnyen lép reakcióba, ahogy ők is mindig készen álltak a további kapcsolatteremtésre, a gyanúsítások és félelemkeltés ellenére (Ilyesmiben pedig sajnos bővelkedett a szeminárium, ahol sokan csak a besúgót látták társaikban, s a helyzetet a BM emberei tőlük telhetően igyekeztek még jobban elmérgesíteni). Az állambiztonsági logika ebből kreálta a „Benzolgyűrű” fedőnevű „ellenséges szervezkedést”, a papnövendékek nagy lelkesedéssel szervezett nyári lelkigyakorlatos táborait pedig elkönnyvelték úgy, mint rendszerellenes izgatással egybekötött elitképzést a remélt rendszerváltozáshoz.[6] A „Benzolgyűrű” tagjai természetesen pappá szentelésük után is tartották egymással a kapcsolatot. A szeminárium egyes növendékei kiterjedt külföldi levelezést is folytattak, így került 1968-ban Sávai ismeretségbe Daniele C. Gelsivel, a belgiumi Chevetogne ökumenikus bencés kolostorának szerzetesével (később pápai kamarással), aki a szláv és a romániai ortodox egyházakkal való kapcsolattartás felelőse volt. A vele tett nyugat- és kelet-európai utazások kapcsán, ami alatt számos ortodox kolostort meglátogattak, és magával a pátriárkával is találkoztak, a fiatal káplán nemcsak olasz, majd francia és angol nyelvtudását tökéletesítette, de látóköre nemzetközi szinten is jelentősen kitért. Nem véletlen, hogy püspöke, Udvardy József már korán felfigyelt rá, és a Szegedi Hittudományi Főiskola tanárának akarta kinevezni.[7] Hiába bizonyult azonban Sávai kitűnő társasági embernek és szervezőnek, a négy évi csanádpalotai szolgálat során jól elsajátított kötelező óvatosság mellett Szeged-Rókuson szinte áthatolhatatlan falba ütközött, amikor lelkipásztori munkáját meg akarta kezdeni: hívei hangulatára döntően rányomta a bélyeget egykori plébánosuk, Kovács Imre elleni koncepció eljárás, még megtörténte után 10 évvel is. Kovácsot, a kiváló ifjúsági lelkipásztort, akinek kb. 80 (!) főnyi, egyetemistákból, főiskolásokból és középiskolásokból álló ministráns-csoportja volt, a Fekete Hollók-ügy egyik mellékperében ítélték el „fegyverrejtegetésért” 5 évre. A kihallgatások során olyan mértékű bántalmazást szenvedett el (ez a 60-as évek elején már kirívóan egyedülálló esetnek számított!), hogy fogságából szinte emberi roncsként szabadult, amit többé nem tudott kiheverni, épp 1971-ben halt meg. Sávai így számol be a szeged-rókusi kezdetekről:

„Olyan félelem ült az emberekben, hogy az kimondhatatlan. Oda egy fiatal be nem tette a lábát, mert a plébános [Kiss József] ferde szemmel nézett rá, ő nem akart ujjat húzni a hatalommal. Amikor ott elkezdtem fiatalokkal foglalkozni – ahogy korábban falun, tanyán is – szerencsétlen olyan rosszul volt az idegességűtől, majd meghalt. Állandóan ott járkált a káplánszoba bejáratánál, benyitott, amikor a foglalkozásokat tartottam, hogy mikor fejezem már be, hogy menjek már, mert dolgom van. Nem tudtam pontosan, mi baja, ő se mondta, én meg nem voltam különösebben érzékeny. És csináltam, ahogy tudtam, nem gondoltam, hogy ez most valamiféle hősiesség, eszem ágában se volt a nagyozolás. Próbáltam a fiatalokból, hittanosokból ministránsokat toborozni. A gyerekek nagyszerűen lelkesedtek – aztán a következő vasárnap még misére sem jöttek el. Teljesen ledöbbsentem, s akkor a plébános jött, kegyetlenül lehordott: mit képzelek én! A szülők hozzám mentek panaszkodni, hogy ki akarom tenni tortúrának a családot – ki akarom állítani a gyerekeket az oltár elé, holott ebből volt már tragédia. Józan eszű emberek estek kétségbe, s nem engedték a gyerekeket még hittanra sem, elvitték őket máshová.”

Hogy a rókusi ifjúságpasztoráció mégis beindulhatott, az egyrészt a zenének és az éneklésnek volt köszönhető, a 60-as évek végétől a fiatalság újraevangelizációjának, és az új bázisközösség-képződéseknek nélkülözhetetlen eszközei lettek a beat-misék (már ahol a plébános, vagy más egyházi döntéshozó engedélyezte őket), s a „divathullám” Szegedet sem kerülte el. Az első itteni beat-misé a ceglédi Prohászka-család rendezte meg, amelynek egyik tagja, egy domonkosrendi apáca, Margit Jolánta (ma a rend ungvári házának házfőnöke) később Szegedre jött, és a szeged-rókusi közösséghez csatlakozott. Mint Kerényi Tibor elmondta, a sikerhez az is elengedhetetlen volt, hogy a maguk részéről a fiatalok ismerjék fel: a félelem légkörében kudarcra van ítélve bármilyen lelkipásztori munka, és a holtpontra nekik is át kell segíteniük az új

káplánt – kezdetben mindjárt azzal, hogy ők is keresik a társaságát. Sávai János zenei előképzettség nélkül, de a visszaemlékezések szerint a könnyűzene iránti fogékonysággal, a kántor, Pusker János segítségével szervezte meg Rókuson a templomi ének- és gitáros zenekart. E zenekar lett a péntek esti és a vasárnap délutáni teázások keretében tartott hittanórák mellett a rókusi közösség másik pillére. 17-33 év közötti fiatalokról lévén szó, ezek természetesen nem iskolás típusú, ismeretközlő hittanórák voltak, hanem olyan, a hitet, és az evangéliumi életet elmélyítő katekézis, amelyhez nem sokkal később már a szellemi-lelki alapot Chiara Lubich „*életigéi*” (parola di vita) szolgáltatták. Az evangéliumi idézetből és Chiara hozzáírt elmélkedéseiből álló, havonta érkező üzenetek fő mondanivalója az volt, miként lehet életre váltani a mindennapokban, a közösségben az idézett szentírás részét. Sávai mindehhez olyan „nem engedélyezett” segédeszközöket használt fel, mint a diavetítés vagy a saját fényképek, amelyekhez ő is külön elmélkedéseket írt. A hangalámondásos-képes lelkigyakorlatoknak egyre növekvő közönsége lett, ami már kb. 20-30 fiatal jelentett a közösség szintjén.

Másrészt a zenélés és éneklés sem maradt a hagyományosnak mondható keretek közt. A repertoáron szerepeltek Sillye Jenő dalai, a Gen Rosso és a Gen Verde olaszról lefordított szerzeményei, de még inkább mágnesként vonzotta a fiatalokat a *Jesus Christ Superstar* oratórikus és szintén Sávai által megmagyarított változata, amelynek szövege Doszpod László szerint jobb lett, mint a későbbi hivatalos műfordítás. Mivel a rockopera ekkoriban Magyarországon még eredetiben sem volt hozzáférhető (Sávai János is külföldről szerezte be hangszalagon a felvételt, amelyet hallás után kottáztak le), zsúfolásig megtelt a templom, amikor 1974 nagypéntekjén a rókusiak férfi és női szólamokkal, gitárkísérettel előadták, méghozzá a nagypénteki passió helyett, és magyarul! A templomba betódult fiatalok egy része még táncolt is, úgy érezték magukat, mint egy igazi rock-koncerten. Amellett, hogy a csoport tagjai ekkor léptek ki először a plébánia falai közül egyfajta nagyobb nyilvánosság elé, a zene közösségteremtő erejét sem lehet vitatni, ez azonban még nem volt kizárólagos Fokoláre-sajátosság: a Jenő-dalok, vagy a *Superstar* dalbetétei más bázisközösségekben is népszerűek voltak, szövegeiket a hittanosok eredetiben és fordításban is terjesztették maguk közt. A rókusi plébánián pedig nemcsak a Fokoláre lelkiség, hanem fokozatosan más megújulási mozgalmak, például a karizmatikusok, vagy egyes szerzetesi lelkiségek képviselői is megjelentek, igaz az énekkart a hívek többsége később a Fokoláréval azonosította. Mindez azonban aligha lett volna lehetséges, ha Sávai hivatali főnöke, Kiss József esperes-plébános minden félelme ellenére nem arra használja fel békepapi minőségét és befolyását, hogy plébániáján „falazzon” az ifjúsági lelkipásztorkodásnak, mint azt nem egy jobb érzésű békepap megtette az országban. (A plébános egyébként is mindent elkövetett, hogy a káplánok maximálisan ellássák a hívek szolgálatát: minden nap reggel 5 órától 9 óráig, este 5-től 7 óráig volt gyóntatás, hetente pedig két napot kellett eltölteniük nagyon súlyos betegek mellett a kórházi elfekvőben.)

Hittancsoportból életige-kör

Talán ezzel a kifejezéssel írható legjobban körül az első jellegzetesebb átalakulás a Sávai János által összefogott közösséget illetően, amely a mintegy 2-3 évnyi „gyerekcipő” után egyfajta közbülső fázisba kerül. Már nem a templomi-kisközösségi katekézis eddig megszokott és többé-kevésbé nonkonform útjait járja, de még nem „fokolár” a szó szorosabb értelmében, egyelőre elkötelezettebb tagjainak sincs túl sok ismerete azokról a fogadalmas hivatási élet-közösségekről, amelyekben a lelkiség igazából testet ölt. Az igény erre az életformára mindenesetre megjelent, mihelyt a csoport az életigékhez, vagy Chiara más elmélkedéseire való hozzájutás révén valamelyest be tudott kapcsolódni az egyetemes mozgalom vérkeringésébe, és rendszeres híreket is kapott róla. Viszont, mint majd lentebb látjuk, még a szeged-rókusi csoportot elsőként gondozó, tapasztalt külföldi fokolarinik sem tudták egykönnyen elmagyarázni a Fokoláre lényegét, tekintve, hogy a már akkor is sokszínű mozgalomnak nem volt semmilyen speciális tevékenységi területe; hangsúlyozottan jellemezte ez a voluntárik animátor-szerepeit. Ami pedig mégis „specialitása” volt, azt sem volt könnyű körülírni: ez valami újdonság, vagy csupán maga a kereszténység, az evangélium radikális élésének a formájában? A szegediekkel történő kapcsolattartás érdekében Chiara 1975-ben Szabadkán női fokolárt,

Újvidéken pedig férfi fokolárt alapított, s ezeknek egy-egy tagja kezdte látogatni havonta a közösséget, legtöbbször persze magánlakásokon. Az első területi felelősök a horvát Ankica és Florian lettek, de voltak látogatók a szabadkai és újvidéki fokoláron kívülről is: Ivan, a szlovén építészmérnök-hallgató és társa, az olasz Raffaella, akiket később egy nagyobb terület felelőseivé neveztek ki. De a szegedi életige-kör kezdeteit „konkrétan” annak a fiatalnak az egymondatos buzdításához is köthetjük, akit Sávai János idéz:

„A legelső dolog: Jézus legyen köztünk! Utána jöhet minden más. Ezt próbáltuk mi is, de valójában fogalmunk sem volt, hogy ezt most eszik, vagy isszák? Mi ennek a konkrét formája? És amikor a jugoszlávok már ki tudja hányadszor elmesélték nekünk a lelkiség történetét, a kezdeteket... s nem értettük, hogy miért mesélik, a fiatalok jöttek rá lassanként, hasonlóan ahhoz, ahogy Chiara és társai az első kinyilatkoztatást kaphatták. Mert a fiatalok közül egy nagyon egyszerű melós vagy diák egyszer csak azt mondta: „Figyeljete, ez akár a mi életünk is lehetne!”

Az Újvidékről illetve Szabadkáról jött látogatások lényegében a 80-as évek elejéig kijelölték a szegedi közösség külföldi kapcsolattartását, a jugoszláv szálnak is köszönhetően ők alkották a „déli szárnyat”, míg az inkább osztrák és NDK-beli lelkiséggel kapcsolatot tartó pestiek és egriek az „északi szárnyat”. A Jugoszlávia felé tájékozódás a földrajzi közelség mellett is több szempontból gyümölcsözőnek bizonyult: az ottani nagyobb vallásszabadságnak köszönhetően a bázisközösségek számára is sokkal nagyobb mozgástér nyílt – nem meglepő, hogy Jugoszlávia és Olaszország, a lelkiség őshazája közt még élénkebb volt a kapcsolat – és a vallásos, magyar nyelvű szakirodalom kiadása sem ütközött különösebb nehézségekbe. A határmenti magyar települések, így Szeged lakói is kishatár-átlépővel 25 km-ig utazhattak be az országba, ahol pezsgő vallásos ifjúsági élettel találkoztak, különösen a horvát nagyvárosokban. Varjasi Gyula, aki a zágrábi Zeneművészeti Főiskolán szerzett kántori és karnagyi képezést, tehát hivatalból is gyakran kilátogatott, így számol be erről:

„A horvátoknál a nagyobb vallásszabadság miatt már sokkal nagyobb számban ismerték és élték a lelkiséget. Bár ott is ilyen hagyományos, konzervatív katolicizmus volt, de például a zágrábi katedrális a 10-es vagy a 11-es misén mindig megtelt fiatalokkal – kb. ezren voltak ott minden vasárnap –, az a mise teljesen az övek volt! A főtéren (Köztársaság tér) pedig mise után mozdulni se lehetett a fiataloktól, mert ott korzóztak, kávézóba beültek, de állva is rengetegen beszélgettek, s ez a lelki élet messze kisugárzott.”

A délvidéki kiadású, igényesebb vallásos, lelki irodalom viszont nemcsak a szegedi életige-közösséget gazdagította a jugoszláv fokolarinik jóvoltából, hanem más forrásokon, könyvadományokon keresztül az egész magyar katolikus egyházat is: a verbászi (Horvátország) plébánia és a Zágrábi Érsekség által kiadott, illetve fiatalok számára kivonatolt színes *Képes Biblia* például sokáig műfajában az egyetlen volt, amihez Magyarországon hozzá lehetett jutni.

Az első életigéket szintén Ankica és Florian közvetítésével kapták meg a rókusi hittanosok, Sávai rendszerint a pénteki hittanórákon olvasta fel őket, de rendszeresen beleszötte vasárnapi prédikációiba is. A kezdeti szoros ellenőrzés miatt a közvetítők néha csak egy-két mondatból – az evangéliumi idézetből és Chiara hozzáfűzött kommentárjából – álló buzdítások formájában tudták átjuttatni az életigéket a határon, de a közösség tagjai számára ezek a hitélet radikális átforgatójának alapkövei lettek, amelyeknek a mindennapokban történő gyakorlása a Fokoláre-t markánsan megkülönböztette más lelkiségektől. Smohai Ferencnek, aki lelkisedésből két év alatt tanult meg olaszul, és Sávai távozása után a csoport „hivatalos tolmácsává” lépett elő, már

korábról, Bulányi-közösségbeli élményei révén volt összehasonlítási alapja:

„Azt addig is tudtuk, hogy az evangéliumot lehet olvasni, lehet rajta elmélkedni, elemezni, mint a Bokorban, de hogy megélni is lehet az egészet, ez teljesen új volt és mindenestül magával ragadott bennünket. Utóbbi a Bokor mozgalomban nem volt annyira elsődleges szempont. Amivel mi ott találkoztunk, az volt, hogy az evangéliumot elemezzük, hogy jobban megértsük, s aztán bizonyos szempontokat élünk is meg belőle: ilyen a szegénység, az erőszakmentesség, a szolgálat. Ez a három, amire koncentráltak, és az evangélium elemzése is e három kiemelt szempont felé irányult. Fontos volt az evangélium általános megértése és szellemiségének elsajátítása is, de nem úgy, ahogy az Életigében: itt újdonság volt számomra, hogy a feltétlen szeretetet gyakorolva meg lehet élni a teljes evangéliumot, és ez alapvető lett egész további életünk alakulásában.”

Nem elhanyagolható erőt adott az a tény is, hogy mivel az adott hónapra a világ minden fokolár-közössége ugyanazt az életigét kapta meg, a szegediek valóban úgy érezhették, minden elszigeteltség ellenére is bekapcsolódnak az egyetemes lelkiségbe, és egységben vannak külföldi társaikkal.

Az életigék gyakorlati alkalmazásának csakhamar kialakult a sajátos módja: az egyik találkozáson felolvasták és elmélkedtek róla, utána ki-ki a saját életében próbálta valóra váltani, majd a rákövetkező találkozáson, egyfajta tanúságtétel formájában mindenki beszámolt az ezzel kapcsolatos tapasztalatairól, érzéseiről és nehézségeiről, arról, „hogyan tudott szeretni”. (Az őszinteség jegyében a tanúságtevő olyan történeteket is elmondhatott, amelyeknek ő nem volt igazán pozitív szereplője). Erhardt Gyula és Kriszta, az említett három budapesti házaspár egyike, akik 1984-ben közel 10 évnyi ottani Fokoláre-beli aktivitás után, mint országos vezetők gyermekeikkel együtt Szegedre költöztek, hogy az itteni közösség felelősei legyenek, életükből jó néhány személyes példát hoznak arra, miként lehetett gyakorolni a feltétlen szolgáló szeretetet. A vendégségbe érkező, majd váratlanul edényeket elmosogató szeminárium spirituális, vagy a mások ingeit is kivásaló idős német teológiai professzor tartozhatott volna akár más lelkiséghez is, de önzetlenségük módja sajátságosan „fokoláros” volt. Egyben váratlan evangéliumi élmény a lelkiségen kívül álló számára, aki a papokat mindig a laikusok felett elhelyezkedő, megfellebbezhetetlen tekintélyeknek látja, akik csak egészen rendkívüli alkalmakkor látogatnak meg egy családot, és legkevésbé sem várható el tőlük, hogy mosogassanak.

A Fokoláre csoportjaiban a „szeretet művészete”^[8] „pszichológiája” nyújtott segítséget abban is, hogy valaki látszólag érthetetlen, bosszantó megnyilvánulásai nyomán ne a harag uralkodjon el, hanem társai igyekezzenek megfejteni cselekedeteinek mozgatórugóját, majd abból kiindulva jobban megérteni és elfogadni őt magát. Nem véletlen, hogy olykor Chiara is választott a *parola di viták* témájául nehezen értelmezhető, sőt a hétköznapi ember számára egyenesen provokatív szentírási részeket. Erhardt Gyulának szintén volt ezzel kapcsolatos élménye, amely hasznosnak bizonyult abból a szempontból is, hogy a Fokoláre-ban kötelező óvatosság motivációira is rávilágított:

„A bécsiek [bécsi fokolarinók – M. A.] mindig pont vasárnap szerettek betoppanni hozzánk, amikor, ha szép idő volt, mindig eljártunk kirándulni, mint más normális ember [...] erre föl kirándulás helyett le kellett ülni velük a szobában beszélgetni. Igaz, Istenről, vagy az evangéliumról, de hát ezt megtehettük volna az erdőben is, én abnormális dolognak tartottam ilyenkor a benn ücsörgést. Több lépcsőn keresztül értettem meg, miről van szó. Egy jellemző példa az az életige, amelynek alapja: »S ha valaki egy mérföldnyire kényszerít, menj el vele kétannyira« (Katolikus Biblia: Máté 5,41) Engem ez az életige nagyon zavart, pláne hogy nem volt hozzá semmiféle magyarázat, ami akkoriban gyakran előfordult. Legszívesebben kihagytam volna az evangéliumból ezt a mondatot, nem érttem miért van benne. Én szabad ember vagyok, engem ne kényszerítsen senki

semmire, mert nemhogy dupla annyit, még a felét sem fogom megcsinálni! Egyik barátunk – Tarjányi Béla, most a Hittudományi professzora – járt ki Bécsbe, az ottani fokolárba is, és egyszer rákérdeztem: na, mit mondtak a bécsiek, mit jelent ez az életige? Mire ő: nagyon egyszerű, nekünk van egy mániánk, nevezetesen az, hogy SZERETÜNK. Aki csak kényszerből csinál valamit, az nem szeret, az csak parancsot teljesít, mint egy katona. Mi viszont azt akarjuk elérni, hogy minden momentum a tetteinknek szeretetté válhasson: ha te többet csinálsz, mint amire kényszerítenek, azt már lehet szeretetből csinálni, az már a te szabadságodban áll, hogy megteszed-e vagy sem! Ez olyan nagy dolog volt, hogy úgy éreztem, magamtól sose jöttem volna rá. Pedig olyan pofonegyszerű. Úgy éreztem, kell itt lennie valami többnek, karizmának, és nekem erre szükségem van. Így aztán a bécsieknek is »megbocsátottam«, mikor megérttem, nekik nincs idejük kirándulgatni, hiszen csak pár órára jöttek, különben is arra törekedtek, hogy más ne lásson minket egy csoportban. Az autójukat is 3 utcával arrébb rakták le, csak egyenként jöttek fel a lakásba, a Chiara elmékedéseit tartalmazó kazettára az elején Rolling Stones számokat vettek fel, ha netán a határon belehallgatna valaki. [...] Annyira vigyáztak mindenre, és egy kirándulás nagyon feltűnő lett volna.”

A kötetlen zenélés, éneklés mellett a csoportban a közös imáknak is a kötetlen formája vált népszerűvé, ami a mélyen megélt lelkiségből is fakadt, és egyidejűleg kezdett terjedni a karizmatikus jellegű mozgalmakban, illetve minden földalatti mozgalom, csoport tagjai között. Mindemellett az életigéhez kapcsolódó közösségi gyakorlat közérthetősége, és persze maga az egyedülálló közösségi élmény voltak azok az elsődleges vonzó tényezők, amelyek rétegfüggetlenné tették az életige-kört. (Szinte minden egykori tag természetesen első helyen említi: „úgy éreztem, itt engem nagyon szeretnek”, de ugyanezt fogalmazzák meg egy külföldi fokolárban, vagy mint egy másik példán már láthattuk, a Loppianóban tett látogatáskor is.) A hetvenes évek végére tagságának hozzávetőlegesen a felét tették ki főiskolai és egyetemi hallgatók, vagy friss diplomások, másik felét munkásszármazásuk alkották, és ahogy a csoport, bővülésével párhuzamosan külsős lelkigyakorlatos helyszínek után nézett, úgy csatlakoztak hozzá a Szeged környéki községekből és tanyákról gazdálkodók gyermekei is. A korai hittanközösségbe négy roma (3 fiú és egy lány) is eljárt, igaz, őket elsősorban a zenélés vonzotta, Doszpodné Szirányi Katalin visszaemlékezése szerint:

„A vériükben volt a zene. Az egyik gitározott, a másik meg dobolt nálunk, és Sávai atya őket is át tudta úgy formálni, hogy mindenféle zenei ötletük volt, ő pedig elfogadta tőlük, hogy ezt így kell, azt úgy kell. 3-4 évig jártak közénk.”

Kezdetben az aktuális életigéknek nemcsak az országba való bejuttatása, a terjesztése sem léphette túl a kisközösségi brosúra-irodalmat általánosan jellemző „katolikus szamizdat” szűkös kereteit. Egy szentírási mondatot és a hozzá tartozó életigét kb. tízszer lehetett egy oldalra legépelni. Ebből a gépirók vékony átütőpapír és indigók használatával egyszerre mintegy 8 példányt tudtak készíteni, amelyeket csíkokra vágtak fel, és így osztottak szét a csoporttagokon kívül a templomba járó hozzátartozók és ismerősök között is. A nyolcvanas évek elejétől már lehetővé vált, hogy kisméretű, nyomtatott (és az évek folyamán egyre igényesebb kiállítású) füzetekben hozzák be az országba a lelkiségi irodalmat, 1989-től pedig már a lelkiség folyóiratának, az *Új Városnak* magyar nyelvű kiadása is megjelent.

Kritikusok és üldözők

Ahogy a lelkiség korábbi hírhozóí, úgy a jugoszláviai fokolarinik sem nevezték néven a Fokoláre-t, még kevésbé definiálták mozgalomként, hiszen sem magukat, sem vendéglátóikat nem akarták veszélybe sodorni. Mégis, vagy tán épp emiatt, a későbbi köztudatban a markánsabb „fokolár” és nem a hivatalos „Mária Műve” megnevezés maradt meg, nemcsak Magyarországon, hanem a világegyházban is. Ehhez később a szegediek is tartották magukat, a lelkiséget éveken át csak *Ideál*ként emlegették, s kerültek minden látványos külsőséget. Az evangélium szavai itt is igazodási pontként szolgáltak: „Arról tudják meg rólatok, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt.” (Katolikus Biblia: János 13,35) Persze a 70-es évek második felétől beinduló, nagyobb létszámú lelkigyakorlatokat nem lehetett teljesen feltűnésmentesen megszervezni, de a résztvevők messzemenően óvakodtak a hatóság, vagy akár csak a helyi pártállami hatalomgyakorlók provokálásától. Viszont nem kerülhették el, hogy magukkal a plébánosokkal – köztük Kiss Józseffel is – olykor ne kerüljön sor apróbb súrlódásokra. A látszat ellenére a lelkiség nem plébániához, hanem inkább családokhoz kötődött, és bár minden tagjának volt saját egyházközsége, ahova misére is eljárt, sőt néhányan a plébániai képviselőtestületek tagjai is voltak, ám egy híveit alaposabban ismerő plébános előtt nyilván nem lehetett sokáig titokban tartani a „különködést”. Ez lett egyházi részről a Fokoláre ellen kezdetben (és elvértve ma is) hangoztatott legfőbb érv: van EGY katolikus egyház, amelyet Krisztus alapított, azon belül nincs szükség semmilyen külön lelkiségre, irányzatra, mert az már szektásodás, jobban mondva szekta-szerű viselkedés.

„Egyesek azért kritizálták, miért kell az egész evangéliumból kiragadni azt az egy mondatot, és egy hónapig azon rágódni – helyette mindennap olvassuk magát az evangéliumot, és azt éljük meg. De abban meg Chiarának volt igaza, hogy egyszerre egyben mélyüljünk el, és utána kerüljön sor a következőre. Ő ezt is egy terv, témakörök szerint csinálta: egy hónap – egy témakör.” (Doszpod László)

Még a fiatalok nyelvén amúgy jól értő papok közt is akadtak, akik idegenkedtek. A 80-as évek második felében leggyakrabban azt a fenntartást hallották vissza a fokolár-tagok, hogy túlságosan zárt társaság: a belső életüket építik, de kifelé mindig titkolóznak.

Az „érted haragszom, nem ellened”-típusú kritikákat hangoztatók közt volt az 1987-től hivatalba lépő új megyéspüspök, Gyulay Endre, aki főleg azt vetette a lelkiség tagjainak szemére, hogy kifelé kellene fordulniuk, és a Chiarától kapott tanítást sokkal szélesebb körben megosztaniuk. Később, megértve a „titkolózás” igazi okait, ő is elődjéhez hasonlóan pártfogolta a lelkiséget.^[9] Voltak olyanok is, akik sommásan kommunának minősítették a fogadalmas férfi és női ágak együtt lakó közösségeit és egymás szinte intézményesült megsegítését. Maguk részéről persze a Fokoláre-csoportok tagjai mindent megtettek az esetleges feszültségek oldására, jellemző volt, hogy egy-egy tag egyházközségének az eseményeiben egyes társai is részt vettek, segítettek bizonyos szervezések lebonyolításában, természetes és magától értetődő volt a helyi evangelizációban való részvétel. Az előítéletek így csakhamar visszaszorultak – különösen, ahogy egyre több pap is csatlakozott a lelkiséghez, és terjesztőjévé vált – viszont később újratermelőd-hettek más előjellel, ahogy azt Erhardt Gyula szemlélteti:

„Képzeld el azt a szituációt, hogy van egy kiöregedő plébánia, és megjelenik ott 1-2 fiatal házaspár, akik mindennap járnak misére. Ez persze felkelti a plébános figyelmét, odamegy hozzájuk, érdeklődik, kifélék-mifélék, és kiderül, hogy a lelkiséghez tartozó fokolarinik. Ő, mondja örömmel a plébános, hát akkor ezek elkötelezett emberek, lehet tőlük mindenfélét kérni, és el is kezd nekik feladatokat adogatni sorban: szervezzenek közösséget, hittant, stb. Persze ők mondják, hogy bocsánat, de máshol is vannak feladataink, a plébános meg csalódik, hogy ugyan miféle elkötelezettség ez? És esetleg évekre telik, míg rájön – ha rájön –

hogy neki nem kihasználnia kéne ezeket az embereket, hanem épp segítenie, hogy a lelkiségben jobban azok lehessenek, aminek lenniük kell! Amire persze végül ők is fognak segíteni a plébánián, de meg kell hagyni nekik a szabadságot, hogy csak annyira, amennyire erejük és affinitásuk van hozzá.”

Minden, hatásában amúgy is jelentéktelen ellenérzés eltörpült azonban a mellett a támogatás és bátorítás mellett, amely Udvardy püspök részéről érkezett. Udvardy József a püspöki kar egyik legegyszerűségebb gondolkodó, a II. Vatikáni Zsinat szellemét nemcsak külsőségeiben, hanem egész gondolkodásmódjában is magáévá tevő tagja volt. Figyelemreméltó, hogy a Bokorral és Bulányival szemben is az engedékenyebb álláspontot képviselte, sőt meghívta kispapjaihoz is, hogy Bulányi ismertethesse a *Lelkipásztori marketing* c. írását, amelyet egy püspökkari körlevél korábban elítélt. A püspök többször hangoztatta, hogy nincs a *Lelkipásztori Marketing*ben semmi olyan, ami miatt ne kellene példának venni: igenis el kell sajátítani a tervszerű lelkipásztori gondolkodást, hogy az egyházat felelősséggel lehessen építeni. Az írásban felbukkanó túlzásokat, tévedéseket pedig úgy minősítette, hogy ennél sokkal súlyosabb dolgokat jelentenek ki Nyugaton egyes teológusok. Várható volt tehát, hogy a Fokoláre-ral szemben sem lesz elutasító, hiszen az a Bokornál néhány vonásban mindenképp konzervatívabb lelkiséget képviselt: kiemelt jelentősége volt a Mária-tiszteletnek és a helyi püspökkel való egységnek (akárhogy is viszonyul a lelkiséghez) és egyeztetésnek. Udvardy ezen kívül személyesen is rokonszenvezett Sávaival, így a szeged-rókusi káplán bizalommal fordulhatott hozzá, hogy adja áldását az életige-közösségre, amikor „az első nehézségek előjöttek”, azaz megkezdődtek a zaklatások, amelyek egyelőre a rendőrségre való sorozatos behívásokban, a plébánia folyamatos figyelésében merültek ki. A találkozóra 1975 végén vagy 1976-ban került sor:

„Nagyon sokat tanultam a lelkiségtől. [...] Azt mondta Jézus az apostoloknak: aki titeket hallgat, engem hallgat! Tehát menj azzal a hittel a püspökökhöz, hogy te most Jézushoz mégy! S úgy mondd el neki, ami a szíveden van, ahogy Jézusnak mondanád! [...] Így tettem hát én is. Imádkoztam persze a bemenetel előtt, s mikor beléptem, rögtön éreztem, ez most nem akármilyen beszélgetés lesz. Udvardy behívott a belső szobájába, felhangosította a rádiót, majd én nagyon halkán elmondtam neki, hogy mit csinálunk. Ő kiment a dolgozószobába, behozta a püspöki direktóriumot (az egyház és zsinat szellemének megfelelő »cselekvési terv«) meg más dokumentumokat [...] azt mondta, nézze, ha magát előveszik ezért az ifjúsági munkáért, akkor hivatkozzon erre a paragrafusra: »a püspök megbízásából csinálom!« A püspöki direktóriumnak volt egy ilyen előírása, amely kötelezővé teszi a világiak bevonását a lelkipásztorkodásba. Ez az előírás 1974 körül született, nagyon nagy dolog volt ez akkor! Azt mondta még, ha bármi probléma lenne, keressem meg, mondjam el mi történt, jó, ha ő is tudja. Ha ezért cincálnák, majd azt mondja, tud róla, hogy én mit csinálok! Én meg mondjam nyugodtan, hogy a püspök tud róla. Akkor is, ha éppen konkrétan nem tudja! Mert meg fogja tudni más forrásból, tehát az ő szándékával történt.”

A püspök is hangoztatta a Fokoláre mindig szem előtt tartott alapelveit: a lényeg, hogy „jól csinálják”, azaz kizárólag az Evangélium szerint, ne vigyenek bele semmi politikát, és a mélységre menjenek rá, ne a látványra. Kivételes bátorításnak számítottak ezek a szavak akkor, amikor a magukat ifjúsági lelkipásztorkodásnak szentelő papok helyi ordináriusai vagy közvetlen felettesei részéről a „pozitív hozzáállás” az ismert okok miatt legtöbbször abban merült ki, hogy „csinálják, ahogy tudják, csak én ne tudjak róla”.

Az egyik emlékezetes rágalom röviddel azután érte a lelkiséget, hogy Szegeden kívülről is tájékozódni kezdett: 1977-ben Sávai gúnyos hangvételű levelet kapott, „a rókusi KISZ” aláírással. A piros írógépszalaggal gépelt üzenet írói hálás köszönetüket fejezték ki, hogy amit ők nem tudtak elérni ennyi idő alatt, azt ő hamar elintézi:

az egyházban belülről bomlaszt. Mivel Szeged-Rókuson nem volt külön KISZ-alapszervezet, valószínűsíteni lehetett, hogy a levél szintén egyházi embertől vagy annak megbízottjától származhat, esetleg az ÁEH biztatására, de lehetett a szerző valamelyik beijedt szülő is. Ahhoz képest, hogy korábban, a beat-misék beindulása után fenyegető levelek is érkeztek Sávai címére, akár kedélyes fordulatnak is lehetett volna venni az esetet, a helyzet azonban ennél sokkal komolyabb volt. A közösség számára egészen a rendszerváltásig kiemelt kockázatot jelentett a külföldi kapcsolattartás, még ha a közvetlen hatósági presszió 1976-tól, a helsinki záróokmány egyéni szabadságjogokról szóló cikkelyeinek magyarországi törvényerőre emelkedésétől kezdve enyhült, módosult is. Ám arról szó sem volt, hogy ezután az állam csupán a püspökökre és a békepapokra bízta volna a renitens alsópapság megrendszabályozását, az utóbbi évek kutatásai egyértelműen felszínre hozták, hogy a III/III-as osztály munkatársai egyházi vonalon is ugyanolyan módszerekkel dolgoztak tovább, sőt a prominens egyháziak elleni koncepciók perек forгатókönyveit tartották készenlétben szinte a rendszer fennállásának utolsó pillanatáig egy esetleges sztálinista fordulatra és a pártvezetők jeladására várva.[10] Az ÁEH pedig továbbra is a nem-hatósági adminisztratív korlátozó eszközök egész tárházával rendelkezett. Sávai János hittanosai szerencsésnek mondhatták magukat, hogy mindebből viszonylag keveset tapasztaltak meg (az atya viszont annál többet), a pénteki találkozók vagy a vasárnapi misék utáni rendőri igazoltatás nem számított rendkívülinek abban az időben, s a középiskolai, egyetemi vagy munkahelyi illetékesek részéről elhangzó figyelmeztetéseket sem érezték nagyobb „retorzióknak”, mint amire más hétköznapi vallásos ember is számíthatott, ha templomba járt. Bár Sávai többször tanácsolta, hogy a találkozók után ne álljanak le csoportba verődve beszélgetni a templom előtt, ezt nem volt mindig könnyű betartani. 1976. október 23-án este így egy keményebb, razziaszerű igazoltatást kellett elszenvedniük a kerek évfordulóról megfeledkezett beszélgetőknek, ami után a rendőrök hazazavarták őket.

A hatóság persze igyekezett nagyobb horderejű, mai szemmel nézve persze érthetetlen ügyekben is fogást találni a hittanosokon. 1975-ben például Sávai még az izgatás vádjával szembesült, amikor az életige-kör, mint ének- és zenekar is, a zsúfolásig telt egri székesegyházban „vendégszerepelt.” A pártbeli illetékesek szemét már ez a tömeg is szúrta, és amikor a misén elhangzó rövid elmélkedések és szentírási idézetek közt ott volt Péter apostol 2. levele 3. részének 13. verse („Mi ígérete alapján új eget és új földet várunk, az igazságosság hazáját.” Katolikus Biblia), kipattant a „botránny”, amely a helyi pártszervezet jóvoltából még az Országos Rendőr-főkapitányságot is megjárta. Az atyát Szegeden becitáló nyomozók nagy nehezen tudták csak megérteni, hogy az idézet a Bibliából való, amely nem tiltott irodalom, így szó sem lehet rendszerellenes izgatásról. E hatósági árnyékra vetődéshez mérhető eset volt az is, amikor egy zenés pünkösdi műsort hirdető, „írógéppel sokszorosított plakát” miatt jelentette fel valaki a rókusi káplánt a megyei ÁEH titkárnál, Rátkai Jánosnál. Rátkai, kezében a mindössze A/4-es méretű hirdetéssel a plébános jelenlétében vonta felelősségre Sávait, sajtóvétségre hivatkozva. A helyzetet maga Kiss József mentette meg: felhívta a titkár figyelmét arra, hogy a „plakát” nem lehet sokszorosított (indigós) példány, hiszen piros betűkkel gépelték le, tehát nyugodtan kitehető.

Az ilyen incidensek mindenesetre elegendőek voltak ahhoz, hogy a rókusiak ne akarjanak annyira szem előtt lenni, 1976-tól a Szegedtől 20 km-re levő Bordányba, Tari Sándor gazdálkodó tanyájára kezdtek kijárni, hogy ott tartsák meg hétvégi lelkigyakorlataikat. Tari Sándor a környéken széles körben ismert, szinte karizmatikus személyiség volt, akihez világnézettől függetlenül nagyon sokan jártak el kiönteni a lelküket, kipanaszkodni magukat, legtöbbször a rendszerrel kapcsolatban, s a gazdának a kommunista tanácselnöktől, TSZ-elnöktől kezdve a plébánosig mindenkire volt egy-egy jó szava. Többször vendége volt Lénárd György zákányszéki plébános, Szigeti Antal mórahalmai vagy Perlaki Flórián domaszéki segédlelkész, s utóbbi néha magával hozta barátját, Sávai Jánost is. Sávai kérésére a vendéglátó beleegyezett, hogy a rókusiak időnként a tanyájához tartozó erdőben rendezzenek lelkigyakorlatokat, bár az eredeti terv az volt, hogy e célból saját tanyát vásárolnak. Az ismeretség nem csak ezen az egy szálon futott: a Tari-fiúk, ha Szegeden jártak, rendszeresen Rókusra mentek be misére, így futólag kapcsolatba kerültek a fokolárral. A kamaszokban lévő ifj. Sándornak, Istvánnak és Antalnak imponált az akkor még hosszú hajat és farmernadrágot viselő, jó szónoki képességű káplán, utóbbi képességéről akkor győződhetek meg, amikor Sávai János 1976-ban a bordányi templomban tartott húsvéti lelkigyakorlatot. „*Olyan prédikációt tartott ott nekünk gyermeknevelésről, pedagógiáról, hogy*

tátott szájjal mentünk haza. És mind a 3 nap alatt nagyon felkészülten mondta el a 45-50 perces triduumokat” – idézi fel Tari Antal. S ha a hittancsoport első gitáros-dobos beat-miséi már Szegeden is óriási hatást gyakoroltak, még inkább elmondható ez a bordányi fiatalokról. Nem csoda, hogy amikor a közösség a következő évben belefogott első „infrastrukturális fejlesztésébe”, amely egy mobil lelkigyakorlatos faház felépítése volt, a Tari-család lelkes segítségére is számíthatott. A munkálatokat szegedi részről Pusker János vezette, id. Tari Sándor biztosította a műhelyt és a szerszámokat. A furnérlemezekből összerótt házikó kb. egy hónap alatt elkészült, ám nem maradt a helyén: szétszerelték és egy IFA teherautóval elszállították a Bükkbe, a Mónosbél melletti Tardosbányára, amely a hittanosoknak – és korábban a kispap Sávai Jánosnak, valamint szemináriumi társainak is – kedvenc kiránduló- és lelkigyakorlatos célpontja volt. Leggyakrabban az erdő mélyén megbúvó Antónia menedékházban szálltak meg,^[11] de nem egyszer vertek sátrat a mónosbéli erdősz, Kovács Lajos házában udvarán is. A hívő katolikus erdész hozzájárult, hogy az udvaron építsék fel újra a faházikót (ma is ott áll), amely 1977-ben a szegediek által megszervezett első Máriapolinak, azaz az egyetemes mozgalomban „Mária városa” néven ismert kb. 1 hetes rendezvénynek adott otthont.

A Mariapolik, amelyeknek mindegyike egy-egy pár napos mini-Loppiano volt a maga nemében, azt kívánták modellezni, milyen lenne a világ, ha mindenki élné az evangéliumot. Smohai Ferenc elmondása szerint Magyarországon 1969-ben volt az első „nemzetközinek” nevezhető találkozó a Balatonon: az alkalmat az adta, hogy osztrák és keletnémet fokolár-tagok nyaraltak együtt 1-2 magyar családdal. A mintegy 15 résztvevő – köztük öten voltak magyarok – a parton jelentős számban dolgozó Stasi-ügynökök miatt az összejövetelt jórészt a tó vizében fürödve tartotta. A szegedieknek azonban ezt leszámítva is volt már külföldi tapasztalata a Máriapolikról: az elsőt 1975-ben vettek részt. Újvidék, de legtöbbször Zágráb, vagy Ljubjana kolostorai, plébániái nyaranként jó néhány nemzetközi Mária-városnak adtak otthont, s ezeken mindig olyan sokan, szinte tényleg „városnyian” vettek részt, hogy Varjasi Gyula szerint „még 2-3 Mariapolit lehetett volna belőlük szervezni”. Minden találkozóknak volt egy jelmondata, mondhatni „életigéje”, a Chiara Lubich elmélkedéseire épülő teológiai előadások és ezek megélése, valamint kiscsoportokban történő megbeszélése során e jelmondatokat igyekeztek a résztvevők kibontani. A tematika, valamint a Fokoláre-ban megszokott gyakorlati megközelítés a világ szinte valamennyi problémáját felölelte. Az előadások közti hosszabb szünetekben a legváltozatosabb szabadidős, sport- és zenei programok nyújtottak felüdülést, s külön gyermekfoglalkozásokkal tették lehetővé a családosok részvételét is. A nevezetes 1977-es mónosbéli táborozás nagyjából ugyanezt a mintát követte. A találkozót a jugoszláv fokolarinik vezették, többek közt bemutatták az általuk képviselt hivatási ágakat. A közös ebédfőzés mellett kisebb kirándulásokra is jutott idő, majd este következett az aznap történetek kiértékelése. A faház áramellátását az erdész aggregátorral biztosította, így a gázolaj kifogyása kénytelen-kelletlen villanyoltást vont maga után. A beszélgetés, elmélkedés azonban a sötétben is, kinn a csillagos ég alatt folytatódott, ami sokak számára, a faház felépítésével és elszállításával együtt, az első igazi feledhetetlen élmény volt a Fokoláre-val kapcsolatban. Mivel azonban Sávai atya ezt követően több rendőrségi idézést is kapott, a rákövetkező évet kihagyták a szegediek, viszont kimentek a zágrábi Máriapolira. Majd 1979-ben Ópusztaszeren rendezték meg a következőt.

„A plébános, Kazi atya vállalta akkor a balhét, ott meg is látogatott minket a püspöki iroda igazgatója, nem igazán önszántából [...] Viszont tudtuk előre, hogy jön, és igyekeztünk elspiccelni a plébániáról, meg eltüntetni a nyomokat, hogy tömegével vagyunk.” (Smohai Ferenc)

A következő nagy találkozó helyszíne 1980-ban ismét Ópusztaszer, 1981-ban pedig Gerendás lett.

Természetesen a bükki Máriapolit (amely egy évvel előzte meg a pesti fokolár első hasonló, Budakeszin tartott találkozóját) már az előzetes szervezés miatt sem lehetett egészen titokban tartani, az épülő faházról

például a környékbeli bordányiak sokáig azt hitték, „lakodalmos sátor” lesz, egész addig, amíg el nem tűnt a helyéről, azaz el nem szállították. A tardosi kőbánya, illetve az erdészház turistaútvonal mellett lévén, szintén nem az a félreeső hely volt, ahol tartósan el lehetett rejtőzni – persze tudvalevően a szegedieknek ez minden óvatosság ellenére sem volt célja. Ha viszont ehhez hozzávesszük, hogy Sávait gyakorlatilag szemináriumi évei óta megfigyelés alatt tartották, és rendre beidéztek a hatóság emberei, mindenképp szembetűnő a szegedi-rókusi életigés közösséggel szembeni ignoranciájuk. Ennek hátterében az egyik momentum lehet, hogy figyelmüknek több, e közösséghez hasonló és azzal közel egy időben szerveződött ifjúsági csoport közt kellett megoszlania. Szinte valamennyit Sávai János egykori „lázaadó” szeminarista társai vezették: Galgóczi László szeged-felsővárosi, Fodor András átotthalmi, vagy a munkáspapság ötletével kacérkodó, és emiatt saját plébánosával, Havass Gézával is szembekerült Pelle András újszegedi segédlelkész, plébániájukon mind intenzív – sőt Galgóczi és Pelle egyenesen vehemensnek mondható és rendszerellenes kifakadásokkal tarkított – ifjúságpasztorációt folytattak.[12] A vonatkozó, 1972. május 2-i rendőri jelentés szerint ennek a papi csoportnak, Sávaival együtt szellemi-lelki vezetője volt egykori szemináriumi spirituálisuk, Holló István, „befolyásuk alatt pedig 5 különböző illegális csoport” állt,

„szemináriumon belüli és kívüli egyházi, valamint polgári személyekből [...] Magánházaknál, plébániákon, iskolai szünetekben pedig Mónosbélén az »Antónia« erdészházban, de más kiránduló helyeken is összejöveteleket tartanak, ahol »Út- és istenkeresés« címén vallásfilozófiai és egyházpolitikai előadásokat és vitákat rendeznek [...] többségükben a Tanárképző Főiskola és az orvosi egyetem hallgatói, 30-35 fő. Általában jeles és kitűnő tanulmányi eredményeik vannak, ezért környezetükre gyakorolt hatásuk jelentős”. [13]

A jelentéstevőket azonban minden jel szerint az ifjúsági csoportoknál is jobban izgatta az egykori szeminaristák összetartása: olyan adatokkal rendelkeztek Galgóczyról, Sávairól és Fodorról, amelyek szerintük egyértelműen bizonyították, hogy „nevezettek illegális jezsuita novíciusok”. [14] A Benzolgyűrű-ügy tehát tovább „gyűrűzött”, s a szegedi állambiztonságiak a fő feladatot ekkor abban láthatták, hogy ezt a kört konspirált módszerekkel felbomlasszák. Ami végül sikerrel is járt, a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság (CSMRFK) III/III. alosztályának 1973. július 26-i határozata már elégedetten nyugtázza, hogy Hollót sikerült „kiszorítani” a szemináriumból, mások az egyházmegyéből is eltávoztak, Pelle meg egyenesen „aposztatált”. A jelentés a rókusi közösség ekkori felfutásának ismeretében meglepő kijelentésekkel zárul:

„Az illegális papi csoport teljesen felbomlott, a hozzájuk kapcsolódó ifjúsági csoportok létszáma lassúképpen csökkent, fellazultak [...] Gubik Mihály és Sávai János rk. segédlelkészek a csoport bomlasztása óta nem fejtenek ki olyan tevékenységet, amely alapnyilvántartás tárgyát képezhetné. Operatív érdekből mindkettőjüket kutató nyilvántartásba helyezzük.” [15]

A kiterjedt hatósági megfigyelésből a mónosbéli erdész sem maradhatott ki, a CSMRFK III/III-as munkatársai még a Benzolgyűrű-ügy kapcsán érintkezésbe léptek egri kollégáikkal, s Kovács Lajos személyes adatait, kapcsolatait és az erdészház „operatív technikáival” való feltérképezését (konspirált fényképezés, 3/e „rendszer szabály” azaz belső lehallgatóberendezés felszerelése) kérték tőlük. [16] Ifj. Tari Sándor mondta el, hogy a bordányi tanya melletti kiserdőben 1977-től az üllési rendőrőrs szintén poloskákat telepített, melynek tényét édesapjának már a rendszerváltás után árulta el bizalmasan sógora, maga a rendőrkapitány. Más kérdés, hogy

a szabad ég alatti, mindenféle természetes hanghatástól zavart lehallgatás milyen eredménnyel járhatott. A közösség tagjai itt amúgy is mindössze 3-4 alkalommal találkoztak, s ebben nemcsak a lelkigyakorlatos faházikó elvitele játszott szerepet, hanem a helyi hatalomgyakorlók mindenféle lehallgatásnál jobb hatásfokú, sajátos „vegyi hadviselése” is: a „Bordány Előre” Termelőségvetkezet 1977-ben éppen Tari Sándor tanyája mellé helyezte át a dögtemetőt, ahol az elpusztult szárnyasjóságokat földelték el. Ennek következtében néha elviselhetetlen bűz terjengett a környéken, amelyet ezután még a május 1-i traktoros felvonulások is elkerültek, pedig a majálisnak addig mindig egyik fő színtere volt a tanyaudvar: itt főzték a TSZ tagjai számára a bográcsos pörköltet. Tari Sándor hiába ment panaszra a bordányi tanácselnökhöz, rendre ezt a választ kapta: *„az én pártom rakatta oda azt a dögtemetőt és ott is marad. Maga elmehet a panaszával az Atyaúrstenig is, az akkor is ott marad.”* A dögtemetőt végül csak 1991-ben számolták fel, amikor Tari Sándornak már lehetősége volt beperelni az önkormányzatot, a pert meg is nyerte, és mintegy félmillió Ft kártérítést ítétek meg számára.

1979 fordulópont a szegedi Fokoláre történetében. Sávai Jánost püspöke Rómába, a Pápai Magyar Intézetbe (PMI) küldi ki teológiai tanulmányai folytatására. Említettem, hogy Udvardynak tervei voltak a szeged-rókusi káplánnal, őt azonban a kiküldetés mégis váratlanul érte, hiszen nem voltak ilyen ambíciói, s szerinte a korábbi rendőrségi ügyek sem igen segíthették elő, hogy külföldi ösztöndíjat kapjon. Jellemző módon az egykori csoporttagok közül van, aki úgy magyarázza távozását, hogy az valójában eltávolítás volt: más plébániára nem lehetett számítani, nehogy ott is működő közösséget kovácsoljon össze, így maradt az, hogy „feléle buktatják”. A Fokoláre és általában a bázisközösségek iránt jóindulatú püspökről azonban ilyen motiváció nehezen feltételezhető. Sokkal inkább az ÁEH-nak vagy a belügynek lehettek hasonló indokai, utóbbi a római ösztöndíjat kitűnő lehetőségnek látta a renitens pap beszerzésére, méghozzá a PMI-ben és egyáltalán a Vatikánban történő hírszerzés céljából. Sávai így feljebb került az ÁB ügynökjelöltjeinek hierarchiájában: 1979 márciusában a külföldi hírszerzésre specializálódott III/I-4. osztály egyik munkatársa, Patkó Gábor őrnagy kezdett el vele módszeresen foglalkozni, és őt feladatára kiképezni. A helyzet nem olyan volt, hogy a „Marosi János” fedőnevet kapott káplán nyíltan megtagadhatta volna a részvételt ezeken a találkozókön, féltette csoportját is, ezért kezdetben a színlelt együttműködés mellett döntött. Ennek azonban hamar vége szakadt: hét hónap elteltével Pados Gábor rendőrezredes csoportfőnök-helyettes már azt javasolta szegedi kollégáinak, hogy *„Marosit a 79/80-as tanévben Rómában ne adjuk át a kapcsolattartónak”,* mivel *„a kezdeti jó együttműködést követően néhány héttel egyre inkább arra törekedett, hogy lazítson kapcsolatunkon, és állandóan kibúvókat keresett: félt és fél a végleges lelepleződéstől.”*[17] A belügy emberei ezután végleg eltekintettek attól, hogy a hálózati munkából ügyesen kihátrált Sávait a PMI-be beépített informatorként foglalkoztassák, bár kinti ellenőrzését folyamatosan fenntartották.

Mivel az ügynökjelöltek – különösen a III/1 által külföldi hírszerzésre kiszemeltek – igen alapos „környezettanulmányon” mentek keresztül, azaz minden irányú kapcsolataikat részletesen feltérképezték, ezek után még inkább figyelemreméltó a szegedi állambiztonságiak szűkszavúsága az életige-körrel, sőt magával az egyetemes lelkiséggel kapcsolatban. Jelentéseikben csak halvány utalásokkal találkozhatunk, még a rókusi közösség működésének sokadik évében is: *„Könnyen köt ismeretséget, és környezetére – főként a fiatalokra – mély hatást tud gyakorolni”* – írja a Sávai Jánosról szóló jellemzés. Még egy-két helyen történik említés általánosságban csoportbeli „fiatalokról”, de semmi több. És egy zárójeles észrevétel a Rómába való kiutazás előtti ügynöki eligazítás szövegében – gyakorlatilag az egyetlen hely, ahol a lelkiséget néven nevezik: *„Felhívtuk figyelmét arra, hogy kinti tanulmányain kívül egyéb témákkal ne foglalkozzon (M. ugyanis feltétlen híve a fuocularista (sic!) mozgalomnak).*[18] Az a benyomásunk támadhat, mintha a belügyesek egyáltalán nem lettek volna tisztában azzal, hogy a mozgalom idehaza is több éve működik. Tény, hogy Tomka Ferenc nagyobb létszámú, külföldre több szállal is kapcsolódó egri-pesti csoportjait, amelyeknek képviselői rendszeresen konzultáltak a Regnum és a Bokor vezetőivel, csak a 80-as évekre sikerült feltérképeznie a helyi BM szerveknek: első jelentésük e témában 1983 júliusában íródott. Még érdekesebb, hogy konkrét információkkal rendelkeztek Gaetano Minuta („Tanino”) olasz állampolgárról, akit Chiara Lubich 1985 márciusában „a fokolarini lelkészekkel való megbeszélés céljából” küldött Magyarországra.[19] Viszont minden jel szerint nem sejtették, hogy Gaetano már 1980 óta hivatalosan a

magyarországi mozgalom felelőse, társával Grazia Passával együtt (Grazia 1982-től) alapítói a pesti férfi, illetve a női fokolárnak, „fedőfoglalkozásként” pedig egyetemi hallgatók az ELTÉ-n, Grazia régészeti, Tanino pedig magyar nyelv szakon. Ha tehát a politikai rendőrség még a 80-as években is igencsak foghíjas információkkal rendelkezett a Fokoláre-ról, még inkább jellemezhető ez 1979-ben a szegedi III/III-as alosztályt. Bár bizonyosra vehető, hogy voltak ismereteik a szeged-rókusi közösségről, de látványos külsőségek és jelszavak híján nem tudták azt összefüggésbe hozni a Chiara Lubich vezette egyetemes lelkiséggel. A közösség tagjai tehát káplánjuk és a Jugoszláviából átlátogató fokolarinik intencióinak megfelelően valóban betartották a konspirációs játékszabályokat, sem a Chiara, sem a „Fokoláre” nevet nem használták stb.

Az egykori tagok meggyőződéssel vallják azt is, hogy soraikban soha nem volt besúgó, amelynek okait Erhardt Gyula így foglalta össze:

„Egy intellektuális közösségbe, ahol az Evangéliumot csak tanulmányozzák, elemzik, simán beépülhet egy kém vagy besúgó. De amikor arról van szó, hogy te ma hogy élted meg, mit csináltál ma, hogy valósítottad meg a kereszténységedet, és ezt elmeséljük egymásnak, onnan egy besúgó elmenekül. Nem tud mit kezdeni az egészszel, nem érzi magát jól ott. Legalábbis mi ezt tapasztaltuk meg.”

A szegedi Fokoláre-t takaró jótékony ködfátyolban mindenképp része lehetett még Kiss József plébánosnak vagy más ismeretlen jóakaróknak, akik a „botránnyokat” is, mint például az említett plakátügy, sorra elsímították. Legvégül nem lehet kizárni azt a politikum határát súroló eshetőséget sem, amelyre az ÁBTL munkatársai hívták fel figyelmemet: vannak ugyan bőséggel a szegedi lelkiségre vonatkozó iratok, csak épp nem kutathatók, mivel az ÁBTL állományából átkerültek a Nemzetbiztonsági Hivatal irattárába (Ezt viszont egyelőre semmilyen feljegyzés nem támasztja alá.). Amiben biztosak lehetünk: a 80-as évek közepére-végére az állambiztonság a klasszikus rendőri módszerekkel kifigyelhetetlen „szeretet-evangelizáció” és a deklarált párbeszéd-készség ellenére sem tartotta kevésbé veszedelmesnek a Fokoláre-t, mint más, rendszerellenesebbnek minősített bázisközösségeket, különösen a Bokort.[20] Így egy koncepció per vagy bármilyen másfajta megtorlás, ha megvalósul, az első vonalban találta volna a Fokoláre hazai képviselőit és hullámai elértek volna Szegedre is.

Életige-körből fokolár

A káplán Rómába távozása után az énekkar ugyan felbomlott, a közösség azonban tovább működött. Persze az összetartó szálak a tagok többségének családalapításával meglazultak, ezzel egyidejűleg 1980-tól a szeged-rókusiak közül sokan az újszegedi plébániára kezdtek átjárni, mivel itt a frissen pappá szentelt, és a lelkiségnek szintén elkötelezett Kiss Imre lett a káplán, és az „utánpótlás” szempontjából is jóval több fiatal volt, mint régi helyükön. Ekkorra az életige-kör is tovább tagozódott, hiszen egyrészt alakult benne egy külön lánycsoport, másrészt Kiss Imrén kívül a 70-es évek folyamán más fiatal papok is bekapcsolódtak a helyi lelkiségbe, mint Perlaki Flórián, Szigeti Antal, Kárpáti Sándor vagy F. Szabó János, akik szintén összejártak, külön csoportot alkotva. Mivel mindegyikük már szemináriumi éve alatt megismerkedett a Fokoláre-ral és a külföldről jött fokolarinikkal, kéthetente megtartott találkozók a korábbi kapcsolatok szorosabbra fűzését is jelentették – mígnem a 80-as évek elején Perlaki és Kiss Imre kivételével valamennyiüket távolabbi plébániákra nem helyezték át. A szeged-rókusi csoporttal viszont nem volt állandó kapcsolatuk, csak a nyári táborozások alkalmával vagy havonta egyszer magánlakásokon jöttek össze velük (Utóbbi alkalmakkor a pesti fokolárból is érkeztek vendégek, vagy az ország más részeiből szimpatizánsok.). A papi közösségbe 1977-78

folyamán bekerült Perlaki atya számára revelációként hatott a felismerés paptársairól: „Ezek szeretik a plébánosukat”. A plébánosok és segédlelkészeik kapcsolata – legalábbis utóbbiak így élték meg – többnyire valóban nem ment túl a formális hivatali érintkezésen, sőt néha a pártállami beidegződésekből adódó gyanakvás is megterhelte. Ilyen körülmények közt hatalmas lendítőerőt jelentett a fiatal papok számára, hogy a lelkiségben megtalálhatják az őket speciálisan érintő vonásokat. Egyik rendszeres programjukká vált szabadnapjaikon az idős, beteg paptársak végiglátogatása és gondozása. Közülük először Perlaki Flórián próbált létrehozni Szegeden kívül domaszéki, zákányszéki, bordányi és mórachalmi ministráns kamaszfiúkból egy életige-kört, amely a fiataloknak kedvet csináló kezdeti együttes játékok, focimeccsek után lelkieken már túlmutatott a hétköznapi hittanórákon. E tanyasi fiatalok azonban sokkal nehezebben barátkoztak meg a saját életükről, tapasztalataikról való tanúságtétellel, a „megnyílással”, mint Sávai János fiataljai, akikkel jó ismeretségben voltak, és be is jártak hozzájuk Szeged-Rókusra. A csoport tagjai voltak többek közt a Tari-fivérek, Dobó László, Tanács István, Jáger István, Zádori Nándor, Ördögh Imre. Találkozóhelyül a bordányi plébánia kínálkozott volna, ám az egyrészt a váci egyházmegyéhez tartozott, másrészt a „szigorú, kemény” plébános, Gábor Imre miatt döntött úgy Perlaki atya, hogy inkább magántanyákon (Zádoriéknál, majd Ördögh Imrénél) jöjjenek össze. Ez a korszak azonban mindössze 3-4 évig tartott; a családalapítások, továbbtanulások miatt a csoport később felbomlott, illetve 1982-től, Perlaki Flórián dombegyházi plébánossá történő kinevezése után fokozatosan beolvadt az újszegedi közösségbe.

A mindössze háromtagú lánycsoportot Sávai János a mélyebb lelki életet igénylő lányokból alakította meg. Ez a lelki kapocs igen tartósnak bizonyult, „*érdekes, hogy nem az egyéni szimpátia hozott minket össze, hanem az, hogy minden »másságot« türelemmel elfogadunk egymásban, és megéljük*” – mondja a csoport egyik tagja, Szélpál Márta, aki két társával máig tartja a kapcsolatot. A lányok talán a legnagyobb sikerüknek azt könyvelhették el, hogy fokozatosan szüleiket is be tudták vonni a Fokoláre-ba, Márta nagymamája is a Máriapolik lelkes látogatója lett, közelebbi rokonságából pedig szinte mindenki megtért. Bár e kisebb csoportnak nem volt tagja, de eljárt köztük Prohászka Margit Jolánta is, aki olyan lelki élményeket kapott a lányokkal való találkozókon és a lelkigyakorlatokon, hogy rendtársaival ennek alapján alakították ki közös életüket, amikor nyaranként lehetőségük volt összejönni. A lánycsoport ezen kívül rendszeres karitatív munkát vállalt, legtöbbször egyedülálló idős embereknél takarítottak.

Az első „szeged-rókusi korszak” vége felé tehát csírájában két olyan hivatási ág is megjelent a közösségben, amelyek a világegyházban élő Fokoláre Mozgalomból már régen ismertek voltak. A hetvenes évek végi – nyolcvanas évek eleji fordulatokhoz sorolhatjuk még, hogy ezután már évi rendszerességgel, minden nyáron sor került a Máriapolik megrendezésére. Sőt, a rendszer lazulásával párhuzamosan az évtized második felében ezek egyre nyilvánosabb keretek közt zajlottak, és egyes nyarakon két Máriapolit is szerveztek, hogy aki az egyikről lemaradt, a másikon még részt vehessen. 1980-ban az ópusztaszeri plébánia adott otthont a találkozóknak, ide már Perlaki fiataljai is eljöttek, sőt egyikük itt tartotta az esküvőjét. A rendőri fellépés most sem maradhatott el, a rendezvény után mind a 35-40 résztvevőt igazoltatták. Ugyanezen a nyáron a Smohai-házaspár eljutott Rómába, a *Centro Mariapoli*-ba, ahol a kéthetes központi képzésen első ízben találkozhattak személyesen Chiara Lubich-kal. Az 1982-ben Szigeti Antal vendéglátásával Gerendáson megtartott második Máriapolit több szempontból is nevezetessé vált. Itt kapcsolódott össze véglegesen a pesti és egri lelkiségi csoportok által képviselt „északi szárny” (velük együtt érkeztek a Fokoláre olyan neves személyiségei, mint Tomka Ferenc vagy Tarjányi Béla teológiai professzor), valamint a szegediek által képviselt „déli szárny”, hogy azután elképzeléseiket egymáshoz igazítva tökéletesítsék az egység lelkiségét a hazai mozgalomban is. Ezzel a magyarországi fokolárok, életige-közösségek magától értetődően léptek ki regionális elszigeteltségükből, és a soron következő Máriapolikat illetve nagyobb összejöveleiket már közösen, országos szinten szervezték meg.^[21] A meglehetősen nomád körülmények közt induló gerendási találkozó (a sátorhelyek számára előbb bozótot kellett irtani) fő helyszínének egy korábban a plébániához tartozó, használaton kívüli moztérmet szemeltek ki, amely nemcsak az előadások számára, és – széksorok híján – hálóhelyként volt ideális, hanem egy harmadik, mindennapinak még kevésbé nevezhető szempontból is. E Máriapolinak ugyanis két titkos vendége volt: Gaetano Minuta és Grazia Passa, akiket a találkozó szervezői biztonsági okokból még a többi résztvevő elől is rejtegettek. A két olasz fokolárinak csak a szűk körű

vezetőségi megbeszéléseken volt jelen, egyébként a plébánia valamelyik hátsó szobájában kellett meghúzódniuk, vagy a megfigyelők szerepére szorítottak: a mozi-teremben zajló előadásokat a vetítoszobából vagy a padlásgerendák résein át (!) kísérték figyelemmel. E kivételes óvatosság nemcsak önmagában a külföldieknek szólt, Gerendás „rizikófaktorai” ezt leszámítva is magasnak tűntek a korabeli körülményeket figyelembe véve a mintegy 130 résztvevő miatt. És bár az eseményeket tisztas távolságból megfigyelő civil ruhásokat könnyen észrevette mindenki, a rendőri igazoltatások ezúttal elmaradtak. A titkot a legtöbb résztvevő csak évekkel a találkozó után tudhatta meg. A Máriapolira ellátogatott maga Udvardy püspök is, akit Kiss Imre hozott el Pusker János Volkswagenjével, miután valósággal kicsempészte a püspöki palota irodaigazgatója elől. Udvardyt ezután több-kevesebb rendszerességgel meghívták a szegedi fokolár nagyobb rendezvényeire; jelenléte és a püspöki áldás nemcsak abból a szempontból volt nagyon fontos a résztvevőknek, hogy ezáltal újra és újra az egyházzal való élő kapcsolatot juttatták kifejezésre, hanem így ki tudták védeni a makacsul visszatérő szekta-vádakat is.

A második gerendási Máriapoli évében tért haza végleg Rómából Sávai János. Mindenki joggal várta, hogy újra aktívan be fog kapcsolódni a lelkiségbe, ám leszámítva az 1982 késő őszén általa megszervezett egész napos ástothalmi, majd a rákövetkező tavaszon tartott mórachalmi találkozót (ezekre szinte egész Szeged katolikus fiatalsága eljött, Sávai az esti mise keretén belül osztogatta az életigét), ennek épp az ellenkezője történt. Ugyan még 1986-ig visszakerült Szeged-Rókusra káplánként, de Sávai teljesen visszavonult korábbi közösségétől:

„Mindig fájdalmas egy közösségnek éppúgy, mint az addigi vezetőnek: elszakadni, hogy felnőtte, azzá váljanak, amire Isten hívja őket. De elengedhetetlenül fontos. Nem lehetek sem mérce, sem cél, hanem ha elláttam egy szolgálatot, akkor figyelniem kell, mire szólít tovább az Úr. A főiskolára, ill. papnevelő intézetbe való behelyezésem elején tette a BM az utolsó (igen durva) kísérletet, hogy beszervezzem. Amikor erre határozottan nem mondtam, megfenyegettek ugyan, de ennek nem volt szerepe a távolmaradásban. Udvardy püspök határozott rendelkezése volt: egészen a szemináriumi és főiskolai feladatomban éljek. Soha nem jártam vissza előző helyemre nosztalgizni: az Úr ide küldött, s itt vagyok.”

E fejleménytől függetlenül a szegedi lelkiség a 80-as években több szinten és több központban is zajló, rendkívül termékeny második virágkorát élte. Ebben az időszakban minden szegedi plébánián fellendülés volt tapasztalható, ám az újszegedi plébánia ezen belül is Kiss Imre lelki-szellemi irányításával és a Fokoláré-nak köszönhetően rendkívül pezsgő ifjúsági élet helyszíne lett, kb. 40-50 egyetemistával-főiskolással. A gitáros zenekar is újjáalakult; működésük és az életigés evangelizáció közvetlenségével az idősebb hívek közül is vonzott néhányat a lelkiségbe. Tari István másfél évi katonai szolgálata után 1984-ben hazatérve így jellemzi az ottani helyzetet:

„Akkor Kiss Imre Újszegeden már nagyon beerősített, és magához vonzotta a Szeged környéki Fokoláré-szimpatizánsokat, tehát akik akartak életigét élni. Hittanközösség címszó alatt a szerda esti hittan csoportban a fiatalokat gyűjtötte össze, vasárnap este pedig az elkötelezettebbeket [...], végül is baráti közösséggé váltunk, mert Imre, akiről tudta, hogy benne van a mozgalomban, és éli az életigét, azt kicsit korábbra hívta, mint amikor a hittanóra kezdődött, és ővelük próbálta aztán fellelkesíteni a többieket, akik nem voltak életigések vagy csak úgy bevetődtek a templomba, vagy hittanórákra, mondjuk egyetemistákat, hogy azoknak is tudjanak adni valami pluszt, valami melegséget. Azt a szeretetet, amit egy órával korábban magunkra hangoltunk, vittük tovább a hittanközösségbe, vagy a misékre.”

Tari István egy évvel később megnősült, és részben az ő, részben egy barátnő hívására, felesége, Erika is elkezdett járni a hittancsoportba.

„Erika kezdetben nem tudta pontosan, mi ez, de érezte, hogy itt olyan lelki többletet kap, amit máshol nem, és egyáltalán, nagyon jól érezte magát, mint mindenki. Imre látta, hogy itt egy új arc, már háromszor eljött, a templomban is ott volt – tehát odaült mellé, és mondta neki, hogy nézd, itt van egy életige, próbáld ezt élni és elmélyíteni otthon. Ő így cserkészte be az újonnan érkezőket.”

A termékeny ifjúságpasztorációhoz persze elengedhetetlen volt itt is a plébános, Havass Géza pozitív hozzáállása. (1968 és 1988 közt vezette az újszegedi plébániát.) Kezdetben ez nemigen volt adott: Havass, akire volt püspöki titkárként, és „illegalitásban” Pesten is működött ifjúsági lelkipásztorként az 1961-es Fekete Holló-percek egyik főszerepét osztották, azaz elsőrendű vádlotként 5 és fél évre ítélték el, kiszabadulása és reaktiválása után természetszerűleg veszélyesnek ítélt mindenféle kisközösségi tevékenységet, félve az újabb megtorlásoktól. A rendszer enyhülését csak átmenetinek tartotta, s börtönévei után még hosszú ideig intenzív rendőri megfigyelés alatt állt. Magától értetődő, hogy újszegedi káplánja, Pelle András ténykedése számára az utolsó cseppeket jelentette a pohárban, s ezt követően nem lelkesedett későbbi segédlelkészei, Perlaki Flórián és Kiss Imre fokoláros kötődése iránt sem. Mikor azonban látta, hogy a lelkiség a megtérések, felnőtt keresztelések által saját egyházközösségében is lassan meghozza a gyümölcsseit, és megtudta, hogy papjai mire és kikre áldozzák szabadnapjaikat (a plébánossal való bizalmi és szeretetkapcsolat jegyében mindig részletesen beszámoltak fokoláros programjaikról), fokozatosan a lelkiség hívévé és szószólójává szegődött. Havass Chiara több könyvét és az életigéket is tanulmányozta, de végül a legnagyobb lelki hatást az tette rá, hogy a rendszerváltás után már több Máriaapolin is részt vett, és legjobb híveit és barátait is ott látta a lelkiségben.

A szegedi közösség másik szellemi-lelki központját a Pestről Szegedre költözött házaspár, Erhardt Gyula és Kriszta jelentette a 80-as évek második felében. Költözésük egyfajta lelkiségen belüli misszió volt:

„1981 után történt, hogy voltunk Rómában, és akkor hallottuk, Chiara örülne annak, ha azokra a helyekre, ahol nincs Fokolár (mert a világban nagyon sok helyre várták, hogy legyen, s általában a püspökök maguk is kérték Chiarától, hogy küldjön fokolárt az országukba, de ő nem tudott mindenhová küldeni) de szükség van rá, költözzenek oda házaspárok, ha tehetik. Ennek mi nagyon megörültünk, és írtunk neki egy levelet, hogy bárhova elköltözünk. Csakhogy nem lehetett akkor még bárhova, pláne másik országba nem. Bár már amikor összeházasodtunk, bennünk volt, hogy nem akarunk mi mindenáron Budapesten élni, így az elgondolás nem volt olyan idegen tőlünk.”

A Chiara Lubich-tól személyes életigét is kapott házaspár nem véletlenül döntött Szeged mellett: a gerendási Máriaapolit követően, 1982 és 1984 közt havonta, illetve kéthetente jártak a szegedi közösség családjaihoz, olykor egy egész hétvégére, hogy a kapcsolattartás a pestiekkel állandó legyen. A végleges költözést 1984 decemberében egy Gondviselés-szerűen sikerült hármaskörrel oldották meg.^[22] Viszonylag hamar – egyetlen reklamációt követően – jutottak telefonhoz, és ezzel együtt, gyanújuk szerint a rendszeres lehallgatásban is részüket lett. Természetesen Erhardték „missziója” nem egy teljesen ismeretlen területre

irányult, hanem, mint területi felelősök, egy már meglévő közösségi struktúrát kapcsolnak be az országos vérkeringésbe. Erhardt Gyula szerint egy másfajta lelkiségnél elképzelhető, hogy különálló szigetekből épüljön fel, ám a Fokoláre kimondottan az egység lelkisége, ezért volt lényeges, hogy tagjai együtt éljék azt, és együtt gondolkozzanak, akármely pontján laknak is az országnak. Az együtt-gondolkodás Gerendás óta lényegében adott volt, a különbözőséget leginkább a tudatos szervezeti felépítésben lehetett tetten érni: Szegeden is meg kellett gyökereztetni azokat a hivatási-fogadalmas ágakat, amelyek a nyugati országok Fokoláre-mozgalmaiban, és rövid ideje már Pesten is működtek. Ehhez képest elhanyagolhatónak tűntek, illetve fokozatosan elenyésztek, a fővárosból érkezettek és a vidékiek közti életvitelbeli és egyéb kulturális eltérések,^[23] vagy az a nyelvi-terminológiai differencia, amire Kiss Imre mutatott rá: az olasz imaszövegeket, dalokat más kifejezésekkel fordították magyarra a szegediek, mint Tomka Ferenc, és ezek a kifejezések éltek tovább a közbeszéd szintjén is a különböző életigés közösségekben, fokolároknak.

A szegedi, Szeged környéki közösség növekedése már lehetővé tette, hogy benne az igazán elkötelezettek magja is kialakuljon: elsőként a férfi és női fokolár jött létre az Erhardt-házaspár közreműködésével, de személyükben ehhez mindjárt csatlakoztak a házások is. Több fiatalban megérlelődött a GEN hivatás, néhányan pedig a voluntario-hivatás követői lettek (Varjasi Gyula, Szántó Lajos, Szeles István, Bohus Mihály, Kőröshegyi Béla). A szegedi GENS-t egyelőre Tari Antal képviselte egy személyben, méghozzá kispapként, 1983-ban került be a szegedi szemináriumba. Később, a nyolcvanas évek végétől csatlakozott Kopasz István és a váci egyházmegyéből érkezett Balogh József teológiai tanár, aki viszont még Egerben ismerte meg a lelkiséget.

Az elkötelezettek heti egy délutánt töltöttek a hivatásuk szerinti közösségben, havonta pedig egy szombaton vagy vasárnap lelki napot tartottak. Ez Erhardtékra nem kis terhet rótt, mert ők a pesti fokolárhoz is tartoztak, és kéthetente egy pap ismerősüktől kölcsönkaptak Trabanttal – mintegy az 1984 előtti látogatásaik fordítottjaként – jártak vissza korábbi közösségükbe. Másrészt leggyakrabban ők vállalkoztak a nagyobb nyilvánosság előtt történő tanúságtételre is; mivel az életige, az evangélium megélésének színtere legtöbbször a család, általában házaspárok álltak a mikrofon mögé, hogy tapasztalataikról beszámoljanak. (A házaspárok tanúságtétele később más lelkiségekben, leginkább a Házasközösség Mozgalomban is elterjedt. A tanúságtételek alapjául gyakran az egy-egy családnál történt vendégeskedés alkalmával elmesélt érdekesebb történetek szolgáltak.) Nyilvános tanúságtételek már a bükki és a gerendási Máriapolin elhangzottak, de igazán rendszeressé akkor váltak, amikor mód nyílt a nagy létszámú találkozókhoz közösségi vagy színháztermeket bérelni, például művelődési házakban. Szegeden a Csongrád Megyei Tanács (!) Rákóczi téri központi épületének színháztermét már 1986-tól igénybe tudták venni kisebb találkozók céljára a gondnokkal való személyes ismeretség alapján, „baráti találkozó”, „bankett” ürügyével. Az álcázásra a Fokoláre vezetőinek megítélése szerint az utolsó pillanatig szükség volt: amikor szervezni kezdték az 1989-es Máriapolit, amely végül a hazai lelkiség addigi legnagyobb szabású rendezvénye lett, az egyháziügyi illetékesekkel még el kellett hitetni, hogy a kecskeméti központi kultúrházban egy cukrászkongresszust készítenek elő. Szimbolikus, hogy ezzel a Máriapolival egy időben, 1989. július 1-jén szűnt meg hivatalosan az ÁEH.

A közösségi differenciálódás mellett a 80-as évek második felében a szegediek körében is meghonosodtak a külföldi lelkiségből átvett, és most már különösebb félelem nélkül használt „szakkifejezések”: a „*collegamento*” volt az elkötelezettek állandó kapcsolattartása Chiarával vagy más fokolárokkal, ami leginkább telefonbeszélgetések formájában történt (a kilencvenes években már videokonferenciákat is szerveztek), legtöbbször ilyenkor kaptak hírt egymásról. A Máriapolikon pedig rendszeresen lejátszották Chiara hangszalagra, keskenyfilmre, illetve a 80-as évek végétől már videoszalagra felvett üzeneteit, elmélkedéseit. A közös, csendes elvonultságban töltött lelki nap volt a „*ritiro*”, az egész napos találkozókat „*giornata*” névvel illették, s ebben az időszakban még olaszul nevezték magukat a „*volontariók*”. A fiatalok itt is a GEN-egységekbe kezdtek szerveződni, a különféle csoportok neve „*fürt*” lett, ezeket fogta össze a helyi közösség. Az egyetemese mozgalmon belül Magyarország a 90-es évek elejétől külön „zónát” alkotott, amelyen belül a budapesti fokolár/fokolárok léptek elő ún. zónaközponttá, Szeged és környéke ezen belül

alkotott „kis zónát” vagy régiót. (A meglévő fokolár-közösségek alapján Olaszország 20 ilyen zónát foglalt magában, más országok, ahol kevésbé terjedt el a mozgalom, többen együtt alkottak egy zónát.[24])

A 80-as évek végéhez közeledve a végső gazdasági-morális válságba jutott államhatalom szorítása tovább gyengült. Bár egyházpolitikáját sok szempontból sikertörténetnek könyvelhette el, hiszen a hivatalos egyházból, a katolikus hierarchiából szinte mindenben együttműködő, célkitűzéseit messzemenőig helyeslő „hallgató” egyházat formált, a növekvő szabadság, ahogy az országban mindenhol, úgy Szegeden is a kisközösségek, bázisközösségek tevékenységének további élénkülését hozta magával. A hatósági ellenőrzés persze folyamatos maradt, de ebből a fokolár tagjai már csak annyit tapasztaltak meg, hogy a szerda esti újszegedi ifjúsági hittanról kijőve láthatták a plébánia előtt lépésben elhajtó rendőrautót, a rendőrök csak akkor igazoltatták és zavarták el őket, ha ezután még leültek a parkban gitározni és énekelni. Az 1979-ben hivatalba lépő új megyei ÁEH-titkárt, Varga Istvánt Kiss Imre „kulturált tanáremberként” jellemzi, akivel soha semmilyen összeütközésbe nem került, és amikor Varga szerényen felvetette, hogy talán nem kellene annyi kirándulást és lelkigyakorlatot szervezni, a káplán következmények nélkül mondhatta neki, hogy az egyház nem szorítható be a sekrestyébe. (Mint ahogy következmények nélkül mondhatott nemet 1985-ben a római tanulmányai megkezdése előtt szinte menetrendszerűen bekövetkező ügynökbeszerzési kísérletre is.) A lehetőségek ezzel egyidejűleg olyan mértékben tágultak ki a szegedi fokolárok számára, hogy több visszaemlékező szerint is a hétköznapi közösségi élet szintjén nemigen lehetett észrevenni a beköszöntő rendszerváltást, csupán néhány apró jel utalt rá. A rendőri jelenlét véglegesen megszűnt, Erhardtéknál többé nem kattogott a telefonvonal, és könnyebben, mindenféle „legenda” nélkül lehetett nagy termeket bérelni a rendezvényekhez. Az eszmék és vallások szabad piaca – és ezzel együtt a korábbi „titkolózásból” fakadó bensőségesség csökkenésének veszélye – ezután új, másfajta kihívás elé állította a lelkiség követőit.

Jegyzetek

[1] Az oral history metodológiájával, problémakörével, és az írott forrásokkal szembeni létjogosultságával kapcsolatban bővebben ld. a *Replika* c. társadalomtudományi folyóirat 2007. évi 58., tematikus számának tanulmányait, köztük: Oral history bibliográfia, 27-31. p.; ill.: Gyarmati Gyöngyi: Az oral history kézikönyve. In: *Múltunk*, 2005. 4. sz. 196-200. p.

[2] Chiara Lubich: *Új úton: az egység lelkiségében*. Bp., 2003. [ford. Lisztovszki Tünde, Prokopp Katalin.] (továbbiakban: Chiara, 2003.) 18. p.

[3] 1 Péter 2,5,9; Jel 20,6. Vö. Chiara Lubich: *A kiáltás*. Bp., 2001. [ford. Tóth Pál.] 28. p.

[4] „Fokoláre Találkozó – akik magukat Istennek ajánlják, mert ő a szeretet.” In: *Új Ember Magazin*, 2003. március. 3. p.

[5] Az egri szemináriumból mintegy 15 olyan pap került ki, akik már 1980 előtt elkötelezték magukat a Fokoláre mellett, és plébániáikon terjesztették a lelkiséget, azaz ige-csoportokat hoztak létre, amelyekből további hivatások születtek. Ezek az ige-csoportok így később sokfelé megjelentek az egri és váci egyházmegyében. (*Tomka Ferenc közlése*.)

[6] Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (továbbiakban: ÁBTL.) 3.1.5. O-15293 „Elitek”; Határozat „Elitek” (sic!) fn. előzetes csoportdosszié nyitására, 1970. jún. 30.

[7] ÁBTL. 3.1.1. Bt 2349/2 „Markó”, Jelentés, 1975 márc. 3.

[8] A szeretetre alapozott kommunikáció területeire összefoglalóan az „egység technikája” kifejezést is használták, vö. Chiara, 2003. 23-24. p.

[9] A Fokoláre már említett nehezen körülírható lelkiségi profilja, és az a tény, hogy a rendszerváltás után is sokkal kevésbé lépett a nyilvánosság elé, mint például a Regnum vagy a Bokor, együttesen hozzájárulhatnak, hogy Kamarás István vallásszociológus „a

szociológusok számára is alig-alig becserkészhető terepként” jellemzi a mozgalmat. Kamarás István: *Kis magyar religiógráfia*. Pécs, 2003. 169. p.

[10] Vö. Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt: a pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956-1990. Bp., 2008. 306-307. p.; Tomka Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés. Bp., 2005. (továbbiakban: Tomka, 2005.) 207., 232. p.

[11] Az Antónia menedékházat még a kispapok számára Kovács Lajos ajánlotta fel szállásként, s épp „veszedelmessége”, jobban mondva az erdész kapcsolatai miatt lett egy időre ideális búvóhely: itt szálltak meg ugyanis vadászataik után Komócsin Zoltán, az MSZMP KB külügyi titkára (Komócsin maga is Szegeden kezdte pályafutását), a megye pártbizottságának vezetői és munkásőr-parancsnoka stb. is. Mivel a vadról az erdész gondoskodott számukra, nagy becsben tartották, s így történhetett (vagy a vadász-szolidaritásnak volt köszönhető?), hogy zokszó nélkül tudomásul vették, amikor egyszer Kovács – Sávoira és társaira utalva – szállásigényüket ezzel utasította el: „A házat a szegedi vendégek már lefoglalták.” 1970-ben azután a rendőrség ezt a helyet is felfedezte, és figyelni kezdte. ÁBTL. 3.1.5. O-15293, a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Alosztály levele a Heves M. RFK. Politikai Oszt. vezetőjének, Kovács Lajos ügyében, 1970. márc. 10.

[12] ÁBTL. 3.1.5. O-15293, Összefoglaló jelentés, 1972 febr. 24., 166, 167. p.

[13] Uo., Részletes realizálási terv, 184-185. p.

[14] Uo., Összefoglaló jelentés, 1972. febr. 24., 164. p.

[15] Uo. 258-268. p. Az ÁB nyilvántartó rendszerében az ún. kutató nyilvántartásba kerültek az alapnyilvántartásban szereplőknél kevésbé veszélyesnek ítélt személyek, például mindazok, akiket az állam és társadalmi rend elleni bűncselekmény miatt elítéltek, de már amnesztiában részesültek, a nem kellően bizonyított politikai jellegű bűncselekmények elkövetői, az 1945 előtti erőszakos szervezetek vezetői és hivatásos állományú tisztjei, az 1945 előtt és után működött jobboldali pártok vezetőségi tagjai, a feloszlott szerzetesrendek aktív tagjai stb.

[16] Uo., Javaslat, 1973. jún. 26.

[17] ÁBTL. 3.1.1. Bt 2349/2, Jelentés 1979. márc. 9. 16-22. o.; Javaslat 1979. okt. 4., 30. p.

[18] Uo. 19. o.; 4/79. sz. utasítás, 1979. nov. 9.

[19] Tomka, 2005. 208-231. p.

[20] Tomka, 2005. 217. p.

[21] Magyarországi Máriapolik időpontja és helyszínei 1977 után: 1978 – Budakeszi, 1979 – Budakeszi (budapestieknek), Ópusztaszer (szegedieknek), 1980. Ópusztaszer (szegediek, külön budapestiek), 1981. Gerendás (szegediek), Attyapuszta (budapestiek), ezt követően közös Máriapolik: 1982 – Gerendás, 1983 – Esztergom, 1984 – Esztergom, 1985 – Esztergom, 1986 – Győr, 1987 – Szombathely, 1989 – Kecskemét.

[22] Érdekesképpen megemlítjük, hogy Erhardték a Szentháromság utcában Halász Elődnek, a JATE germanisztika professzorának lakását vették meg (akinek tiszteletére a ház falán ma emléktábla látható), míg saját pesti lakásukat Balczó András olimpiai bajnok öttusázónak sikerült eladniuk. Balczó régi házát viszont Halász Előd vette meg.

[23] A pesti lelkiség tagjai – ahogy már korábban olvashattuk – természetesnek vették a budai hegyekbe, a Pilisbe tett egy- vagy többnapos kirándulásokat, míg Szegeden (és általában az Alföldön), a nyári táborokat leszámítva ez nem volt szokás, de hegyek, ill. kiterjedt erdőségek híján nem is volt hova. E tájféldrajzi adottság részben meghatározta a fővárosi, ill. az Alföldön működő kisközösségek rejtőzködési lehetőségeit.

[24] Egy-egy terület zónává válásához minimum 4 együtt élő fogadalmas fokolár csoport kellett.

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Kara Anna: Takács Menyhért prépost utasításai a próbaéves és gyakorló rendi tanároknak (1912)

Takács Menyhért jászóvári premontrei prépost-prelátus 1912-ben keletkezett írása több mint amit címe sugall. Valójában a premontrei szerzetes-tanári küldetés különböző szakaszait már bejárt lélek szakmai-vezetői tapasztalatainak összegzése, másrészt viszont egy nagyszabású terv kiindulópontja, elméleti alapvetése.[1] Mindkét szempontból fontos dokumentum, kiegészítve azzal, hogy eleddig még nem jelent meg olyan forrás, amely ennyire részletes betekintést nyújtana a rend, illetve Takács Menyhért pedagógiai hitvallásába.

A Keresztelő Szent Jánosról nevezett jászóvári premontrei kanonokrend 1130-ban telepedett le az Árpád-kori Magyarországon. Ekkor alapította II. István a váradhegyfoki, Szent István vértanúról címzett prépostságot. A Szent Keresztről nevezett leleszi monostort Boleszló váci püspök hozta létre az 1180-as években. A jászói prépostság eredeti alapítólevele nem maradt fenn; valószínűleg Kálmán herceg adománya (1234), melyet IV. Béla 1255-ben erősített meg. A jászóvári kanonokrendet II. József 1787. március 26-án feloszlatta. Jogaiba I. Ferenc állította vissza 1802. március 12-én kiadott „Diploma Restitutionale” c. oklevelével, Jászóvárt egyesítette a váradhegyfoki és leleszi prépostsággal, s a központjukká tette. Egyben – a többi, európai testvérrendhez képest – speciális, fő feladatául az oktatást jelölte ki.[2]

A jászóvári premontreiek tanító szerzetesrendi működése a 19. században öt, eredetileg jezsuiták alapította (kis)gimnáziumra[3] terjedt ki. A premontrei hivatás és tanárképzés elveit Zasio András (1741–1816) prépost-prelátus 1816. február 15-i körlevelében[4] foglalta össze. Szellemisége évtizedeken keresztül meghatározta a szintén Zasio által 1802-ben alapított Jászóvári Hittudományi Intézetben (JHI) folyó munkát.

A premontrei oktatási-nevelési rendszer alapja a rend sajátos szervezete, a rendi szabályzatok (statútumok) bölcs szerkesztése, s a kor követelményeihez mért okos módosításai, az alakoskodástól és túlzástól mentes belső vallásosság. „A premontrei tanár távol [áll] az askéta komorságától és a léhaságtól, a felületességtől és a stréberségtől, az arany középuton haladva, vallásos megnyugvással és hazafias meggyőződéssel, lelki gyönyörrel teljesíti a tanári hivatás napi és évi fárasztó teendőit. [...] A premontrei tanár és tanítványa között az életközösségnek bizonyos állandó szövetsége képződik. Iskolai életük körén túl, a társadalmi életben is összetartoznak tanítványaikkal. A szülőkkel, a nagy társadalommal való érintkezéseiknek is ők a kapcsolatai.”[5]

A rendi hittudományi képzés a 19. század elejétől összefonódott a tanárképzéssel. Már az újoncév alatt megkezdődött a novíciusok magyar, görög, latin nyelvre és irodalomra, illetve a neveléstudományra is kiterjedő oktatása. Az ezt követő hittudományi tanfolyam nyolc féléves volt. A tanulmányi időt, a tantervet, a felhasznált (tan)könyveket nemcsak az általános (és belső) egyházi, hanem a világi (jog)szabályok is befolyásolták.[6]

1828-tól a tanárképesítő vizsgázás helyben, Jászón zajlott: a szerzetes-tanár jelöltek szaktárgyaikból a tankerületi főigazgató és néhány kassai jogakadémiai tanár, mint vizsgabizottság előtt adtak számot tudásukról, s ha ez sikeres volt, tanári oklevelet kaptak. Richter Alajos (1782–1854) prépost-prelátussága idején (1830–1854) valósult meg teljesen az 1817. évi rendelet, ettől kezdve a JHI oktatói hazai (pesti tudományegyetem, Központi Papnevelő Intézet) vagy külföldi (például a bécsi [Pázmáneum], innsbrucki, római) egyetemek teológiai karán szereztek diplomát.[7]

1850-ben (elméletileg) kötelező lett az állami tanárvizsga.[8] Az 1852. október 10-i, 10 008/1361. sz. leirat értelmében azokat a tanárokat, akik tanárvizsgáikat még nem tették le, kiképzésre a bécsi egyetemre kellett küldeni.[9] Az 1862. november 29-i rendelet a gimnázium I–IV. osztályában, illetve az 1861 előtt is oktató szerzetes-tanárokat felmentette a tanári államvizsga alól. A többi esetben előírta a magyar királyi egyetemen

történő képesítővizsgázást és oklevélszerzést. Az 1866. augusztus 23–24-i rendnagyi gyűlésen Répássy József (1812–1867) prépost-prelátus (1854–1867) a rendi növendékek magyar egyetemre járását szorgalmazta. A magyar királyi kormányshoz november 14-i felhívására 1867-ben hat jászóvári premontrei szerzetes-tanár[10] jelentkezett a pesti tudományegyetem mellett felállított tanárvizsgáló bizottságnál, s mindegyikük megfelelt. A következő években alig küldtek rendtagot egyetemre.

Az 1878. évi káptalan javaslatára a növendékek a hittudományi tanfolyam utolsó évében az egyetemi alapvizsga tárgyait is Jászón tanulták, s magánúton készültek tanárképesítő vizsgájukra; a budapesti vagy immár a kolozsvári egyetemre csak a klasszika-filológia és a reál szak hallgatására iskoláztak be évente két-három, teológiát végzett növendéket vagy fiatal tanárt.[11]

A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről szóló 1883. évi XXX. tc. nem ér(het)te felkészületlenül a jászóvári premontreieket. A tanítórendek vezetői (Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát, Supka Jeromos zirci apát, Kalmár Endre piarista rendfőnök, Simon Vince csornai prépost, Kaczvinszky Viktor jászóvári prépost-prelátus) 1881. december 17-i állásfoglalásukban egyhangúan felleptek a törvényjavaslat több kitétele ellen.[12] A legfontosabb céljuk a szerzetesrendi jelöltekre is kiterjedő, kötelező négyéves egyetemlátogatást előíró 58. – a kihirdetett törvényben 61. – § 2. bekezdésének kiegészítése volt. Az ebben szereplő „más felsőbb iskolai tanfolyam” általános meghatározást végül csak Kruesz Krizosztom (1883. május 1-i főrendiházi felszólalásának eredményeként, illetve Trefort Ágoston miniszter 1884. május 2-i, 14 127. sz. leirata alapján) tudta saját intézményére, a Pannonhalmi Főapátsági Főiskolán önálló egységként 1870-től létező Tanárképző Intézetre vonatkoztatni/elismertetni, s így az említett törvénycikk hatálya alól felmentést kapni.[13]

„Jászóvárban az új törvény végrehajtása nagy aggodalmat okozott. Méltán lehetett attól tartani, hogy a kettős pályára szükséges hosszú előkészületi idő miatt megkevesbedik a rendbe való fölvetelt kérő ifjak száma, de attól még inkább, hogy az egyetemi tanszabadság légköre könnyen ártalmára lehet az egyház törvényei s a premontrei statutumok szellemében fölnevelt rendi fiatalságnak. A theológiából sem lehetett redukálni semmit a rend egyházi tekintélyének s a papnevelés nagy érdekeinek veszélyeztetése nélkül”. [14]

A törvénycikkhez alkalmazkodva a rend 1885-ben átszervezte tanárképzését. Az így létrejött Jászóvári Premontrei Főiskola szervezetéhez tartozott – a korábbi Hittudományi Intézet mellett – a Középszkolai Rendi Hittanárokat Képesítő Bizottság és a Tanárképző Intézet. [15]

Trefort Ágoston 1888. június 30-i rendelkezése, bár könnyített az 1883. évi XXX. tc. 61. § 2. bekezdésén, [16] nem segített a rend pedagógushiányának gyors felszámolásában. A gimnáziumok törvényes működtetéséhez, megfelelő számú szakképzett személyzet híján, még több külsős tanerőt kellett alkalmazni. [17] Ezt még fokozta az elsősorban a nagyváradi főgimnázium alsó osztályaiba beiratkozott gyermekek számának növekedése, [18] ami újabb (párhuzamos) osztályok [19] – az 1883. évi XXX. tc. 17. § által előírt – indítását, plusz óraszámot és/vagy pedagógus szükségsszerű alkalmaztatását jelentette (volna). [20] Mindezek ellenére az 1897. július 12. és 14. között tartott nagykáptalan kimondta, hogy ezentúl világi tanárokat csak ideiglenesen alkalmazzanak, legfeljebb három vagy öt évig, mert a rend remélhetőleg mihamarabb olyan helyzetbe fog jutni, hogy minden állást szakképzett rendi tanárral tud betölteni. [21]

A tudományegyetemre küldött rendi fiatalok elhelyezése „elég gonddal járt. Egyeseknek sikerült papi házaknál szerezni lakást és ellátást, de valamennyinek s egy helyen, nem. A »vita communis« életszabálya pedig ezt követelte.” [22] A helyzet megoldására az 1894. évi nagykáptalan július 11-i ülésén egy rendi tanárképző intézet budapesti vagy kolozsvári létesítését mérlegelve, az előbbi felállítása mellett döntöttek. [23]

A *Paedagogium* szervezeti és működési szabályzatát Benedek Ferenc prépost-prelátus 1894. július 26-án írta alá.[24] E „láthatatlan kollégium” számára a rend Gajzágó Manó táblabíró VIII. kerületi, Mária utca 29. sz. házának földszintjén és első emeletén bérelt szobákat.[25] A *Paedagogium* szeptember 1-i indulásakor kis közössége Fábry Emil kormányzóból és hét növendékből[26] állt. (Megjegyzendő, hogy Kunc Adolf [1841–1905] csornai prépost-prelátus [1884–1905] nem társult a testvérrend vállalkozásához, kanonok tanárjelöltjeit[27] az 1895. szeptember 22-én – átmenetileg a Kerkapoly-alapítvány budapesti, Csillag (ma: Gönczy Pál) utca 8. sz. házának második és harmadik emeletén – megnyílt világi internátusba, a Br. Eötvös József Collegiumba küldte, s fizetett érték fejenként 600 Ft-ot a teljes tanévre.[28])

1901-ben Takács Menyhért – a *Paedagogiumot* teológiai résszel kiegészítve és új, önálló épületben elhelyezve – létrehozta a *Szent Norbertről Nevezett Hittudományi és Tanárképző Intézetet*. [29] A Zerge (ma: Horánszky) utca 23. sz. alatti *Norbertinumban* a tanév 1902. szeptember 28-án[30] kezdődött 22 hallgatóval, közülük 5 volt csornai.[31] A már csak egy év jászóvári teológiát négy év budapesti egyetemi és rendi hittudományi tanulmányok követték.[32] A párhuzamos képzés pontos idő- és térbeli (órarendi) tervezést igényelt, s a növendékek igen nagyfokú fizikai, szellemi és lelki megterhelésével járt.[33] Az 1910/11-es tanévtől módosult a rendi hittudományi képzés jászóvári/budapesti időbeli és tartalmi megoszlása.[34]

Takács Menyhért (eredeti nevén: Takács Ferenc János) 1861. szeptember 3-án született Sátoraljaújhelyen, Takács János csizmadia és Stefancsik Mária gyermekeként. A rend kassai főgimnáziumában tanult, 1879-ben érettségizett. (Osztálytársa volt többek között Thomán [Thomann] István zeneszerző, Rakovszky Endre és gr. Sztáray Sándor politikus.) Oktatói – például Fábry Emil – hatására maga is a (szerzetes)-tanári pályára készült.[35] 1879. október 5-én lépett be a rendbe. 1884. július 6-án egyszerű fogadalmat tett, november 2-án[36] áldozópappá szentelték. Noviciátusát (1879–1880) követően a JHT növendéke (1880–1883). A kolozsvári tudományegyetemen klasszika-filológia szakos tanári (1886), majd 1891-ben a Kassán megjelent *A római elegikusok c. értekezésével* „bölcselettudori” oklevelet szerzett. Pedagógiai-filozófiai eszmefejlődésére elsősorban az ókori görög, római szerzők, illetve Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és Zasio prépost tanai hatottak.[37]

A rend rozsnyói (1883–1885) és kassai (1887–1898) főgimnáziumában latin, görög, magyar nyelvet, valamint irodalmat, történelmet, bölcseletet, egyházi és műéneket, a Jászóvári Prépostsági Főiskola Tanárképző Intézetében (1886–1894) klasszika-filológiát, nevelés- és oktatástant, a Kassai Állami Főreáliskolában (1896) latint, a Kassai Királyi Jogakadémián (1898–1900) bölcseletet oktatott. A kassai premontrei rendház főnöke és a főgimnázium igazgatója. (1898. augusztus 11. – 1900. április 14.) Királyi kinevezéssel utódlási jogú préposti koadjutor (1900. április 15-től), majd prépost-prelátus 1900. augusztus 12-től.[38]

Kultúrpolitikusként a Főrendházban (1901. március 12. – 1918. november 16.) a kisdedőví, a nép-, a polgári, a középiskolai, a felsőoktatási intézmények és tantervük megújításáért, tanszemélyzetük érdekében, illetve a tanító- és tanárképzés, valamint a tanfelügyelet témakörében szólalt fel.[39] A harmadik egyetem Kassán való felállítását javaslok mozgalmának kezdeményezője és vezetője (1900–1914).[40] Oktatáspolitikai, didaktikai nézeteit a rendi nagykáptalani üléseken, illetve a gimnáziumokban és a Norbertinumban tett hospitálásai alkalmával osztotta meg szerzetes-tanár társaival. A középiskolai reform időszerűségét szóbeli érettségizető elnökként szerzett tapasztalatai is alátámasztották.[41] 1911-ben, szakértelme elismeréseként, az Országos Közoktatási Tanács (OKT) másodelnökévé nevezték ki.[42] A testületben a korabeli magyar neveléstudomány központi személyiségével, az OKT alelnökével és tényleges szakmai irányítójával, Fináczy Ernővel dolgozott együtt.

1912. január 14-én gr. Zichy János miniszter leiratban kifogásolta, hogy a nagyváradi gimnáziumban alapvizsgázott tanárjelölt is oktat helyettes tanári minőségben. Minthogy ilyen egyén még önálló működésű gyakorló tanárnak sem alkalmazható, ezért a miniszter felkérte a prépostot, hogy megfelelő minősítésű tanerőt alkalmazzon.[43] Takács Menyhért ekkor határozta el, hogyha a jövőben alapvizsgás tanárjelölteket kényszerülne foglalkoztatni, okleveles rendi szaktanárokhoz fogja őket beosztani.[44] Az alább közölt, 1912.

szeptember 12-én született dokumentumot mind a vezető tanárok, mind a tanárjelöltek okítására szánta. Elmélete gyakorlati megvalósításának terepül az egységes keresztény szellemiséget, egyben a premontrei rendi tanárképzés megújítását szolgáló nyilvános gyakorló főgimnázium[45] felállítását (az 1914/15-ös tanévtől kezdve folyamatosan 1921. szeptember 1-ig) tervezte Budapesten,[46] amelyhez rendház és a környék római katolikus közösségét szolgáló templom is kapcsolódott volna.[47] Elgondolása végrehajtását az első világháború kitörése hiúsította meg.

DOKUMENTUM

Utasítások

a próbaéves és gyakorló rendi tanároknak[48]

A rendünk által képviselt kath. nevelés- és oktatásügy első és legfontosabb érdeke, hogy a nevelői és tanítói eljárás iskoláinkban az oktatás minden fokán szigorúan alkalmazkodjék a katolikus világnézet elveihez és minden ponton öntudatos, egységes és tervszerű legyen. Minthogy pedig a rendi tanárjelöltek tudományos képzése és paedagogiai művelése a világi tudományegyetem kebelében történik, ahol a katolikus világnézet uralma biztosítva nincsen, szükséges, hogy gyakorlati úton készíttessenek elő a rend tanítói hivatásának szolgálatára s megismerjék azokat a paedagogiai, didaktikai és methodikai elveket, melyeket lelkiismeretesen követniök kell, hogy a premontrei nevelés magasztos céljának minél jobban megfelelni tudjanak.

Ez a magasztos cél a katolikus egyház tanaiban rejlő szellemi kincseknek a nevelés és oktatás terén való gondos fölhasználásában áll.

A premontrei iskolák az egykori jezsuita iskolák történelmi örökösei s mint ilyeneknek az a feladatuk, hogy a jezsuita iskolák bölcs és tiszteletreméltó nevelési rendszerét kiegészítsék a haladó kor kulturigényeihez alkalmazkodó paedagogiával, hogy az állam által támasztott tan- és nevelésügyi követeléseket a katolikus világnézettel összhangzásba hozzák s az intelligens fiatal nemzedéket vallásossá és erkölcsössé, a katolikus önértékben erőssé, az emberszeretetben gazdaggá s hazafiságában önzetlenné néveljék.

Rendünk mai személyzeti viszonyai[49] nem engedik meg, hogy gimnáziumaink mellett tanári gyakorló iskolákat szervezzek. Ez a jövő feladata lesz. Ma az egyetemről hazakerülő rendi fiatalokat, mint önálló gyakorló tanárokat kell alkalmaznom már próbaéves tanár korukban. Ez a nehéz helyzet szükségessé teszi, hogy őket oly rendi szaktanárok vezetésére bízam, akik hosszú tanári gyakorlatukban nemcsak széleskörű szakismeretekre és paedagogiai ügyességre tettek szert, hanem a rend kettős hivatását mind jobban és jobban megismervén és megszeretvén kiválóan alkalmasak arra, hogy a fiatalabb nemzedék utának igazodjék s egy-egy előkelő premontrei tanár paedagogiai magas műveltségének és eszmegazdagságának birtokába jusson.

Már a folyó tanévre is – a mutatkozó szükséglethez képest – kijelöltem és megbíztam egy-két kiváló rendi tanárunkat azzal, hogy fiatalainknak a paedagogiában, didaktikában és methodikában vezetői legyenek s a jövőben – a jelzett szempontok által vezérelve – ez eljárásomat folytatni fogom.[50]

Tájékoztatóként részletesebben is megjelölve azokat a szempontokat, melyekhez fiatal tanári nemzedékünknek alkalmazkodnia kell, s amelyeket a vezető tanároknak épen úgy, mint a rendi tanártestületeknek szíves figyelmébe ajánlom.

I. Paedagogiai szempontok

A katolikus paedagogia eszményképe az Üdvözítő: az egész világ minden nemzeteinek mindenkori nevelője. Tanítása az evangélium, a keresztény paedagogusok kiapadhatatlan kincsesháza. Az első és főfeladat, hogy nevelő tanáraink lelke megteljen az evangélium kincseivel, mert csak ezek birtokában lesznek képesek tanítványaikat az Üdvözítőhöz, az emberi nevelés legvégső céljához vezetni. A tanárnak magamagát kell odaadni tanítványainak, amint azt Krisztus tevő és ez az odaadás a legtisztább emberszeretetet érzelmeinek kiárasztása mindazokra, akik az Üdvözítő nevében mint tanítványaink egybegyűlve vannak. Ez a legfőbb jó, melyet felebarátainknak adhatunk. „Bonum est diffusivum sui.”^[51] Ezt tanítja a keresztény bölcsélet és ez minden paedagogiának a kezdete és főelve. Szeretnünk kell tanítványainkat mind egyformán és válogatás nélkül, legyenek erősek, vagy gyöngék, szegények, vagy gazdagok, egy vagy több talentummal megáldottak és ez a szeretet kifogyhatatlan türelemben és szívjóságban nyilvánuljon mindenkor. A tanár, mint az egyház fölkelet papja álljon mindenkor tanítványai előtt s a maga ragyogó példáját állítsa föl az erkölcsi nevelés eszközéül. Az állandó nemes példa tiszteletet, szeretetet és hálás ragaszkodást vált ki a tanítványok szívéből. Ez a nemes példa a külső megjelenés, a beszédmodor és a cselekvés korrektségében nyilvánul.

Egy-egy papi tanártestületnek nincsen nagyobb dekóruma,^[52] mint hogy ha tagjai teljesen egyforma papi külsőben jelennek meg tanítványaik előtt; ha a rend habitusát^[53] – annak minden egyes tartozékát – minden önkényes változtatás nélkül viselik és tiszteletben tartják, ha külsejükben is a papi hivatásszeretet, szerénység és alázatosság uralkodik és száműzve van minden hiúság, minden divatszerecsőség, minden világiasság és mindaz, ami a paptanári állás komolyságával össze nem fér. A „Non sit notabilis habitus vester etc”^[54] elve paedagogiai elv is egyúttal s mind az aki tiszteletben tartja és követi, csak tisztelet [sic!] szerez magának általa, csak állását és rendjét becsüli meg.

Fiatal tanáraink figyelmét nem lehet elégszer arra irányítani, hogy ne engedjék magokat oly külsőségek által megvesztegettetni, melyeket a világ követ, hanem a rend és papi állásuk iránt való hűségüket kifogástalan egyházas megjelenésükkel is igazolják, mivel nemcsak tanítványaiknak, hanem minden komoly és művelt embernek, főleg pedig a katolikus közvéleménynek tiszteletét fogják kiérdemelni.

Ha már a külső megjelenés is paedagogiai nagy értéket jelent, nem kell hosszasan fejtegetnem, hogy a nemes külsőnek még nemesebb belső tartalom hordozójának kell lennie. Tanár csak művelt ember lehet, de különösen a paptanárnak kell művelt embernek lennie, aki a krisztusi szeretet hatalmával tanít és nevel. Ezt a műveltséget a rendi tanár beszédmodorában fejezi ki, amely minden mesterkéltiségtől menten finom, minden durvaságtól tisztán jóságos, minden szenvedélyességtől megkímélten szeretetreméltó kell hogy legyen. Az iskola szent hely, melynek falai között a templomi áhítathoz hasonló szent hangulatnak kell uralkodnia. A tanár ennek fenntartója és gondos őre, akinek bölcs tapintata a nevelés bensőségéből kizár minden ridegséget, minden idegbántó megfélemlítést, minden könyörtelen megtorlást. Az iskola nem javító intézet, amelyben a durvább fegyelmezés eszközei is használatba vehetők, hanem a természet egészséges rendje szerint fejlődő ifjak nevelő otthona, a hol az intés, dorgálás és fenytetés is a műveltség formái között alkalmazandó a felvilágosítás, helyesbítés, a jóvátétel, de soha sem az egyoldalú megtorlás szándékával. A vezető tanár gondja lesz az érvényben lévő Középiszkolai Rendtartás minden egyes pontját a vezetésére bízott gyakorló tanárnak megmagyarázni; az azokban rejlő paedagogiai szellemet megismertetni s rámutatni arra, hogy a Rendtartásban felsorolt és megengedett fegyelmezési eszközök alkalmazása is nagy tapintatot, óvatosságot és következetességet feltételez. A Rendtartás által meg nem engedett fegyelmi eszközökhöz nyúlni azonban soha sem szabad.

Az iskolai fegyelem fenntartásának legjobb eszköze az érdeklődést folyton ébrentartó, a tárgyhoz alkalmazkodó és gondosan előkészített tanítás. Ennek biztosítása mellett csend- és rendzavaró illetlenség nem fordul elő. Óvakodjék azért a tanár a tanulók folytonos figyelmeztetésétől és rendreutasításától, a sűrűn használt kifogásoktól és elégedetlen észrevételektől, mert az efajta zsémbelésnek nem figyelem, hanem únottság és általános figyelmetlenség lesz a következése.

A rendi tanár paedagogiai korrektsége leginkább tetteiben nyilvánul. Nemcsak az intézeti igazgatóknak, de a vezető tanároknak is hivatásos feladata, hogy a gyakorló tanárok paedagogiai cselekedeteit és egész magaviseletét bölcsen irányítsák. Ezek között legfőbb szerepe van a tanárok mély vallásosságának és papi buzgalmának. Vallási kötelességeinket nem szabad tehernek tekintenünk. E téren a tanár nem lehet eléggé pontos, eléggé példaadó. Mindazon isteni tiszteleteken és vallásos szertartásokon, ahol az ifjuság testületileg jelen van, minden tanárnak jelen kell lenni kivétel nélkül; csak betegség, vagy más nagyon komoly akadály mentheti fel a paptanárt ezektől, közönséges elfoglaltság, vagy kényelmi szempont soha. Az elmaradozás, vagy az isteni tiszteleteken való közömbös, áhítat nélküli részvétel nemcsak a tanuló ifjúságra, hanem a kath. közönségre is destructív hatással van. Tanítói és nevelői munkánk egész folyamatában papi jellegünknek és vallásos érzületünknek kell előtérben állania, e nélkül nincs mit keresnünk a katolikus paedagogia munkásai között. Az intelligencia, a tudás, a kultúra a keresztény paedagogiának nem végső céljai, hanem eszközei csupán, hogy velök és általok igazi jellemeket, becsületes, jó keresztényeket nevelhessünk Istennek és hazának.

Minden rendi tanár készséggel vesse magát alá igazgatója vezetésének és rendelkezésének s a testület közös munkájából derekasan vegye ki a maga részét. A tanácskozmányokon^[55] igyekezzék okulást szerezni, a maga tapasztalatait és véleményét szerény és udvarias formában adja elő. A maga felfogását készséggel rendelje alá egy magasabb és sok tapasztalaton alapuló testületi korrekt felfogásnak. Legyen a tanártestület rendi közszellemének okos és szerény képviselője. Ápolja a tiszta és önzetlen kartársi érzületet felsőbbbsége iránt való engedelmes ragaszkodással, az idősebbek őszinte tiszteletével, az egykorúak megbecsülésével.

Iskolai kötelességét teljesítse mindenki példás pontossággal. Kötelességtudásra csak az képes nevelni, aki lelkiismeretes és kötelességtudó. Alkalmazkodjék mindenben az intézeti rendhez, hogy a tanártestület közös munkája az erkölcsi nevelésnek kiapadhatatlan erőforrása legyen.

A tanártestület reprezentatív szerepében készséggel osztozzék s ne vonja ki magát sehonnan, a hol a rendi testületnek ünnepélyesen kell megjelenie. Rendtársainak irodalmi és tudományos tevékenységét buzgó érdeklődéssel támogassa. Ott legyen mindenütt, ahol a rend tekintélyének, egyházi és tudományos jó hírnevének, társadalmi megbecsültetésének fokozásáról van szó. Ez önmagunk és társaink megbecsülésének elengedhetetlen postulatuma.^[56]

A szülők s a tanügy iránt érdeklődőkkel szemben legyen előzékeny, türelmes és udvarias. Ne engedjen meg magának diktátori hangot senkivel, még a tudatlanokkal szemben sem, hanem a papi szív jóságával adjon felvilágosítást és megnyugtatót mindazoknak, akik feléje fordulnak és jóakarátát kérik. Soha senkit ridegen el ne utasítson, hanem teljesítse készséggel mindazt, amit a paedagogiai bölcsesség sugal s amit az igazság és messzemenő méltányosság határai között megtenni lehet.

A tanulók érdemosztályozásának^[57] paedagogiai nagy jelentőségére különösen felhívom a rendi tanárság figyelmét. Az érdemosztályozás a jutalmazásnak, vagy büntetésnek legkényesebb, legtöbb tapintatot, bölcs megfontolást, atyai szeretetet és jóságot igénylő eszköze. Nem közönséges igazságszolgáltatásról van szó, mint a minőben a bíró részesíti a jogkereső feleket, hanem oly igazságos ítéletről, melyet a szeretet fórumán hirdetnek ki s a melytől az ifjú jövője és netán boldogsága függ s amely a tanintézet iránt való bizalomnak s a tanársághoz ragaszkodó fiui szeretetnek és hálának egyik fontos biztosítéka és erős kapcsa. A tanuló ifjuság maga a legszigorúbb kritikusa az érdemosztályozásban nyilvánuló tanári igazságszolgáltatásnak s míg az abban tapasztalt méltányosságot szeretettel fogadja, addig a megtorló, fenyítő, talán túlszigorú és a tanulók

megalázásának jeleit magán viselő osztályozásban ellenséges indulatot lát, melytől remegnie kell a helyett hogy a fiui szeretetnek és hálának érzelmeit költené föl benne. A tanári tekintélyt az osztályozás szigorával fönntartani nem lehet. A leghelyesebb paedagogiai elv az, hogy egyrészt ne kényeztessünk el senkint [sic!] meg nem érdemelt dicsérettel; ne adjunk senkinek jobb osztályzatot, mint vele egyforma szellemi értékkel bíró társainak, másrészt elégtelen osztályzattal csak azokat sújtsuk, akik taníthatatlanok, akikkel szemben minden tanári szorgalom, minden buzgó jóakarát és paedagogiai ügyesség eredménytelen maradt. Egyébként legyünk mindenki iránt egyformán méltányosak az uni iustum, alteri aequum[58] jogelve szerint.

Minden paedagogiai eljárásnak zsinórmértékül szolgáljon Quintilianusnak klasszikus tanítása: „Pueris debetur maxima reverentia”. [59] Vajha akként sikerülne minden tanítványainknak erkölcsi nevelése, hogy közöttök és iskoláink között egy-egy élet tartamára kiható szellemi kötelék létesülne, melyet a kölcsönös szeretet szálai tesznek erőssé és elszakíthatatlanná.

II. Didaktikai szempontok

Mínt hogy a tanítás mindenestől az értelmi, érzelmi és erkölcsi nevelés szolgálatában áll, szükséges, hogy annak intézése mindenkor a keresztény paedagogia elveihez alkalmazkodjék. Egy-egy osztálynak a tanárai csak akkor érhetnek el paedagogiailag értékes eredményt, ha együtt munkálkodnak s a tanításban soha sem állanak egymástól elszigetelten. Ha a tanári munka összhangzatos és egységes s ha minden ízében paedagogiai színvonalon áll, a jó eredmény biztosítva van. Szíveskedjenek a vezető szaktanárok a gondjaira bízott kezdőket mindenekelőtt az együttműködő tanárokhoz való illeszkedésre s a tananyag célszerű és a többi tanárokéhoz alkalmazkodó felosztására szoktatni. Az első szabály, hogy a tanár a tanítandó tananyaggal túl ne terhelje tanítványait; keveset, de világosan és jól tanítson s a feldolgozott anyagot minél több tanulótól számonkérni igyekezzék. Szükséges, hogy a tanár a középiskolai tanítástervet jól ismerje, még pedig nemcsak a maga szaktárgyára, hanem az összes középiskolai disciplínákra vonatkozólag. A vezető tanárok dolga lesz fiatalabb kartársaikat ebbe bevezetni, hogy az összes középiskolai munkaanyag képlete mindenkor lelki szemeik előtt álljon. Az ő dolguk lesz megmagyarázni azt is, hogy mennyi az a tananyag minimum, melyet egy-egy órában földolgozni kell s mennyi az a maximum, melynél többet fölhagyni nem szabad. Legyen gondjuk a vezető uraknak arra is, hogy a gyakorló tanárok előzetesen át tanulmányozzák a bevezetett tankönyveket s világos áttekintésük legyen a tananyag egész komplexumáról, mielőtt a tanításhoz hozzá fognának. Különítsék el a lényeges tudnivalókat a kevésbé lényeges és glosszális ismeretektől. Határozzák meg előre, hogy mit kell betanítani könyv nélkül és szóról-szóra s mit csupán értelem szerint. Állapítsák meg hétről-hétre a tárgyalandó tananyagot s jelöljék meg az előírányozandó írásbeli dolgozatok tárgyát. Figyelmeztessék fiatal tanárainkat, hogy az írásbeli dolgozatok kijavításánál és megbírálásánál a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel járjanak el s a dolgozatokban mutatkozó hibákat tanítványaikkal megbeszéljék és a fokozatos haladást biztosítsák. Az írásbeli dolgozatoknak az osztályozásnál döntő szerepet ne engedjenek, mert azok gyakorlatok csupán, amelyekből a szaktanár a tanulók ismeretkörében mutatkozó hiányokról tartozik meggyőződni s e hiányok pótlásáról esetről-esetre gondoskodni. A hibátlan dolgozatok felolvasása és nyilvános megdicsérése igen ajánlatos, mert egy egészséges iskolai amulációnak [60] alapjául szolgál.

Minden hónap végével egy-két órában tartsanak összefoglaló ismétlést, hogy a már feldolgozott tananyag ismerete felfrissíttessék s szerves összefüggésbe jusson a tárgyalandó új anyagrészekkel.

A könyv- és szertárőrök tegyék hozzáférhetőkké gyűjteményeiket fiatal kartársaiknak és legyenek azon, hogy mindegyikök megismerje, megkedvelje és használni tudja az intézet szellemi vagyonát. A természettudományok tanárai bizonyára készséggel fogják bevezetni a kezdő tanárokat a gondjaikra bízott taneszközök és egyéb tudományos műszerek, gépek, kísérleti szerek [61] stb. ismeretébe és használatába, ha viszont a fiatalság részéről odaadó érdeklődést, a tanulásra és tapasztalatszerzésre mindenkor kész szerény

magatartást és szorgalmat [...] tapasztalnak. Kívánatos, hogy az a szakműveltség, amely egyes kiváló rendi tanerők birtokában van, magára a rendi fiatalságra is kiterjessze a maga áldásos hatását, fokozza a tudományszeretetet és tanulási kedvet és megerősítse a fiatalabb nemzedék hálás ragaszkodását azokhoz az érdemes rendi tanférfiakhoz, akiknek nyomába lépni, szellemi örökösévé lenni hivatva van. Csak így jöhet létre a rendi életpályán és a társházi életben annyira szükséges [...] viszony, mely tanártestületeink ethikai értékét is növelni fogja s – ami a legfőbb – a rendi társas élet közszellemét magas színvonalra emeli. Fölvívom ennél fogva a házfőnök-igazgató urak figyelmét arra, hogy az intézeteikhez érkező fiatal rendi tanárokat ebbe az irányba tereljék és folytonos lelkes tevékenységre buzdítsák, nehogy magukra maradván tanácstalanul álljanak s tisztán egyéni természetüket és személyes hajlamukat követvén minden terv és célszerűség nélkül dolgozzanak és talán akarataik ellenére is oly irányba terelődjenek, amelynek követése sem nekik, sem szeretett rendünknek javára nem szolgál. A házfőnök-igazgató urak szeretetteljes gondja lesz óvni rendi fiatalságunkat, hogy a tudomány-egyetemen szerzett ismeretekben el ne bizakodjék s magát ismerni és szerényen értékelni nem tudván hamis önérzettel, senki által nem vezetett, nem tájékoztatott és kellőképpen nem mérsékelt módon haladjon előre s esetleg egy oly idegen és veszedelmes világnézet birtokába jusson, mely sem az egyház szellemével, sem a rend hivatásával, sem a komoly tudományossággal össze nem fér. Ily megtévesztő szellemi irány sok van a világi életben és sokakat megtántorít, még a jobbak közül is, ha kellő gondviselés nem kíséri fiatalkori önművelődésüket. Egy-egy tanítórend egészséges közszellemére nem lehet eléggé ügyelni, mert a kellő gondosság elmulasztása s a fiatalság magára hagyása kiszámíthatatlan károkat vonhat maga után. Viszont nincs megnyugtatóbb tudat és egy becsületesen betöltött rendi életpályának nagyobb elégtétel, mint látni egy egészséges és korrekt irányban fejlődő fiatal rendi nemzedéket, amelyre szellemi javainkat átruháztuk és megtanítottuk arra, hogy hivatásának teljesítésében boldog legyen, magának és rendjének tiszteletet szerezzen s öntudatos tényezője legyen annak a becsületes törekvésnek, amely a magyar kulturát minden hozzá tapadó szennytől és méregtől megtisztítani, fölmagasztosítani s e nép boldogságának eszközévé tenni iparkodik. Csak ily önzetlen törekvésen lehet Isten bőséges áldása.

Nem szükséges hangoztatnom, hogy a vezető tanár urak hívják fel a gyakorló tanárok figyelmét mindazokra a szaklapokra és tudományos folyóiratokra, melyek az ő szakmájukra vonatkoznak s amelyek szorgalmas olvasása elengedhetetlen mindazoknak, akik a tudománnyal haladni akarnak. Így tehetnek szert bibliografiai ismeretekre is s meggyőződhetnek a tudományos élet minden mozgalmáról. Így kaphatnak kedvet magok is önállóbb irodalmi működésre. Buzdítsák őket, hogy a szakmájukat érdeklő tudományos egyesületeknek tagjai legyenek, szakmunkákra áldozzanak s lassankint egy szép kézikönyvtárt szerezzenek maguknak, amely a tudományos embernek legfőbb büszkesége és öröme.

Igen hasznos dolog, ha a tanárság érdeklődik a tanuló ifjúság öntevékenysége iránt. Minden intézetben van önképzőkör és más szakkörök. Meg kell nyernünk a fiatalabb tanári nemzedéket annak, hogy az ifjúságot ebben a munkájában is szeretettel kísérje és támogassa. Egészen más oldalról ismeri meg a tanár az ifjút, ha öntevékenységet figyelemmel kíséri s örömmel fogja tapasztalni, hogy miként fejlődik judiciuma[62] s hogyan gyarapodnak ismeretei, mikről az iskolában nincs alkalom meggyőződni. Fontos paedagogiai érdekek fűződnek ilyformán ahhoz, hogy az egész tanári kar támogassa az önképzést ide értve a Mária egyesületek[63] neve alatt működő hitbuzgalmi és önképző társulatokat is, amely utóbbiak nemcsak tanuló ifjúságunk katolikus önérzetének és jellemének megerősítésére kiválóan alkalmasak, hanem módot nyújtanak arra, hogy tanulóink a keresztény művelődés eszközeit, jelesül a kath. szellemű irodalmat megismerjék, szeressék s művelődésük legmegbízhatóbb eszközének tekintsék.

Didaktikai szempontból nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a gyakorlati életszabályt, hogy minden tanár minden tanórára kellően elkészülve menjen; a tanítandó anyag minden részletét pontosan ismerje; alkalmazkodjék a tankönyvhöz; azon lehetőleg könnyítsen s ha kell rövidítsen; a leckét tollba ne mondja s ne kívánja, hogy a tanulók az elődást [sic!] lejegyezzék, óvakodjék az ú. n. egyetemi módszertől; tartson mindennap kikérdezést, még pedig úgy hogy minél több ifjút feleltessen s az oktatás eredményét ne a tanári kalkulus-könyvvel,[64] hanem a tanulók szorgalmának és érdeklődésének állandó ébrentartásával ellenőrizze. Terv és előkészítés nélkül ne tegyen semmit, s minthogy nem is lehet tervtelen, pongyola és elő nem készített

tanítással eredményt elérni. A jó tanítás nem közönséges mesterember munka, hanem valóságos művészet, amely egész embert, paedagogiai meggyőződést, fegyelmezett gondolkodást és emberszerető jó szívet feltételez.

III. Methodikai szempontok

Legtöbb munka vár a vezető tanárra a módszeres eljárás megismertetése dolgában, amelynek elméletét megtanítani nem nehéz, de a gyakorlatába belejönni művész-feladat. Ezt inkább éreztetni lehet, mint megtanítani, ügyes példaadással rávezetni inkább a tanítás iránt fogékony lelkeket, mint elveket állítani föl, melyeknek gyakorlati alkalmazásában folytonos nehézségekre bukkanunk. Ezzel szemben azonban az is tagadhatatlan, hogy a tanítói és nevelői rátermettség is megformálható ethikai tulajdonság az arra fogékony és hivatásszerető lelkekben. A vezető tanár ügyes és tapintatos közrehatása tehát csak áldásos lehet ebben a tekintetben. Az első teendő, hogy e gimnáziumi Utasítás-t ismertesse meg úgy általánosságban és részleteiben oly módon, hogy annak minden pontját felolvasva világítsa meg azokat a paedagogiai intenciókat, melyek az Utasítás kibocsátásának tulajdonképeni célját teszik. Ezekhez a fejtegetésekhez fűzze hozzá a maga tapasztalatait s ismertesse meg azokat az ügyes methodikai fogásokat, melyek alkalmazásával a nehezebb feladványokat is lehetőleg könnyen meg lehet oldani. Vezesse rá a gyakorló tanárt, hogy szaktárgyainak a methodikáját biztosan kezelje s tanító eljárását a tanulók átlagához és ne a legjobbhoz, vagy leggyöngébbekhez alkalmazza. Tekintse tantárgyát olyan paedagogiai eszköznek, mely az értelmi erőt növeli és az erkölcsös jellemet megszilárdítja, épen azért öntudatosan és minden gonddal azon legyen, hogy tanítása a katolikus világnézet megingathatatlan alapján álljon s őszintén vallásos szellemtől áthatott legyen.

A hitoktatás katechatikus módszerrel végzendő, különösen az alsó fokon. A felsőbb osztályokban is nagy haszonnal alkalmazható, mert a hit anyagának a megismerését könnyűvé teszi, a hitágazatok megértését s az azokhoz fűzött egyházi tanításoknak, parancsoknak és tilalmaknak a vallásos lelkiismeret javára történendő elsajátítását biztosítja. Az a fődolog, hogy a hittanár biblikus is legyen, aki a szent iratokat, főleg az evangéliumot az érzelmi nevelés javára értékesíteni, az ifjú lelkek tiszta áhítatát fokozni, hitbuzgó és igaz katolikus jellemeket nevelni képes. A részletes utasítás a magyar püspöki kar által kiadott tantervhez fűződik, itt csak annyi a megjegyezni való, hogy ha valamely tantárgyat, úgy legelső sorban a hittant kell minden didaktikai nehézségtől megszabadítani, hogy az a hittani óra a tanulóknak nem félelme, hanem várva várt öröme és boldogsága legyen.

A heti exhortációk,[65] szentgyakorlatok, a gyakori sz.[ent]gyónás és áldozás, a bérmálás szentségének felvételére vonatkozó előkészítés, a Mária-Kongregációk, esetleg más vallásos társulatok szervezése és vezetése ugyancsak a magyar püspöki [sic!] által kiadott utasítások szerint végzendő. A hittevér[66] buzgalmát minden rendi tanár követni és támogatni köteles. A mennyiben egy-egy rendi intézetben a hitoktatást többen is végzik, az ifjúság lelki atyjának – a hittanórákon kívül – a vallásos vezetés, elrendezés és külső fegyelmezés is hivatali kötelessége. Ő jogosítva van – a tanórákon kívül – minden osztály katolikus tanulóival érintkezni, őket összehívni, Mária-egyesületben szervezni, az egyházi körmeneteken és más nyilvános ájtatosságok alkalmával elhelyezni és vezetni; a templomlátogatást s általában a vallásos kötelességek teljesítését az osztálytanárok segítségével ellenőrizni. Gondosan ügyeljen arra, hogy e paedagogiai eljárása ne viselje magán a más tanárok fegyelmi jogkörébe való avatkozás jellegét, viszont a többi tanárok, akár teljesítenek hitoktatást, akár nem, legyenek mindenben az ifjúság lelki atyjának segítségére, aki nem előljárójuk, de gimnáziumaink hivatása legmagasztosabb részének, a katolikus nevelésnek első intézője és felelős őre.

Kérem az igazgató urakat, hogy nemcsak a gyakorló tanárokat hanem általában az összes intézeti tanerőket a főgimnázium lelki atyjához való eme kapcsolatra állandóan emlékeztetni szíveskedjenek.

A nemzeti tárgyak tanításának módszerére igen részletes felvilágosítást nyújt a Gimnáziumi Utasítás. Itt csupán két pontra kell kiterjeszkednem:

I. A képzőművészetek, illetve azok főbb remekeinek ismertetése során a legnagyobb gond a renaissance korszak művészeire és alkotásaikra fordítandó. Ne felejtsek el szaktanárink minden egyes alkalommal rámutatni arra, hogy az egész klasszikus kor képzőművészetének új életre keltése és tovább fejlesztése, az esztétikai ízlés megnemesítése, az építészetnek, szobrászatnak és festőművészetnek páratlan áldozatkészséggel való pártolása, a műemlékek konzerválása s a legremekőbb képzőművészeti stílusoknak az egyház szolgálatában való állandósítása, az egyházi iparművészet megteremtése; a zene, költészet és az egész világi kultúra haladásának biztosítása, legfőképpen – mondhatni – egyedül a kath. egyháznak és pápaságnak az érdeme, melyért az egész művelt világ csodálatát és hódolatát vívta ki magának.

II. A reformáció tanításánál terjeszkedjék ki a szaktanár az egyház igazainak megvédésére s rendre cáfolja meg azokat a tendenciózus állításokat és ferdítéseket, melyekkel az egyház ellenségei a katolicizmust támadni szokták. Tagadhatatlan, hogy a kath. egyháznak a mai időkig kinyúló bajai voltaképpen a reformációval kezdődnek, de ezekkel szemben védelmére szolgál a történelmi igazság, melyet szaktanárainknak jól kell ismerni és ügyesen fölhasználni.

A nemzeti tárgyak tanításánál általában az a fődolog, hogy a tanár ékesszólóan és a megingathatatlanul tiszta meggyőződés erejével neveljen vallásosságot és hazaszerelmet, tartózkodjék minden elfogultságtól s a történelem filozófiájának alapjára helyezkedve s a mostani politikai élet mozgalmainak taglalását gondosan kerülve a múltból vonjon pragmatikus tanulságokat egy jobb jövőre. Ezt a tudatos célt kell megismertetnünk az utánunk következő fiatalabb tanári nemzedékkel.

A nyelvtanítás maga jó olvasmányok alapján az inductív módszer alkalmazásával végzendő. Jó irodalmi oktatást csak úgy remélhetünk, ha már az alsó fokon megtanítottuk tanítványainkat a jó olvasásra, nyelvünk grammatikai szerkezetének ismeretére, a hibátlan helyesírásra s a világos és értelmes fogalmazásra.

A jó tanítás kiegészítőjéül szolgál a tanulók magánolvasmányainak kiválasztása és gondos ellenőrzése is.

A klasszikus nyelvek tanításánál manapság mutatkozó eredménytelenség egyik oka a tanárképzésben, a másik a tanítás rendszerében keresendő. Ezekkel szemben azon kell lennünk, hogy fiatal filologusaink minél szélesebb körű olvasottságra tegyenek szert, ismerjék és szeressék az auctorokat,[67] gyakorolják magokat a folyékony latin beszédben és sajátítsák el a görögben a kifejezési könnyedséget. Ilyforma készületséggel garanciát fognak nyújtani arra, hogy tanítványaikkal a klasszikus nyelveket és azok irodalmát megkedveltetik s szép eredményt fognak felmutatni.

Szakítani kell a grammatikai módszer nehézségeivel s beszéltető, retrovertáló és extemporizáló módszerrel[68] kell az ifjakat a klasszikus nyelvek nehézségének legyőzésére vezetni. Remélhető, hogy mielőbb direkt módszert használhatunk a latin nyelv tanításánál hivatalos előírás szerint is. Ehhez közeledik a ma közismert Liber Sexti,[69] melyet a vezető tanár urak különös figyelmébe ajánlok. Többiben az állami utasítás szolgál irányadóul.

Az élő nyelvek közül – a hazain kívül – csak a németnek van szerepe a gimnáziumi rendes tanulmányok között. Ennek tanítására csak egy rövid utasítás van: folytonosan németül beszélni tanítványainkkal s legyőzni a magyar ifjak idegenkedését a némettől e világnyelv kultúrhatásának élénk feltüntetésével. Az Utasításokhoz egyébként hozzáadni való nincsen.

A filozófiával foglalkozó tanárok legyenek kiváló figyelemmel a keresztény scholasztikusokra és szeretettel mélyedjenek el Aquinói Sz.[ent] Tamás bölcséletének tanulmányozásában. Ha tanulmányaikat ezen az alapon kezdik, nem fognak meginogni semmiféle divergens[70] bölcséleti irány behatása alatt s a keresztény

bölcsélet fegyverzetével minden tarthatatlan elmélet tévelyeitől magokat és másokat megvédeni képesek lesznek. A vezető tanárok szíveskedjenek a fiatalabb tanárokat a ker. bölcsélet nagy paedagogiai hasznára figyelmeztetni kiemelve, hogy iskoláinkban a bölcséleti előtan paedagogiai haszonnal csak a keresztény bölcsélet szellemében tanítható és tanítandó.

A mathesis[71] észművelő hatása minden tanulóra egyformán kiterjesztendő. Tény dolog az, hogy némely tanulók – akik máskülönben értelmesek – a mennyiségtan iránt fogékonysággal nem bírnak. Vagy alapismereteik hiányoznak, melyek pótlásáról a szaktanárnak gondoskodnia kell, vagy magában a folyó tanításban van a nehézség, melyet a tanárnak magának kell belátni és eloszlatni. A matematika tanítása sok türelmet igényel akár csak a zene s ha ez a türelem a tanárban megvan minden nehézség elhárítható. Ne öleljen fel a tanár egy-egy órában sok anyagot, dolgozza és dolgoztassa fel nyugodtan és lassan az egyes műveleteket s a vele együtt dolgozó ifjaktól ugyanazon órában kérje számon azt, amit tanított. Ha a fiatal tanárok a deductív matematikai módszer nyugodt alkalmazását megszokják, általánosságban igen szép eredményt fognak elérni. A vezető tanár ennek bemutatása végett hívja meg a fiatalabb kartársakat a saját osztályába s ily módon ismertesse meg a mennyiségtan sikeres tanításának gyakorlati módszerét.

A természettudományok tanításának demonstratív módszerét, s a gyakorló tanárok bevezetését e tantárgyak praktikus kezelésébe, már a didaktikai szempontok alatt kifejtettem. Ismételtelen kell hangsúlyoznom, hogy jó szaktanár az exact tudományokban csak az lehet, aki a muzeális gyűjteményeket jól ismeri s azokkal szeretettel és ambícióval foglalkozik. A szemléltető eszközök összegyűjtése, valamint a kísérletek előkészítése gondosságot és szorgalmat igényel. A tanulók a szép demonstrációk alapján megszeretik az egyes reál tárgyakat és azokért lelkesednek. Ezt a készséget az ügyes tanár a paedagogiai sikerek biztosítására használja föl. Az így szerzett ismeretek készítik elő az ifjúságot a gyakorlati életre és megtanítják a természettudományi gondolkodásra. S épen ez a körülmény olyan methodikát feltételez, amely a reáltárgyak tanításának ethikai célját folytonosan szem előtt tartja. Midőn tehát tanítványainkat a közönséges tapasztalás fölé emeljük s velők a természetet akár geológiai és geográfikus elrendezésében, akár mechanizmusában, physikai tüneményeiben, akár pedig állat- és növényvilágában megismerteni törekszünk, ahhoz is hozzá kell őket szoktatnunk, hogy mindezeket a természet Ura ajándékainak tekintsék, s a természet eddig kifürkészett titkaiban Isten véghetetlen bölcsességét lássák elrejtve; továbbá hogy mindeme nagyszerűségekért nem magát a természetet, hanem annak Alkotóját [sic!] csodálják. Tanításunk minden vonatkozásában éreznünk és éreztetnünk kell, hogy tanítói hivatásunk az ifjú lelket praktikus ismeretekkel gazdagítva az isteni mindenhatóság közelébe vinni s ezen a magas erkölcsi színvonalon állandóan megtartani. Aki ezt tenni elmulasztja, az kiszolgáltatja a hívő és istenfélő ifjúságot a naturalizmus lelki rombolásainak s közömbös munkájával nem paedagogiai hasznot, hanem helyrehozhatatlan kárt csinál.

Még egyszer kívánom e helyütt, tanártestületeink figyelmét fölhívni; arra t. i. hogy az iskolai könyvek megválasztásánál nagyon elővigyázók legyenek és minden egyes tantárgynál – kivétel nélkül – jó és megbízható katolikus szerzők munkái után nézzenek. Az egyház ellenségeinek dolgait pedig az intézet periferiáján egyáltalában meg ne tűrjék.

Ezzel ajánlom jelen paedagogiai új utasításaimat mindnyajok buzgóságába és szeretetébe.

J.[ászóvár] 1912. szeptember hó 12-ikén

TM. [Takács Menyhért]

[1] Erre utal az is, hogy Takács Menyhért a kézirat utolsó sorában az „utasítás” szó helyett először a „fejtegetés” kifejezést írta.

[2] „Szent Norbert [1080 k.–1134] és utódai, elsősorban Bold. Hugó [1093–1164] premontrei apát a rend eredeti fő foglalkozásává a hivatásos, plébániai pasztorációt tették, a szerzetesi életmód szigorúságát és egyöntetűségét pedig monachális szabályok és centrális rendi hatalom életbeléptetésével biztosították. Ezáltal lett a premontrei rend tulajdonképpen [sic!] az első, szigorú értelemben vett szerzetes-kanonok renddé.” Hermann Egyed: Ciszterci Charta charitatis, premontrei statutumok, domonkos constitutiók. In: *Theologia*, 1940. 1. sz. 31. p. Középkorai oktatással a jezsuita rend feloszlatása (1773) után, annak rozsnói gimnáziumát átvéve, kezdtek foglalkozni.

[3] Az alábbi intézményekről van szó: rozsnói (1778–1787, 1810-től); nagyváradi (1808-tól); lőcsei (1811–1851); kassai (a rendnek visszaállításakor először az ungvári gimnáziumot szánták, de e helyett 1802. július 20-án a kassait kapta, mely 1811-től működött régi épületében, 1853-tól idegen nemzetiségű tanárokat alkalmaztak benne; 1861-től ismét a premontreiek oktattak itt); eperjesi (1853–1861). A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára. Történeti bevezetéssel. 1802–1902. Bp., 1902. 44., 209., 210. p. (továbbiakban: Jubileumi névtár, 1902.)

[4] Jubileumi névtár, 1902. 61. p.

[5] Jubileumi névtár, 1902. 211., 212. p. Megjegyzés: Minden idézett szöveget (az esetleges helyesírási hibákkal együtt) betűhíven közlök.

[6] Például az 1803. augusztus 2-i helytartótanácsi leirat a tananyagot határozta meg. Az 1808. május 10-i rendelet bizonyos feltételek mellett megengedte a tanítórendeknek a filozófiai tanulmányok magánúton, s nem egyetemen való végzését. Az 1817. szeptember 9-i rendelet értelmében a növendékek intézeti tanárainak egyetemen, nyilvános szigorlaton szerzett törvényes képesítéssel kellett rendelkezniük, s csak az előírt tankönyveket használhatták. Jubileumi névtár, 1902. 65., 66., 72. p.

[7] Ezt Takács Menyhért 1901-től a hittudományi doktori cím megszerzésével szigorította tovább. Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony, továbbiakban: SNA.) X. B. I. 1. (= Premonštrátska prepozitúra Jasov Registratúra Spisy škatuľa číslo, továbbiakban: PrJ. škč.) 151. fől. 322.

[8] Az 1849. szeptember 15-én kiadott Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich értelmében rendes tanárok csak azok lehettek, akik az állami vizsgálobizottságok valamelyikénél tanári képesítést szereztek. Ennek hatályát az 1849. november 6-i rendelet terjesztette ki Magyarországra (ideiglenesen), az 1850/51-es tanévtől.

[9] A tanítórendek folyamatosan kapták ezeket – a gyakran fenyegetésektől sem mentes – „felhívásokat”. Az osztrák kormány iránti ellenszenv miatt a bencések egyetlen jelöltet sem küldtek, a ciszterciek és a jászóvári premontreiek néhány növendéket. Zoltvány Irén: Főiskolánk a hazai tanárképzés szolgálatában. In: A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve az 1910–1911-diki tanévre. Pannonhalma, 1911. (továbbiakban: PFFÉ, 1911.) 9. p. Az 1854-ben szervezett bécsi nyári szünidei oklevélszerző tanfolyamon végzett Benedek Ferenc (1826–1900), későbbi jászóvári prépost-prelátus (1893–1900). Jubileumi névtár, 1902. 200. p.

[10] Cséplő Péter, Fridrik Dezső, Károly Gy. Hugó, Makróczy Gábor, Nátafalussy Kornél, Stöhr Szilárd. Mindnyájan tanítás mellett, magánúton készültek fel. Jubileumi névtár, 1902. 200. p.

[11] Így szerezhették Károly Irén, Eötvös Loránd későbbi munkatársa 1880-ban bölcsészettől és fizikából oklevelet a kolozsvári tudományegyetemen.

[12] A magyarországi katolikus szerzetes rendek főnökeinek memoranduma. Egyházi tudósítások. Bp., jan. 7. In: *Religio*, 1882. 3. sz. (január 11.) 23., 24. p.; 4. sz. (január 14.) 30., 31. p.; A magyarországi tanító szerzetesrendek főnökeinek észrevételei és ohajai a közélet tanodai törvényjavaslat azon szakaszait illetően, melyek őket közelebbről érintik. In: *Religio*, 1882. 4. sz. (január 14.) 28–30. p.; 5. sz. (január 18.) 36–38. p.; 6. sz. (január 21.) 43–45. p.; Az *Országos Középkorai Tanáregyesület Közlönye*, 1881–1882. 9. sz. (január 1.) 288–293. p.

[13] Az 1881. évi szeptember 24-ére hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának Naplója. I. köt. Bp., 1883. 424–432. p.; PFFÉ, 1911. 18. p.

[14] Takács Menyhért: A jászóvári premontrei kanonokrend. Tanító-rendjeink és a magyar iskolaügy. IV. In: *Magyar Középkor*, 1909. 5. sz. (május 15.) (továbbiakban: Takács, 1909.) 282. p.

[15] A középiskolai hittanárképzés a rend jogában állt. A vizsgabizottságot az 1885. évi július 15-i rendnagyi gyűlés alapította. A Tanárképző Intézetben az *egyetemi tanulmányokra felkészítés céljából* magyar összehasonlító nyelvészetet és irodalmat, bölcsélettant, magyar és egyetemes történelmet, klasszika-filológiát, matematikát, fizikát, gyorsírást és nevelést *oktattak, kiegészítve ezt később vegy- és természettannal, földrajzzal és német nyelvvél.*

[16] A tanítórendek 1881. évi memorandumában már megfogalmazott javaslatot részben magáévá téve elfogadta és beszámította esetükben a tanárképzés idejébe a befejezett hittudományi tanfolyam négy évét, s a kötelező egyetemi kurzus idejét a bölcsész tanárjelöltekénél két, a többiekénél három évben szabta meg.

[17] A tanárok felekezeti és világi megoszlása a rendi gimnáziumokban 1883-ban és 1894-ben: Rozsnyó: premontrei 46,7% (1883), 35,7% (1894), egyházmegyei: 33,3% (1883), 28,6% (1894), világi: 20% (1883), 35,7% (1894); Nagyvárad: premontrei: 80% (1883), 85% (1894), görög katolikus: 5% (1883), 5% (1894), világi: 15% (1883), 10% (1894); Kassa: premontrei 80% (1883), 78% (1894), világi: 20% (1883), 22% (1894). A Rozsnyói Kath. Főgymnásium Értesítője az 1882/83-dik tanévről. Rozsnyó, 1883. 46., 47. p.; Uo., 1894. 17., 18. p.; A Prémontrei Kanonok-rend Nagyvárad Kath. Főgymnásiumának Értesítője az 1882–83. tanévről. Nagyvárad, 1883. 59–61. p. (továbbiakban: Értesítő, Nagyvárad.), Uo., 1894. 64–66. p.; **A Jászóvári Prémontrei Kanonokrend Kassai Főgymnásiumának Évi Jelentése az 1882–83. tanévről. Kassa, 1883. 32–34. p. (továbbiakban: Jelentés, Kassa.), Uo., 1894. 23–25. p.**

[18] I/a: 62 (1883), 70 (1894), I/b: 58 (1883), 68 (1894), II/a: 49 (1883), 53 (1894), II/b: 37 (1883), 57 (1894), III/a: 70 (1883), 36 (1894), III/b: – (1883), 37 fő (1894). Értesítő, Nagyvárad. 1883. 115. p., 1894. 108–116. p.

[19] Nagyváradon 1874-től, Kassán 1875-től működött párhuzamos osztály; 1908-tól már az első négy ilyen volt. 1884-ben Magyarország 92 (1905: 130, 1912: 155) nyolcosztályos gimnáziuma közül a kassai a 3. (1905: 18., 1912: 24.) legnépesebb (492 fő; 1905: 540 fő, 1912: 500 fő), a nagyváradai a 7. (1905: 11., 1912: 13.; 1884: 454 fő, 1905: 594 fő, 1912: 625 fő), a rozsnyói a 77. (1905: 100., 1912: 145.; 1884: 171 fő, 1905: 264 fő, 1912: 215 fő). Magyar Statisztikai Évkönyv. 1884. Bp., 1886. IX. f. 95–97. p.; 1905. Bp., 1906. 381. p.; 1912. Bp., 1913. 398. p.

[20] A premontrei prépostok, a magas fenntartási költségek miatt, évtizedeken keresztül „törvénytértésre” kényszerültek: például az osztálylétszám meghatározott számának be nem tartására, a (még) nem szakképzett (alap- vagy szakvizsgázott) szerzetes-tanárok katedrára állítására. Mindezekért a szakminisztériumtól (és a tankerületi főigazgatóktól) a jogos anyagi járandóság vagy államsegély helyett figyelmeztetésekben részesültek. De súrlódásokhoz vezetett az állam és az egyház között a rendjüket és hitüket elhagyó egykori szerzetes-tanárok állami tanintézeti foglalkoztatása is; e gyakorlat megszüntetését kérték a tanítórendek vezetői br. Wlassics Gyula miniszterhez 1895-ben írt levelükben. SNA. PrJ. škč. 147.

[21] Különböző okok (például halál, tartós megbetegedés, szabadság, tudományos kutatás, kilépés a rendből, katonai szolgálat) miatt szinte sohasem alakult ki a rend számára ez az ideális állapot. Például, amikor Remess Vidor rendtag 1908. január 30-án 26 éves korában meghalt, nagyváradai főgimnáziumi „tanszékét” (ideiglenesen) február 14-étől (a világi Juhász Gyula (költő) vette át, s látta el 1911. június 19-éig.

[22] Takács, 1909. 282. p.

[23] SNA. PrJ. škč. 144. Az, az ugyancsak itt megfogalmazott elképzelésük, hogy a növendékek a jászóvári noviciátusi egy és teológiai három év után iratkozzanak be a tudományegyetemekre, s ott csak szaktárgyaikat hallgassák, még 1912-ben sem valósult meg.

[24] Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL.) VIII. 4. (= Norbertinum iratai.) a) Általános ügyviteli iratok I. Ügyviteli iratok 1894–1901 iratcsomó sz. n. (1894–1901)

[25] SNA. PrJ. škč. 151. f 339., 652.

[26] Kardos Gyula, Kelemen Szaniszló, Möller Arisztid, Pásztory Endre, Strache Bódog, Tóth Albin, Váli Tibor.

[27] Berkes Ottó, Csigaházy Ernő, Láng Emil, Orbán K. Lajos, Steiner Miklós.

[28] ELTE Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (továbbiakban: ECL.) 36. doboz 54. dosszié 262. sz. Kunc Adolf levele a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez [br. Wlassics Gyulához]. Túrje, 1895. augusztus 5. ECL. 36. d. 54. d. 262. sz.; Kunc Adolf levele az igazgatóhoz [Bartoniek Gézához]. Túrje, 1895. szeptember 30. ECL. 36. d. 54. d. 341. sz.

[29] 1901. november 10. BFL. VIII. 4. a. 1. 1894–1901 sz. n. Tévesen 1904-re teszi az alapítást: Inzsöl Richárd Péter OPræm: A Csonnai Premontrei Kanonokrend belső élete a 19. század második felében. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2004. 2. sz. 49. p.

[30] SNA. PrJ. škč. 153. f 667.

[31] Benes Tivadar, Horváth Dezső, Málits Frigyes, Unger Tibor, Vadász Norbert. BFL. VIII. 4. a. 1. 1894–1901. sz. n. Jelentés a Norbertinum növendékeinek az 1902/1903. tanév II. félévi magaviseletéről és tanulmányi előmeneteléről. 1903. június 23. 1912 és 1918 között Burány Gergely (1852–1929), csonnai prépost (1906–1929), viszonylag gyengébb képességű tanárjelöltjeit a Norbertinumba, a tehetségesebbeket a Br. Eötvös József Collegiumba küldte; utóbbiak általában már csonnai (1 év) és fribourgi hittudományi tanulmányaik (3 év) elvégzése után, két-három idegen nyelv biztos tudásával, iratkoztak be az egyetemre, illetve az Eötvös-kollégiumba. (Közülük is kiemelkedett ebből a szempontból a murafüzesi földműves családból származó Szerecz Imre, aki mielőtt magyar–francia–latin szakos bölcész lett volna, már hat nyelven [vend, német, francia, lengyel, angol, olasz] beszélt.) Eötvös Loránd kurátor megállapítása szerint 1918-ra – az országban elsőként – a csonnai premontrei kanonokrend szombathelyi és keszthelyi gimnáziumában jószerivel csak egykori Eötvös-kollégisták oktattak. ECL 36. d. 54. d. 40. sz. Hivatalos kimutatás a felvételért folyamodó jelöltekről. Csonna, 1913. május 12.; ECL. 36. d. 54. d. 40. sz. Br. Eötvös Loránd levele Burány Gergelyhez. Bp., 1918. május.

[32] Például az 1904/1905-ös tanévben az elsőévesek heti 12, a másodikévesek 7, a harmadévesek 9, a negyedévesek 6 óra hittudományi előadást hallgattak a Norbertinumban, a délutáni és esti órákban. BFL. VIII. 4. a. 1. 1894–1901. sz. n.

[33] A szálfember. Ábrahám Ambrus önéletrása. Sajtó alá rend. Annus József. H.n., é.n. 85. p.

[34] Két évet Jászóváron, hármat Budapesten hallgattak. A Norbertinumban az első- és másodikéveseknek a teológiai tárgyakból heti nyolc-nyolc, a harmadéveseknek heti öt órájuk volt. Ezenkívül minden évfolyamnak heti két-két órában német és francia nyelvet, heti egyben pedig gregorián éneket oktattak. SNA. PrJ. škč. 164. f 751.; škč. 170. f 299.

[35] SNA. PrJ. škč. 154. f 330.; Értésítő, Kassa. 1879. 55. p.

[36] Eltérő adatot (július 6.) közöl: Schematismus canonicorum regularium sacri candidi ac exemti ordinis praemonstratensis regiae praepositurae S. Joannis Bapstistae de castro Jászó. 1891/2. Cassoviae, 1891. 90. p.; A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Kassai II. Rákóczi Ferenc Gimnáziumának Évkönyve az 1943–44. iskolai évről. Kassa, 1944. 4. p. Július 12-ét említ az esemény dátumaként: A jászóvári fehér és kiváltságos prémontréi rendi kanonokok névtára az 1894–95. iskolai évre. Kassa, 1895. 61. p.; Jubileumi névtár, 1902. 8. p.

[37] Ld. pl.: Takács Menyhért: **A római nevelés. In: Jelentés, Kassa, 1892. 1–67. p.**

[38] Tévesen augusztus 15-re teszi kinevezését: 88 [Viczián János]: Takács Menyhért Ferenc. In: Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk.: Diós István. XIII. köt. Bp., 2008. (továbbiakban: MKL., 2008.) 601. p. Megromlott egészségi állapota miatt 1933 júniusában lemondott péposti tiszteréről. (November 29-én elhunyt Budapesten.)

[39] Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója. I. köt. Bp., 1902. 141–147. p.; Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója. III. k. Bp., 1910. 12–15. p., 81–84. p. (továbbiakban: FN., 1910.); Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója. I. k. Bp., 1912. 238–240. p.

[40] Takács Menyhért: Az egyetemi oktatás decentralizációja. Felolvasatott a kassai körben. In: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1900. 18. sz. február 18. 394–401. p.; Emlékirat a Kassán alapítandó tudomány-egyetem tárgyában. Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai. III. köt. Bp., 1907. 178–180. p.; *A kassai egyetem*. Dr. Takács Menyhért jászóvári prépost beszéde Abauj-Torna vármegye közgyűlésén, 1906. november 27-ikén. Kassa, 1906. *Harmadik (a Deák Ferencről elnevezendő pozsonyi) egyetem alapítását először a pozsonyi királyi jogakadémia tanárai javasolták 1876-ban. Ld. Pressburger Zeitung, 1876. 29. sz. (február 7.) 3. p.; A pozsonyi „Deák Ferenc egyetem” terve. In: Pozsonyvidéki Lapok, 1876. 13. sz. (február 13.) 1. p.; Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye. 1875/1876. 10. sz. 292–293. p., 1878/1879. 14. sz. (április 1.) 447. p. Ezt követte Vass Pál városi jegyző emlékirata egy szegedi egyetem alapítása tárgyában, 1879-ben. Uo. 1879/1880. 6. sz. (december 1.) 188. p.; 9. sz. (január 15.) 286. p. A komolyabban 1900-tól tartó érv- és érdekcstából végül 1912-ben (Kassa és Szeged helyett) Pozsony, valamint Debrecen került ki győztesen. (Ld. 1912. évi XXXVI. tc.) Ennek ellenére Takács még 1914. február 14-én kelt levelében is arra kérte Jankovich Béla kultuszminisztert, illetve a kormányt, hogy az új egyetemek felállításáról szóló jogszabályban kiegészítésként szerepeljen a régi kassai egyetem visszaállításának szándéka, valamint ennek legelső lépéseként Kassán létesüljön egy jog- és államtudományi, egyetemi rangú fakultás. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1914. évi 105/120. sz. rendeletével július 25-én közzétett szabályzatban végül mindez nem szerepelt. SNA. PrJ. škč. 174. f 291–294.*

[41] Először az aradi királyi főgimnáziumban volt érettségi elnök, 1909. június 4. és 8. között. SNA. PrJ. škč 164. f 600., 606. Érettségi jelentésében tapasztalatait tantárgyanként részletezve ki is fejtette. A latin tanítására nézve ez, korábbi publikációja, valamint e tárgyú főrendiházi felszólalásai alapján lett szava mérvadó az elkövetkező tantervjavaslatok latin részének kidolgozásában. SNA. PrJ. škč 164. f 717–719.; A reáliskolai latin-tanítás és tanterv revidiója. In: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1897. 16–17. sz. (január 22.) 317–322. p.; FN., 1910. 13., 14., 83. p.

[42] E tisztelet 1911. október 1. és 1919. október 6. között töltötte be. SNA. PrJ. škč. 168. f 390., škč 180. f 289., škč 184. f 402. Tévesen 1914-re teszi kinevezését és „alelnöki” funkciót említ: MKL., 2008. 601. p.

[43] SNA. PrJ. škč 168. f 123.

[44] SNA. PrJ. škč 169. f 213.

[45] A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium már az 1905/1906-os tanévtől több (állami és állami katolikus) középiskolát is kijelölt egyéves tanítási gyakorlatra. Ezt a döntést később – a gyakorlóiskolák alacsony szakmai színvonala miatt – a szakemberek többsége (1912-ben Fináczy is) hibás lépésnek tartotta.

[46] SNA. PrJ. škč 171. f 861–867., 873–874., 994., 995. 1005., 1006.; škč 172. f 76., 78., 380., 440., 908.; škč 173. f 188–191., 239. 1913. május–november; škč 179. f 165–173. 1916. július. Takács Menyhért egyébként az intézményrendszer helyéül, több felajánlott helyszín közül, a IX. kerületi, a „Mester utca déli útvonalaiban, a Tóth Kálmán és a Közvágóhíd útca közé eső szabad telket” választotta. Bárczy István, Budapest polgármestere, szóbeli ígéretet tett Takácsnak arról, hogy a 4000 négyszögölnyi telek adományozásának kérdését a székesfőváros közgyűlése elé terjeszti. SNA. PrJ. škč 173. f 188. Takács Menyhért levele Jankovich Béla miniszterhez. Jászóvár, 1913. november 2.

[47] **Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek 1913. május 18-án kelt levelében biztosította Takácsot vállalkozásának támogatásáról.** SNA. PrJ. škč 171. f 906. **Ugyanebben az évben a szakminiszter bárminemű állami dotációt attól tett függővé, hogy az felvehető a tárca költségvetésébe, s e tétel országgyűlési jóváhagyását biztosítottnak látja.** SNA. PrJ. škč 173. f 239.

[48] SNA. PrJ. škč. 170. f 267–287.

[49] 1911-ben a renchez 110 fő tartozott. Ebből ünnepélyes fogadalmas: 76 fő, egyszerű fogadalmas: 23 fő, novícius: 10 fő; lelkipásztor: 12 fő, egyetemi magántanár: 2 fő, főgimnáziumi tanár: 40 fő, hittudományi tanár: 5 fő, konviktsusi előljáró: 5 fő; okleveles középiskolai tanár: 52 fő, jogosított főgimnáziumi tanár: 1 fő, alapvizsgázott tanárjelölt: 6 fő, okleveles gyorsíró: 3 fő, okleveles gazda: 1 fő. A jászóvári premontrei kanonokrend névtára az 1911-ik évre. Bp., 1911. 60., 61. p.

[50] A megbízásra 1912. június 30-án került sor, a „kiváló rendi tanárok” Kassán Szabó Adorján, Rozsnyón Kiss Kolos, Nagyváradon Leéb Bertalan voltak. SNA. PrJ. škč. 169. f 722., 727., 728.

[51] „A jó ön maga kiáramlása.” (Aquinói Szent Tamás)

[52] Értsd: dicsősége.

[53] Értsd: ruházatát, öltözetét.

[54] „Ruházatokat ne legyen feltűnő.” (Szent Ágoston)

[55] Takács Menyhért 1901-ben vezettette be a gimnáziumokban és a Norbertinumban a havi tanári értekezleteket, melyek jegyzőkönyveit magához rendelte.

[56] Értsd: követelménye.

[57] Takács Menyhért 1900 decemberétől folyamatosan bekérte a rendi gimnáziumok tanulmányi eredményeit. SNA. PrJ. škč. 150. f. 37.

[58] Elterjedt formában: „Quod uni justum, alteri aequum.” („Ami az egyikre nézve jogos, az a másikra nézve méltányos.”)

[59] Pontosabban Iuvenalis (Juvenalis) gondolata. Sora eredetileg: „Maxima debetur puero reverentia.” Saturae. XIV. 47. („A legnagyobb tisztelet illeti a gyermeket.”) Muraközy Gyula fordításában: „Szent figyelemmel kell a gyerekkort nézned.” Iuvenalis

szatírái. Bp., 1964. 282., 283. p.

[60] Értsd: vetélkedés.

[61] A rendi gimnáziumok természettudományi felszereltsége az átlagon felüli volt. 1880 és 1912 között a nagyváradai főgimnázium fizikai laboratóriumában fejlesztette ki új műszereit, illetve végezte országos jelentőségű fizikai kísérleteit dr. Károly Irén. (Például 1895: drótnélküli távíró bemutatása; 1896. december 12.: az első magyarországi röntgenlaboratórium megnyitása; 1896: egykontaktusú kohéer létesítése; 1910: műszer a radioaktív emanáció mérésére.) Mindezt a rend kiemelten jelentős anyagi támogatásával tudta elérni. Az így vásárolt eszközök természetesen a rend tulajdonát képezték, s mind a fiatal rendi tanárjelöltek, mind az érdeklődő fizika szakkörös gimnazisták rendelkezésére álltak. Ezenkívül dr. Károly Irén a kolozsvári tudományegyetemen tartott előadásaihoz szükséges demonstrációt is a gimnáziumi laborban próbálta ki először.

[62] Értsd: ítélőképesség.

[63] A fiatalok vallási, erkölcsi alapokon nyugvó nevelését, hitbeli erősítését, a Mária-kultusz ápolását célul kitűző közösségek. A nagyváradai főgimnáziumban Szilágyi Dózsa (1907. október 15.), a kassaiban Kovács Lajos kezdeményezésére (1909. június 25.) jött létre. SNA. PrJ. škč. 161. f 626., 660.; škč 165. f 11., 15., 17., 52.

[64] Értsd: osztálynapló.

[65] Értsd: szentbeszéd.

[66] Értsd: hitoktató.

[67] Értsd: szerzőket.

[68] A tanulók nem önálló, hanem közösen végzett, őket bevonó, rögtönzős helyzetgyakorlata.

[69] Fodor Gyula és Székely István szerkesztette kétkötetes latin nyelvkönyv, a gimnázium I–IV. osztálya számára. Első kiadása 1911-ben jelent meg.

[70] Értsd: az egyház által elfogadottól eltérő.

[71] Értsd: matematika.

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11.
évfolyam
4. szám
A. D.
MMX

Udvarvölgyi Zsolt: A Magyar Iszlám Közösség megalapítása (1988)

Az iszlám vallás magyarországi jelenléte a honfoglalás koráig vezethető vissza,^[1] és a hazai muszlimok 20. századi történelme is több szakaszra tagolható.^[2] 1916 januárjában a magyar országgyűlés egy fontos lépésre szánta el magát: törvényesen **elismertté nyilvánította az iszlám vallást.** (Az elfogadott törvény, a „XVII. tc. az iszlám vallás elismeréséről” sok mindenben eltért az 1895. évi „a vallás szabad gyakorlásáról” szóló XLIII. tc.-től.) A két világháború között létezett a zömmel menekült bosnyákokból álló, Gül Babáról elnevezett Budai Független Magyar Autonóm Iszlám Vallásköztség, melyet a veterán katonatiszt, a K.u.K. hadsereg egyetlen tábori imámja, Durics Huszein Hilmi vezetett. Durics neve alatt két magyar nyelvű hittankönyv is megjelent. „Egyházfői” méltóságát csupán az időközben egyetemi lektorra lett, és önmagát a török kolónia papjának tekintő – azonban Duriccsal ellentétben magyar állampolgárságot soha sem szerző – Abdul-Latif vitatta. 1932-ben megalakult a bosnyák muszlimokat pártoló, befolyásos tagokat tömörítő Gül-Baba Kultúrkomité is, melynek elnöke Bárczy István korábbi főpolgármester lett. A II. világháborút követően, 1947-től az iszlám hazai gyakorlása nem volt elfogadható, hazai hívei általában megkülönböztetésnek és bizonyos fokú üldöztetésnek voltak kitéve. Mivel a bosnyák családokban a gyermekek már nem gyakorolhatták szüleik hitét, a hetvenes évek végére az emberi halandóság vetett véget az iszlám kontinuitásának Magyarországon.^[3]

Lederer György kutatásai alapján megállapítható, hogy 1983-ban egyes magyarországi kormányzati tisztviselők óvatosan felvetették egy Iszlám Centrum létrehozásának ötletét Budapesten, de a projektet felsőbb szinten – ideológiai okokra hivatkozva – nagyon hamar elvetették, bár a hazánkban akkreditált iszlám országok nagykövetségei élénk érdeklődést tanúsítottak az elvetélt kísérlet iránt. 1987 nyarán egy nemzetközi tábor szerveztek fiatal építészek számára a Rózsadombon, ahol egy brit-iraki építész, Basil Bayati ismét kidolgozta egy Germanus Gyula emlékének szánt Iszlám Központ terveit. Sajnos a későbbiekben sem történt semmi érdemleges az ügyben, annak ellenére, hogy augusztusban komoly tárgyalások zajlottak a Szaúd-Arábia által szponzorált Muszlim Világliga, illetve az Állami Egyházügyi Hivatal közt. A magyar fél azonban aránytalanul magas összeget követelt a beleegyezéséért cserébe. Nem kétséges, hogy a magyar vezetés nem szándékozott komolyan venni a szaúdi célokat.^[4]

Ezeknek a tárgyalásoknak a leginkább érdekelt résztvevője dr. Mihálffy Balázs volt, aki a későbbiekben a Magyar Iszlám Közösség sejk-elnökévé, s ezáltal a vallás magyarországi újraintézményezésének egyik „kulcsfigurájává” vált. Mihálffy az iszlámmal és a Korán nyelvvel először a Gödöllői Agrártudományi Egyetem kollégiumában került kapcsolatba szudáni szobatársai révén. Később az agrármérnöki tanulmányok mellett vendéghallgatóként az ELTE arab tanszékére is bejárt, „csiszolt arab nyelvtudásának Kairótól Rabatig csodálattal adóztak”.^[5] A növénytermesztői diploma megszerzése után Irak mezőgazdaságából doktorált. 1980-tól két éven át Líbiában képviselte az Agrober nevű céget, utána egy évig egy líbiai vállalat adó- és vámszakértője volt ugyanott. Később a kairói al-Azhar egyetem sejkje megtisztelő figyelmével tüntette ki, s lehetőséget biztosított számára, hogy napi munkája mellett iszlám teológiai képzésben részesüljön. (Ekkoriban már a magyar Hidroexport vállalat vízügyi beruházásait készítette elő Egyiptomban.) 1985-ben a sejkkal való éjszakába nyúló beszélgetés után pár héttel mondta ki, hogy „nincs más Isten Allahon kívül, és Mohamed az ő prófétája”. E kijelentéssel vált hithű muszlimmá. A sejk adta neki az Abdulrahmán nevet is, ami magyarul annyit jelent, hogy „a könyörületes szolgálja”. 1986-ban kezdte meg a hazai iszlám szervezését. A Kádár-rendszer utolsó éveiben a pár tucatnyi magyar állampolgárságú muszlimot tömörítő csoport színrelépését az állam részéről óvatos szimpátia kísérte: A rendszerváltás hajnalán, a gazdasági összeomlás szélén álló kormányzat minden bizonnyal jó pontokat akart szerezni a gazdag Öböl-menti sejkiségek, de főleg Szaúd-Arábia vezetői előtt az iszlám vallás hivatalos (újra)elismerésével. Mihálffy erőfeszítései eredményeként 1988. augusztus 15-i hatállyal a Magyar Iszlám Közösséget, a vallás szabad gyakorlásáról

szóló 1895. évi XLIII. tc., valamint az iszlám vallás elismeréséről szóló 1916. évi XVII. tc. alapján elismert felekezetté nyilvánította Miklós Imre[6] államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke. Szintén ő hagyta jóvá a Magyar Iszlám Közösség „Ünnepélyes Nyilatkozattal” kezdődő működési alapelveit is.[7] Az 1988. augusztus 15-én kelt jóváhagyó határozatot, az erről szóló hivatalos értesítést, az ünnepélyes nyilatkozatot és működési alapelveket szöveghűen tesszük közzé, csak a gépelési és helyesírási hibákat javítottuk.

Megjegyzéseinket lábjegyzetben közöljük. Álláspontunk szerint ezek a forrásértékű – és tudomásunk szerint még sehol sem publikált – dokumentumok árnyalhatják egy (világvallásként ugyan óriási,[8] de hazánkban kisegyházként újraalakuló) közösség illetve a korabeli magyar politika és társadalom kapcsolatrendszerének történetét, az iszlám vallás hazai útkeresésének nehézségeit, furcsaságait, s ez által érdeklődést kelthetnek – többek közt – az iszlám iránt fogékony egyháztörténészek, szociológusok, egyetemi-főiskolai oktatók és hallgatók körében.[9]

DOKUMENTUMOK

1. A Magyar Iszlám Közösség elismeréséről szóló határozat

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

ELNÖK

9-9/ a /1988.

A Magyar Iszlám Közösség működési és szervezeti szabályzatát, minthogy a Magyar Népköztársaság Alkotmányával és törvényes jogszabályaival nem ellenkezik, az 1895. évi XLIII. tc. 7. szakasza, valamint az 1916. évi XVII. évi tc. alapján jóváhagyom.

Budapest, 1988. augusztus 15.

olvasható aláírás

P.H. (Miklós Imre)

államtitkár

2. Miklós Imre értesítése Mihálffy Balázshoz a Magyar Iszlám Közösség elismeréséről

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

ELNÖK

9-9/ a /1988.

dr. Mihályffy[10] Balázs úrnak ,

a Magyar Iszlám Közösség sejkje

B u d a p e s t

1988. április 5-én kelt beadványára értesítem, hogy a Magyar Iszlám Közösséget, a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. tc. , valamint az iszlám vallás elismeréséről szóló 1916. évi XVII. tc. alapján, 1988. augusztus 15-i hatállyal törvényesen elismert felekezetnek nyilvánítom.

Budapest, 1988. augusztus 15.

olvasható aláírás

P.H. (Miklós Imre)

államtitkár

3. A Magyar Iszlám Közösség nyilatkozata

Ünnepélyes Nyilatkozat

A Magyar Iszlám Közösség köszönetét fejezi ki a Magyar Népköztársaság kormányának és vezető szerveinek azért, hogy számára működési lehetőséget adott.

Az Iszlám Közösség vallja, hogy Allahtól rendelt feladata az ige hirdetése mellett az iszlám kultúra terjesztése, valamint minden olyan feladat ellátása, amely Magyarország népe és az emberiség javát szolgálja. Az Iszlám Közösség kifejezi együttműködési szándékát azokkal a szervekkel, vallásokkal, felekezetekkel, melyek célja az előbbiekkal megegyezik.

Az Iszlám Közösség minden felfogáshoz barátilag közeledik, amely a szeretet, a béke és a törvényesség talaján nyilvánul meg, elítéli a faji, vallási és a nemzetek közötti megkülönböztetést.

Az Iszlám Közösség biztosítja a Magyar Népköztársaság kormányát, hogy hatályos törvényeit és egyéb jogszabályait betartja, működését azok keretei között gyakorolja.

Az Iszlám Közösség kijelenti, hogy kapcsolatai a Magyar Népköztársaság vezető szerveivel, hatóságaival a kölcsönös bizalmon és megbecsülésen alapulnak, bár megközelítéseik módjai különböznek, de céljaik közősek. A közös célok megvalósulása érdekében az Iszlám Közösség vallási és kulturális feladatán túl vállalja, hogy betölti a híd szerepét Magyarország és az iszlám országok között.

Az Iszlám Közösség minden olyan kijelentéstől, cselekedettől elhatárolja magát, amely az Ünnepélyes Nyilatkozat gondolataival nem hangzik egybe.

4. A Magyar Iszlám Közösség működési szabályzata

A Mindenható és Könyörületes Allah nevében

A Magyar Iszlám Közösség működési alapelvei

I. Fejezet

Általános alapelvek

1.

Hivatkozással a Magyar Népköztársaság Alkotmánya 63. szakaszának 1. bekezdésére, ill. az 1916/XVII. sz. törvénycikkre, mely utóbbi hatályával az iszlám vallást Magyarországon törvényesen elismert vallásnak nyilvánították, valamint arra, hogy a fenti törvényen és az 1895/XLIII. sz. törvényen alapulva – melyet az 1947. évi XXXIII. tc. 2. szakasza továbbra is érvényben tartott – 1931. aug. 2-án megalakult a magyar mohamedán egyházközség^[11], továbbá utalással a jelen működési alapelvekre, melyeket, ha a Magyar Népköztársaság illetékes szervei jóváhagynak, az előzőekben jelzett, de azóta már megszűnt magyar mohamedán egyházközség jogfolytonosságát élvezve

Magyar Iszlám Közösség

néven teljes jogú egyház alakul, mely önálló jogi személy. A Magyar Iszlám Közösség ezt a jogi státuszt arra használja, hogy ígét hirdessen, gyakorolja mindazt a hatáskört, melyet a Magyar Népköztársaság törvényei biztosítanak, valamint hogy jogi személyként módjában álljon megszerezni, bérelni, fenntartani és elidegeníteni ingatlan és ingó vagyontárgyakat a Közösség céljaira, és hogy szerződéseket köthessen, melyek a Közösség küldetésével, kötelezettségével és az Ünnepesty Nyilatkozat alapgondolataival összhangban vannak.

2.

A Magyar Iszlám Közösség a Magyar Népköztársaság területén élő magyar állampolgárságú muzulmán (muszlim, iszlám, mohamedán) hitvallásúak[12] gyülekezete.

3.

A Magyar Iszlám Közösség ígehirdetése a Korán és a Szunna kinyilatkoztatásain alapszik. A Közösség minden muzulmán irányzatot valló hívőt befogad. Alapelve, hogy minden muzulmán testvér, szektáktól, irányzattól függetlenül, ezek között ellenségeskedést, szembenállást nem tűr meg. Békét és megbékélést hirdető hitelveit nem csak saját soraiban, hanem a nemzetközi iszlám fórumokon is hirdeti.

4.

A gyülekezeti tagság jogköre minden önálló muzulmán tagot megillet, és magában foglalja a Közösség gyülekezetein való megjelenés, szólás, indítványozás és határozathozatalbani szavazás jogát.

5.

A Magyar Iszlám Közösség minden tagjának kötelessége a vallás elvei szerint élni, az előljárásnak engedelmesskedni, a vallás érdekeit és a Közösség javát előmozdítani.

A Közösség önálló tagjainak kötelessége a Közösség terheiben részt venni, a rájuk eső anyagi hozzájárulásokat teljesíteni, a rájuk kivetett vallási adókat viselni, a 4. sz. pontban felsorolt jogaik gyakorlásával a Közösség döntéseiben és igazgatásában részt venni.

6.

A Magyar Iszlám Közösség kijelenti, hogy a magyarországi muzulmánokat a világon élő valamennyi muzulmánal hit és szeretetközösség kapcsolja össze. Ennek szellemében az Iszlám Közösség maga is részét képezi a muzulmán világnak.

7.

A kölcsönös megbecsülés és tisztelet jegyében az Iszlám Közösség kész kapcsolatokat tartani más hazai egyházakkal, így kész hazai és külföldi ökumenikus kapcsolatok kiépítésére.

8.

A Magyar Iszlám Közösség jogosult saját hatáskörében kapcsolatot tartani különböző muzulmán és nem muzulmán egyházi szervezetekkel.

9.

A Magyar Iszlám Közösség minden olyan nemzetközi kongresszuson, találkozón is be kívánja tölteni Alláhtól rendelt küldetését, melyek alapeszméi nem mondanak ellent az Ünnepeles Nyilatkozat gondolatainak.

10.

A Magyar Iszlám Közösség a Magyar Népköztársaság iránti megbecsüléssel fogadja az ország Alkotmányában lefektetett lelkiismereti és vallásszabadság lehetőségeit. A Közösség kötelességének tekinti, hogy magyar állampolgár tagjai az Alkotmányban előírt kötelezettségeknek tegyenek eleget, a külföldi hívők pedig az abban lefektetett téziseket tartsák tiszteletben, azokkal szemben ne lépjenek fel. A Magyar Iszlám Közösség kapcsolatai a Magyar Népköztársaság kormányával és vezető szerveivel a kölcsönös bizalmon és megbecsülésen alapulnak, szándéka a jövőben is a jó kapcsolatok megőrzése.

II. fejezet

A Magyar Iszlám Közösség szervezeti felépítése

11.

A Közösség szervezeti felépítése igyekszik mindig ahhoz az optimális esethez közelíteni, melyben a tőle elvárt vallási, kulturális és egyéb funkciót a legmagasabb szinten képes ellátni. Ezért az elképzelt szervezeti felépítés kisebb változtatásának jogát fenntartjuk.

12.

A muzulmán hitvallásúak Magyarországon belül három főbb körzetben gyakorolják hitüket: Budapesten, Pécsen és Szentendrén.

A pécsi és szentendrei hívők a budapesti vezetés irányítása alatt állnak.

13.

A Magyar Iszlám Közösség, a gyülekezet vezetője a sejk.[13]

14.

A sejk vezetése alatt áll:

1. a gyülekezet
2. a Vének Tanácsa (madzslisz al-sura[14])
3. a vagyonkezelőség (vakuf[15])

15.

A gyülekezet hatáskörébe tartozik:

1. az állami törvények, rendeletek és hatósági határozatok végrehajtásának elősegítése,
2. a Közösség belügyeinek igazgatása,
3. A Közösség tisztségeinek betöltése, tisztviselőinek: a sejkeknek, az imámnak,[16] müezzinnek,[17] segédlelkésznek, a Vének Tanácsa tagjainak, a vagyonkezelőség tagjainak, számvevő pénztárosnak, ellenőrnek, vallásbírónak (shariya kádi[18]), valamint az esetleges külön szabályzatok értelmében a gyülekezet által választandó egyéb tisztviselőknél és alkalmazottaknál választása.
4. a költségvetésirányzat jóváhagyása, az évi számadások megbírállása, a vagyonkezelőségnek a felmentvény megadása,
5. fegyelmi bíráskodás a Közösség olyan fegyelmi ügyeiben, melyeknél a fegyelmi bíróság már első fokon döntött, de az érdekeltek fellebbezéssel éltek.

16.

A Vének Tanácsa jogkörébe tartozik:

1. a Közösség szabályrendeleteinek alkotása, a helyi szabályok megváltoztatása, kiegészítése, módosítása,
2. a fegyelmi bíróság szerepkörének ellátása választott bíró, a kádi irányítása mellett,
3. a külföldi muzulmán szervezetekkel történő kapcsolattartás,
4. az ökumenikus egyházi kapcsolatok ápolása,

5. a vallási tevékenységhez kapcsolódó kulturális koordináció és szolgáltatás ellátása.

A Vének Tanácsa a gyülekezetnek beszámolni köteles.

17.

A vagyonkezelőség jogkörébe tartozik:

1. a Közösség háztartása, vagyonkezelése, a Közösség vagyoni állagának megváltoztatása, ingatlanszerzés és elidegenítés,
2. a Közösség költségelőirányzatának megállapítása,
3. a Közösség tagjai által a vallásparancsok értelmében teljesítendő pénzbeli és egyéb szolgáltatások, a Közösség terheihez való hozzájárulások, valamint a Közösség adóinak kirovása, mérvének megállapítása, ill. ezek behajtása iránti intézkedés,
4. a pénzügyi segélyek kezelése,

A vagyonkezelőség a gyülekezetnek beszámolni köteles.

18.

A Közösség olyan hivatalok, tisztségek betöltésére, melyek vallási szertartások végzésének kötelezettségével egybekötve nincsenek és ezekre megfelelő képességgel, képzettséggel rendelkező muzulmán vallású személyek nem állnak rendelkezésre, a Korán 5:82 szúrájának[19] kinyilatkoztatása alapján az iszlám barátainak és pártfogóinak tekintendő megfelelő képességű és képzettségű keresztény egyének is megválaszthatók.

19.

A Közösség azokat a nagy erkölcsi tekintélyű és magas társadalmi állású egyéneket, akik a vallásközösség léte, fenntartása és fejlesztése körül kiváló érdemeket szereznek, a Közösség védnöke, akik a Közösséget rendeltetésében és céljai megvalósításában akár anyagi, akár erkölcsi tekintetben támogatják a Közösség pártoló, esetleg a Közösség dísztagja címmel tiszteli meg, az illető személy ideológiai hovatartozásától függetlenül.

20.

A Közösség védnökei, pártoló tagjai és dísztagjai a Közösség tiszteletbeli tagjai, abban őket megjelenési és szólási jog, valamint díszhely illeti meg, a gyülekezet szavazásaiban azonban nem vehetnek részt.

21.

A gyülekezet vezetői és a sejk csak magyar állampolgárságú személyek lehetnek.

III. fejezet

Az Iszlám Közösség vallási tevékenysége

22.

Az Iszlám Közösség lehetőséget ad minden tisztalelkű, békés célú, istenfélő muzulmán számára, hogy vallási szokásait, istentiszteleteit gyakorolja kortól, nemtől, nemzetiségtől, iszlám irányzattól függetlenül. Ezzel ki akarja fejezni azt az Alláhtól jövő kinyilatkoztatást, miszerint a muzulmánok testvérek.

23.

Az Iszlám Közösség lehetőséget ad minden nem muzulmán számára, hogy az iszlám vallással, rituális szokásokkal megismerkedhessen kortól, nemtől, nemzetiségtől, fajtól, vallástól, ideológiai felfogástól függetlenül. Az Iszlám Közösség számukra csak egyet köt ki: a békés célú közeledést.

24.

Az Iszlám Közösség lehetőséget ad új belépőknek az iszlám hit felvételére, feltéve, ha előbb megbizonyosodott az illető személy alkalmasságáról.

25.

Az Iszlám Közösség házasulandók számára a szükséges eljárást megtartja, a házasságot megköti. Magyar állampolgárok esetében az egyházi házasságot a polgári házasságkötést követően lehet megkötni.

26.

Az Iszlám Közösség a váló felek felkérése alapján a válás folyamatát is lebonyolítja, abban a felek javára Allah kinyilatkoztatásainak értelmében igazságot hirdet. Magyar állampolgárok esetében az iszlám válás nem helyettesíti a házasságnak a magyar törvények szerinti felbontását.

27.

Az Iszlám Közösség igény esetén különböző korcsoportoknak vallási oktatást és nevelést biztosít, az érdeklődőket ellátja a szükséges könyvekkel, szakirodalommal.

28.

Az Iszlám Közösség a gyülekezet tagjai számára elhalálozásuk esetén iszlám temetést biztosít.

29.

Az Iszlám Közösség alapítványt tesz, melyből az a személy részesülhet, aki az Iszlám Közösség elbírálása alapján abban az évben a legtöbbet tette az Iszlám ügyéért. Nem feltétel, hogy a díjazott személy muzulmán legyen.

30.

Az Iszlám Közösség saját lehetőségeihez mérten részt vesz Magyarországon belül és annak határain kívül is mindazokban az erőfeszítésekben, melyek az Iszlám ügyét szolgálják, és nem mondanak ellent az Ünnepélyes Nyilatkozat eszméinek.

IV. fejezet

Az Iszlám Közösség kulturális tevékenysége

31.

Az Iszlám Közösség igény esetén muzulmánok és nem muzulmánok számára módot nyújt az iszlám kultúra megismertetésére.

32.

Az Iszlám Közösség a következő kulturális tevékenységek végzésére kíván felkészülni:

- arab nyelv tanfolyamok indítása
- előadások tartása
- videó és filmvetítés
- könyvtár felállítása

- vallási kutatás megindítása
- az iszlám kultúra és filozófia iránt érdeklődők számára nyitott klubélet megteremtése
- fordítói megbízások adása az iszlám kultúra és bölcsélet magyar nyelven történő népszerűsítése céljából
- múzeum kialakítása a meglévő török kori emlékekből
- a magyarországi iszlám építészeti emlékek restaurálásában való részvétel
- kiadványok, újság kiadása
- magyar szakmai kiválóságok küldése azokba az iszlám országokba, ahol szaktudásukra szükség van.

33.

A kulturális tevékenység összeállításánál azt a gazdaságossági szempontot is figyelembe kell venni, hogy az ebből származó bevétel minél nagyobb részben járuljon hozzá az egész Iszlám Közösség költségeinek fedezéséhez.

V. fejezet

Felkészítés az Iszlám szolgálatára

34.

Az Iszlám Közösség által nyújtott vallási szolgáltatásokat elsősorban arab nyelven kell végezni annak érdekében, hogy legmesszebbmenőkig ápolni lehessen a Korán nyelvezetének eredetiségét.

35.

Amennyiben a helyi iszlám gyülekezetek száma megnövekszik, úgy azok vallási vezetőiről a magyar állampolgárok köréből gondoskodni kell. Erre a célra az Iszlám Közösség az igényeknek megfelelő számú ösztöndíjat ajánl fel annak érdekében, hogy a jövő vallási vezetőit a kairói Azhar egyetemen vagy egyéb javasolt helyen kiképeztesse.

VI. fejezet

Zakat[20] hozzájárulás

36.

Az Iszlám Közösség a hívők által befizetett Zakat hozzájárulást kétféle módon használhatja fel:

- az Iszlám általában vett ügye érdekében
- a hívők anyagi megsegítése érdekében.

A Zakat hozzájárulás tehát kényelmi célokra, emberi önös érdekek finanszírozására nem fordítható.

A Zakat hozzájárulás begyűjtésére, kezelésére a vagyonkezelőség hivatott a gyülekezet felügyelete mellett.

37.

A Zakat forrása lehet imatermek létesítésének országon belül vagy kívül, vallási tárgyú beruházások, intézmények, művészeti ágak finanszírozásának.

VII. fejezet

Iszlám bíraskodás, shariya[21]

38.

A gyülekezeten belül elintézendő fegyelmi vétséget az Iszlám előírásai szerint kell elbírálni, feltéve, ha ez nem tartozik a magyar állam joghatósága alá, illetőleg a fegyelmi büntetés nem ütközik az állami jogszabályokba. A fegyelmi vétségek elbírálására a Vének Tanácsa által összehívott fegyelmi bíróság hivatott a bíró (kádi) irányítása mellett.

39.

Az Iszlám Közösség elhivatottnak érzi magát, hogy megbízás esetén az iszlám jogrendszer államaiban élő magyar és nem magyar hittársait megfelelő díjazás fejében jogvédelemben részesítse. Ezekre az esetekre iszlám jogászt kér fel eseti megbízás alapján, de ha az ügyek gyakorisága megkívánja, akkor az Iszlám Közösségen belül shariya részleg alakul.

VIII. fejezet

Az Iszlám Közösség részvétele a nemzetközi életben

40.

Amint azt az I. fejezet 6. sz. pontja kimondja, az Iszlám Közösség részét képezi a muzulmán világnak, ezért az Iszlám Közösség állandó külföldi kapcsolatokat tart fenn. Az Iszlám Közösség nemzetközi fórumokon is hangot kíván adni azoknak az elveknek, melyek vallási meggyőződésen alapulnak, és nem mondanak ellent az Ünnepeles Nyilatkozat gondolatainak.

41.

Miután az Iszlám Közösség vezetősége nemzetközi eszmecseréken vesz részt, ahol a Magyar Iszlám Közösség álláspontját fejtik ki és járulnak hozzá az iszlám világ által kialakított képhez, ezért ezt részükről küldetésnek tekintjük.

IX. fejezet

Az Iszlám Közösség költségeinek viselése, pénzügyei

42.

Az Iszlám Közösség létesítésének, fenntartásának, szervezetének, berendezéseinek, fejlesztéseinek valamennyi költségét a hívők adói, közadakozásai, a Közösség szolgáltatásaiból származó bevételek és a nemzetközi muzulmán segélyek kell fedezzék.

43.

Az Iszlám Közösség közreműködésével létrejött üzletkötésekből a hívő külföldi partner a FOB szerződéses érték 1%-át dzsihád[22] adó címen az Iszlám Közösségnek a pénzügyi vezetőnél vezetett számlájára átutalja.

44.

Az Iszlám Közösség részéről vagy a bank részéről a vagyonkezelőség vezetője és a sejk együttes aláírása szükséges a pénzügyi mozgás elindításához vagy éppenséggel a kifizetéshez.

45.

A Magyar Iszlám Közösség a MNB-nél számlát nyit, amelyre bármilyen hazai és külföldi muzulmán és nem muzulmán szervezet devizában, vagy forintban segélyeket és egyéb pénzügyi kifizetéseket utalhat. A Közösség vezetője szükség esetén rendelkezhet, hogy erről a számláról Magyarországról – a devizagazdálkodásra vonatkozó magyar jogszabályok megtartásával – külföldre is történhessék átutalás az Ünnepeles Nyilatkozatban lefektetett célok megvalósítása érdekében.

Budapest, 1988. június 20.

olvasható aláírás

Dr. Mihálffy Balázs

Jegyzetek

[1] A magyarországi iszlám történetéről szóló ismertetések, szintézisek: Bolek Zoltán: Iszlám enciklopédia. Bp., 2005. (továbbiakban: Bolek, 2005.); Udvarvölgyi Zsolt: Az iszlám Magyarországon. 2009. Online: Adamo Books. http://adamobooks.info/az_iszlam_magyarorszagon.html – 2010. október.

[2] A magyarországi iszlám újabb kori történetéről bővebben: Lederer György: A magyarországi iszlám újabb kori történetéhez. I-II. In: *Keletkutatás*, 1988. ősz. 24-49. p., 1989. tavasz. 53-72. p.

[3] A bosnyák közösség – ismereteink szerinti – utolsó tagja, Csatics Abid 1977 januárjában hunyt el egy úpesti szociális otthonban.

[4] Lederer György: Islam in Hungary. In: *Central Asian Survey*, 1992. Vol. 11. No. 1. 17. p.

[5] *HVG*, 1991. július 13. 95. p.

[6] Miklós Imrének, az ÁEH elnökének 1988-1989-ben betöltött szerepéről: Fazekas Csaba: Dokumentumok Miklós Imre lemondásának történetéhez (1989-1990) In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2004. 2. sz. 120-144. p.

[7] A Magyar Iszlám Közösség jelenlegi elnöke, Bolek Zoltán így emlékezik vissza a megalakulás körülményeire: „Dr. Mihálffy Balázs Abdurrahmannak elévülhetetlen és nagyszerű érdeme, hogy az iszlám vallást egyházként bejegyeztette. Ez olyan fegyvertény, amit talán csak egy nagy iszlám központ létrehozásával lehetne talán egyenrangúnak mérni. Ha belegondolunk, hogy ma, 2002-ben is csak néhány országban kezelik az iszlámot egyházként Európában, ez az 1988-as fegyvertény Mihálffy doktor érdemeit jobban kiemeli. Bár hozzátésem, hogy az akkori politikai vezetés titkolt szándéka volt, hogy a nehéz gazdasági helyzetében megpróbálja becsalogatni a gazdag arab olaj országok pénzét. A Magyar Iszlám Közösség létrehozása így módon találkozott a maroknyi magyar muszlim csoport és az államvezetés elképzeléseivel. Abdurrahman tehát kapott egy egyházi szervezetet pénz és mindennemű anyagi feltétel nélkül. [...] Az 1988-as egyházi bejegyzéshez húsz magyar állampolgárságú muszlim vallású személy aláírása kellett, ami akkor nehezen jött össze. Viszont 1988-tól a magyar muszlimok száma folyamatosan gyarapodott, ami az iszlám vallásra történő áttérésekből adódott.” In: Bolek, 2005. 246., 248. p.

[8] A világ második legnagyobb vallása (1 milliárd 570 millió hívő).

[9] Megjegyzés: a közölt dokumentumok a szerző magántulajdonába került másolatok. Az iszlám közösség elismerésének háttértárgyalásairól, az állami szervek álláspontjának változásairól számos további levéltári állag (elsősorban az ÁEH Magyar Országos Levéltárban őrzött fondjai) számos további kutatás témáját képezik.

[10] Nyilvánvaló és más dokumentumokban is előforduló elírás: az alapító elnököt Dr. Mihálffy Balásznak hívják.

[11] A magyar állampolgár Durics Hussein Hilmi által vezetett, zömmel bosnyák muszlimokból álló, több száz fős, Gül Babáról elnevezett Budai Független Magyar Autonóm Iszlám Vallásközösség.

[12] Tehát a szunnitáké, sítáké és más, kisebb irányzatokat követőké is.

[13] Sejk: arab kifejezés, jelentése vezető, vagy előjáró. A kifejezést gyakran tanult és köztisztviselőben álló személyek megszólításaként, a tisztelet kifejezésére is használják. In: Magyarországi Muszlimok Egyházának honlapja. Online: <http://www.iszlamegyhaz.net> – 2010. október.

[14] Súra: arab kifejezés, jelentése a tanácskozást, konzultációt megvalósítani hivatott szervezet, testület. Hagyományai az iszlám előtti törzsiségben gyökereznek, az iszlám kezdeti időszakában első ismert példája a második kalifa, Omar által utódának megválasztása céljából összehívott választó testület. Az iszlám államelméletekben a súra a képviselő, ill. demokráciához kapcsolódó kulcskategória, emellett tanácsadó testületként is meghatározó szerepet tölt be. Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Bp., 1998. (továbbiakban: Rostoványi, 1998.) 452. p.

[15] Vakuf eredeti jelentése: vallási kegyes alapítvány, amely dzsámik, mecsetek, derviskolostorok, sírkápolnák, iskolák, könyvtárak, szegénykonyhák és más vallási és szociális intézmények fenntartását, valamint az ott dolgozók illetményének fedezését volt hivatva biztosítani. A vakuf-birtokok és vakuf-jövedelmek eredetileg magánvagyonok, amelyeket az alapítványozó és az alapító okiratban meghatározott céllal, a kedvezményezett intézmény üzemeltetésére és fenntartására rendelt. A vakuf-jövedelmek ettől kezdve sértetlenek voltak, azokra még a kincstár sem tehetett rá a kezét. Ezeket eladni vagy örökölni nem lehetett. A legismertebb alapítványozók a szultánok és családtagjaik, nevesebb pasák és bégek, akik az általuk építtetett vallási intézmények fennmaradásáról ezúton gondoskodtak. A török időkben Magyarországon is ilyen alapítványi jövedelmek biztosították számos dzsámi, derviskolostor, medresze-iskola és ingyenkonyha működését. Ágoston Gábor: Muszlim hitélet. In: Kereszt és félhold. A török kor Magyarországon. (1526-1699) Bp., 1999. (Encyclopaedia Humana Hungarica 05.) Online: [Magyar Elektronikus Könyvtár](#), 2010. október.

[16] Imám: általános értelemben a kifejezés a közösségi imát vezető személyt jelenti. Szélesebb értelemben a kifejezés a muszlim közösség vallási vezetőit is jelenti. Az imámok annak ellenére, hogy imát vezetnek, prédikációt tartanak és más feladatokat is ellátnak (pl. házaspárokat összeadnak), nem felszentelt papok, s nem tartoznak semmiféle hierarchikus rendszerbe. Az imámok továbbá nem lépnek fel közvetítőként az egyének és az Isten között.

[17] Müezzin (arabul Muaddin): az iszlám vallásban a mecsetnek az az alkalmazottja, aki az imára hívó szöveget (adhán) elénekli a pénteki közösségi ima, valamint a napi ötszöri – hajnali, déli, kora délutáni, napnyugtakeri és esti –imádság (szalát) előtt. In: [Terebess Ázsia Lexikon](#), 2010. október.

[18] Kádi (arabul Qádi): muszlim előjáró vagy bíró, akit eredetileg közvetlenül a kalifa bízott meg azzal, hogy egy adott területen az igazságot képviselje. Először Omár kalifa (634-644) nevezett ki kádit a meghódított Szíriában és Egyiptomban. E gyakorlatot az Abbaszida kalifák is folytatták Irakban főkádi ('kádik kádija', arabul: qádi al-qudák) kinevezésével. A kádi tevékenysége gyakorlatilag kiterjedt a Koránban lefektetett elvekre és a Mohamednek tulajdonított kijelentésekre (hadís). Döntött peres ügyekben, pénzbüntetést szabott ki, börtönre ítélt, testi fenyítést rendelhetett el, szerződéseket hitelesített, örökösödési ügyekben döntött, védte az árvák és özvegyek jogait, felügyelte a *vakfok* (Észak-Afrikában a hubuszok) tevékenységét. A kádi csak a felperes kérésére cselekedett, s döntései megfellebbezhetetlenek voltak: döntéseit, ítéleteit dokumentálták, s ezek későbbi ügyekben precedensként szolgáltak (a 9. századig visszamenően vannak ilyen dokumentumok). A kádi csak érdemei alapján volt jelölhető, ezért feddhetetlen jelleműnek kellett lennie, jelölése megkérdőjelezhetetlen volt. Nem fogadhatott el meghívásokat ünnepekre (csak rokonoktól v. régi barátoktól), fölkészülnie kellett lennie teológiában, járatosnak a jogban. [...] Jelenleg a kádi már csak a muszlimok magánügyeiben (házasság, válás, örökség, vérdíj) dönt, amennyiben mindkét fél a muszlim közösséghez tartozik." Magyar Katolikus Lexikon. VI. köt. Főszerk.: Diós István. Bp., 2001. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu> – 2010. október.]

[19] „Úgy fogod találni, hogy az emberek legszilárdabbjai / ellenségei azoknak, kik hisznek, (hogy legyenek) / Zsidók, s bálványimádók. Úgy fogod találni ők / (állnak) legközelebb szeretetben azokhoz, kik / hisznek, (hogy legyenek olyanok), kik mondják: / Keresztények vagyunk. Ez, miáltal közöttük lel- / készek és szerzetesek, s ők nem fellengzenek.” Korán (The Holy Quran). 5:82 szúra. Ford.: Mihálffy Balázs. Karachi, é.n.

[20] Zakat: jelentése alamizsna, „szegény-járandóság”. Az iszlám öt fő pillérének egyike, a modern iszlám gazdaságelméletekben az egyik adófajta. Célja a muszlim közösségen belül a vagyoni különbségek csökkentése és az igazságosság megvalósítása. Rostoványi, 1998. 452. p.

[21] Saría (arabul): az iszlám előírásainak, rendelkezéseinek összessége, egy „magatartási kódex”, az iszlámnak megfelelő életmód fő rendező elve. Többnyire csak az iszlám jogot (fiqh) értik rajta, holott több annál, hiszen a jog, az erkölcsiség és a teológia elege. A kifejezés pontos jelentése „vízhez vezető út”. Rostoványi, 1998. 445. p.

[22] Dzsihád: jelentése küzdelem, erőfeszítés. A mai értelmezések szerint pontos jelentése „Allah útján történő küzdelem”, vagyis küzdelem a rossz ellen és a jó megvalósításáért. Ennek egy – de nem a legjelentősebb – formája a külső ellenséggel vívott harc, a „szent háború”. Rostoványi, 1998. 427. p.

EPA03307_egyhaztorteneti_2010_04_147-156.htm

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11. évfolyam 4. szám A. D. MMX	Sanchez, Sylvain Jean Gabriel: Priscillien, un chrétien non conformiste. Doctrine et pratique du priscillianisme du IVe au VIe siècle. Paris, Beauchesne, 2009. (Théologie Historique, 120) 523 old.
--	---

385-ben egy szinte precedens nélküli esemény „rázta meg” a kereszténységet és a Római Birodalmat. Avila püspökét, Priscillianust az ellenfelei feljelentették Maximus trónbitorlónál, aki hat társával együtt Trierben „*maleficium*” (mágia) vádjával kivégeztette.[1] Ezzel mintegy beigazolódni látszott Julianus/Julianosz császár (361–363) azon meglátása, hogy a (különböző meggyőződésű) keresztények többnyire halálos gyűlöletet táplálnak egymás iránt.[2] A kivégzést lényegében az tette lehetővé, hogy 380-ban a kereszténység lett a Római Birodalom hivatalos államvallása. Ettől a pillanattól kezdve nemcsak a pogányok és a zsidók, hanem az „eretneknek” minősített keresztény irányzatokhoz tartozók is üldözhetővé váltak.

A modern kutató azonban döbbenettel fedezi fel, hogy az ibériai ókereszténységre komoly hatást gyakorló és hosszú időn keresztül tisztelt Priscillianus püspök fennmaradt műveinek tartalma és az ókeresztény szerzők róla szóló tudósításai között jelentős az eltérés és az ellentmondás. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogy miképpen lett „eretnekké” a nevéhez fűződő mozgalom? Vajon tényleg megállja-e helyét a manicheizmus és a gnoszticizmus vádja, vagy az csupán olyan hereziológiai minősítés, megbélyegzés, kategorizálás, amelyet a későbbi korokban akasztottak rá, majd a továbbiakban gondolkodás nélkül ismételték?

Az eltérés észlelésére tulajdonképpen csak az elmúlt évszázadban nyílt lehetőség. Ezt főképpen az tette lehetővé, hogy egy fiatal bajor kutató, Georg Scheps (1852–1897) 1885-ben felfedezte Priscillianus addig elveszettnek hitt műveit.[3] A szövegekre támaszkodva egy szintén fiatal – és ígéretes – francia kutató, Ernest-Charles Babut (1875–1916)[4] komoly feltűnést keltő munkájával,[5] új megvilágításba helyezte, és gyakorlatilag egy évszázadra új irányba terelte a priscillianizmus-kutatást. A jelentős számú, de csak részletkérdésekkel foglalkozó tanulmány ellenére sem született átfogó monográfia. Henry Chadwick (1920–2008) több kiadást is megért műve például anélkül hozza összefüggésbe a priscillianizmust és a manicheizmust, hogy alaposabb elemzésnek vetné alá a mozgalom tanítását és gyakorlatát.[6]

Az előszóban vázolt rövid kutatástörténeti áttekintés után – és annak függvényében – a szintén ígéretes Sylvain Jean Gabriel Sanchez[7] pontosan meghatározza saját, szakmai eszmecserékben kiforrott munkája célját és újszerűségét.[8] Azon túlmenően, hogy összegzi az eddigi kutatási eredményeket, módszeresen megvizsgálja a manicheizmusnak és a gnoszticizmusnak a priscillianizmusra gyakorolt hatását. Ugyanakkor elkerüli az ortodoxia – heterodoxia („eretnység”) meddő vitáját, és elsősorban Priscillianus és a nevével fémjelzett mozgalom eszmeiségének és tanításának a kontextualizált megértésére illetve megértetésére törekszik a 370 és 572 közötti időszakban. Ezzel gyakorlatilag új pályára tereli a vitát. „Priscillianus egy olyan nonkonformista mozgalom alapítója – írja –, amelynek meghatározása még várat magára. Hasonlóképpen tisztázni kell azt is, hogy a gnosztikus irányzatok, illetve Mani vallása befolyásolták-e vagy sem a gondolkodását.” (14. p.)

A szerző kutatása tárgyát „mozgalomként” vagy „irányzatként” határozza meg, és egyben új fogalmakat is bevezet. „Priscilliánusoknak” nevezi az alapítót és annak tanítványait, illetve „priscilliánistáknak” mindazokat, akik már második generációs követőknek tekinthetők (vagyis nem ismerték Priscillianust), s főképpen az I. toledói zsinat (400) után csatlakoztak a mozgalomhoz. Ezt a fogalmi megkülönböztetést mindenekelőtt a tanításban és a gyakorlatban bekövetkezett fejlődés teszi szükségessé. Annál is inkább, mivel Sanchez a priscillianizmust nem társadalmi, hanem vallási jelenségként tárgyalja.[9] „Az ideológiai és történeti megközelítés – írja a bevezetőben – lehetővé teszi a tanítások és a gyakorlatok vizsgálatát annak megállapítására, hogy közelíthető-e a priscilliánus és a priscilliánista gondolkodás, illetve a gnosztikus és manicheus eszmék.” (22. p.) Nagy kérdés, hogy Priscillianus tényleg gnosztikus keresztény volt-e? A szerző erre keresi a választ egyrészt a források elemzése, másrészt a korabeli kulturális és intellektuális környezet

figyelembevétele révén. E célból pontosan meghatározza azokat a forrásokat, amelyekre támaszkodik: Würzburgi Traktátusok (homiletikus írások, apologetikus könyvek és egy paraliturgikus himnusz), zsinati kánonok (Saragossa, Toledó, Braga I és II), az *Apostolok Konstitúciói (Constitutiones Apostolorum)*,^[10] fennmaradt manicheus és gnosztikus szövegek, ókeresztény szerzők írásai. Sajnos régészeti leletek nem léteznek, mivel a Szent Jakab-kultusz gyakorlatilag eltörölte a priscillianizmus nyomait.

A terjedelmes monográfia első fejezete a mozgalom három évszázados történetét vázolja. Az alapító, Priscillianus, 345-350 körül született nagybirtokos családban. Energikus, ékesszóló és rendkívül művelt volt. Aránylag későn lett keresztény, de akkor a kereszténységnek az egyéntől magatartásban egy nagyon sokat követelő formáját sajátította el. A közösség, amelybe belépett, az aszketikus tökéletességre törekedett. Priscillianusról hamar kiderült, hogy karizmatikus személyiség. Vonzani kezdte a tanítványokat a nép, a nemesség, a tisztaságot kereső nők, sőt mi több, még a püspökök köréből is. A 370-es évek végére a mozgalom már túlterjedt az Ibériai-félszigeten, s elért egészen Bordeaux-ig.

Az első, aki nyilvánosan is fellépett ellenük, Hyginus cordobai püspök volt. Rövid időn belül ezeket az aszkéta laikusokat^[11] manicheizmussal és gnoszticizmussal vádolták. A priscillianusok azonban hitvallásokkal védekeztek (például Priscillianus *Liber apologeticus* és *Liber de fide et de apocryphis c. művével*), amelyek végül is meggyőzték Hyginust. A többi püspök véleménye viszont megoszlott, így a 379-es saragossai zsinaton mindössze 12 püspök vett részt. Mivel az ellenfelek egyházi bíróságként („*iudicium sacerdotale*”) szerették volna működtetni, a vádlottak nem jelentek meg a zsinaton. Damasus pápa (366–384) pedig világosan megfogalmazta, hogy távollévőket nem lehet elítélni („*ne quid in absentes et inauditos decerneretur*”). A zsinat csak fegyelmi utasításokat („*commonitorium*”) fogalmazott meg, ezek azonban egyértelműen Priscillianus aszketikus vallásgyakorlatát célozták. Például megtiltotta, hogy nők és férfiak közös összejöveteleket tartsanak az Írások olvasása céljából, de tiltotta a vasárnapi böjtöt, a templomok kívüli nagyböjti magán-összejöveteleket, az eucharisztia kivételét a templomból, a klerikusi állapot elhagyását a szerzetesi életformáért, valamint a tanítói cím önkényes felvételét. Mindazonáltal a priscillianusok egyházi helyzete meghatározatlan maradt, ami lehetőséget teremtett az eltérő megítélésekre. Sőt mi több, a helyzet csak súlyosbodott azáltal, hogy Priscillianus Avila püspöke lett. Ily módon ugyanis rá vonatkozóan érvényét veszítette a laikus tanítókat megcélzó saragossai zsinati határozat. Ellenben fellángolt a vita: lehetséges-e laikust megválasztani püspöknek? 380-ban Meridában az ellentétek a tettelegességgig fajultak. Ugyanakkor Gratianus császár kitiltotta az eretnekeket a templomokból és a városokból, a priscillianus püspököket elűzték. A kérdést bonyolította, hogy a püspökök letétele nem egyházi, hanem politikai döntés eredményeként következett be.

381-ben Priscillianus úgy döntött, hogy Rómába megy a pápához. Útközben újabb arisztokrata tanítványokat szerzett: Euchrotiát és Proculát, Attius Tiro Delphidius Bordeaux-i rétor özvegyét illetve lányát. Viszont sem Delphinus Bordeaux-i püspök, sem Milánói Ambrus, sem pedig Damasus pápa nem fogadta őt. Ezért – kihasználva a tisztviselők korrupszóját – a császári udvarban vásárolta meg a felmentését és a püspöki pozícióba való visszahelyezését. Mivel több magas rangú hivatalnokot is sikerült megnyernie magának, most már Priscillianus ellenfelei (különösen Hydatius emeritai püspök) kerültek nehéz helyzetbe, a hispániai egyház felforgatásával vádolták őket. A váratlan politikai fordulat azonban nekik kedvezett, mivel csapatai a hispán származású Maximust kiáltották ki *imperator*nak. Gratianust 383. augusztus 25-én Lyonban meggyilkolták. Maximus rendezni akarta a hispán egyházi vitát, s egyben megmutatni a pápának, hogy ő az igaz hit oltalmazója. Ezért 383-384-ben zsinatot hívott össze Bordeaux-ba. Priscillianus itt nem jelent meg, hanem a császárhoz fellebbezett („*proucatio*”), az egyházi ügy így lényegében bűnügyé alakult át. Az „eretnek” tanok helyett a mágia került a középpontba. Priscillianust megtörte a kínvallatás, és beismerő vallomást tett. Tours-i Márton határozottan kérte Maximust, hogy ne végeztesse ki Priscillianust, miközben vádlói elbizonytalanodtak és elrettentek a következményektől. A kísértés azonban nagy volt, hiszen a „*maleficium*” büntette teljes vagyonekborzást vont maga után, Maximusnak pedig pénzre volt szüksége. Ezért Priscillianust és hat társát (köztük Euchrotiát) kivégeztette, többeket száműzött. Ugyanakkor Maximus katonai vizsgálóbizottságot küldött Hispániába, feladatuk volt a priscillianusok felkutatása, kivégzése és

vagyonuk elkobzása.

Priscillianus ellenfelei elérték céljukat. Ellenben az általuk igénybe vett politikai eszközök mélységesen megosztották az egyházat. Főképpen Tours-i Márton és Milánói Ambruszt háborította fel a halálos ítélet, de maga Siricius pápa (384–399) is tiltakozott. Arról nem is beszélve, hogy a galliai püspököket az eset egy sajtószerű fejlődési pályára állította, amelyet áthatott a gátlástalan opportunizmus: behódolni a politikai hatalomnak!

A kivégzés után Priscillianus és társai földi maradványait Spanyolországba szállították (minden bizonnyal Compostellába!), és vértanúkként tisztelték őket. Symposius metropolita püspök ugyanis felvállalta Priscillianus szellemi örökségét. A mozgalom erőre kapott. A hívőket vándorpüspökök szervezték közösségekké, ami értelemszerűen kiváltotta a helyi, Rómához hű püspökök aggodalmát. Dictinius, Astorgai Symposius püspök fia, még könyvet is írt (*Libra*), amelyben jogosnak ítélte az apokrifok magánolvasását, illetve a kegyes hazugságot. Ezzel lényegében kezdetét vette a spanyol egyház azon megosztottsága, amelyben ortodoxok (városlakók és arisztokraták) és priscillianiák („pogányok” – „*pagani*”; vagyis nem vagy csak alig keresztény vidékiek) feszültek egymásnak.

400-ban a toledói zsinat már kiközösítette a priscilliani püspököket. Maga Symposius, a fiával egyetemben, visszatért az „ortodoxia” kebelébe. Az egyre módszeresebben üldözött mozgalom számára azonban – amely elsősorban a kevésbé romanizált és a kereszténység által csak alig érintett vidéki lakosság körében terjedt – kedvező fordulatot jelentett a svévek északnyugat-hispániai megtelepedése (409). Az általuk biztosított védelemnek köszönhetően a priscillianizmus a régió sajátos vallási jelensége lett. Ugyanakkor ez nem jelentett kizárólagosságot, a mozgalom elterjedt és jelen volt egész Hispániában. Annál is inkább, mivel nem alakult ki különálló egyházi intézményrendszer. Többnyire a priscilliani eszméket valló, vagy azokkal rokonszenvező klerikusok (püspökök) hálózatáról beszélhetünk, ami az egyházon belül változó intenzitású, ellenben állandó feszültségeket eredményezett az eltérő irányzatokhoz tartozók között.

A priscilliani tanítás mindenképpen nélkülözötte a bibliai megalapozottságú strukturált teológiai kidolgozást. Nem véletlen, hogy nagy hangsúlyt fektetett a „Sors”-ra, amit a népi beágyazódás is erősített. Az 5. század elején Orosius és Ágoston eszmecseréje arra világít rá, hogy a priscillianiizmust egyre következetesebben kapcsolták össze a manicheizmussal. A germán betörések miatt azonban a hispániai egyház teljesen tehetetlen volt, nem támaszkodhatott a szétzilált császári közigazgatásra. A helyzet csak 448-ban változott, amikor a svévek felvették a kereszténységet. Ekkor a priscillianiizmus elveszítette a politikai oltalmát, és hanyatlásnak indult. Annál is inkább, mivel az ariánus vizigót királyságban mint manicheusokat üldözték a priscillianiistákat. 530-ban azonban még mindig voltak olyan vidéki templomok, ahol Priscillianusról mint szent vértanúról emlékeztek meg.

A haldokló mozgalom számára a kegyelemdőfést a bragai zsinatok (561 és 572) adták meg. Amikor pedig 585-ben Leovigild gót király (568–586) meghódította Északnyugat-Hispániát, a priscillianiizmus fizikailag is megsemmisült. Ily módon szabaddá vált az út, hogy kialakulhasson a compostellai Szent Jakab-kultusz és zarándoklat, ezzel sikerült Priscillianusnak még az emlékét is eltörölni. Az idők folyamán a róla kialakított kép is teljesen megváltozott. A nonkonformista és vértanú keresztény aszkéta helyét átvette annak a megrögzött eretneknek az alakja, aki a hispániai viszonyokhoz alakította a manicheizmust. Ebben a fejlődésben jelentős szerepet játszott a vallási és társadalmi viszonyok átalakulása. A negyedik századot követően ugyanis az egyház politikailag megerősödött, és világosan meghatározták a tanítást is. Nyugaton gyökeret vert az a meggyőződés, hogy minden eretnekség gyökere Keleten található. Ugyanakkor az eretnekek kiírták magukat a korabeli keresztény társadalomból, sajátos gyakorlataikkal egyfajta ellen-társadalmat – idegen testet – alkottak. Érthető, hogy üldözték őket, hiszen pusztán létük hatalmas kihívást jelentett a totális mentális és társadalmi ellenőrzést megvalósítani kívánó egyházi és állami hatalom számára.

A monográfia második fejezete a priscillianizmus közvetlen és közvetett forrásait (leveleket, tanulmányokat, apologetikus írásokat illetve zsinati határozatokat, ókeresztény szerzők műveit) térképezi fel. Minden jel arra mutat, hogy a hatalmas korabeli irodalomnak csak a töredéke jutott el az utókorhoz. Annál is inkább, mivel a mozgalom iratainak a megsemmisítése gyakorlatilag Priscillianus halálát követően megkezdődött.

Ugyanakkor a szerző, a források révén összeveti a priscillianizmust a manicheizmussal és a gnoszticizmussal. Megállapítja, hogy a Priscillianusszal szemben megfogalmazott kezdeti vádak megalapozatlanoknak tűnnek. Nem annyira a teológiai eszméi (hiszen, apologetikus írásban ugyan, de maga is elítélte Mani tanítványait), hanem a korabeli intézményes és legalista egyházzal szembehelyezkedő magatartása (aszkézis, a klérus felügyeletét mellőző ima- és kultikus magánösszejövetelek tartása) keltette fel a figyelmet és a félelmet.

Joggal elmondható, hogy már a Sanchez által összeállított és elemzett forrásleltár is megkerülhetetlenné teszi művét mindazok számára, akik a kérdéssel vagy a korszakkal behatóbban akarnak foglalkozni.

A harmadik fejezetben a mozgalom tanítása kerül kifejtésre. A szerző egyfajta kronologikus megközelítésben tárgyalja az egyes teológiai elemeket (például szentháromságtani és krisztológiai, kozmológiai és antropológiai – mint a teremtés, vagy a lélek eredete és természete –, illetve asztrológiai, démonológiai és angyaltani kérdéseket), és igyekszik felvázolni a priscillianusoktól a priscillianistákig vezető eszmetörténeti fejlődési pályát. Ugyanakkor módszertanilag is figyelemre méltó Sanchez teljesítménye. Priscillianus meglehetősen nehézkes latin nyelven fennmaradt tanítását ugyanis összeveti a manicheus illetve a gnosztikus tanokkal, hiszen csakis ily módon állapítható meg a korabeli vádak megalapozottsága. Utána az anti-priscillianista irodalmat tekinti át, mintegy kidomborítva, hogy ellenfelei a vitairataikban miképpen torzították el a mozgalom eszméit. Tekintettel arra, hogy priscillianista forrásaink alig vannak, végeredményben a szerzőnek az ellenfelek polemikus írásaiból kellett megkísérelnie kihámozni az utolsó nemzedékek nézeteit.

Sanchez végkövetkeztetése, hogy az összetett személyiségű Priscillianus tanítása bibliai ihletettségű. Jóllehet mind a manicheus, mind pedig a gnosztikus tanításoknak ismeri egyes elemeit, teológiája mégis az ún. „apostoli atyák” és az apologéták felfogásához közelíthető. Ennek fényében elmondható, hogy nézeteivel, a saját korában mindenképpen egyfajta archaizmust képviselt. Ezt tetőzte az apokrifok iránti vonzalma. Ellenfelei dolgát pedig a félreérthető megfogalmazásaival és fogalomválasztásaival mindenképpen megkönnyítette. Kétségtelen azonban, hogy a priscillianisták nagyobb mértékben használták a gnosztikus anyagot, mint az alapító. Ők például már nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a csillagok befolyásának az ember sorsának alakulásában, és a teremtéstanban is jobban érvényesítették a dualista felfogást (rossz anyag és tiszta lélek).

Ahhoz azonban, hogy még átfogóbb és pontosabb képet kapjunk Priscillianusról és a nevéhez fűződő mozgalomról, a szerző külön fejezetben igyekszik felvázolni a vizsgált kor kulturális háttérét. Ezért érdeklődése az avilai püspök könyvtára és olvasmányai (bibliai szövegek, apokrifok, klasszikusok, ókeresztény szerzők, mint például Poitiers-i Hilarius) felé irányul, hiszen ezek befolyásolták és határozták meg a gondolkodását. Ebből még világosabban kiderül, hogy Priscillianus nem volt sem manicheus, sem pedig gnosztikus, hanem csupán egy művelt arisztokrata, aki katolikus aszkéta lett. Ami a későbbiekben mégis lehetővé tette az összekapcsolást, az nem más, mint a közös filozófiai alap, mégpedig a neoplatonizmus, amely átítatta a különböző korabeli vallásokat és keresztény teológiai irányzatokat.

A priscillianizmus kérdését kimerítően körüljáró monográfiája utolsó fejezetében Sanchez az aszketikus mozgalom vallási gyakorlatát és magatartásformáit taglalja. Ez a „szabványos” kereszténységre jellemző elemek (például keresztség, eucharisztia, alamiználkodás, böjt, önmegtartóztatás, cölibátus, házasság, szüzesség) mellett titkos és okkult elemeket is tartalmazott (például a megtevesztés művészet, kétszintű tanítás, jövendölés). A zsinatok elsősorban azt rótták fel neki, hogy elhanyagolja a hivatalos kultuszt, és szembehelyezkedik a papi hierarchiával, miközben teljesen nyilvánvaló volt, hogy az egyházban komoly problémák mutatkoztak az erkölcsi fegyelem területén. Az aszkézis hívei számára megfogalmazott kritikái

tehát jogosaknak bizonyultak, ellenben különállásukkal – és főképpen a nők felértékelésével illetve vallási szerepekhez való juttatásával – veszélyeztették azt az egyházi intézményt, amely egyre inkább a politikai hatalom szövetségese és támasza lett. Paradox módon azonban, a konfrontáció eredményeképpen, még jobban megerősödött és hierarchizálódott az intézményrendszer, hiszen a zsinatok egyre világosabban meghatározták mindenki pontos helyét és szerepét (laikus, aszkéta és szerzetes, özvegy, szűz, zsoldos, ajtónálló, felolvasó, ördögűző, akolitus, szubdiakónus, diakónus, presbiter, püspök, metropolita). A cél az egyházi és társadalmi rend és fegyelem biztosítása volt. Minden kihívás tehát értelemszerűen újabb törvényi szabályozást és szigorítást vont maga után.

Monográfiája konklúziójában Sanchez a priscillianus mozgalom, illetve a priscillianista irányzat természetét igyekszik megragadni. Ennek markáns jellemzőjét a tanítás és az életvitel/életmód közötti összhangra törekvésben ragadhatjuk meg. A szerző a nemzetközi szakirodalom legújabb eredményeinek segítségével tisztázza, hogy valójában nem annyira „eretnekségről”, hanem sokkal inkább szkizmáról (szakadásról) beszélhetünk. Ellenben az ellenfelek által felsorakoztatott valóságtorzító vádak (hazugság, mágia, szexuális kicsapongás) és az általuk használt fogalomtár (például a manicheusok sztereotip képe) Priscillianust és követőit mindenképpen beskatulyázta az „eretnek” kategóriába, jóllehet ők következetesen katolikusoknak tekintették magukat, és – paradox módon – az ellenük használt fogalomtárral szintén felléptek az „eretnekek” ellen.

Ennek fényében Sanchez a szociológia oldaláról is megvilágítja az általa vizsgált kérdést, elsősorban Ernst Troeltsch (1865–1923) kategóriáit (egyház, szekta, misztikus) használva. Szerinte Priscillianus kezdetben elfogadta a hierarchiát, s a hispániai egyházat mintegy belülről, a püspöki pozíciók megszerzése révén akarta megreformálni. Megalkuvást nem ismerő spirituális üzenete csak egy második szakaszban terjedt túl az arisztokrácia körén, és hatott a népi rétegekre. Karizmatikus prófétai személyisége – s ez már Max Weber (1864–1920) kategóriája – rávilágított az evangéliumi tanítás illetve a korabeli egyházi intézményrendszer valósága között tátongó eszmei szakadékokra. A püspökökkel való konfliktusai eredményeképpen mozgalma „szektásodott”, vagyis az egyházon belül kialakult a gondolataival rokonszenvező laikusok és klerikusok hálózata. Priscillianus semmiképpen nem akart új egyházat alapítani. Közösségi jellegű megújulási mozgalma az ősegyház szellemiségéhez való visszatérést, illetve a klérus elsekélyesedő spirituális színvonalának a felemelését szorgalmazta.

Ez a misztikus forrongás lényegében egy olyan egyetemes és időtlen jelenség, amely a vallásos kimerültség, illetve megújulás időszakait jellemzi. A szimpatizánsok – történetesen művelt és gazdag nők – személyes döntés alapján csatlakoztak a Priscillianus nevével fémjelzett mozgalomhoz. Társadalmi helyzetükből is kiindulva egyfajta, az egyház felett álló, spirituális arisztokráciaként („szentek közössége”) tekintettek önmagukra. Az elszegedett kirekesztés és üldözés következtében pedig a priscillianizmus végül egy egyházon kívüli önálló szellemi irányzattá fejlődött, amely az „újjászületettek” önkéntes alapon történő gyülekezésének szabadságát követelte magának. Ugyanakkor nem szerveződött önálló egyházzá, hanem a közösségek laza láncolataként inkább az egyházi intézményrendszeren belüli rejtőzködést választotta. A svévekkal való kiegyezés azonban azt mutatja, hogy a priscillianizmus a saját eszmerendszeréhez azért mégsem ragaszkodott annyira görcsösen. A túlélés érdekében hajlandó és képes volt eszméit újraértékelni, s akár kompromisszumokba is belemenni a politikai hatalommal. Ez azonban eléggé kockázatosnak bizonyult, tekintettel az érdekváltozásra, illetve az erőviszonyok átalakulása következtében akár végzetes is lehetett. Lényegében maga Priscillianus (saját korának nonkonformista kereszténye) is ennek lett az áldozata.

Sanchez a most megjelentetett jelentős művével a priscillianizmus kutatását egyáltalán nem tekinti lezártnak. Egyedülálló módon elektronikus úton teszi közzé a kérdés időközönként aktualizált historiográfiáját és bibliográfiáját a <http://sjgsanchez.free.fr> oldalon. A monográfia így egy jelentős, de csak válogatott szakirodalmi jegyzéket tartalmaz, amihez társul egy rövid időrendi táblázat, illetve egy magyarázó szójegyzék, amelyek a különböző mutatókkal (források és modern szerzők) együtt a kötetet hasznossá, sőt megkerülhetetlenné teszik.

Magyar viszonylatban sajnos Priscillianusnak és a priscillianizmusnak nincsen semmiféle szakirodalma. Ami azonban még ennél is szomorúbb: hazai viszonylatban teljesen hiányoznak azok az intézményes feltételek, amelyek a kereszténység egyetemes történetének tudományos kutatását lehetővé tennék. Sanchez monográfiája lényegében ezt teszi nyilvánvalóvá.

(ism.: Jakab Attila)

Jegyzetek

[1] A kivégzésre vonatkozóan ld.: Rist, Josef: Violencia estatal al servicio de la Iglesia. La ejecución de Prisciliano en 385 y la política religiosa imperial. In: *Augustinus*, 52. 2007. 197-203. p.

[2] „Nullas infestas hominibus bestias ut sunt sibi ferales plerique Christianorum expertus.” Ammianus Marcellinus: *Rerum gestarum libri XII*, 5,4. A francia szerző ezt a megállapítást választotta impozáns monográfiája mottójául, mivel kiválóan megfelel a priscillianizmust körülölelő 4. századi általános közhangulatnak. Az egyház birodalmi helyzetének üldözöttből üldözővé váló fejlődési folyamatát ugyanis kiélezett, a politikai életet is közvetlenül befolyásoló, teológiai viták kísérték végig.

[3] Johann Ignaz von Döllinger (1799–1890) megbízásából a *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* sorozat 18. köteteként jelentette meg (Bécs, 1889). Ld. még: *Patrologiae Latinae Supplementum* 2,4, 1391-1483. p.

[4] Alhadnagyként elesett az első világháborúban.

[5] Babut, Ernest-Charles: *Priscillien et le priscillianisme*. Paris, 1909.

[6] Chadwick, Henry: *Priscillian of Avila*. Oxford, 1976. (2. kiadás: 1986, 3. kiadás: 1997.)

[7] Ld. pl.: Sanchez, Sylvain Jean Gabriel: *Justin apologiste chrétien. Travaux sur le Dialogue avec Tryphon de Justin Martyr*. Paris, 2000. (Cahiers de la Revue biblique, 50.)

[8] A szerző, a teljesség igénye nélkül, a következő neves szakembereknek köszöni meg az észrevételeket és az önzetlen segítséget: Jacques Fontaine, Jean-Pierre Martin, Yves-Marie Duval (†2007), Jean-Marie Salamito, Alain Le Boulluec, Jacques Elfassi, Madeleine Scopello, María Victoria Escribano, Régis Burnet. Ez a hozzáállás akár modell értékű is lehet a hazai tekintélyelvű tudományos élet számára, ahol a kritikát többnyire személyes sértésként értelmezik.

[9] Egy másik, szintén korabeli „eretnek” mozgalom, a pelagianizmus társadalomtörténeti vizsgálatának nagyszerű módszertani példáját kínálja: Salamito, Jean-Marie: *Les virtuoses et la multitude. Aspects sociaux de la controverse entre Augustin et les pélagiens*. Grenoble, 2005. (Collection Nomina) (Rec.: Jakab Attila. In: *Vallástudományi Szemle*, 2007. 2. sz. 289-294. p.)

[10] A görög szöveget és annak francia fordítását kiadta: *Les constitutions apostoliques*. I-III. Ed.: Metzger, M. Paris, 1986-1987. (Sources Chrétiennes, 320., 329., 336.)

[11] A kifejezésre és a jelenségre vonatkozóan ld.: Faivre, Alexandre: *Les premiers laïcs lorsque l'Église naissait au monde*. Strasbourg, 1999. (Croire & Comprendre.)

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11. évfolyam 4. szám A. D. MMX	Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról. Szerk.: Fazakas Gergely Tamás, Győri L. János. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2008. 280 old.
--	---

A Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhelye, a Tiszántúli Református Egyházkerület Református Művelődés- és Iskolatörténeti Kutatóintézete, valamint a Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2006. november 17-18-án Medgyesi Pál munkásságával foglalkozó konferenciát rendezett, amelynek anyagából készült a most ismertetésre kerülő – a *Könyv és Könyvtár* c. folyóirat 2007. évi különszámaként is közzétett – kötet. Az utóbbi években ez a második olyan kötet, amely kifejezetten Medgyesi Pál munkásságával foglalkozik.[1]

A gyűjtemény címe sejteti a célt, amelyet az előszóban fogalmaznak meg a szerkesztők, Bán Imre szavait idézve: „Meggyőződésem, hogy a magyar művelődés- és irodalomtörténetnek Medgyesi Pál iránt még törlesztendő adósságai vannak.” E megállapítás jelentőségét Luffy Katalin nyitótanulmánya (*Medgyesi Pál és a magyar puritanizmus. Historiográfiai áttekintés a kezdetektől az 1980-as évekig*) világítja meg igazán, amely összegzi a 17. századtól kezdve a Medgyesi-recepciót, kiemelve azokat a csomópontokat, amelyek hozzájárultak mai képünk kialakításához, és megkerülhetetlenek a kutató számára. Luffy a Medgyesi Pálról született szakirodalmi értékelések változását 1980-ig foglalja össze, kiegészítve egy válogatott bibliográfiával az azt követő évtizedekben született írásokról, ezzel felvetve a kutatástörténet további áttekintésének igényét is. A recepciót abból a megközelítésből szemléli, hogy az egyes szakmunkák hogyan értékelik Medgyesi Pál szerepét a puritanizmus viszonylatában.

A kötet anyagát nyolc fejezetre tagolták, aszerint, hogy milyen közelítési szempontot választottak a szerzők. Függelékben olvasható Luffy Katalin írása Medgyesi Pál 1660 utáni életéről, valamint Fekete Csaba szövegközlése *Déleesti istentisztelet (vesperás) Medgyesi Pál korából; Medgyesi Pál: Ezékiás király hiti (betűhív szövegközlés)* címmel. Ezeket azonban nem feltétlenül volt indokolt külön kezelni a kötet főszövegétől, ahogy a többi fejezetcím is csak a tartalomjegyzékben szerepel, így a tanulmánygyűjtemény olvasása során nem találunk igazi eligazítást a tanulmányok csoportosítását illetően.

Az írások Medgyesi Pál életművének széles metszetét fogják át, de érezhető a *Praxis pietatis* kiemelt szerepe, amely – Esze Tamás fordulatával élve – „a XVII. század legnépszerűbb könyve” volt. A hozzá kapcsolódó vizsgálódások kiterjednek az imádságelmélet, a forráskritika, hatástörténet területére. A *Praxis pietatis* fordítási kérdéseivel foglalkozik Petrőczy Éva és Fekete Csaba. Előbbi szerző a *Praxis pietatis* fordítástörténetéről, illetve Lorántffy Zsuzsanna patrónusi szerepéről már értekezett az *Egy fordítás háttértörténete* című 1997-es írásában, ennek a tanulmánynak a folytatásaként olvasható a kötetbeli cikke (*Régi bort új tömlőbe – néhány új szempont Medgyesi Pál Bayly-fordításának vizsgálatához*). A szerző újabb adatokkal bővíti korábbi eredményeit Medgyesi angliai peregrinációjára és Lewis Bayly életére vonatkozóan, kiegészítve további összehasonlító szövegelemzéssel.

A *Praxis pietatis* fordítástechnikáját magyarországi kontextusban vizsgálja Fekete Csaba. Nemcsak az eredeti angol munkával, hanem az egykorú magyar fordítások jellemzőivel hasonlítja össze Medgyesi Pál megoldásait, ellenpárként Felsőbányai Szabó Mihály *A léleknek útiköltsége* című művéből idézve (*Praxis praxisa, avagy fordító puritánság Medgyesi nyelve alapján*). Több példával illusztrálja a *Praxis pietatis* újrakiadásai során alkalmazott változtatásokat a fordításban, bemutatva Medgyesi nyelvhasználatának alakulását, illetve kitérve azokra a fordítástechnikai megoldásokra, amelyeket maga Medgyesi nem fejtett ki tételszerűen, mégis jellegzetes elemeknek tekinthetők stílusában. A kötet egyik egyenetlensége, hogy nem egységes Tolnai Dáli János nevének helyesírása. Fekete Csabánál az előbbi változatban szerepel, míg Luffy Katalin, Fazakas Gergely Tamás, Szabadi István és Győri L. János „Dali”-t írt. A helyes névforma valószínűleg Dál községre utalhat, ezt Fekete Csaba források alapján igazolta.[2]

A váradi *Praxis pietatis* kiadás címlapja által felvetett problémákat és a lehetséges válaszokat összegzi terjedelmes tanulmányában Fazakas Gergely Tamás. (*Az imádság testi kifejeződései az angol és a magyar puritanizmusban. Az 1643-as Praxis pietatis filológiai és ikonográfiai kérdései.*) Az írás első része az 1643-as kiadás lehetséges angol forrásaival foglalkozik. Az első egység zárásaképpen a szerző azt fejt ki, milyen okból változtathatta meg Medgyesi a váradi *Praxis Pietatis* szerkezetét a korábbi kiadásokhoz képest. A tanulmány második egységében az angol művet és annak magyar fordítását az imádság performálásának kontextusa felől közelíti meg. Az imádkozás módjának értelmezése, ennek tükröződése a kiadások címlapjain vezet át a záróegységhez, amely a *Praxis pietatis* kiadványszerkezeti változásai mögött sejtethető lehetséges szerzői intenciókat részletezi, a puritán mozgalomra adott magyarországi reakciók tükrében.

Praxis pietatis contracta címmel jelent meg 1692-ben Drégelypalánki János munkája, a Medgyesi-mű átdolgozását Győri L. János homiletikai, retorikai szempontból vizsgálja. (*Drégelypalánki János Praxis pietatis-átdolgozásának homiletikai, retorikai vonatkozásai.*) Drégelypalánki elsődleges célja az eredeti *Praxis* hozzáigazítása a magyar kulturális viszonyokhoz, emiatt írta át prédikációkká, amely révén jelentősen megrövidült a szöveg. A tanulmány szerzője kiemeli, hogy megváltozott a prédikációk elnevezése (tanúság), amely szintén a puritánus igehirdetési gyakorlathoz kapcsolja a gyűjteményt, utalva arra, hogy a hangsúly a tanításra és applikálására került. A cikk zárásában Győri L. János kitér a feltehető célközönségre, valamint arra, hogy Medgyesi *Praxis pietatis*-ának szövegjellemzőiből következően Drégelypalánki ususai közül elmarad a cáfoló haszon.

Cserei Mihály *Praxis pietatis*-olvasatát elemzi esettanulmányában Tóth Zsombor, több olvasás-, és írásantropológiai kérdésre választ keresve. (*Usus doctrinae: Cserei Mihály Praxis pietatis olvasata.*) A szerző körüljárja Cserei olvasási és írási szokásait, és arra következtet, hogy mindkettőhöz praktikus és reprezentációs funkció is társult, valamint, hogy „a szöveg olvasásának és írásának hagyományos fogalma és gyakorlata helyett inkább mediális transzformációkon keresztül megvalósuló szövegperformanciáról lehetne beszélni”. (211. p.) Tóth Zsombor hangsúlyozza Cserei vallásos szövegeinek folytonosságát, „amelynek nyomán rekonstruálható az a kegyességi reprezentációs folyamat, amely egész életét lefedi” (213. p.), illetve a *Praxis pietatis*-ban kiemelt locusok elemzésével igazolja a vallásos kétségbeesés jelentkezését Cserei életében. Tanulmánya konklúziójában arra a lehetőségre hívja fel a figyelmet, hogy a kegyességgyakorlás fogalma értelmezhető szöveghasználati módként is.

A *Praxis pietatis* mellett Medgyesi másik kiemelkedő hatástörténettel rendelkező munkája a *Doce nos orare, quin et praedicare* című homiletikai kézikönyv, amelyet részletesen elemzett korábbi monográfiájában Bartók István.^[3] Most a magyar retorikai terminológia kialakulását vázolja fel a latin és a népnyelv viszonyának szemszögéből *Terminusok és szakkifejezések: Medgyesi Pál és a magyar tudományos műnyelv* című tanulmányában.

Az 1650-ben megjelent tankönyv „kétélű tőr” képét járja körül Oláh Szabolcs, Ebeling teológiai hermeneutikája segítségével. (*A meghirdetett ige mediális és hermeneutikai szerepe az önmegértésben. A kétélű tőr képzete Medgyesi Pál 1650-es tankönyvében.*) Az isteni szó meghirdetésében rejlő hermeneutikai probléma felől közelít Medgyesi homiletikai művéhez, abban látva a teológiai feladatát, hogy „azt a nyelvet keresi, amely képes meghirdetni és jelenvalóvá tenni Isten igéjét”. (67. p.)

Általában az egyházkormányzat és Medgyesi Pál kapcsolatát feszegetik a *Dialogus politico-ecclesiasticus*-szal foglalkozó kutatók. Szabadi István is ezt a művet állítja a diskurzus középpontjába tanulmányában, a presbitériumok meghonosodásának felvázolása során. (*Medgyesi Pál az egyházkormányzatról.*)

A *Lelki A-Be-Ce* jelentőségét fejt ki tanulmányában Fekete Károly (*Medgyesi Pál lelki A-Be-Ce (1645) című művének katechetikai jelentősége*), kiemelve azt a tényt, hogy ez a Medgyesi-munka formailag ugyan a káté jellegzetességeit viseli magán, azonban tartalma eltér a klasszikus alapelemekből építkező katekizmusokétól.

Medgyesi szerkezetbeli újításait a *Heidelbergi Kátéval* összehasonlítva tárgyalja, a tanulmány harmadik egységében pedig a szerző pontokba szedi a *Lelki A-Be-Ce* jellegzetes tulajdonságait, így elsősorban kegyességtörténeti megközelítés felől, az „evangéliumi tanítás társadalmiasításaként” értelmezi a Lorántffy Zsuzsanna megbízásából készült írást.

Nyelvtörténeti szempontot érvényesít írásában A. Molnár Ferenc (*Medgyesi Pál „Jajjai” nyelvtörténeti szempontból*), Medgyesi Pál prédikációiban jellegzetes „jaj” szó vizsgálata esetében. Gazdag példatárral mutatja be a szó genezisést, használatának alakulását, kiemelve az egyházi nyelvhasználathoz fűződő kapcsolatát, valamint stilisztikai újdonságát.

Pesti Brigitta tömör összefoglalásában a kegyességi irodalom hatását vázolja a 17. században, elsősorban Medgyesi Pál életművére; különösen a népszerű *Praxis pietatisra* – koncentrálna. (*Medgyesi Pál és a puritán olvasóközönség.*) A fennmaradt példányok possessori bejegyzései nyomán következtet a Medgyesi-művek hatására, így pontos képet kaphatunk ezen olvasókról. Kutatói beszámolójának a végén röviden ismerteti a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött *Dialogus politico-ecclesiasticus* példány végén megtalált két kéziratot, amelyek a jezsuita vitairódalomhoz sorolhatóak.

A kötet alcíme utal arra, hogy tágabban a puritanizmus irányzatához kapcsolódó problémafelvetések köré szerveződő írások is szerepelnek. Így Csorba Dávid a „keserű-édes” kifejezés nyomát követi végig tanulmányában, amellezt érvelve, hogy a metafora nem kizárólagosan a puritán gondolkodáshoz köthető. (*A puritán formakincs mítosza: a keserű-édes kifejezés.*) Egyrészt kontextualizálja a szópárt, röviden ismertette az 1657-es évhez kötődő értéképzeteket, valamint a 17. század második felének prédikációit érintő szövegvizsgálat révén mutatja fel azokat az értelmezési irányokat, amelyek hozzásegíthetnek a keserű-édes kifejezés szerepének meghatározásához a protestáns világképben.

Kegyességtörténeti szempontból közelíti meg Gábor Csilla a 17. századi meditációs köteteket. Két irányt emel ki *Kegyesség és (inter)konfesszió* c. írásában: a felhasznált forrásokat, illetve strukturális sémákat elemezve hívja fel a figyelmet a kegyességi kultúra interkonfesszionális jellegére.

Geleji Katona István *Praeconium Evangelicum* című latin prédikációgyűjteményének előszava alapján ismerteti a szerző retorikai elveit Mikó Gyula. (*Geleji Katona István retorikai elvei és az udvari prédikáció.*) Kiemeli a hallgatóság összetételének szerepét Geleji Katona hagyományosabb stílusában, illetve a *Praeconium praefatio*-ját a Geleji-Medgyesi homiletikai vita horizontjában értelmezi. Az előszóban szereplő négy praecupatio alapján arra következtet, hogy Geleji számára meghatározó volt a prédikáció írása során a szellemi környezethez való alkalmazkodás. A tanulmány második felében egy Geleji prédikáció elemzésével vizsgálja meg részletesebben az udvari prédikáció jellegzetes szerkezeti elemeit.

A kötet változatos szempontrendszerrel felvonultató írásai szervesen beilleszkednek a Medgyesi-életmű rekanonizációjába, kijelölve annak súlypontjait. A Medgyesi-kutatás az utóbbi évtizedben jelentős eredményeket ért el a szövegkiadás, a forráskritika, prédikációelmélet terén, továbbgondolva a korábbi vizsgálódásokat, illetve megalapozva egy kritikai kiadás elkészítését. A 2006-ban tartott konferencia fontos állomás volt ebben a folyamatban, a *Medgyesi Pál redivivus* című kötet pedig mindenképpen alkalmas arra, hogy reprezentálja a szerző jelentőségét a 17. századi magyar irodalomban, művelődés- és egyháztörténetben.

Az aktuális kérdéseket a 2009. június 26-án rendezett *Colloquiana Medgyesiana* című, ugyancsak debreceni műhelykonferencia tárta fel. Az ott elhangzott előadások kijelölték azokat a területeket, amelyek a következő évek során kerülhetnek megoldásra: többek között Medgyesi életrajzának homályos részleteinek tisztázása, prédikációelemzések, illetve a retorikatörténeti kutatások folytatása.

(ism.: Móré Tiünde)

Jegyzetek

[1] Petrőczy Éva: „Nagyságodnak alázatos lelki szolgája”. *Tanulmányok Medgyesi Pálról. – ‘The Obedient Spiritual Servant of Your Highness’. Hungarian and English Essays on Pál Medgyesi.* Bp., – Debrecen, 2007. Ismertetésére ld. e sorok írójától: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010. 3. sz.

[2] Fekete Csaba: *Melyik Tolnai könyve?* In: *Magyar Könyvszemle*, 1982. 2. sz. 151‑157. p.

[3] Bartók István: „Sokkal magyarabbul szólhatánk és írhatánk”. *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630-1700 között.* Bp., 1998.

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)

11. évfolyam	Miklós Péter: Vallás, politika, művelődés. Egyháztörténeti tanulmányok.
4. szám	Szeged, Universitas Szeged Kiadó – JABE a Hallgatókért Kiadói Alapítvány, 2006. (Szabad
A. D. MMX	Ötletek könyvek) 224 old.

A Szegeden élő Miklós Péter korábban is tartalmas válogatást tett közzé kisebb-nagyobb tanulmányaiból, közleményeiből,[1] újabb gyűjteményét szintén haszonnal forgathatjuk, ajánlhatjuk az olvasók („szakmabeliek” illetve az egyháztörténet iránt érdeklődők) számára. A szerző maga állapítja meg utószavában, hogy bár mostani közleményei is többnyire kapcsolódnak „kedvelt témájához”, „a szegedi nagytáj, a csanádi egyházmegye és a Dél-Alföld katolicizmus- és művelődéstörténetéhez”, az újraközölt, részben ki is egészített írások tematikailag sokszínűbb képet mutatnak.

Miklós Péter válogatott tanulmánykötetei – a hasonló elektronikus illetve nyomtatott gyűjteményekhez hasonlóan – több célt szolgálhatnak. Azon túl, hogy az olvasó, kutató tájékozódása során sokrétűen felhasználhatja a forrásközlésekben, tanulmányokban szereplő megállapításokat, adatokat, vélhetően itt találkozhat először a kisebb példányszámú orgánumban, múzeumi periodikákban, helyi lapokban megjelent közleményekkel, konferenciákon elhangzott előadás tanulmányra szerkesztett változatával. Együtt olvasva pedig mindez bepillantást enged egy sokirányú érdeklődéssel rendelkező, számos archívumot felkereső, feltárt adatait rendszerezni és közérthető formában közzétenni tudó kutató munkásságával.

A Haág Zalán István szerkesztésében a Szegedi Tudományegyetem műhelyeinek közreműködésével megjelent kötet összesen 26 írást tartalmaz. A közlemények első megjelenési helye legtöbbször valamilyen országos szakfolyóirat (az *Aetas*ban 2, a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban* 6, az *Egyháztörténeti Szemlében* 2 közlemény[2]); szegedi tudományos intézmény kiadványa (a szegedi egyetem illetve a Móra Ferenc Múzeum periodikáiban 1-1 közlemény); vagy épp a szegedi közéletben jelentős, helyi jellegű – így értelemszerűen a rövidebb lélegzetvételű írásoknak helyt adó – orgánumban (*Bölcső* 1, *Délmagyarország* 1, *Szeged* 6, *Szegedi Műhely* 1 közlemény). Négy írásnak ez az első megjelenési helye, részben a szerző korábbi kutatásainak kiegészítéséről, részben konferencia-előadásról van szó, s akad köztük olyan is, amelyet a kötet szerkesztésekor már közlésre elfogadtak, de csak később látott napvilágot.[3]

Miklós Péter érdeklődésének homlokterében egyértelműen a 19-20. századi egyháztörténeti folyamatok állnak, ennek ellenére három tanulmányt is szentelt a kötetben korábbi korszakoknak. Jó érzékkel dolgozta fel a középkori magyar szentek (Szent Imre, Szent Margit) legendáinak egy-egy speciális vonatkozását, valamint külön írást szentelt Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatai elemzésének. Korábbi kötetében is foglalkozott egy írás Újszentiván községgel, ezt a mostaniban a település felekezeti összetételének bemutatásával folytatta. Összesen hat cikke foglalkozik könyvismertetéssel, a recenzált művek témaválasztása is jellemzi a szerzőt: a fontos, 19-20. századi egyháztörténeti munkák, forráskiadások mellett észre lehet venni a szegedi illetőségű alkotók művei iránti kiemelt érdeklődést is. Recenzióit a művek egyszerű bemutatásán túl kritikus szemléletmód, szakmailag messzemenően korrekt vitakészség és az eredeti elolvasására való érdeklődés felkeltése egyaránt jellemzi.

Több tanulmány foglalkozik az 1848–49-es forradalom és szabadságharc egyháztörténeti kérdéseivel (A *katolikus egyház Szegeden 1848/49-ben*, A *szegedi katolikus egyházi beszédek nemzetfelfogása 1848/49-ben*), továbbá érdekes írások olvashatók az 1879. évi nagy szegedi árvíz – irodalomtörténeti adalékokat is felvonultató – egyházi dokumentumaival, a 19. századi katolicizmus kiemelkedő szegedi alakjával, Oltványi Pállal, sőt a dél-alföldi népi építészet egy vonatkozását ismertető néprajzi kérdéssel stb. kapcsolatosan is. A 20. századi témájúak közül különösen foglalkoztatta a szerzőt Balogh István politikai pályakezdése és szegedi kötődése, de a Mindszenty József életútját adató forrásközlés, illetve a hódmezővásárhelyi katolikusok 1945 utáni megpróbáltatásait bemutató tanulmányok is kiemelkedőek.

A változó terjedelmű, így értelemszerűen eltérő mélységű írások közös jellemzője az egyaránt alapos, forrásközpontú megközelítés, illetve a szerző világos, jól követhető, olvasmányos stílusa. Ha röviden akarunk Miklós Péter kötete kapcsán összegző megállapítást megfogalmazni, elsősorban a szerző szemléletét kell méltatnunk. A helytörténet művelése tolmácsolásában távolról sem jelenti lokális jellegű kérdések aprólékos boncolgatását, erőltetett részletezését – épp ellenkezőleg. A szerző – azon túl, hogy elmélyíti a Szeged-környéki olvasók lokálpatrióta érzéseit – példamutatóan kezeli a helytörténet mások által fel nem tárt dokumentumait, azokban minden esetben képes az országos jelentőséget megszólaltatni, felmutatni, alapvetően új információkkal gazdagítani a 19. és a 20. századra vonatkozó egyháztörténeti ismereteinket. A kisebb forrásközlések melletti alaposabb írások egyaránt mutatják, hogy a szerzőt jellemzi a monografikus szemléletmód, a nagyobb egyháztörténeti folyamatok áttekintésének és tolmácsolásának képessége.

Érdeklődéssel várhatjuk Miklós Péter újabb (és újabb...) összefoglaló kötetait.

(ism.: Fazekas Csaba)

Jegyzetek

[1] Miklós Péter: Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről. Szeged, 2004. (Ismertetését többek között ld. Váradi Mariann tollából: Egyháztörténeti Szemle, 2006. 1. 2002-204. p.)

[2] Utóbbiakra: Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923-1941. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2003. 2. sz. 86-99. p.; Uő: Balogh István politikai tevékenységének első évei. (1944-1945) In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2004. 2. sz. 94-102. p.

[3] Miklós Péter: A páter és a hírlap. Balogh István politikai pályájának kezdetei és a Dél-Magyarország. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok - Studia Historica. 10. köt. Szeged, 2007.

[a cikk elejére.](#) [a vissza a tartalomjegyzékhez.](#)